

AİLE SORUNLARI, BOŞANMA VE DİN

Doç.Dr. Hakkı KARAŞAHİN

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Aralık 2025

ISBN • 978-625-8682-41-0

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruyenyayinevi.com

e-mail: seruyenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 42488

AİLE SORUNLARI, BOŞANMA VE DİN

Doç. Dr. Hakkı KARAŞAHİN

ÖNSÖZ

Evrensel olarak, din ve aile bütün toplumlarda var olan en kadim kurumsal yapılardır. Gerek aile gerekse din, toplumsal yapının en temel parçalarıdır. Aile ve din kurumun olmadığı bir toplumdan söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle sosyolojinin ve sosyal antropolojinin ortaya çıktığı ilk dönemlerden günümüze aile ve din ilişkileriyle ilgili araştırmalar yapıla gelmiştir.

Aile ile din ve toplumsal yapı arasında sıkı ve karşılıklı bir ilişki vardır. Hemen hemen bütün toplumlarda bu ilişki, aile bozulursa, değişirse toplum da, din de bozulur ve değişir anlayışına balığı olarak şekil almıştır. Bütün dünyada toplumsal ve dini sorunları engelleme ve çözme görevi aile kurumuna verilmiştir. Aile evrensel düzeyde toplumun ve dinin varlığını koruması ve devamlılığını sağlıklı bir şekilde sağlaması işlevini yerine getirmiştir. Toplumlar ve dinler için aile hayati bir öneme sahiptir. Zira bütün çok tanrılı ve tek Tanrılı dinlerde aile İlahî ve kutsal bir kurum olarak yapı kazanmıştır. Bu dini yapı, en eski çağlardan günümüze aynen korunmaktadır.

Ailenin dini yapısında değişime karşı direnç gösteren unsurlar yanında sanayileşme, modernleşme, şehirlileşme ve göç gibi faktörlere bağlı olarak bazı değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler, modern ve modernleşme yolunda olan toplumlarda birçok ailevî ve toplumsal sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle aileyi değişimin olumsuz etkilerinden, bozulmaktan ve dağılmaktan korumak üzere hukukî, ekonomik, siyasi ve dini politikalar geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Nitekim Batı modernleşmesinin ve kapitalizminin ürettiği toplumsal problemler ve krizler karşısında din ve aileye sığınılmıştır. Batı modernleşme sürecinde gelişen bireysellik, yalnızlık ve piyasa özgürlüğünün, toplum üzerinde yol açtığı tahribatın etkileri, aile ve din kurumu vasıtasıyla azaltılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle dünyada ailenin korunması, güçlendirilmesi ile dinin ve dindarlığın artırılmasına yönelik çeşitli politikalar ve stratejiler uygulanmıştır.

Bütün siyasal, hukuki, ekonomik ve dini politik hamleler, aile yapısının ve işlevlerinin korunması ve geliştirilmesini hedeflemiştir. Türkiye’de de ailenin yapı ve işlevlerini güçlendirmeye yönelik hamle ve stratejiler uygulanmaktadır. Nitekim bu hamlelerin en son örneği ise 2025 yılının aile yılı ilan edilmesidir. Türkiye’de aile yılı münasebetiyle hem kamu hem de özel sektör kuruluşları vasıtasıyla aileyi konu edinen birçok etkinlik yapılmıştır. Bu etkinlikler çerçevesinde birçok sempozyum ve konferans düzenlenmiş, çok sayıda kitap ve makale çalışması yayınlanmıştır.

İşte bu çalışma da aile ile ilgili yapılan sosyolojik, antropolojik, aile sosyolojisi ve din sosyolojisi araştırma girişimlerinin bir parçası olarak

tasarlanmıştır. Bu kapsamda interdisipliner olarak, aile sorunları ve boşanma sorununun çözümlenmesi üzerine odaklanılmıştır. Böylelikle sosyoloji, sosyal antropoloji, aile sosyolojisi ve din sosyolojisi disiplinlerinin bulgu ve yaklaşımlarından hareketle aile sorunları ve boşanma olgusunun kavranması amaç edinilmiştir.

Araştırmanın giriş kısmında konu, problem ve amaçlar belirlenmiş, problemin önceki çalışmalarla ilişkisi tartışılmıştır. Bu tür bir giriş raporlaştırma stratejisi, araştırma probleminin özgünlüğünü belirlemeye imkan vermiştir.

Araştırmanın birinci bölümünde ailenin tanımı, aile ve toplum, aile ve din ilişkisi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise aile sorunları temel probleminin cevaplandırılması için uğraş verilmiştir. Bu uğraş, öncelikle, ailede yapısal sorunları araştırmayı zorunlu kılmıştır. Bu yapısal sorunlar da parçalanmış aile, Çocuğun olmaması ve ölüm, bireyselleşme, birlikte yaşamalar ve aile içi şiddet kapsamında incelenmiştir. Daha sonra ailenin işlev bozukluklarından kaynaklanan sorunları üzerine yoğunlaşmıştır. Ailenin biyolojik, ekonomik, eğitim, din eğitimi, sosyalleşme, yaşlı bakımı ve din işlevleri ile ilgili sorunlar, düzenlilikler ve süreklilikler bağlamında ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise aileyi sonlandıran ve yıkan en temel problemlerden birisi olan boşanma olgusu üzerine yoğunlaşmıştır. Boşanmanın tanımı, din ve boşanma ilişkisi, dünyada ve Türkiye’de boşanma meselesi analiz edilmiştir.

Doç.Dr. Hakkı Karaşahin

İzmir-2025

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

AİLE VE TOPLUM

1.1. Aile	7
1.2. Aile ve Toplum	8
1.3. Aile ve Din	13

II. BÖLÜM

AİLEDE YAPISAL VE İŞLEVSEL SORUNLAR

2.1. Yapısal Sorunlar	21
2.1.1. Geniş ve Çekirdek Aile Sorunu.....	21
2.1.2. Ailede İş Bölümü ve Rol Farklılaşması Sorunu.....	25
2.1.3. Ailede Bireyselleşme Sorunu.....	29
2.1.4. Ailede Göç Sorunu.....	30
2.1.5. Ailede Çocuğun Olmaması ve Ölüm Sorunu.....	33
2.1.6. Parçalanmış/Tek ebeveynli Aile Sorunu	35
2.1.7. Birlikte Yaşama Sorunu.....	40
2.1.8. Aile İçi Şiddet Sorunu	43
2.2. Ailede İşlevsel Sorunlar	46
2.2.1. Ailede Biyolojik İşlevle İlgili Sorunlar	46
2.2.2. Ailede Eğitim Sorunu	56
2.2.3. Ailede Dini Sorunlar.....	62
2.2.5. Ailede Ekonomik Sorunlar	73
2.2.5. Ailede Yaşlı Bakımı Sorunu.....	75

III. BÖLÜM

BOŞANMA VE DİN

3.1. Boşanma	85
3.2. Din ve Boşanma	95
3.2.1. Yahudilikte Boşanma	96
3.2.2. Hıristiyanlıkta Boşanma	98
3.2.3. Hinduizm’de Boşanma	99
3.2.4. Budizm’de Boşanma	100
3.2.5. Kofüçyanizm’de Boşanma	102
3.2.6. İslam’da Boşanma	104
3.3. Türkiye’de Boşanma ve Din	106
3.4. Türkiye’de İllere Göre Boşanma Oranları	120
3.4.1. Boşanma Oran En Düşük İller	120
3.4.2. Boşanma Oranı Düşük Olan İller	123
3.4.3. Boşanma Oranı Yüksek Olan İller	125
3.4.4. Boşanma Oranı Çok Yüksek Olan İller	128
SONUÇ	131
KAYNAKÇA	141
İNTERNET KAYNAKLARI	151

GİRİŞ

Bütün toplumlarda ailenin yapısal, kültürel ve dini özelliklerinde zamanla değişimin ve dönüşümün gerçekleşmesi neredeyse sosyolojik ve antropolojik kanuni bir irtibat olarak dikkati çekmektedir. Ailenin biçimlerindeki çeşitlilik, antropologları ve sosyologları, evrensel olarak tek bir aile modelinin var olmadığı düşüncesine götürmüştür. Bu nedenle antropologlar, sosyologlar, toplumdan topluma, ailenin biçimlerinin ve değerler sisteminin farklılık gösterdiğini kabul etmişlerdir. Ailenin biçimleri, modelleri ve değerler sistemi çok çeşitlilik gösterse de bilinen bütün toplumlarda evrensel olarak bir aile sistemi bulunmaktadır (Murdock, 1967, s. 1; Pritchard, 1998, s. 40). Her toplumda ayırt edici kendine özgü birtakım biçimleri yanında benzerlik ve ortak özellikleri de olan bir aile hayatı ve akrabalık sistemi vardır (Pritchard, 1998, s. 142-143). Her ne kadar zaman içinde ailenin yapı, biçim ve işlevlerinde çeşitlilik görülsede aile süreklilik arzeden karakteristik bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle aile geçmişten günümüze toplumsal değişimlere, dönüşümlere uyum sağlamayı, değişen topluma tutunmayı ve yeniden konumlanmayı başarmış, varlığını sürdürmüş çok esnek bir kurumdur (Marshall, 1999, s. 7-8).

Evlilik yoluyla toplum tarafından birlikte yaşamaları meşru kabul edilen erkek, kadın, çocuklardan, akrabalarından meydana gelen, sosyal ilişkilerle, etkileşimlerle ve mahremiyetle şekillenmiş bir sosyal kurum olan ailenin, zamanla yapı, biçim ve işlevlerinde değişim olmuştur. Bu değişimler, toplumsal hayatta evrensel olarak aile kurumunu tehdit eden yapısal ve işlevsel birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yüzden sosyal antropoloji, sosyoloji, aile sosyolojisi, din sosyolojisi gibi alanlarda aile sorununa ilgi her geçen gün artmakta, elde edilen sosyolojik ve antropolojik bulgular aileye dair inançları ters yüz etmektedir. Sosyal antropolojide eski çağlardan, günümüzün çağdaş toplumlarına kadar aile, çeşitli kültürlerde ailenin menşei, tanımı, kuruluşu, yapısı, biçimleri, işlevleri, aile içi ilişkileri, evlilik ve cinsellik gibi problemleri, kültürler, toplumlar, etnik gruplar, ülkeler ve bölgeler arası farklılıklar karşılaştırmalı olarak sorun edinmektedir (Mead, 1972; Plog, Bates ve Acocella, 1980; McGee ve Warms, 1996; Mascia-Lees ve Black, 1999; Kottak, 2002; Ortner, 2006; Karaşahin, 2013, s. 161).

Sosyoloji, aile ve evliliğin tarihsel kökeni, ilk toplumlardan modern topluma doğru ailenin geçirdiği evrim sürecini anlamaya çabalamıştır. Bazı sosyologlar, sanayileşmenin, kentleşmenin ve sekülerleşmenin etkisiyle ailenin yaşadığı zorluk ve karşılaştığı sorunlarla uğraşmışlardır. Kimi sosyologlar da aile yoksulluğunun etkileriyle ilgilenmişlerdir. Bir kısım sosyologlar da ailenin sürekliliğini ve varlığını korumasıyla ilgili

temel toplumsal meseleleri sorun edinmiştir. Diğer bir kısım sosyologlar da ailenin ve evliliğin işlevleri ve özellikle işlev kaybı problemine cevap aramıştır. Nitekim Parsons, ailenin işlevlerini ve bazı işlev kayıplarını sorun olarak kabul etmiştir. Ailenin, çocuğun toplumsallaşması, kişilik ve kimlik kazandırma işlevleri bakımından uzmanlaşmış mahremiyet merkezi haline dönüşmesini ve bu yönüyle toplumsal yapının diğer parçalarından farklılaşmasını ele almıştır(Turner, 2014, s. 376; Canatan, 2013a, s. 33-34). Parsons, ailenin yapısal farklılaşması sorununa kafa yormuştur. Ailenin yapısal farklılaşma ile ilişkili olarak birincil işlevlerinde bazı işlev kayıplarını ve ikincil işlevlerin başka uzmanlaşmış kurumlara bırakılması süreçlerini sorun edinmiştir(Parsons, 1958, s. 70) .

Levi Strauss'un (2014) da belirttiği gibi gerek sosyologlar gerekse antropologlar arasında toplumları, aile, toplumsal yapı ve örgütlenme, ekonomik ve dini yapı şeklinde üç sorun açısından ele alma geleneğine bağlılık yaygındır(s. 45). Özel olarak aile kurumunu sorun edinen sosyolojinin bir alt dalı olarak aile sosyolojisi doğmuştur. Aile sosyolojisi, en eski çağlardan günümüze çeşitli toplumlarda ailenin yapısı, işlevleri, yaşantısı, diğer kurum, sınıf, etnik grup, tabakalarla ilişkisini incelemiştir. Yine, aile sosyolojisi farklı ülkelerde, toplumlarda, bölgelerde, etnik gruplarda ve sınıflarda ailenin özelliklerini, farklılaşmalarını ve ortak yapısal unsurlarını sorun edinmiştir. Bununla birlikte aile sosyologları, toplumsal, kültürel ve ekonomik değişimlerin aileyi nasıl etkilediği, aile yapısı ve işlevlerinde meydana gelen dönüşümlerin toplumsal yapıyı nasıl şekillendirdiği sorusuna cevap aramıştır. Bu bağlamda ailenin değişimi, aile çeşitleri, aile içi ilişkiler, aile bağları, ailede cinsiyet rol farklılaşması gibi konularla ilgili araştırmaların sayısı hızla artmaktadır. Aynı zamanda aile sosyolojisi alanında sanayileşme, modernleşme, kentleşme vb gibi gelişmelerin aile hayatı üzerine etkileri de yoğun şekilde sorun edinilmektedir. Bu alanda evlilik, evlilik türleri, çocuk, çocukların eğitimi, aile politikaları ve aile değerleri sorunlarının ele alındığı görülmektedir.

Sosyolojinin bir alt disiplini olarak doğan din sosyolojisi disiplini de aile ile din ilişkilerini özel olarak konu edinmiştir. Din sosyolojisi alanında aile ve din meselesi en kadim araştırma konularından birisidir. Din ve aile arasındaki karşılıklı etkiler, ailenin dini işlevleri, ailede dini inanç, ibadet ve ritüeller, aile içi ilişkilerde dini rolü, toplumsal değişmelerin ailenin dini yapısı üzerindeki etkileri, ailenin dini yapısında meydana gelen değişimler üzerine din sosyologları bir çok araştırma yapmıştır.

Geçmişten günümüze sosyoloji, aile sosyolojisi, din sosyolojisi ve sosyal antropoloji gibi disiplinler arasında ailenin, toplumsal, kültürel, dinî özellikleri, yapısal ve işlevsel farklılaşması, değişimi ortak temel problem olarak paylaşıldığı görülmektedir. Bu temel problemin çözülmesi

noktasında bu disiplinler içindeki girişimler devam etmektedir. Bununla birlikte son yıllarda sosyoloji ve antropoloji disiplinlerinde toplumsal, kültürel değişim ve dönüşümlere paralel olarak ortaya çıkan aile sorunlarına yönelik çabaların ivme kazandığı anlaşılmaktadır. Sosyolojik ve antropolojik olarak aile sorunları temel problemi meta bir sorun olarak tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamda ele alınmaya çalışıldığına şahit olunmaktadır.

Toplumun, dinin ve devletin sağlıklı olmasında aileye verilen rol ve önem, son yıllarda sosyal antropolojinin, sosyolojinin, aile sosyolojisinin ve din sosyolojisinin özellikle Batı toplumlarında ailenin karşı karşıya kaldığı sosyal, kültürel ve dini problemlere özel ilgi göstermelerinde etkin rol oynamıştır. Batı'da aile sorunları problemi ile ilgili sosyolojik çalışmalarda artış eğilimi gözlenirken Türk toplumsal yapısında aile sorunlarına yönelik araştırmalara ise daha az rastlanmaktadır. Fakat yine de Türkiye'de aile sorununa yönelik sosyolojik ilgide yavaş yavaş artış yaşanması, aile sorunları probleminin Ülkemizde de önem kazanmaya başladığını göstermektedir.

Batı'da ve Türkiye'de aileyi tehdit eden en önemli sorunlardan biri de boşanma olgusudur. Her geçen gün boşanma oranlarında yaşanan artış, sosyolojik ve antropolojik ilgiyi kendisine çekmiştir. Bu nedenle Batı'da ve Ülkemizde aile ve boşanma problemi üzerine yapılan sosyolojik çalışmalar, hızla artmaktadır. Fakat Ülkemizde boşanma olgusu üzerine din sosyolojisi araştırması çok az yapılmıştır.

İnsanların evlenmesi gibi boşanması da sosyolojik bir olaydır. Evlilik ile kurulan aile birliğinin bozulması boşanma ile gerçekleşmektedir. Bu açıdan evlenen bir kadın ve erkeğin ayrılması ancak boşanma ile meşruiyet kazanmaktadır. Evliliğin olduğu her toplumda boşanma, toplumsal yaşamda kadın ve erkeğin ayrılması işlevini görmektedir. Toplumlar, bireylerin evlenmesini düzenlediği, kontrol ettiği ve onayladığı gibi boşanmayı da düzenleyen dinî, geleneksel, kültürel ve hukuksal normlar inşa etmişlerdir. Bütün toplumlarda boşanmalar, boşanmayı sistemleştiren normatif kurallar ve düzenlemeler çerçevesinde gerçekleşir.

Boşanma, her toplum ve her çağda karşılaşılan evrensel bir olgu olmasına karşın bütün kültürlerde ve toplumlarda hoş görülen veya desteklenen bir olgu değildir (Arıkan, 2015, s. 17). Bu nedenle evrensel olarak bütün kültürlerde boşanmayı kısıtlama ve hatta toplumsal olarak olumsuz ve tehlikeli bir olgu olarak görme eğilimi söz konusudur. Bununla beraber evliliğin sosyal ve dini bir kurum olarak kabul edildiği bütün toplumlarda boşanma, bazı dini, geleneksel ve hukuksal kurallarla kısıtlanmış olmasına karşın toplumsal bir olgu olarak varlığını geçmişten günümüze korumuştur (Yıldırım, 2004, s. 59-60).

Toplumlar için en önemli husus, aile birliğinin korunması ve istikrarıdır. Her toplumda ailenin sürekliliğinin sağlanması hedeflenir. Toplumun varlığını sürdürmesinde, korumasında, dinini, kültürünü geleneğini gelecek nesillere bozulmadan aktarmasında aile, temel ve vazgeçilmez bir kurumdur. O nedenle toplum için aile en temel ünitelerden biridir. Aile olmazsa toplum söz konusu olmaz. Bütün kültürlerde hukuk veya geleneksel dini normlar çerçevesinde kurulan aile, bir erkek ve kadının aynı hanede birlikte yaşamasını düzenleyen, meşrulaştıran ve onaylayan bir toplumsal kurum olarak karı-koca, çocuklar ve ebeveynler arasındaki ilişkilerin en küçük ve temel yapıtaşını oluşturur. Bu özelliğiyle evlilik ve aile dini, toplumsal ve kültürel kurallara göre kurulduğu gibi onun bozulması da dini, toplumsal ve hukuksal prosedürlerle gerçekleşir. Dini, toplumsal normatif yapıya uygun olarak kurulan ailenin boşanma süreci, bu normatif yapının dışına çıkıldığını göstermektedir. Fakat ailenin anlamı, yapısı, rol ve işlevleri toplumdan topluma farklı anlamlar kazandığı için boşanmaya yüklenen anlamlar, rol ve işlevler her toplumda değişmektedir. Boşanma kurumunun bu niteliği dolayısıyla bireyler üzerindeki etkisi ve sonuçları da farklılaşır (Ozankaya, 1984, s. 173). Toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerle birlikte aile ve boşanma ile ilgili inanç ve değerler de dönüşmektedir. Boşanmayı düzenleyen, zorlaştıran dini ve kültürel yapısal sistemler, zaman içinde hızla değişmektedir.

Boşanmanın aile ve toplumsal yapı üzerindeki olumsuz etki ve sonuçları nedeniyle hemen hemen her toplumda gerektiğinde aile birliği için kadın ve erkeği feda etme kültürü çoğu zaman hakim olmuştur. Aileyi korumak ve sürdürmek dini, kültürel ve toplumsal bir zorunluluk olduğuna inanılmıştır. Bu nedenle boşanmayı kısıtlayan dini, kültürel ve geleneksel değerler vardır. Fakat boşanma ile ilgili bu dini ve kültürel yapı, Avrupa ve Amerika gibi Batı toplumlarında daha hızlı Türkiye ve Japonya gibi toplumlarda ise daha yavaş değişime uğramıştır.

Yine bütün dünyada boşanmayı engelleyici sosyal ve dini sistemlerde bir erime yaşandığı bir gerçekliktir. Aile birlikteliğini sürdürmede zorlanan çiftlerin evliliğini, dini, toplumsal ve hukuksal yasalarla ve kısıtlamalarla ayakta tutmaya ve sürdürmeye zorlayan toplumsal sistemler önemli ölçüde değişim yaşamıştır. Bu yüzden toplumsal baskı, cezalandırma, hukuksal veya dini yasaklamalarla evlilikleri ayakta tutmak zordur (Velidedeoğlu, 1976, s. 21). Bununla beraber, hemen her toplum, evlilik birliğini sürdüremeyen çiftlerin boşanmasını da sağlayacak kurumsal ve hukuksal mekanizmalar sunmuşlardır. Toplumlar, geçmişte oldukça sınırlı bazı kriterler çerçevesinde eşlerin, bu kurumsal sistemler vasıtasıyla boşanmasına izin vermiştir. Buna karşılık günümüzde artık birçok toplumda eşlerin bu kurumsal sistemler yoluyla boşanmalarını kolaylaştıran kurallar daha fazla yaygınlık kazanmıştır. Böylece boşanmalar hem Batı'da hem Türkiye'de istikrarlı

bir biçimde sürekli artan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim günümüz toplumlarında boşanma, artık toplumsal tehdit ve risk olarak değerlendirilen en önemli sorunlardan birisi olarak önem kazanmıştır.

Boşanmanın, toplumsal olarak istenmeyen bir şekilde evliliği sona erdirdiği ve toplumsal yaşamda birçok sosyal, dini ve ekonomik soruna yol açtığı kabul edilmiştir. Bu yüzen boşanma problemi birçok sosyal bilimcinin ilgisini çekmiştir(Battal, 2008, s. 21).

Her ne kadar dünyadaki bazı ülkelere göre boşanma hızı en düşük ülkeler arasında yer alsada Türkiye’de 1990 yıllardan itibaren boşanma oranlarında istikrarlı bir şekilde sürekli bir artış yaşandığı görülmektedir(Yurtkuran Demirkan vd. 2009, s. 5-6; Çoşkun ve Sarlak, 2020, s. 1-2). Yaklaşık olarak, her beş evli çiftten biri boşanmaktadır ve boşanma oranları Türkiye’nin batı bölgelerinde nispeten daha yüksektir. Türk toplumunda güçlü aile yapısı ile bağlarını destekleyen ve boşanmayı engelleyici dini inançlar nedeniyle boşanma vakaları önemsiz bir toplumsal olgu olarak kavranmıştır(Arıkan, 1992). Bu nedenle boşanma, Türkiye’de çok geç sorun olarak görülmüştür. Ancak, 1990’lı yıllardan sonra boşanma hızının artmaya başlamasıyla(Ünal, 2013, s. 593) birlikte boşanma toplumsal bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yıllardan itibaren boşanma olgusu üzerine sosyolojik araştırmalar yapıla gelmiştir(Arıkan, 1992; Atalay vd. 1993; Battal, 2008; Aydın ve Baran, 2010).

Artık Türkiye’de boşanma ile ilgili sosyolojik araştırmalar her geçen gün artmaktadır. Boşanma ile ilgili araştırmalar, boşanmanın, toplumlara olan mali etkisinin ötesinde, özellikle kadınlar ve çocuklar olmak üzere, boşanmanın duygusal ve mali açıdan yarattığı olumsuz etkilerin kapsamlı kanıtlarını sunmaktadır (Andersen, 2001, s. 2). Yoksulluğun artması, genç suçluluk ve suç işleme, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı ve akademik başarısızlık, boşanmanın ağırlaştırdığı sosyal sorunlardan bazılarıdır (Wallerstein ve Blakeslee, 1989).

Boşanma olgusunun sonucu ortaya çıkan ailenin parçalanması, çocukların bakımı, eğitimi, boşanmış kadın ve erkeklerin yaşadıkları ekonomik, dini ve toplumsal sorunlar, boşanmanın toplum, devlet, din, ekonomi, kültür ve aile gibi sistemler üzerindeki etkileri vb gibi sorunlar birçok disiplinin ilgisini çekmiştir. Diğer taraftan boşanma sorununun devletler tarafından toplumsal bir tehdit ve risk olarak görüldüğünden boşanmayı önlemeye veya boşanmanın aile ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerini gidermeye yönelik politika ve projelerin geliştirilmeye çalışıldığına şahit olunmaktadır. Bu nedenle kamusal ve toplumsal alanda boşanma sorunu sosyologların ilgisini çeken en önemli güncel sorunlardan birisidir.

İşte bu araştırma, aile sorunları ve boşanma olgusunu temel problem edinmektedir. Aile sorunları ve boşanma problemini, sosyal antropoloji, sosyoloji, aile sosyolojisi ve din sosyolojisi açısından interdisipliner olarak incelemeyi hedeflemektedir. Bu amaçla araştırma, aile sorunları ile birlikte boşanma problemini analiz etmeye yönelmesinden dolayı hem Batı hem de Ülkemiz aile sosyolojisi ve din sosyolojisi araştırmalarının bir parçası olma gayretinin ürünüdür.

I. BÖLÜM

AİLE VE TOPLUM

1.1. Aile

Bütün toplumlarda aile kurumu görülmesine karşılık, her toplumda yapı, işlev ve kültürel özellikler bakımından farklılaşır. Aile, bir hanede yaşar. Sosyolojide hane, sosyal, kültürel, dini değerlerin uygulandığı, ekonomik üretimin, tüketimin yapıldığı, sosyalleşme süreçlerinin, dilin, dinin ve kültürün aktarımının, kuşaklar arası ilişkilerin ve rol farklılaşmasının düzenlenip gerçekleştirildiği mekanlar olarak nitelendirilir. Hemen hemen bütün toplumlarda hanelerdeki nüfus, ev halkı olarak tanımlanan ya çekirdek ya da geniş aile bireylerinden ve akrabalarından oluşur(Karaşahin, 2013, s. 161).

Evrensel olarak aile kurumunun benzer bazı özellikleri bulunsa da toplumdan topluma yapısal ve işlevsel olarak farklılaştığı kabul edilmektedir. Hatta bir toplumda bile aile, toplumsal tabakalaşmaya, sınıfsal farklılaşmaya, köylere, şehirlere, bölgelere göre çeşitlilik arz etmektedir. Bu anlamda ailenin eski çağlardan günümüze, toplumlara, kültürlere, bölgelere, sosyal sınıflara ve alt toplumsal gruplara göre farklılaşan biçimleri söz konusudur. Aile kurumunun bu özelliği, sosyolojik ve antropolojik bir aile tanımı yapmayı güçleştirmektedir. Bu nedenle aile kavramının, sosyal antropologlar, sosyologlar ve aile sosyologları tarafından ortak olarak kabul edilmiş ve bütün toplumlardaki aile tiplerini kapsayacak nitelikte bir tanımı henüz yapılabilmiş değildir. Yine de sosyologlar, sosyal antropologlar ve aile sosyologları bütün toplumlarda aile kurumunun yaygın özelliklerini kapsayıcı evrensel bir aile tanımı yapmaya uğraşmışlardır. Örneğin, aile, “akraba bağlantılarıyla doğrudan doğruya bağlanan, yetişkin üyelerin çocuklara bakma sorumluluğunu üstlendiği bir insanlar topluluğudur”(Giddens, 2012, s. 246). Malinowski, “evlilik, kan ve evlatlık edinme yoluyla birbirine bağlanmış, birbiri ile ailevi rollerine göre ilişki kurmuş olan iki ya da daha fazla sayıdaki bireyin oluşturduğu bir grup” şeklinde bir aile tanımı yapmıştır(Erdentuğ, 1985, s. 167).

Ana, baba ve çocuklardan oluşan, üreme, dayanışma, kültürleme, sosyalleşme ve ekonomik işlevleri olan, toplumsal ve kuşaklar arası ilişkileri belirleyen, az veya çok süreklilik gösteren, kan bağıyla karakterize edilen en küçük toplumsal gruptur(Emiroğlu ve Aydın, 2003, s. 20; Ozankaya, 1984, s. 281). Aile, bir hanede birlikte yaşayan, birbirlerine akrabalık bağlarıyla bağlanan üyelerden oluşan, tüketim ve üreme birimidir(Kandiyoti, 1984,

s. 27). Yapısal işlevselciliğin önemli temsilcilerinden olan Radcliffe-Brown da aileyi akrabalık sisteminin parçası olan bir toplumsal kurum olarak tanımlar(Özbudun vd. 2006, s. 101). Sayın'a (1990) göre "aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş özdeksel ve tinsel zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunun toplumsal birimdir"(s. 2).

Aile içi ilişkilere, kültürleme ve bilgi aktarımı ile ilgilenen Malinowski'ye göre ailede kuşaktan kuşağa aktarılan din ve kültür, karşılıklı bağlılık ve saygı duygularını geliştirir(Kottak, 2002, s. 422). Murdock (1967) ise aileyi, "iki yetişkin kadın eve erkeğin toplum tarafından meşru kabul edilen evliliğinin neticesinde bir arada oturmaya ve yaşamaya başlaması, çiftin kendilerinin veya evlat edinilmiş çocuklarından oluşan sosyal bir birimdir" şeklinde bir anlam vermiştir (s. 1).

Gerek sosyolojide gerekse antropolojide her ne kadar üzerinde ittifak sağlanmış bir tanım bulunmasa da bu alanlarda yapılmış tanımlardan hareketle aile, toplum tarafından meşru görülen evlilik yoluyla bir hanede birlikte yaşamaya başlayan kadın ve erkek ilişkilerinin düzenlendiği, soyun sürekliliğinin sağlandığı, sosyalleşmenin gerçekleştirildiği, anne, baba, çocuklar ve onlarla kan bağı bulunan akrabalarından meydana gelmiş toplumsal, kültürel, dini ve ekonomik bir kurum olarak tanımlanabilir.

1.2. Aile ve Toplum

Toplumsal sitemin en küçük, en temel parçası olan aile, toplumsal, dini ve kültürel sürekliliği sağlar. Bütün toplumlarda aile, toplumsal yapıda ve sosyal sistemin işleyişinde önemli rol oynar(Leslie, 1982, s. 6; Ozankaya, 1984, s. 139).

250 kültürdeki aile yapılarını inceleyen Murdock (1967), bu kültürlerdeki aile yapısının üç ortak özellik taşıdığını keşfetmiştir. Bunlar, "ortak yerleşim", "ekonomik iş birliği" ve "üremedir"(s. 1). Murdock'ın tespit ettiği bütün toplumlardaki aile kurumunu niteleyen bu üç özelliğe, sosyalleşme de eklenebilir. Nitekim sosyalleşme süreci evrensel olarak ilk defa ailede başlayıp ömür boyu toplumsal olarak devam eden bir süreçtir. Bireyin ait olduğu aile onun toplumsal, dini ve kültürel olarak sosyalleşmesini sağlar(Karavaşin, 2013, s. 162; Erten, 2018a).

Ailenin sosyalleşme ve kültür aktarımı işlevi yanında Ogburn tarafından toplumsal yapıda ailenin yedi işlevi belirlenmiştir. Ogburn'un ailenin, "biyolojik", "ekonomik", "güvenlik", "psikolojik", "etiğim", "din"

ve "boş zaman değerlendirme" şeklinde belirlediği yedi işlevine, Elliot ve Merill, "prestij sağlama" işlevini de ekleyerek sekize çıkarmışlardır. (Erdentuğ, 1985, s. 199; Gökçe, 1990, s. 218).

Aile her geçen gün bazı işlevlerini profesyonel sosyal ve kamusal kurumlara bırakmaya başlamıştır. Beslenme, giyinme ve barınma vb gibi kendi ihtiyaçlarını karşılayan aile, bazı üretim işlevlerini piyasa ekonomisi ve üretim süreçlerine terkederek, bir tüketim birimine dönüşmüştür. Özellikle şehirli ailenin kendi ihtiyaçlarına yönelik üretim faaliyetleri giderek azalmış ve bu ihtiyaçların tüketim yoluyla piyasadan karşılanma eğilimi artmıştır. Bu eğilim köylü ailelerinde de gittikçe yayılmıştır. Artık köylü ailesi, kendi kendine yeten birçok üretim işlevini terketmiş, bunları tüketen bir aile modeline doğru değişim süreci hız kazanmıştır. Ailenin üyelerine sağladığı sosyal koruma ve güvenlik görevini, devlet üstlenmiştir. Sosyal devlet artık, aile adına bireylere sosyal yardım, güvenlik, işsizlik, tedavi ve bakım gibi hizmetleri sunmaktadır. Ailenin eğitim ve din eğitimi görevleri de okullara bırakılmıştır. Çalışan ailelerin küçük çocuklarının bakımını, okul öncesi eğitim kurumları üstlenmiştir. Huzurevi, evde bakım hizmeti ve kendi aile büyüklerine bakım verenleri destekleme ödemeleri gibi hizmetleri sosyal devlet yerine getirmektedir. Aile kurumunda gerçekleşen bütün bu işlev değişimi, ailede işlev daralmasının hızlandığını göstermektedir. İşlev daralması süreci, aile yapısında çözülme ve bozulmalara yol açmıştır (Sayın, 1990, s. 536; Bilgin, 1997, s. 108-109).

Sanayileşmeyle birlikte işbölümü ve uzmanlaşma artmıştır. Böylece toplumların ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeni belirli alanlarda uzmanlaşmış profesyonel kurumlar, örgütler ve kurumlar kurulmuştur. Bu kurumlar ailenin yerine getirmekte zorlandığı veya artık yerine getiremediği işlevleri, aile adına profesyonelleşmiş ve uzmanlaşmış personel ve kurumsal yapılarıyla üstlenmişlerdir. Bu tür özel ve kamusal kurumsal yapılar ve işletmeler ailenin işlevlerini azaltmıştır (Özkalp, 2011, s. 119)

Her ne kadar, günümüz toplumlarında ailenin geleneksel olarak gördüğü ekonomik, eğitim ve din işlevleri gibi bazı işlevleri, başka toplumsal kurumlara devretme eğilimi artmış olsa da modern toplumsal yapıda bireyin sosyalleşmesi, kişilik ve kimlik gelişimi, toplumsal uyumunda hala önemini korumaktadır. Bu anlamda aile bireyi, sosyal yaşama hazırlamakta, onun ait olduğu toplumla uyumunu ve bütünleşmesini sağlamaya devam etmektedir. Aile bireyin gelişiminde ve şekillenmesinde çok boyutlu ve çok etkin bir role sahiptir. Aile, üyelerinin topluma ve kültüre uyum ve uyumsuzluğunda çok belirleyici faktördür (İçli, 1991, s. 98-99; Erkal, 1999, s. 101).

Sosyolojik olarak hiçbir toplumun aile yapısı statik değildir. Ailenin yapısı ve işlevlerinde meydana gelen değişimler süreklilik arz etmektedir.

Aile yapıları, sosyal ve ekonomik olarak kalkınmış, kalkınmakta olan ve geri kalmış ülkelere göre farklılıklar göstermektedir (Arslantürk ve Amman, 2001, s. 307). Nitekim Stone, Avrupa'da 1500 ile 1800 yılları arasında aile hayatının modern öncesi biçimlerden modern biçimlere dönüşmesini sağlayan üç değişim sürecinin gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Ona göre Avrupa ailesinde bu dönemlerde birbiriyle, akrabalarıyla ve toplumla sıkı sıkıya bağlı ve derin ilişkileri olan çok küçük hanelerde yaşayan ev halkından oluşan çekirdek aile tipi hâkimdir. Aile, akraba ve toplumsal bağların hâkim olduğu dönemin çekirdek ailesinde aşk, sevgi, haz gibi duygusal bağlar ve deneyimler aranmıyordu. Evlilikte, eş seçiminde, aile hayatının öteki toplumsal ve bireysel meselelerinde özgürlüklerin ve tercihlerin kullanımı anne-babalara, akrabalara ve topluma bağlı idi. Bu nedenle bu aile yapısında bireysel özgürlükler oldukça sınırlıydı. Örneğin toplumsal değerlerin cesaretlendirdiği üst sınıfa mensup soylular dışında orta ve alt sınıftakilerin romantik aşık olması, devrin ahlakçıları ve din adamları tarafından hastalık olarak kabul edilmişti. Diğer taraftan o dönemlerde babanın, annenin veya her ikisinin, çocukların ölümüyle ve çocukların evden erken ayrılmasıyla aile çok hızlı çözülmekteydi. Bundan dolayı modernleşme öncesi aile, oldukça kısa ömürlüydü. Kısaca Stone'a göre devrin çekirdek ailesi, "açık uçlu, silik, duygusal olmayan, otoriter ve kısa ömürlü" bir kurumdu(Giddens, 2012, s. 248-249).

Böyle bir çekirdek aile yapısı, Avrupa'da üst sınıf soylular arasında görülen bir tür geçiş aile yapısına dönüşmüştür. İkincisi ise geçiş aile tipidir. Geçiş ailesinde görülen tutumlar ve değerler sistemi daha sonraki modern zamanlardaki aile yapısına yayılarak neredeyse evrensel hal almıştır. Bu zamanlar arasında yaşayan geçiş aile tipinde akraba ve topluluk bağları zayıflamıştır. Fakat baba otoritesi artmıştır. Bununla birlikte evlilikte duyguya daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Ailede erkekler daha özgür, kadının ise namuslu ve ahlaklı olması beklenmiştir. Bu nedenle kadın daha çok ev hayatı ile sınırlandırılmıştır. Kadınların ev dışında çalışması hoş görülmemiştir. Bu tür geçiş ailesinde çocuk işçiliği de çok yaygındır. Ayrıca bu dönem geçiş ailesi de oldukça kısa ömürlüdür. Nitekim, 1837-1901 yılları arasındaki Victorya döneminde ebeveynlerin çok erken yaşlarda gerçekleşen yüksek ölüm oranlarından dolayı, evliliklerin ortalama ömrü on iki yıl sürmüştür. Çocukların neredeyse çoğunluğu, yirmili yaşlarına gelmeden anne veya babalarından birinin ölümüyle karşı karşıya kalmışlardır.

Geçiş ailesinden sonra Batı'da aile yapısında üçüncü değişim gerçekleşmiştir. Bu aile tipinde evlilik ve aile duygusal bağlarla ilişkili şekillenmiştir. Evliliklerde romantik aşk, sevgi ve kişisel çekim temelinde gerçekleştirme eğilimi artmıştır(Giddens, 2012, s. 249). Evlilikte eş seçiminin ebeveyn denetiminin etkisini kaybetmeye başlaması, aşk ve

sevgi evliliklerinin yaygınlaşmasıyla ilişkilidir(Pehlivan, 2017, s. 50). Yeni tip ailede, aile mahremiyeti çok önemli hale gelmiştir. Ailede bireysellik yükselmiş, ebeveynler daha çok çocukların bakımı ve eğitimiyle uğraşmaya başlamışlardır. Aile bireylerinin daha çok başka iş yerlerinde, fabrikalarda ücretli işçi olarak çalışmaları yaygınlaşmıştır. Bu dönemde aile üretim merkezi olmaktan çıkmış, bir tüketim merkezi halini almıştır. Aile içi iş bölümü kapsamında kadınlar ev işlerinde erkek ise ailenin geçimini sağlamak için dışarda çalışmaya yönelmiştir. Fakat zamanla kadının işgücüne katılımını engelleyen aile içi cinsiyete dayalı işbölümünü düzenleyen değerler sisteminin değişimiyle birlikte kadınların da çalışmaya başlamasıyla aile ekonomisine katkısı artmıştır(Giddens, 2012, s. 249).

Aynı hız, hacim ve oranda olmasa da birçok ülke aile yapısında ve işlevlerinde çok önemli değişimler meydana gelmiştir. Aile yapısında meydana gelen değişimlerde, Batı aile kültürünün yayılması, sanayileşme, merkezi ulus devletlerin güçlenmesi, ulus devletler içindeki üst sınıfların ve bürokrasinin aile hayatlarını şekillendiren yeni kültürel ürünlerin alt ve orta sınıfların aile yapısını etkilemesi, siyasal iktidarların geleneksel aile yapılarını değiştirmek üzere aile ile ilgili reform politikaları uygulamaları, köyden kente göç ve hanelerin parçalanması gibi faktörler etkilidir. Bütün bu değişimler, geniş aile yapısının parçalanmasına neden olmuştur.

Giddens, bütün kültürlerde aile yapısında karşılaşılan değişimleri şu şekilde sıralamaktadır:

- Geniş aile ve akrabaların etkisi azalmaktadır.
- Eşin özgürce seçilmesi eğilimi gelişmektedir
- Evlilik ve aile içi kararların alınmasında kadın daha fazla söz sahibi olmuştur.
- Akraba evlilikleri azalmaktadır.
- Erkek ve kadınların cinsel özgürlüklerini kısıtlayıcı toplumsal sistemler artmaktadır
- Çocukların eğitime ve yetiştirilmesine yönelik daha yoğun bir eğilim vardır
- Aynı cinsler birbiriyle evlenmeye başlamıştır.

Giddens'a göre yine de bu değişimleri abartmamak ve genellemek gerekir. Bugün de geniş aile ve geleneksel normlar varlığını sürdürmektedir(Giddens, 2012, s. 251-253; Karaşahin, 2013, s. 163-164). Nitekim ailenin bazı işlevlerinde değişimler olsa da geçmişten günümüze ailenin toplumsal bütünleşmeyi ve uyumu sağlama işlevi devam etmektedir. Ogburn'a göre ailenin işlevleri toplumsal hayatta gittikçe artmış ve önem

kazanmıştır(Freyer, 1967, s. 243). König ise aile kurumunun işlev kaybı yaşamadığı tam tersine işlevlerinin yeni anlam ve içerik kazandığını ileri sürmüştür. Aynı şekilde Neidhardt, modern toplumlarda ailenin işlevlerinin kaybedilmesinden ziyade bir işlev uzaması ve genişlemesi yaşandığını belirtmiştir. Parsons da sanayileşen ve kentleşen modern toplumlardaki diğer kurumlar gibi ailede uzmanlaşmanın arttığını ve buna bağlı olarak bazı işlevlerin azaldığını fakat ailenin halen sürdürdüğü işlevleri daha etkili ve güçlü bir şekilde yerine getirmeye başladığını ifade etmiştir(Merter, 1990, s. 22- 23).

Nüfusun büyük bir kısmının tarımla uğraştığı kırsal ve köy toplumlarında aile hem toplumdaki ekonomik üretimin ana aracı hem de çocuk yetiştirmenin ve üyelerinin mahrem kişisel yaşamının ana merkezi olmuştur. Modern sanayi ve şehir toplumlarında ise aile, bu tarımsal ekonomik üretim işlevini büyük ölçüde kaybetmiş ve fabrikalara, ofislere, vb. kurumlara bırakmıştır. Bu anlamda Parson'a göre aile modern toplumlarda bazı işlevlerini yitirmiş ancak bazı işlevleri, değişen toplumsal yapıya uyum sağlayarak uzmanlaşmış ve daha da güçlenmiştir(Parsons, 1958, s. 70).

Parsons'a göre aile kurumunda yaşanan yapısal farklılaşma, ailenin ekonomi ve üretim işlevinin modern toplumlardaki sanayileşme, ekonomik örgütlenme ve üretim süreçlerini yerine getirmesi mümkün olmadığı için bu tür işlevleri daha uzmanlaşmış başka kurumlara bırakması doğaldır. Ailenin işlevlerinin bazı sınırları vardır. Bu sınırların ötesinde toplumsal ihtiyaçlar ortaya çıktığında, bu ihtiyaçları karşılamak üzere başka uzmanlaşmış yapıların, aile yerine bu işlevleri yerine getirmesi işlevsel yapının doğasının bir gereğidir. Ailenin ikincil işlevleri toplumsal farklılaşma süreci yoluyla diğer kurumlara aktarılabilir. Fakat aile, sosyal sistemin, çocuğun sosyalleşme, kişilik ve kimlik kazandırma gibi birincil işlevlerinde daha da uzmanlaşmıştır. Toplumsal bir kurum olarak ailenin, toplumsal rollerin yerine getirilmesinde bireyleri motive etme işlevini görecektir başka bir kurum yoktur.

Bu açıdan toplumlarda ailenin bütün işlevlerini yerine getirecek henüz bir başka kurum yoktur. Ailenin geçmişten günümüze sosyalleştirme işlevi, bütün toplumlarda karşılaşılan evrensel bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir. Başka toplumsal gruplar veya kurumlar aileye bazı işlevlerini yerine getirmede destek olabilir. Fakat bu grup veya kurumların hiç biri ailenin yerini alamaz(Leslie, 1982, s. 19). Aynı şekilde Ziya Gökalp de, aile kurumunu, toplumun en küçük parçası, milletin ve devletin temel taşı olarak görmüştür. Aile, devlet ve millet bir toplumu oluşturan temel parçalardır. Bu parçalardan birinde meydana gelen değişim veya arıza diğer parçaları da etkiler. Buna göre Gökalp, ailedeki değişimlerin milleti ve devleti

etkileyeceğini varsaymaktadır. Gökalp'in de işaret ettiği üzere aile hala toplumsal, dinî ve kültürel değerlerin taşıyıcısı ve koruyucusudur(Nirun, 1981, s. 28-29).

1.3. Aile ve Din

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren aile ve din ilişkisi meselesine sosyologların, din sosyologlarının, kültürel antropologların ve din antropologlarının ilgisi gittikçe artmıştır. Sosyoloji, din sosyolojisi, kültürel antropoloji ve din antropolojisi alanlarında aile ile din arasındaki etkileşim ve ilişkileri inceleyen çok sayıda önemli çalışma yapılmıştır. Bütün dinlerde ailenin kutsallaştırılması, ona toplumsal ve dini yapı içinde üstün rol verilmesi, bu disiplinlerin ilgisini çekmiştir. Bu çalışmalar Antik Yunan, Roma, Çin, Mısır, Hind, (Wach, 1995, s. 95). İran, Meksika ve Peru gibi toplumların en eski tarihlerinde aile yapısı, teşkilatı, ailenin dini toplumsal tipolojileri üzerine çok sayıda sosyolojik ve antropolojik tetkik yapılmış ve bu tetkikler, ailenin dini ile ilgili tartışmaların zenginleşmesine imkan tanımıştır. İlkel toplumlarda aile tartışmalarının sonucunda, aile kültüne dayandırılan meşhur antropolojik ve sosyolojik dini tekamül kuramları doğmuştur. Aile kültü üzerine inşa edilen dini tekamül kuramları oldukça sorunludur. Ancak İlkel kültürlerde aile din ilişkisi araştırmaları ailenin toplumsal hayatın en ilkel birliği ve aynı zamanda en temel yapı parçası olduğunu göstermiştir (Wach, 1995, s.96).

Tarihsel olarak bütün kültürlerde ailenin dini bir grup olduğu konusunda din sosyolojisinde bir fikir birliği söz konusudur. En eski bazı kültürlerde aile üyelerini birbirine birleştiren bağ, kan bağı değil, kutsal veya İlahi güçlerin bağladığına inanılmıştır. Böylelikle kutsal bağ ile bağlanan aile de kutsallık kazanmıştır. Politeist dine inanan toplumlarda, Cermen, Çin, İsrail ve Mısır kültüründe aile bağı kutsal ve dini inançlara dayandırılmıştır(Mensching, 2004, s. 23-24; Günay, 1998, s. 240). Polinezya, Afrika, Hind, Çin ve Avrupa toplumlarında aile Tanrıları vardır(Wach, 1995, s. 99). Bu toplumlarda her aile bir Tanrıya ihtiyaç duymuştur. Aile Tanrıları çevresinde şekillenen ev kültü, aile üyeleri arasında çok güçlü ve yapışkan dini bağlar oluşturmuştur. Din, aile içi ilişkileri, eş, çocuk ve varislerin meşruluğunu, çocukların kardeşleriyle, anne babalarıyla ilişkilerini belirlemiştir(Weber, 2012, s. 101-102).

Kutsallaştırılmış aile, üyeleri için dini ve toplumsal kurtuluşun kaynağı, aileden ayrılma, uzaklaştırılma veya kovulma ise büyük bir felaket anlamına gelmektedir. Bu felaket aileden ayrılan veya kovulanların başına gelir. Ailenin dinini, şerefini ve onurunu koruma görevi bütün aile üyelerine verilmiş ortak bir görevdir. Bu nedenle aile bireyleri aile şerefini daima korumalı ve asla zedelememelidir. İşte aile şerefini zedeleyen bir aile üyesi

olduğunda onun damgalanarak ailevi ve toplumsal dışlanma ile karşı karşıya kalması kaçınılmazdır(Mensching, 2004, s. 27). Böylece ailenin dini ve şerefi toplumsal olarak garanti altına alınmıştır. Aslında aile şerefi ve onur kültürü en eski kültürlerden günümüze bazı esneklikler ve değişimler gösterse de etkisini günümüze kadar sürdürmüştür. Günümüzde de aile şerefini zedeleyen eylemler aileyi lekeler. Ailelerinin lekelenmesi istenmez. Bunu yapan bireylere karşı ailevi dışlanma, baskı ve toplumsal damgalama yapılır.

Aile, Tanrı inancının merkezi olduğu kadar, antik toplumlarda ibadet ve ritüelin de merkezi olmuştur. Toplumsal hayatta aile veya ailelerin bir araya gelerek oluşturduğu grup tarafından yapılan tapınma ile ibadetler gerçekleştirilmiştir. Yunan dini, aile, kabile ve devlet gibi sosyal grup inançları ve ibadetleri üzerine inşa edilmiştir. Roma ve Japon kültüründe de aile dine inançlardan ve ibadetlerin yapılmasından sorumlu tutulmuştur. Bu nedenle dinler aileyi kutsallaştırmıştır. Dini bireysellik ise sürekli baskılanmış ve engellenmiştir(Wach, 1995, s. 58).

Eski zamanlarda birçok toplumda aile, aynı zamanda ibadetlerle sorumlu sosyal bir ünedir(Wach, 1995, s. 93). Dini inançlara bağlı olarak yapılan ibadet, ayin ve ritüellerin merkezi aile olmuştur. Edilen dualar, adanan adaklar, ifa edilen dini merasimler, dini bayramlar, bereket, av, hasat gibi olgular için yapılan ritüel ve törenler, genellikle aile ocağında gerçekleştirilmiştir. Aile zamanla ibadetlerle ilgili bazı işlevlerini kaybetmiş ancak bireyin önemli anlarıyla ilgili ritüellerin merkezi olma görevini en eski çağlardan günümüze devam ettirmiştir. Gebelik, doğum, isim koyma, sünnet, buluş çağı, askerlik, nişan, evlilik, ölüm, cenaze merasimleri ve ölümden sonraki dini adetler gibi bireysel hayatın önemli odak noktaları ve anlarında dini ritüellerin, uygulamaların ve inançların yerine getirilmesi işlevini aynen korumuştur(Günay, 1998, s. 241-242). Fakat toplumsal ve dini farklılaşmaya paralel olarak ailenin ibadet merkezi olma işlevini, dini inançlar ve ibadetler alanında uzmanlaşmış, inançları ve ibadetleri yerine getirmekle görevli din adamları sınıfına bırakmıştır(Wach, 1995, s. 72-73).

Ailenin en kadim dinlerdeki inanç ve ibadet merkezi olma rolü, bütün semavi dinlerde de devam etmiştir. Bütün semavi dinler, aile kurulmadan, kurulurken, kurulduktan sonra ve boşanırken uyulması gereken inançlar, ritüeller ve yasaklar sistemi geliştirmişlerdir. Bu nedenle ailenin kuruluşu, işleyişi ve korunması dini sistemin en önemli amaçlarından birisi olduğuna inanılmıştır. Aslında dinin bu amacı, kendi varlığını korumasında en vazgeçilmez işlevi görmüştür. Aile, dinin gelecek nesillere aktarım merkezi olarak görülmüştür(Köse, 2021, s. 23-24). Aile, toplumsal yapının sağlıklı olabilmesi, düzen, denge ve istikrar içinde hareket edebilmesi, yapıyı meydana getiren parçalar arasında uyum ve bütünleşmenin sağlanabilmesi için gerekli dini inançlara ve değerlere kaynaklık teşkil eder(Aydemir ve

Tecim, 2012, s. 47). Aile, dini inanç, ibadet ve uygulamaları ait olduğu toplumsal sistemle ve diğer ailelerle paylaşarak, toplumsal ve dini bütünleşmenin sağlanmasında en önemli kurum olmuştur(Günay, 1998, s. 241). Toplumsal yapı için dini inançları, ibadetleri, ritüelleri ve değerleri temin ve tedarik eder. Ailenin sahip olduğu dini inançlar ve değerler, bireysel ve toplumsal yaşam için kullanıma hazır standartlaştırılmış kalıplar ve şemalar üretir. Birey ve toplum, bu dini şema ve kalıpları, hiçbir çaba ve emek sarf etmeden aileden alır ve kullanırlar. Aksi takdirde bireyler, bireysel ve toplumsal yaşamlarındaki bütün anlam ve değer sistemlerini, kendileri icat etmeleri gerekecektir. Bu ise birey için aslında oldukça zor ve imkansızdır. Bu nedenle esasen ailenin bize sunduğu dini şema ve kalıplar, hayatımızı kolaylaştırır ve eylemlerimiz için referans ve anlam çerçeveleri oluştururlar. Ailenin sunduğu hazır dini kalıplar, bireysel ve toplumsal hayatın dini olarak kurulması ve şekillenmesinde etkin rol oynar.

Sosyal bir varlık olan insanın bir aileye ihtiyacı vardır. Aile olmadan insan, beslenme, barınma, korunma, eğitim ve din gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamaz. İnsanın sosyalleşe bilmesi için bir aile ve topluma ihtiyacı vardır(Dikeçligil, 2012, s. 22-23). Bireyin dini ihtiyaçlarının ilk karşılandığı kurum ailedir. Aile, toplumsal ilişkilerin kurulması için bir dini bağlam inşa eder. Aile, bireysel ve toplumsal dini eylemlerin kurulmasını, anlam kazanmasını ve gerçekleştirilmesini sağlar. Aile üyelerine, doğru ve yanlış, iyi ve kötü, haram ve helal gibi dini inançların belirlediği kalıpları sunar. Bu dini emir ve yasaklar sistemi, toplumun beklediği dini toplumsal eylemlerin bireyler tarafından kabul edilmesini ve onların topluma uyum sağlamasını kolaylaştırır.

Aile, toplumsal yapının sürekliliğini ve sağlıklı şekilde çalışmasını sağlayacak dini inanç ve değerler sistemini üretme ve koruma işlevini yerine getirir. Bu nedenle her toplumda aileye, toplumları çözülmeden, bozulmadan ve yozlaşmadan koruyan dini yapının en temel dayanağı olduğundan kutsallık atfedilmiştir(Aydemir ve Tecim, 2012, s. 47). Ailenin toplumsal hayatta bozulmadan var olmaya devam etmesi, dinin de bozulmadan korunarak varlığını devam ettirmesini sağlayacağına inanılmıştır(Bottomore, 1977, s. 204).

Toplumsal olarak kutsallaşan ailenin geçmişten günümüze dini yapı ve şemalar çerçevesinde kuruluşu mümkün olabilmektedir. Zira bir kadın ve erkeğin evlenmesi ile kurulan birlikteliğin meşruiyeti ve aile olarak toplumsal yapıda kabul edilebilirliği bütün evrensel dinlerde dinin izin ve onay verdiği kalıplar içerisinde gerçekleştirilmesine bağlıdır. Nitekim bütün evrensel dinlerde dini otoritenin onayı ve dini bir tören ile ailenin kuruluşuna izin verilmiştir. Birçok dini yaptırımlarla kuşatılmış aile kurumunun kuruluşu, ilahi bir kutsal görev ve emir olarak kabul edilmiş ve o

dinin yetki verdiği temsilcilerinin denetimi altında gerçekleştirilmiştir(Ter Borg, 2012, s. 329).

Bireyin toplum, evlilik ve aile karşısındaki tutumu, dinin bireysel ve toplumsal hayat, sosyal ilişkiler ve kurumlar üzerindeki etkisi, genellikle ailenin inançları, ibadetleri ve aile yapısına nüfuz etmiş bulunan dini zihniyetle ilişkilidir(Wach, 1995, s. 81). Toplumsal yaşamda sosyal ilişkiler, ailenin üyelerine kazandırdığı dini zihniyet tarafından belirlenir. Aile içi, akrabalar arası, komşuluk ve nihayet ait olunan toplumsal, kültürel ve dini çevre ile ilişkiler, büyük oranda ailenin şekillendirdiği bu dini zihniyet sayesinde düzen, denge ve istikrar içinde kurulur ve sürdürülür. Elbette ki aile yapısında meydana gelen değişimlere paralel olarak, ailenin bireye aşıladığı bu dini zihniyetin de değişikliklere maruz kalması kaçınılmazdır.

Yapısında ve işlevlerinde bazı değişimler yaşansa da ailenin en eski çağlardan günümüze bireylerin, aile, toplum, din ve kültür ile ilk tanışma ve bağlanma birimi olma özelliği değişimden korunmuştur. Aynı şekilde aile, üyelerinin sağlıklı sosyal ilişkiler kurabilmesini, kolektif tutum ve davranışlar sergileyebilmesini, toplumun ortak paylaşılan inanç ve değerlerini benimseyebilmesini, dini ve sosyal çevreye dahil olabilmesini mümkün kılar(Aydemir ve Tecim, 2012, s. 48). Aile, birey ile din ve toplum arasındaki bağı kuran, dini yapının sürekliliğini sağlayan sosyal bir kurumdur. Aile içinde çocukların dine ve kültüre göre yetiştirilmesi, dini ve toplumsal hayata hazırlanması süreçleri gerçekleşmektedir. Bireyin ailesiyle kurduğu ilişkileri, dini ve sosyal bağları yaşam boyu devam etmektedir. Bu nedenle sağlıklı bir toplumsal hayat, o toplumdaki aile ilişkilerinin sağlıklı olmasına bağlıdır. Eğer aile toplumsal değişim sonucunda işlevlerini yerine getiremez hale gelirse birçok toplumsal sorunun ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelir(Dikeçligil, 2012, s. 24).

Tarih boyunca aile, bütün kültürlerde dinlerle ilgili birincil bilgi kaynağı olmuştur. Anne-babalar ve akrabalar, çocuklara din ile ilgili anlayışları öğretmişler ve bu bilgiler, bireysel tercihleri etkilemişlerdir(Sherkat, 2014, s. 225). Modernleşme öncesi ailesi, üyelerine dini inançları aktarmakla ve öğretmekle yetinmemiş, bu inançların uygulamasını ve ibadetlerin yerine getirilmesini kontrol ve denetim işlevini yerine getirmişlerdir(Çağan, 2011, s. 88). Fakat bazı din sosyologları, dini inanç, değer ve bağlılıklardaki artan farklılaşmanın yol açtığı kuşak kopukluğu veya kuşak farkı tezinden hareketle ebeveynlerin çocukların dine bağlılıkları konusunda sınırlı bir etkisinin bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu din sosyologları, ailede kuşak kopukluğunun bireysel dindarlıklar üzerinde radikal değişimlere yol açacağını varsaymışlardır(Sherkat, 2014, s. 225). Diğer bazı din sosyologları ise ebeveynlerin çocukların dini inançları üzerine etkilerini araştıran alan araştırması verilerinden hareketle ebeveynlerin, çocukların dini inançlara

bağlılıkları, dini tutum ve davranışları üzerine hakim bir etkisinin olduğunu benimsemişlerdir (Acock ve Bengston 1978; Myers, 1996).

Bu din sosyologlarına göre pek çok din sosyolojisi saha araştırması, ebeveynlerin, çocukların dini inanç, davranış ve tercihleri üzerinde çok etkili olduğunu göstermiştir (Acock ve Bengston, 1978). Bu tür din sosyolojisi saha araştırmalarının bazılarında, çocuklarda dini inanç ve pratiklerin kristalleşmesinde anne-baba etkisinin erken dönemle sınırlı kaldığı ileri sürülmüştür. Diğer bir kısım saha araştırmaları ise sosyalleşmeyi ömür boyu devam eden bir süreç olarak kabul ettikleri için çocukların dindarlığı üzerinde ebeveyn etkisinin ömür boyu nasıl devam ettiğini incelemeye yönelmiştir.

Bu tür din sosyolojisi çalışmaları, anne-babaların, çocukların yaşamı boyunca dini tutum ve davranışları ile sosyal bağları ve ilişkileri şekillendirmeye, sosyalleşme süreçlerine katkıda bulunmaya devam ettiklerini keşfetmiştir. Gençlerin, başlarına gelebilecek olaylarla, yaşayaabilecekleri kriz ve streslerle nasıl başa çıkabilecekleri, evliliklerini nasıl devam ettirecekleri, çocuklarını nasıl büyütecekleri, hayat mücadelesi ve kavgasını nasıl verecekleri konusunda genç yetişkinler için anne ve babalar, hikmet ve ilham kaynağı işlevi görmüşlerdir

Din sosyolojisi araştırma bulguları, farklı farklı dine inan ebeveynlerin çocuklarının, onlarla ortak dini bağlar kuramadıklarını, bu sebeple dini bağlılıklarını ve dinlerini değiştirme ihtimalinin yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Aynı şekilde aile içinde ebeveynlerin dini uyumsuzluğu, özellikle erkek çocukların dindarlık düzeylerinin düşük kalmasında etkin rol oynadığı gözlenmiştir. Ebeveynlerin farklı dini değerlere ve aidiyetlere bağlı olması, çocukların dindarlıkları üzerinde sürekli birbiriyle rekabet etmesi, çatışması ve birinin diğeri üzerinde baskı kurmaya çalışması söz konusudur. Dolayısıyla çocukların anne ve babalarının dinleri veya mezhepsel aidiyetleriyle inanç ve duygusal bağ kurmaları güçleşir. Keza ebeveynleri arasında dini bütünleşme ve uyum olan gençlerin, çoğunlukla anne babalarının dinine inandıkları görülmüştür. Bununla birlikte anne babalarının dinini benimseyen gençlerin dinlerini değiştirmeleri pek ihtimal dahilinde değildir.

Bu bulguların her biri, ailenin dini etkilerinin bireysel dini tercihler üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır. Aile içinde çocukların yetişkinlik süreçleri ile anne ve babaların yaşlanma süreçleri arasında dini ve sosyal etkilerin karşılıklı olduğunu gösteren sosyolojik bulgular da söz konusudur. Bu bulgular, çocukların, ebeveynlerin kendilerine tek yanlı aşladığı tercihlere bağımlı olmadığını, aynı zamanda yaşlılık döneminde ebeveynlerin de çocukların kendilerine aktardığı dini

inanç ve yaklaşımlardan etkilendiğini göstermiştir. Ebeveynler, yaşlılık dönemlerinde özellikle de kritik toplumsal, dini ve ekonomik yaşam konusunda tavsiye ve etkilerde çocuklarına daha fazla bağımlı hale gelmektedir(Sherkat, 2014, s. 225-226).

Çocuklar ile ebeveynler arasında karşılıklı etkileşimler vardır. Sekiz yıl boyunca ebeveynler ile çocuklar arasındaki dini etkileşimleri inceleyen Sherkat ise bu uzun dönemli araştırmasından elde ettiği verilerden hareketle ebeveynler ile çocuklar arasındaki karşılıklı dini etkileşimleri kanıtlamıştır. Ebeveynler ile çocuklar arasındaki karşılıklı etkileşimler, dine katılım ve dini tercihler konusunda oldukça sabit ve nispeten değişmeyen bir yapı oluşturmuştur. Ebeveynlerle çocukları arasında din eğitimi, aile oluşturma ile ilgili dini ve geleneksek dinamikler, mezhep, tarikat ve cemaat etkileri karşılıklıdır. Ebeveynler, erken çocukluk döneminde çocuklarının dini inançlarında daha fazla etkili olurken, çocuklar genç ve orta yetişkinlik dönemlerinde ebeveynlerinin dini ve toplumsal yaşamları üzerinde daha etkindir. Fakat yaşlı ebeveynler, yetişkin çocuklarının tekrar dini inanç ve ibadetlere yönelimlerini artırma yönünde etkin rol oynamaya başlarlar. Gençlerin de dini inançlarına, ideolojilerine ve radikal bazı dini yönelimlerine ebeveynlerini çektikleri gözlenmiştir(Sherkat, 2014, s. 227). Buna karşın gençlerin dini ideolojilere, dini gruplara, cemaatlere ve yeni dini hareketlere bağlılıkları, zaman zaman aile bağlarından daha önemli hale gelebilir. Dolayısıyla, gençlerin bu tür dini bağlılıkları kolay değişmezler. Anne-babalar, çocuklarının bu tür dini bağlılıklarından koparmak ve onları bu hareketlere üyeliklerden vaz geçirmek istediklerinde çocuklarıyla aralarında dini çatışma ortaya çıkabilir. Bu tür dini grup veya dini ideolojik aidiyeti benimseyen gençler, ailelerini reddedebilir veya onlara karşı vefasız davranabilirler. Bu nedenle anne-babaların gençlerin dini bağlılıkları üzerinde her zaman etkisi olmayabilir(Hamilton, 2012, s. 212).

Ailenin çocuklarıyla etkileşimi, karşılıklı dine çekim, tavsiye ve himaye ile sınırlı değildir. Ailenin bireysel ve toplumsal birçok rolü vardır. Aile büyük bir sosyal ve ekonomik birliktir(Wach, 1995, s. 105). Zira aile dine dayanan bir ekonomik sistemi üyeleri arasında inşa ve organize eder. Aile, mensuplarının din üzerine kurulmuş aile ekonomisine bağlı tutum ve davranışlar sergilemesini bekler ve bu tür davranışların en önemli motivasyon kaynağıdır. Bazı ekonomik yapıyı düzenleyen dini işlevlerinde kayıplar yaşasa da aile, pek çok ekonomik eylemi düzenleyen dini değerleri koruma ve sürdürme işlevini hala yerine getirmeye devam etmektedir.

Din ile aile arasında birbiriyle sıkı bir ilişki varola gelmiştir. Din ve aile birbirine bağlı toplumsal yapının en temel iki parçasını oluşturmuştur. Bu nedenle ailede meydana gelen değişimler, din üzerinde veya tam tersine dini yapıda yaşanan değişimler, aile yapısında da hızlı değişimlere yol açabilir.

Aile, modernleşme ile ortaya çıkan hızlı toplumsal değişme sürecine çok güçlü bir uyum göstermiştir.

Din ile aile arasındaki ilişkileri düzenleyen din anlayışında zaman içerisinde değişim meydana gelmiştir. Ancak bu değişimler sonucunda ortaya çıkan aileyi şekillendiren din anlayışı versiyonlarının bazı temel ortak karakteristik özellikleri vardır. Aile kurumunu, toplumun, dinin en kutsal ve değerli temel parçası olarak tanımlama, aile üyelerine, dindarlık, vatanseverlik, iyi vatandaşlık, ahlak ve toplumsal uyum şemaları ve formları sunan en önemli merkez olarak niteleme, aileye özgü değişen din anlayışlarında değişmeden korunan ortak karakteristiklerdir (Edgell, 2014, s. 239-240).

Modernleşmenin yol açtığı toplumsal ve kültürel değişimler karşısında din, yeni form ve görünüm kazanmış ve toplumsal yapıda tutunabilmiştir (Akgün ve Karaşahin, 2025, s. 2). Bu nedenle modernleşme sürecince aile yapısında meydana gelen değişimler karşısında dinin çeşitli seçenekleri her daim bulunmuştur. Tarih boyunca din, aile yapısı üzerinde gerçekleşen bazı değişimleri benimsemek, bazı değişimlere karşı ilgisiz kalmak, bazı değişimlere karşı direnç göstermek, aileyi kökten değiştirmek şeklinde dört seçenek kalıbı içinde hareket etmiştir. Aile din ilişkilerinde değişimler, otomatik olarak gerçekleşmez. Aile, kendi temel dini yapısını, dini işlevlerini korumak ve sürdürmek amacıyla toplum, kültür, ekonomi, eğitim, hukuk alanında ortaya çıkan değişimleri filitreleme görevini yerine getirmektedir. Aile hayatı üzerindeki değişimler, dini filitreden geçtikten sonra benimsenir. Aile kurumu, ekonomik ve toplumsal değişimleri ya reddetme ya değiştirerek alma ya da aynen kabul etme şeklinde üç türlü filitreden geçirme sürecine tabi tutmaktadır.

Aile bir taraftan bazı dini inançları ve kurumsal sistemleri sürdürürken bazılarının da değişiminde etkin rol oynamıştır. Özellikle aile, dinin iyi aile biçimlerini ve hayatını şemalaştıran inanç ve uygulamalarını devam ettiren, dinin aile hayatını şekillendiren kalıplarını üreten ve aktaran sosyal bir kurumdur (Clarke, 2012, s. 60). Bu yönüyle ailenin toplumsal yapıyı bozulma ve çözülmeden koruduğu yönünde bir konsensüs vardır. Toplumsal değişimlerin aile yapısını bozacağı, bozulan aile yapısının da toplumun bozulmasına neden olacağı şeklinde genel bir kanaat söz konusudur. Dolayısıyla dini ve toplumsal olarak değişimden korunmuş veya en az etkilenmiş idealleştirilmiş aile tipleri hedeflenmiştir. Çünkü dini, toplumu ve kültürü bozulmadan koruma ve sürdürme görevini yerine getiren başlıca aktörlerden birisi ailedir. Bireyin, din ve değerlerle ilk karşılaştığı yer ailedir (Kurt, 2018, s. 110; Aydın, 2014, s. 189; Subaşı, 2014a, s. 197-198).

Aile sadece dinin yaşatılması ve sonraki nesillere benimsetilmesi değil aynı zamanda sosyal ilişki ve etkileşim kalıplarının üretilmesi, aktarılması ve muhafaza edilmesi rolünü yerine getirir. Zira aile, toplumsal yapının sağlıklı bir şekilde çalışmasını sağlayan dini sistemin bitmez ve tükenmez bereketli bir güç ve enerji kaynağıdır (Dikeçligil, 2012, s. 24; Aydemir ve Tecim, 2012, s. 47-48). Üyelerinin dini sosyalleşmelerinde ilk etkileşim çevresi sunan aile, toplumsal yaşamın sağlıklı şekilde sürdürülmesini sağlayan temel dini kalıp ve şemaları bireye aktarır. Bu nedenle dini ve toplumsal olarak bozulmamış sağlıklı bir aile yapısı idealize edilmiş ve bu ideal aileyi inşa etmek üzere birçok dini, ekonomik, siyasi hukukî ve eğitim politikaları üretmeye ve uygulamaya çalışan girişimler devam etmektedir. Çünkü, ailenin sağlıklı ve işlevsel olması, toplumun, kültürün, dinin varlığının devamını ve muhafazasını sağlamaktadır(Erten, 2018a).

Bütün toplumlarda hâlâ ailenin din ve toplum için idealleştirildiği yönünde ortak bir inanç söz konusudur. Bu ortak inanç, evrensel olarak bütün toplumlarda, ailenin dini hayatın ve birliğin geleneksel kalesi olduğunu, dini inançların, değerlerin ve ibadetlerin bir nesilden diğer nesle aktarılmasını sağladığını vurgulamaktadır. Fakat din sosyologları arasında modernleşme, sanayileşme ve şehirlileşme süreçleriyle birlikte ailenin bu idealize edilmiş dini işlevlerini devam ettirmede bazı yeteneklerini kaybettiği yönünde bir eğilim de artmıştır. Bu eğilime göre aile, idealize edilmiş dini rol ve işlevlerini günümüz şartlarında devam ettirme gücünü kaybetmeye başlamıştır. Dolayısıyla ailenin üyelerine bir zamanlar sağladığı dini destek ve yardımdan mahrum ve her bir aile ferdini, dini hayatı inşa etmede yalnız bırakmıştır. Artık çocukların dini hayatlarını oluştururken ailelerine değil, kendilerine dayanma zorunluluğu doğmuştur(Roof, 2014, s. 209). Yine de aile, bireyin başına gelen hastalık, kaza, ölüm veya olağanüstü herhangi bir olay karşısında manevi ve maddi destek çıkma ve yardım etme işlevini geçmişten günümüze sürdürmektedir. Keza bu tür olaylarla karşılaşan bireylerin tek sığınakları aileleri olmuştur ve onlar, genellikle ailelerine geri dönmüşlerdir(Wuthnow, 2012, s.110).

II. BÖLÜM

AİLEDE YAPISAL VE İŞLEVSEL SORUNLAR

2.1. Yapısal Sorunlar

2.1.1. Geniş ve Çekirdek Aile Sorunu

Sanayileşme ile başlayan şehirlileşme ve yeni sosyal ilişkiler, ailedeki yapısal dönüşümü tetiklemiştir. Bununla birlikte geleneksel toplumlarda ve modernleşme öncesi Batı Avrupa’da geniş aile biçiminin yaygın olduğu, sanayileşmeyle birlikte geniş ailenin çekirdek aileye dönüştüğü yanılıgısı yaygın kabul görmüştür. Buna karşılık, son zamanlarda geniş ailenin hiçbir zaman Batı toplumlarında yaygın ve egemen bir tip olmadığı ile ilgili bulgular ve söylemler oldukça yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Geniş aile biçimi yanında bir baba, anne ve çocuklardan oluşan çekirdek ailenin de sadece sanayileşen ve modernleşen toplumlara özgü bir aile tipi olduğuna yönelik hipotezleri, yanıışlayan sosyolog ve antropoloğalar, oldukça ikna edici kanıtlar ve bulgular ortaya koymuşlardır. Ailenin geleneksel geniş aileden çekirdek aileye doğru evrildiğı yaklaşımını eleştiren sosyolog ve antropologlara göre bu aile türü hem geleneksel Doğu toplumlarında hem de modernleşme öncesi ve sonrası Batı toplumlarında uzun zamandır var ola gelen bir aile türüdür(Giddens, 2012, s. 248; Kudat, 1990, s. 258) .

Murdock, dünyada 192 toplumun 47 sinde çekirdek ve 92’sinde geniş, 53’ünde ise evlilik yoluyla iki ya da daha fazla çekirdek ailenin birleşiminden oluşan poligamik aile türünün olduğunu göstermiştir. Poligamik aile, bir erkeğın birden fazla karısının olduğu, iki veya daha fazla çekirdek ailede baba ve koca rolünü oynadığı ve bu aileleri geniş bir aile grubu içinde topladığı aile modeli olarak bilinir. Murdock’a göre gerek bir erkek ve bir kadının evlenmesi şeklinde olsun gerekse geniş ailenin parçası olsun çekirdek aile, daima bütün toplumlarda görülen evrensel bir aile tipidir(Murdock, 1967, s. 2; Saran, 1992, s. 301). Giddens’a göre modernleşme öncesi hane halkı büyüklüğü İngiltere’de 4.75, günümüz İngilteresinde ise 2.4’tür. Modern öncesi dönemde hane halkı sayısına hizmetçilerin de dahil edildiğı düşünıldüğünde bu fark çok küçüktür(Giddens, 2012, s.248). Lowie’ye göre de çekirdek aile, bireyleri birbirine bağlayan karşılıklı ilişkiler birliğinin kurulduğu bir ünite olarak her toplumun ayrılmaz ve parçalanamaz bir ünitesidir(Saran, 1992, s. 302). Turner’e göre de, endüstrileşme ile geleneksel geniş aile yapısının değışimi ve dönüşümü arasında doğrudan

bir bağ bulunmamaktadır. Geniş aile sanayileşme öncesi tarihin hiçbir döneminde Batı toplumlarında egemen bir aile türü olmamıştır. Aynı şekilde çekirdek aile tipi de endüstrileşme ile birlikte ortaya çıkmamış, endüstrileşmeden çok daha önceleri yaygın bir aile tipi olarak var olmuştur (Vergin, 1991, s. 311).

Her ne kadar, aile sisteminde bazı değişimler olsa da tarihsel olarak geleneksel geniş aileden çekirdek aileye doğru bir dönüşüm olduğu, geniş aile ve akrabalık yapılarının kaybolmaya yüz tuttuğu şeklindeki yaklaşımın doğru olmadığı yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır. Artık bazı sosyologlar, çekirdek ailenin geleneksel geniş aile ile birlikte her daim bulunduğunu ve dahası bugün bile her toplumda hakim bir aile tipi olmadığını kabul etmektedir (Giddens, 2012, s. 248). Zira Wach (1995, s. 94) da insanlık tarihinin her devrinde çekirdek aile tipine rastlandığını ifade etmiştir.

Çekirdek aile tipinin egemen ve yaygın bir aile tipi olarak eski çağlardan günümüze varlığını sürdürdüğünü gösteren bulgular her geçen gün artmaktadır. Nitekim Türk toplumunda da çekirdek ailenin modern zamanların ailesi olduğuna yönelik yaygın ön yargıya rağmen hem köylerde hem de şehirlerde geniş aile tipi yanında hakim bir aile tipi olarak çekirdek ailenin çok yaygın olduğunu belgeleyen tarihsel ve toplumsal veriler elde edilmiştir (Vergin, 1990, s. 311). Türkiye’de genellikle geçmişte kırsal kesimlerde hanelerin çok kalabalık geniş ailelerden oluştuğu, çekirdek ailenin şehirleşme ve modernleşme süreciyle geleneksel geniş ailenin dönüşümüyle ortaya çıktığı tezinin tam aksine kırsal kesimlerde yaşayan çoğu insanın şehre göç etmeden önce memleketlerindeki hanelerinde çekirdek aileleriyle birlikte yaşadıkları savunulmuştur (Duben, 2006, s. 15). Duben’e (2006, s. 17) göre Türk aile yapısı hem şehir hem de kırsal hanelerinde az sayıda bireylerden oluşmaktadır.

Türkiye’de adrese dayalı nüfus kayıt sistemi istatistiklerine göre 2015 yılında toplam hane halkı içindeki çekirdek ailelerin oranı %66.9 iken, 2019’da %65.1’e, 2023’de ise %63.8’e, en az bir çekirdek aile ve diğer aile bireylerinden oluşan geniş ailelerin 2015’deki oranı %16.5’den, 2018’de 15.0’a, 2023’de 13.2’ye gerilemiştir (TUİK, İA, 2024). Bu veriler Türk toplumsal yapısında çekirdek aile oranlarının yüksek olmasına rağmen geniş ailelerin de varlığını sürdürdüğünü, her iki aile tipinin oranlarında düşüş yaşandığını göstermektedir. Her iki aile tipi oranlarındaki düşüşte, tek kişilik, parçalanmış ve aralarında evlilik, anne-çocuk veya baba-çocuk bağı olmayan birden fazla kişiden oluşan hane halkı oranlarındaki artış etkin bir rol oynamıştır.

Öte yandan Türkiye’deki bu çekirdek ve geniş aile oranlarının, modernistlerin kastettiği işlevselci çekirdek aile ile geniş aile tiplerinin çok azını kapsadığı kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle Türkiye’deki çekirdek ve geniş aile tiplerinin modernistlerin tanımladığı işlevsel kuramın çekirdek ve geniş aile tiplerinden çok farklı olduğu ileri sürülmüştür. Aynı hanelerde yaşayan çekirdek ailede geniş aile ve akrabalık bağlarından kopuş yaşandığı şeklindeki görüşün yanlış olduğu ispatlanmasına rağmen Türk aile yapısının Batı tipi çekirdek aileye dönüştüğü tezinin tam aksine çekirdek ailenin geniş aile ve akrabalık ilişkilerini ve bağlarını sürdürdüğünü gösteren araştırma bulguları söz konusudur (Duben, 2006, s. 67). Nitekim, Dikeçligil (2012, s. 33), çekirdek ve geniş ailenin “çekirdek aileler konfederasyonu” şeklinde yapısal biçim kazandığını ve Litwak’ın “değişime uğramış geniş aile” tanımlamasının Türkiye’deki aile yapısı için daha doğru olduğunu savunmuştur.

Bu nedenle bazı sosyologlar, modernleşmenin ve şehirleşmenin ürünü olarak yüceltilen çekirdek aile tipi ile geleneksel ve muhafazakar modernleşmemiş toplumların aile tipi olarak kabul edilen geniş aile ikiliği ile geleneksel toplum tipinden modern toplum tipine doğru geçiş aşamasını yaşayan toplumlar için kullanılan geçiş ailesi sınıflandırmalarının aşırı genelleştirilmiş ve idealleştirilmiş olduklarını ileri sürerek itiraz etmektedir. Modernist sosyologların çekirdek ve geniş şeklinde ikili karşıtlıklar üzerine kurdukları aile tiplerine ilk itirazı yapan ABD’li sosyolog Litwak olmuştur. Litwak’a göre Sosyolojideki çekirdek ve geniş aile tanımlamaları sosyal gerçeklikte varolan aile kurumunu kapsamaktan çok uzaktır. Sanayileşmiş ve modernleşmiş toplumlara özgü çekirdek ailenin oranı arttıkça geniş aile bağları ve akrabalık ilişkilerinde zayıflama ve kopuş yaşanacağı varsayılmıştır. Litwak, çekirdek ailenin, geniş aile ve akrabalık bağlarından yalıtılmış ve izole, belli bir mekanla ilişkili olduğu ve geniş ailenin ise mesleki hareketliliği engellediği yönündeki yaklaşımların doğru olmadığını ileri sürmüştür. Litwak’a göre ABD’de çekirdek aile, belli bir mekanla sınırlı olmaksızın akraba ve geniş aile bağlarını, yardımlaşma ve dayanışmasını sürdürmekte, meslek tercihlerinde geniş aile ve akraba desteği almaya devam etmektedir. Buna göre modernist sosyologların iddia ettikleri gibi çekirdek aile akraba ve geniş aile bağlarından yalıtılmış bir aile değildir. Aynı şekilde Litwak, modern toplumlarda geniş ailenin çekirdek aileye dönüşmediğini, bu aile tipinin değişim gösterdiğini savunmuştur. ABD’de değişikliğe uğramış geniş aile yapısı, aynı hane çatısı altında, aynı yerleşim yerinde bulunmayan, aralarında uzak mesafeler olan çekirdek ailelerin geniş aile ve akrabalık bağlarını, yardımlaşma ve dayanışmasını içermektedir. Litwak, ABD’de geniş aileden ayrılan çekirdek ailelerin ve diğer aile üyelerinin sık sık görüştükleri, bir araya geldikleri, birbirlerine

çeşitli ekonomik, sosyal, dini ve manevi destek verdikleri, kuşaklar arası ilişkilerin sürdürüldüğünü gözlemlemiştir. İşte Litwak, bu tip aile davranış örüntüsüne “değişime uğramış geniş aile” tipi olarak tanımlamıştır. Değişikliğe uğramış geniş aile yapısı birden çok çekirdek ailelerden meydana gelmektedir. Değişikliğe uğramış geniş aileyi oluşturan çekirdek ailelerin aynı hanede aynı şehir veya köyde oturmaları şart değildir. Birbirlerinden uzak şehir ve köylerde yaşayabilirler. Belki de aynı hanede bir arada yaşama eğiliminin giderek azalması, geniş aile yapısında ortaya çıkan en önemli değişimdir(Dikeçligil, 2012, s. 34-35).

Bununla birlikte modernleşme, sanayileşme, kentlileşme, bireyselleşme gibi olgular, hem geniş hem de çekirdek ailenin kuruluşunda, yapı ve işlevlerinde, aile içi ilişkilerde, rol dağılımında ve işbölümünde köklü değişimler yaşanmasına neden olmuştur(Çelik, 2010, s. 27). Nihayetinde geniş ve çekirdek ailede geleneksel sosyal ilişkiler, kültürel değerler, işbölümü, statü ve rolleri belirleyen dinî ve geleneksel kültürel değerler değişmiştir. Bu çerçevede ailede kadın ve erkeğin statü ve rollerinde dönüşümler olmuştur. Geleneksel geniş ve çekirdek ailede kadın, ev işleri ve aile işletmelerinde çalışırken, sanayileşme ile birlikte artık aylıklı bir işçi olarak çalışma hayatının içerisinde giderek daha fazla yer almaya başlamıştır(Turgut, 2010, s. 29).

Çekirdek ailenin geleneksel geniş ailen ile birlikte aynı hanede ve mekanda yaşaması, çekirdek aile mahremiyetine ve özel hayatına müdahale ve tehdit olarak görülmeye başlamıştır. Yeni evlenen genç çiftlerin kurduğu çekirdek ailelerin bu nedenle geniş ailenin yaşadığı haneden kendilerine ait hanelere taşınmıştır. Bununla birlikte iş için başka ilçe, şehir ve ülkelere çekirdek aileler göç etmiştir. Bütün bu faktörler çekirdek ailenin geniş aile mekan birliğinden kopmasına ve uzaklaşmasına sebep olmuştur(Haviland, 2002, s. 292). Yeni evlenmiş çiftler, kendi hayatları konusunda aile büyüklerinin karar almasını ve müdahalesini istemeyerek, aile otoritesi baskısından uzakta bağımsız ve özgür bir hayat tarzını hedeflemişlerdir.

Genellikle bütün toplumlarda diğer ekonomik ve ev işleri yanında ailede çocuklarla ilgilenme ve onlara bakma, kadının en temel görevlerinin başında gelir. Bu anlamda kadının çocukla ilgilenme görevi evrensel bir olgudur(Haviland, 2002, s. 297). Çekirdek aile, üyelerini sosyalleştirme, onlara dini ve kültürel sistemi aktarma işlevini görür. Bu tür birincil işlevleri yerine getirirken çekirdek aile, hane içine kapanmış, toplumsal çevre, aile ve akrabalık desteğinden yalıtılmış olarak yapayalnız ve tek başına bırakılmıştır. Dolayısıyla çekirdek aile, geniş aile ve akrabalık sistemi yapılarından izole bir şekilde üyelerine ve topluma karşı görevlerini yerini getirmeye çalışmıştır. Geniş aile ve akrabalık sistemlerinden yalıtılmış çekirdek aile yapısı, üyelerine ve özellikle de anneye büyük bir duygusal ve toplumsal yük yüklemiştir(Turner, 2014, s. 376).

Çekirdek ailenin geniş aile ve akrabalık siteminden gittikçe kopuşu, deneyim ve bilgi gerektiren doğum, bebek bakımı, çocuk yetiştirme gibi önemli hususlarda tecrübesiz annenin, tecrübeli akrabalarının yardım, destek ve danışmanlıklarından yoksun kalmasına neden olmuştur. Geniş aile ve akraba desteğinden mahrum kalan genç anneleri, bebek bakımı ve çocuk yetiştirilmesinde karşılaştıkları sorunların çözümü için kitaplara, deneyimsiz arkadaşlarına veya komşularına danışmaya yöneltmiştir. Fakat kitaplar, deneyimsiz arkadaşlar veya komşular, deneyim ve tecrübeye dayalı pratik bilgi ve uygulama şemalarını sunmakta asla geniş aile kadar yeterli olamamışlardır. Bu nedenle çekirdek ailede bebek bakımı ve çocuk yetiştirilmesi noktasında geniş ailenin destek ve yardımından yoksun kalan genç anneler iyice çaresiz kalmışlardır.

Ayrıca çalışan annelerin çocukların bakımında geniş aile ve akrabalarının yardım ve desteğinden mahrum kalması, çekirdek ailede çocukların bakımı sorununa neden olmuştur. Bu durum çocukların anne-baba ilgisi ve şefkatinden mahrum kalmalarına ve ailenin dinî ve kültürel mirası çocuğa aktarma işlevinin bozulmasına yol açmıştır. Çekirdek ailede çalışan ebeveynler, ailenin kültürel aktarım görevini yerine getirmesine engel olmaya başlamıştır(Haviland, 2002, s. 307). Böylece yeni nesiller arasında dinî ve kültürel değerlerden yoksun bırakılmış gençlerin oranı artmaktadır.

2.1.2. Ailede İş Bölümü ve Rol Farklılaşması Sorunu

Antropologlar arasında modern kültürlerde çekirdek aile ile toplumsal sorunlar arasındaki ilişki daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Ailede çocuk bakımı ve cinsiyete dayalı rol farklılaşması ile ilgili dini ve kültürel değerlerin değişimi hız kazanmıştır. Kültürel antropoloji, tarihsel olarak cinsiyete göre aile içindeki iş bölümünde erkeğin ev dışı işlerde, kadının ise çocuk bakımı, ev ve hafif bağ bahçe işlerinde çalıştığını tespit etmiştir. Modernleşme sürecinde ailede işbölümü ile ilgili dini ve kültürel değerleri değişen toplumlarda kadın ve erkek arasındaki iş bölümü ve rol farklılaşması da değişime uğramıştır. Modernleşmeyle beraber ailede toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ve rol farklılaşması belirsizleşmiştir. Aile içinde kadın ve erkek eşitliği anlayışına göre bir rol ve işbölümü dağılımı biçimi gelişmiştir(Çelik, 2010, s. 27). Dolayısıyla günümüz modern toplumlarında aile içinde kadın ve erkek işbölümü ve rol farklılaşması azalmıştır.

Üretken emek öncelikle erkeğin/babanın, ikincil düzeyde de hanedeki daha genç erişkin erkeklerin işi olmuştur. Üretken olmayan emek ise(geçime yönelik) öncelikle erişkin kadının/annenin ve ikincil düzeyde diğer kızların, artı çocukların ve yaşlıların işidir. Modernleşme, kapitalist sosyal ve ekonomik yapının gelişimi, hiyerarşik aile yapısı içerisindeki üretim,

emek, işbölümü ile ilgili sistemi ve cinsiyete dayalı rol dağılımını yeni bir yapısal form kazandırmıştır. Tarihsel kapitalizmde ailede erkek, “ekmek parası kazanan” üretici emek, kadın ise “ev kadını”, ücretsiz emek olarak konumlandırılmıştır. Üretken emek, hane dışında iş yerinde, üretken olmayan emek ise hanede çalışmıştır. Modern kapitalist ekonomi ile birlikte ev kadınlarının çalışmasını engelleyen dini değerler, kadının hane dışında ücretli olarak çalışmasını ve aylıklı işçileştirilmesini düzenleyen yeni kalıp değerlerin oluşması yönünde değişmiştir. Bununla birlikte ailede erkeklerin, kadınlardan farklı işler yapmaları her zaman söz konusu olmuş ve her ne kadar cinsler arası iş bölümü ayrımcılığı azalsa da eski zamanlardan günümüze varlığını sürdürmüştür. Fakat modernleşme ve kapitalist ekonomi sürecinde ailede çalışma ve emeğin değerlendirilmesi köklü olarak değişmiştir (Wallerstein, 2006, s. 21-22).

Erkeklerin ev dışı işlerde çalışarak aileyi geçindirme ile kadınların ev hanımlığı rolleri çoklu ve kombine rollere bırakmıştır. Artık birçok toplumda kadının, erkeğin yaptığı her işi yapabileceği konusunda güçlü bir eğilim yayılmıştır. Bu nedenle eskiden ev işleri ve çocuk bakımıyla sınırlı tutulan kadın emeği yerini, bugün erkeğin çalıştığı iş kollarında çalışması önündeki dini ve kültürel engelleri aşan ücretli kadın istihdamına bırakmıştır. Kadının ev dışı işlerde çalışma eğilimi, özellikle çekirdek aileyi kutsallaştıran toplumlarda çok daha yaygındır. Artık kadınlar, ev ve bahçe işlerinin paylaşıldığı geniş aileden uzak, ücretli iş, kariyer ve çekirdek aile hayatını benimsemektedir. Bu anlamda kadının ev işleriyle ve çocuk bakımıyla uğraşması değersizleşmiş ve içeriksizleşmiştir. Buna bağlı olarak modern toplumlarda çocukların bakımı, eğitimi ve sosyalleşmesi gibi sorunlar çıkmıştır (Karaşahin, 2013, s. 174).

Ailede eşlerin birlikte çalışması yönünde gelişen yapısal değişim, erkeğin hem iş hayatında hem de ev içindeki hakim ve egemen rolünün zayıflamasına neden olmuştur. Toplumsal olarak eskiden kadına ait iş ve rollerin, erkekler üzerine yüklenmesiyle birlikte iş ve aile hayatındaki erkeğe özgü roller, yerini binişik rollere bırakmaya başlamıştır. Cinsiyet farklılaşmasına dayalı iş bölümü ve rollere ilişkin kadına özgü kabul edilen dinî ve toplumsal değerlerin, erkekleri de içine alacak şekilde genişlemesiyle erkeklerin çocuk bakımı, yemek ve temizlik yapma vb gibi ev işlerinde kadına yardım etme görevlerini yerine getirme beklentisi artmıştır (Oktan, 2008, s. 153).

Erkeklerin, ev dışı işlerle birlikte dini ve toplumsal olarak ev işlerini de yapması gerektiği yönündeki inançlar yayılmaya başlamıştır. Çocukların bakımı ve ev işlerinde çalışma görevleri kadına ait olmaktan, ev dışı işlerde çalışma, para kazanma ve toplumsal yaşamda aktif bir biçimde yer alma gibi görevler, erkeğin tekeline çıkmıştır. Bütün bu değişimler, kadın ve erkeğe

özgü cinsiyet rol farklılaşmasının dönüşmesine, toplumsal hayatta ve aile hayatında kadın erkek eşitliğine bağlı rol dağılımlarının yaygınlaşmasına, ailede erkeğin güç ve otoritesinin sembolik bir anlam kazanmasına neden olmuştur(Subaşı, 2014b, s. 107). Babaların aile bireyleri üzerindeki otorite ve gücü varlığını sürdürse de önemli ölçüde sarsılmıştır. Buna paralel olarak baba otoritesinin aile içi ilişkileri, ev ve ona bağlı işleri düzenleme gücü de zayıflama eğilimi içine girmiştir. Gençlerin babaya bağımlılıkları ve itaatkârlıkları, artık eskisi gibi değildir. Dolayısıyla erkeğin ailede otoritesi ve gücü zayıflarken, kadının ve çocukların ise artmıştır. Ailede kadının güç kazanması ve toplumsal statüsünün artması, aile içi karar alma süreçlerinde kadının etkin bir aktör olarak ön plana çıkması, eşlerin ortak karar alma stratejisinin yaygınlaşması, erkeğin ailedeki konumunu ve onunla ilgili ataerkil inanç ve uygulamaların değişmesine neden olmuştur(Aktay, 1991, s. 183-187). Aile hayatında erkekler, bir taraftan toplumsal olarak varlık alanı bulan erkek egemen inançlar ve değerler ile diğer taraftan erkeğin kimlik ve imajına uymayan kadına özgü iş ve rolleri yerine getirme beklentisinin yarattığı çatışma ve gerilimle karşı karşıya kalmıştır(Bayer, 2013, s. 107-108).

Ailede eşlerin çalışma hayatının sonucu ortaya çıkan çoklu roller, erkek ve kadın üzerinde büyük bir yük oluşturmıştır. İş ile aile hayatından kazanılan roller, eşler üzerinde aşırı rol baskı doğurmuştur. Eşlerin rol yükünün aşırılığı, iş rollerinden bazılarının aile rollerinin bazılarını engellemesi neticesinde aile içinde bu rol beklentilerinin karşılanamaması sorununu ortaya çıkarmıştır. İş ve aile rollerinde uyumsuzluk, aile yapısı üzerinde önemli bir riski beraberinde getirmiştir. Özellikle eşlerin, iş ile aile rol ve sorumluluklara eşit düzeyde önemli gördükleri, bu roller arasında tercih yapmakta zorlandıkları zaman daha yoğun bir rol çatışması sorunu yaşadıkları görülmüştür. Nitekim çalışan kadınların meslekleri ile ev arasında yaşadıkları çatışma sorunu yaygınlaşmıştır. Kadının çalışması ve meslek kazanması ile ilgili dini değerlerde hızlı değişim yaşanmasına karşın, ev işleri ve çocuk bakımının kadının görevi olduğunu öğütleyen dini yapıda değişim çok yavaştır; toplumsal yaygınlık ve etkisi çok sınırlıdır. Bu konuda yapılan sosyolojik araştırmalar, birçok toplumda kadının iş hayatını etkileyen en önemli yapısal faktörün çocuk bakımı ve ev işleri olduğu ortaya konmuştur. Türkiye’de de “çocuk bakımı” ve “ev işleri” faktörlerinin kadınların iş hayatına katılmalarına engel teşkil ettiği belirlenmiştir(Bayer, 2013, s. 109-110).

Aile, toplumda ekonomik bir menfaat birliği veya şirket değildir(Erkal, 1999, s. 101). Bununla birlikte aile ekonomisinde kadının çalışması ve aile bütçesine katkısı sorunu kentleşme ve sanayileşme ile birlikte gittikçe önemli bir problem alanı olarak gündeme gelmiştir. Ailenin ait olduğu toplumsal sınıfa bağlı olarak, ailede cinsiyete bağlı işbölümü ve kadının çalışmasına yönelik tutumlar farklılaşmaktadır. Alt ve orta sınıf ailelerde çalışan kadın,

ev dışı ve ev içi işlerle sorumlu tutulmaktadır. Bununla birlikte üst sınıf ailelerde kadın daha çok ev hanımı rolünü yerine getirmektedir. Birçok toplumda kadınlara ev işleri bırakılmış, onların ev dışında ücretli çalışması, daha düne kadar kadınların ahlak ve erdemlilikleriyle ilişkilendirilerek, toplumsal ve dini olarak engellenmeye çalışılmış, çalışanlara da aynı işi yapan erkeklere nazaran daha düşük ücretler ödenmiştir.

Esasen geleneksel olarak “kadının yeri evidir” anlayışı sanayileşmenin ve şehirlileşmenin ürünüdür. Gerçekte sanayileşme öncesi kadın, tarımda, ev işlerinde ve aile işletmelerinde üretken işçiler olarak aktif bir biçimde iş gücüne katılım göstermiştir. Sanayileşmeyle birlikte toplumsal cinsiyete bağlı iş bölümü ile ilgili tutumlar değişim göstermiştir. Sanayileşmenin ilk dönemlerinde Avrupa’da erkekler, kadınlar ve çocuklar, ücretli işçi olarak çalışmak için fabrikalara yönelmiştir. Bununla birlikte ABD’de erkekler ve kadınlar, ağır işlerde, tarımda çalışmaya devam etmişlerdir. Köleliğin kaldırılmasıyla Afrika kökenli kadınlar, ev işlerinde ve tarımda, yoksul beyaz kadınlar ise iplik fabrikalarında düşük vasıflı ve kötü işlerde çalışmıştır. Fakat yoğun Avrupalı işçi göçüyle birlikte Amerikalı erkeklerden daha ucuz çalışmaya razı olan göçmen işçiler, kadınların fabrikalardaki çalıştıkları kötü ve niteliksiz işlerde onların yerine çalışmaya razı olmuşlardır. Böylece sanayide kadın iş gücüne olan ihtiyaç azalmış ve kadınların fiziksel güç isteyen fabrika işçiliğine uygun olmadığı anlayışı yayılmaya başlamıştır. Bununla birlikte sanayi sektöründe otomasyon teknolojilerinin gelişmesiyle ağır işlerin makineler tarafından yapılmaya başlaması, bu tür işlerde çalışacak erkek gücü ihtiyacının azalması, kadınların fiziksel olarak zayıf olduğu ve ağır işlerde çalışmayacağı anlayışının değişiminde rol oynamıştır. Özellikle hemşirelik, öğretmenlik ve sekreterlik gibi mesleklerin kadın işi olarak kabul edilmesi, toplumların, bu meslekte uzman ihtiyaçlarının artmasıyla ücretli kadın istihdamı hız kazanmıştır. Bu etkenlere ilave olarak enflasyonun yükselmesi, tüketimin artması ve II. Dünya savaşından sonra işe geri dönen erkeklerden, kadınların daha düşük ücretle çalıştırılması gibi sosyal ve ekonomik faktörlere bağlı olarak ücretli kadın istihdamında artış olmuştur. ABD’de kadınlara erkeklerin aldıkları ücretin yaklaşık yarısı kadar ücret ödenmesi, daha fazla kar etmeyi amaçlayan iş adamlarının kadın işçilere yönelmesini sağlamıştır. Örneğin 1989 yılında bir Amerikalı erkeğin geliri ortalama 27.430 dolar iken aynı işte çalışan bir kadının geliri ise 18.778 dolardır. Kadının geliri yıllara göre artsa da erkeğin gelirinin %68’inde kalmıştır. Bu uçurum bazı sektörlerde daha fazladır. İşte kadının erkekten daha düşük ücret alması da kadın istihdamının artmasında etkin rol oynamıştır(Kottak, 2002, s. 459-460).

Kadınların toplumsal yaşamda giderek ekonomik kazanımları ve işgücü içindeki paylarının artmasına karşın kadın yoksulluğu da artmıştır. Kadınların yoksullaşma hızı ivme kazanmıştır. ABD’de yoksulluk sınırı

altında yaşayan hanelerin yarısından fazlasının aile reisleri kadınlardır. Yine 1970'lerden bu yana ABD'de yoksulluk artışının büyük çoğunluğunu kadın yoksullaşması oluşturur. ABD'deki yoksul çocukların oranlarındaki artış, kadın yoksullaşmasıyla bağlantılı bulunmuştur. Nitekim Amerika'da yoksul nüfusun %40'ndan fazlası 18 yaşından küçük çocuk, bu çocukların %20'den fazlası, tek ebeveynle genellikle anne ile yaşamaktadır(Kottak, 2002, s. 461).

2.1.3. Ailede Bireyselleşme Sorunu

Modernleşme sürecinde artan bireyselleşme, ailede geleneksel dayanışma ve aidiyet bağlarını zayıflatmış, hiyerarşik otorite ilişkiler düzenini daha eşitlikçi ilişkiler sistemine dönüştürmüştür(Çelik, 2012, s. 300-301). Ailede meydana gelen bu yapısal dönüşüm, büyüklerin, çocuklar ve diğer aile üyeleri üzerindeki saygınlığını ve otoritesini zayıflatmıştır. Dolayısıyla anne, baba, dede ve nine gibi aile büyüklerine yüklenen dini ve geleneksel anlam kalıplarının işlevselliği azalmış ve etkisi sınırlı kalmıştır. Birey olgusunun modern kent yaşamında öne çıkması, bireysel ve toplumsal birçok sorunu gündeme taşımıştır. Modernleşme sürecinde ailede karşılaşılan bireyselleşme, kentleşme, rasyonelleşme gibi faktörler aile içi ilişkilerde önemli krizlerin ortaya çıkmasında etkin rol oynamıştır. Ailede şiddet, geçimsizlik, iletişimsizlik, boşanma, dışlanma, çatışma, gerilim, dedikodu, kırgınlık, küslük vb gibi krizler yaygınlık kazanmıştır(Canatan, 2013b, s. 117). Elbette ki modernleşme, kentleşme, bireyselleşme ve rasyonelleşme gibi olgular, toplumsal yapının bütün unsurlarında ve her yerde aynı hız oranda etkili olamadığı için, aile yapısında ve aile içi ilişkiler ağında aidiyet bağları ve hiyerarşik ilişkileri düzenleyen ve koruyan dini sistemlerin tamamen ortadan kalktığını söylemek de doğru değildir(Gül, 2022, s. 935).

Modern toplumlarda ortaya çıkan farklı aile türleri ve görünüşleri, ailenin kendi üyelerinin karşılaştığı güçlükleri çözmede yardım, destek ve onlarla dayanışma içerisinde olma görevlerini yerine getirmede kendilerine özgü birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Örneğin ABD veya Kanada gibi Kuzey Amerika ailelerinde, çekirdek aile tipinde, özgürlük ve bireysellik yaygındır. Bu nedenle Kuzey Amerika'da aile içi dayanışma ve yardımlaşma düzeyleri düşüktür. Kuzey Amerika ailesi, kendi üyelerini, toplumsal güçlükler karşısında yapayalnız ve tek başlarına bırakmıştır(Haviland, 2002, s. 290).

Bununla birlikte Türkiye'de ailede bireyselleşme olsa da Batı toplumlarındaki kadar hızlı ve güçlü bir eğilim göstermemektedir. Türk toplumunda ailenin, hızla değişen toplumsal yapıya uyum sağlama ve tutunma kabiliyeti yüksektir. Dolayısıyla sosyal ve ekonomik krizlere karşı

üyelerini koruma, destek olma ve yardım etme işlevlerini yerine getirmeye devam etmektedir(Poster, 1989, s. 599).

Aile bağları zayıflayan toplumlarda bireyselleşme gittikçe artmıştır. Aşırı bireyselleşme ise ailenin topluma uyumunu ve tutunmasını aşındırmıştır. Bireyleşme, aile üyelerinin birbirlerine karşı sorumluluk düzeylerini ve aile içi bağları zayıflatmıştır (Yıldırım, 2013, s. 125). Ailede kolektif bağların ve sorumlulukların zayıflamasıyla ailevî ve toplumsal sorunlarla baş etme noktasında tek başına bırakılan aile bireylerinin, yüksek düzeyde dayanışma, destek, koruma, güvenlik, sıcak ve samimi birer aile ortamı vaat eden tarikat, mezhep veya yeni dini hareketlere üyeliklere yönelimi tetiklenmiştir.

Modern toplumlarda birey aile desteğinden ve dayanışmasından yoksun bir şekilde yapayalnız bırakılmıştır. Geleneksel olarak, bireyi toplumsal risklere karşı koruyan aile değerlerinin aşınması, ailenin şefkat, sevgi, dayanışma, yardımlaşma, güvenlik vb gibi işlevlerini yerine getirmesine engel olmuştur. Ailenin sorunlarıyla yapayalnız ve tek başına bıraktığı bireyleri, başka kan bağına dayanmayan ama kan bağı gibi işlev gören arkadaşlık ve akran grupları, tarikat, cemaat, yeni dini hareketler, müzik grupları, futbol taraftar grupları vb gibi gruplara üyeliklere yöneltmiştir. Bu tür gruplar, sorunlarıyla tek başlarına yapayalnız bırakılan bireyler için yeni bir aile işlevi göremeye başlamıştır. Kendi ailelerinde bulamadıkları aile dayanışmasını, yardımlaşmasını, sevgisin, şefkatini, sıcaklığını, bu tür dini gruplarda bulma arayışı artmıştır. Böylece bireyler, kaybettikleri aile koruması ve desteğini, yeni üye oldukları topluluk, dini grup ve yeni dini hareketlerle yeniden kazanmaya çalışmışlardır.

Aynı şekilde sosyal ve bireysel sorunlar karşısında aile desteği ve korumasından yoksun kalmış bireyler arasında, alkol ve uyuşturucu kullanma oranları artmıştır. Ailede yalnız bırakılan bireyler arasında, şiddete, suça, yeni din hareketlere yönelim artmıştır. Böylece ailede aşırı bireyselleşme toplumsal uyumsuzluk, yabancılaşma, toplumsal, dini ve kültürel çözülme gibi problemler üretmiştir(Karaşahin, 2013, s. 173-174).

2.1.4. Ailede Göç Sorunu

Ailede annenin, babanın, her ikisinin veya çocukların iş için başka şehirlere gitmesi, ailenin düzenini bozmuştur. Bu tip aileler, toplumsal değişimin tehdit ve risklerine karşı daha dayanıksız ve kırılgan hale gelmiştir. Aileye yönelik toplumsal tehdit ve riskler, birinci derecede ailenin işlevlerinde ikinci derecede ise aile yapısında bozulmalara neden olmuştur(Gökçe, 1990, s.220).

Çocukların iş için haneden erken kopması veya çalışmaması gibi faktörler de aile hayatında bazı problemleri beraberinde getirmiştir. Tarihsel olarak, çocuk işçiliği, sanayileşme öncesi Avrupa'sında çok yaygındır. Geleneksel olarak birçok toplumda çocuklar ya aile çiftliklerinde, iş yerlerinde, bağ, bahçe ve ev işlerinde çalıştırılmış ya da çalışmak üzere başka ailelerin hanelerine gönderilmiştir. Yine çocuklar, esnaf ve zanaatkarların yanına meslek öğrenmek üzere çırak olarak verilmiştir(Giddens, 2012, s. 248). Çocukların iş ve evlilik nedeniyle aileden uzaklaşması, ailede yaşlıların bakımı sorununu üretmiştir. Aile üyelerinin iş veya memuriyet için başka bir şehre, ilçeye veya ülkeye göç etmesi, ailenin toplumsal ve dini birlikteliğini kaybetme eğilimi göstermesine neden olmuştur. Aile üyeleri birbirine komşu olmadıklarında ve aileden uzaklaştıklarında biyolojik olarak aileye ait olma devam etmekle birlikte aile bağları zayıflama eğilimi göstermiştir(Wach, 1995, s. 98).

Modern toplumlarda ekonomik üretim işlevini kaybetmeye başlayan ve daha çok tüketim birimi haline gelen aile geçim sıkıntısını ve yoksulluk sorunlarını çözmek üzere üretilen yeni sistemlerin yol açtığı birçok başka sorunla baş etmek zorunda kalmıştır. Ülkemizde ve dünyadaki birçok toplumda aile ekonomisini iyileştirmek üzere kendi üyelerini çiftliklerinde veya iş yerlerinde istihdam etmekten uzaklaşan ailelerde bireyler, daha iyi ekonomik çıkarlar elde etmek amacıyla başka kasaba, şehir veya ülkelere çalışmaya gitmişlerdir. Aile bireylerinin daha iyi ekonomik gelir elde etmek ve yoksulluktan kurtulma inancıyla göç ettikleri şehir ve ülkelerde ailelerinden uzun zaman ayrı kalmak zorunda kalmışlardır. Özellikle erkeklerin eş ve çocuklarını evlerinde bırakarak çalışmak üzere başka yerlere göç etmesi babasız ailelerin(Köse, 2025) ve onların sorunlarının artmasına neden olmuştur. Hatta her ikisi de çalışan evli çiftlerin iş yerlerinin bulundukları ayrı yerlerde yaşamak mecburiyetinde kaldıklarından çekirdek ailenin parçalanması sorunu ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de yoksulluk ve işsiz nedeniyle 1961 yılında ilk kez Almanya'ya işçi göçü başlamıştır. Daha sonra Fransa, Belçika ve Hollanda gibi Avrupa ülkelerine yoğun bir Türk işçi göçü olmuştur. Genellikle ailede erkeklerin, eşlerini ve çocuklarını geride bırakarak, yurt dışına çalışmak üzere gitmeleri, geride kalan aile üyelerinin birçok sorunla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Bu sorunların en başında babasız aileler gelmiştir. Zamanla yurt dışına göç eden işçiler, eşlerini ve çocuklarını bulundukları ülkelere taşımışlardır. Bu sefer de geleneksel geniş aileden uzaklaşan çekirdek aile, göç ettiği yabancı ülkede dini, kültürel ve kimlik sorunlarıyla baş etmek zorunda kalmıştır. İlk kuşak göçmen aileler, bulundukları ülkelerde kültürel ve toplumsal uyumsuzluk, toplumsal dışlanma, değersiz işlerde daha ucuza çalıştırılma vb gibi sorunlar yaşamışlardır.

Egemen Hristiyan kültür içerisinde göçmen azınlık olarak aile üyeleri, dini inançları ve ibadetleri gündelik hayatın akışı içerisinde yerine getirme konusunda engellerle karşılaşmışlardır. Bu süreçte ailenin Müslüman kimliğini aşınmadan ve asimilasyondan koruması en temel işlevlerinden birisi olmuştur. Göçmen işçi ailesi, İslam'ı Hristiyan kültürün istilasından engellemeye çalışmıştır. Böylelikle İslam, Avrupaya göç eden işçi aileleri üzerinden bir sonraki kuşağa aktarılabilmektedir.

İlk göçmen kuşak işçi ailesinin dini işlevleri, tek başına yerine getirmesi mümkün olmamıştır. Bu nedenle Diyanet İşleri Başkanlığı, yurt dışındaki vatandaşların dini ihtiyaçlarını karşılama görevini aileyle birlikte paylaşmaya çalışmıştır. Kamusal bir kurum olarak Diyanet, yurt dışında camiler ve kuran kursları açmış ve bu kurumlara din görevlileri göndermiştir.

Avrupaya göç eden işçilerin yaşadıkları kültürel şok, uyumsuzluk, bütünleşme ve asimilasyon vb gibi faktörler, birçok aile sorununa neden olmuştur. Boşanmalar, yabancı eşle evlenmeler, Türkiye'de bulunan eşinin üzerine göç edilen ülkeden yabancı bir kadınla evlilikler, işçi ailelerinin ya dağılmasıyla ya da parçalanmasıyla sonuçlanmıştır. Yabancı eşle yapılan evlilikler hem önceki eşten olan çocukların hem de yeni eşten olan çocukların dini inanç ve tercihlerini oluşturmamalarına vesile olmuştur. Baba ve annenin farklı farklı dine mensup olması, çocukların dini hayatını olumsuz etkilemiştir. Diğer taraftan yabancı bir kadın yüzünden boşanan Türk anneler, ailenin geçimini sağlama, çocuk bakımı ve eğitimi gibi hususlarda daha çok sorumluluk almışlardır. Göçmen işçi ailelerin eşleri, genellikle çalışmadıkları ve ekonomik bağımsızlıkları olmadıkları için yoksullaşmışlardır.

Yurt dışı göçler yanında yurt içi göçler de aile yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle kırsal ve Anadolu şehirlerinden başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere Marmara, Ege ve Akdenizin bazı gelişmiş şehirlerine hızlı bir göç dalgası yaşanmıştır. Aileler ve üyeleri, aile fertlerinden birine bağımlı olma, daha iyi bir yaşam, eğitim ve iş gibi gerekçelerle göç etmişlerdir.

Türkiye'de 1927 yılında kent nüfusunun oranı %24.22 iken, 2024'te il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı, %93,4'e çıkmıştır. Buna karşılık köy nüfusu 1927'de % 75,78'den 2024'te %6.6'ya düşmüştür(Sertkaya Doğan ve Bostan, 2019 s. 63; TUİK, ADNKS, 2025). Kırsal nüfusun dramatik bir şekilde düşmesi, Ülkemizde köyden kente göç eden aile oranlarının çok hızlı bir şekilde arttığını göstermektedir. Türkiye'de son yıllarda şehirden kırsala tersine göçler başlamış olsa da halen köylü aile üyelerinin bir kısmı, kırsalın iticiliğinden şehrin çekiciliğine kapılmıştır. Bazı, kırsal kesim aileleri ve gençleri eğitim, iş ve daha iyi bir yaşam için şehre göç etmeyi sürdürmektedir.

Şehre göç eden ailelerde gecekondulaşma, yoksulluk, işsizlik, uyumsuzluk, dini inanç ve ibadetlere bağlılıkta düşüş gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda göç alan şehirlerde ulaşım, trafik, sağlık, eğitim, konut, kira vb gibi çeşitli alt ve üst yapı problemleri kronik hale dönüşmüştür. Köyden kente yurt içi göçün bazı gizli işlevleri de olmuştur. Köyde büyük oranda üretici olan aileler, şehre göç ettiklerinde tüketici görevini yerine getirmeye başlamıştır. Köyde kendi işlerinde çalışan ailelerin, şehirde işgücü piyasasında işsiz nüfus arzını artırma ve böylelikle hem işçi çıkarmaların kolaylaşmasına hem de düşük ücretli işçi çalıştırılmasına katkı sağlama işlevini görmüştür. Daha iyi yaşam umuduyla şehre taşınan aileler ya çok düşük ücretlerle çalışmakla ya da işsizlikle imtihan edilmiştir.

Köyden kente göç eden ailelerin köyle ve geniş aileleriyle bağları hiç kopmamıştır. Köyde yaşayan geniş aileler, şehre taşınan çekirdek aileleri ve diğer aile üyelerine, tarımsal arazileri, onlar adına işleterek elde edilen gelirden pay vermişler, gıda desteği sağlamışlar, maddi ve manevi olarak destek olmuşlardır. Şehirde yaşayan ailelerin memleketlerindeki aile ve akrabalarıyla yardım ve dayanışmaları devam etmiştir. Bu sayede ekonomik krizler, ve hayat pahalılığına karşı ailelerin dayanıklılığı artmıştır.

2.1.5. Ailede Çocuğun Olmaması ve Ölüm Sorunu

Aile, bir hanede birlikte yaşayan ana, baba ve çocuklardan oluşur. Bunlardan annenin, babanın veya her ikisinin eksikliği, ailenin dağılmasıyla sonuçlanır. Yine ailenin sıhhat ve selameti için anne babanın olması tek başına yeterli değildir. Bir ailede çocuk olmuyorsa bu da aile açısından çok önemli bir tehdittir. Nitekim ailede çocuğun olmaması problemi, her dönemde aile içinde geçimsizlik, huzursuzluk ve mutsuzluk gibi problemlerin çıkmasında baş etken olmuştur. Evli çiftlerin çocuğunun olmaması, çekirdek ailede işlev bozukluklarına yol açmıştır(Gökçe, 1990, s. 222).

Çocuğu olmayan ailelerin, tedavi süreçlerinin başarısızlığı, eşlerin psikolojik, sosyal, dini ve ekonomik sorunlar yaşamalarında etkin rol oynamıştır. Çoğun olması için katlanılan bireysel ve toplumsal yükler gittikçe ağırlaşmıştır. Tüp bebek tedavi ve uygulamalarının devlet tarafından karşılanması için istenen kriterlerin karşılanmasının zor olması, karşılanan tedavilerin ise daha ucuz ve güvensiz tedaviler olması nedeniyle çiftler, daha çok özel tüp bebek merkezlerine yönelmişlerdir. Fakat özel tüp bebek tedavilerinin çok pahalı olması, çocuğu olmayan ailelerin ekonomilerinin bozulmasına yol açmıştır. Tüp bebek başarısızlığı nedeniyle birkaç kez tüp bebek yaptıran aileler, bu iş için bir servet harcamak zorunda kalmışlardır. Zaten en küçük ekonomik, sağlık ve toplumsal kriz karşısında dayanıksız olan aile ekonomileri için, tüp bebek masraflarını karşılama, çok büyük bir sorun oluşturmıştır.

Tüp bebek tedavi süreçlerinin çiftler üzerinde neden olduğu stres, toplumsal ve ekonomik baskı sorunlarına ilave olarak, takdir, kader, alın yazısı, rıza gösterme, derman arama, imtihan, halk hekimliği ve dini uygulamalar vb gibi dini yapıların zayıflaması, çiftlerin bu olguyla baş etmelerini ve toplumsal yaşama tutunmalarını oldukça güçleştirmiştir. Hatta neden bizim çocuğumuz olmuyor? Neden biz? Başımıza gelen bu musibet, Allah'ın bir cezası mı? vb gibi sorulara verilecek cevapları anlamsızlaştırmıştır. Böylece dini olarak savunmasız ve korunaksız kalan çiftlerin, dinden uzaklaşmaları da söz konusu olabilir. Aslında çocuğu olmayan, çocuğu, eşi ölmüş aile bireyleri için dini yapı ve kalıpların çok önemli işlevler gördüğü anlaşılmaktadır. Bu işlevleri yerine getirecek başka bir kurum veya sistem de söz konusu değildir. Bu nedenle çocuğu olmayan veya çocuğunu ve eşini kaybetmiş bireylerin hayata tutunmalarını sağlayan, dini inançlarla bağlarını güçlendiren, dini başa çıkmalarını ve manevi iyi oluşlarını artıran, onlara umut aşılayan dini yapı ve kalıpların, bilimsellik, ekonomik kalkınma, modernleşme, İslam'ı geleneksel inançlardan arındırma gibi hedeflere ulaşmak adına bireysel ve toplumsal hayattan kovulması, bu tip ailelerin en hayati sorunudur.

Ülkemiz aile yapısının sağlıklı kalması, çocuk ve eşe bağımlıdır. Eşlerden birinin ölmesi ailenin parçalanmasına neden olur. Çünkü Türkiye'de aile bireye bağlıdır. Babanın ölmesi veya ayrı yaşaması ve boşanması gibi sebeplerle haneyi terk ettiğinde babasız aile sorunu ortaya çıkar. Aynı şekilde babanın, annenin ölmesi, ayrı yaşaması ve boşanması sebebiyle çocukların bakımı, eğitimi, ev dışı işlerle birlikte ev içi işlerde çalışma, özgürlüğün kısıtlanması vb gibi sorunlar yaşamasına neden olur. Bu durumda anneler ve babalar, çocuklarının bakımında ve ev işlerinde oğullarına yardım ederler. Bu geniş aile desteği ve bağı, annesiz ailenin sorunlarının aşılmasında etkin rol oynar. Diğer taraftan eşini kaybetmiş erkeğin tekrar evlenmesi, kültürel ve dini olarak kadim bir geçmişe sahip olan üvey annelik veya üvey babalık sorununu beraberinde getirir (Marshall, 1999, s. 9; Güngen vd. 2002, s. 112-113). Esasen parçalanmış ailenin yeniden evlilik yoluyla başka bir aile kurulmasına neden olmasına rağmen üvey annelik veya üvey babalık meselesi çoğu zaman bu tür ailelerin kurulması önünde engel oluşturmaktadır

Türkiye'de çocuk ölüm oranları, yakın zamana kadar çok yüksekti. Hükümetlerin uyguladığı sağlık politikaları, eğitim ve sağlık alanındaki gelişmeler çocuk ölümlerinin düşürülmesini sağlamıştır. Anne ve babaların birinin veya her ikisinin erken yaşta ölümü de yaygındı. Fakat Ülkemiz aile yapısını, bu tür felaketler ve kayıplar karşısında kader, rıza, takdir, tevekkül ve masumluk gibi dini yapılar dayanaklı kılmıştır. Bununla birlikte geleneksel güçlü aile bağları, yardımlaşması ve dayanışması,

birince derece aile kayıplarının aile üzerinde oluşturduğu stres ve baskının hafifletilmesinde ve kısa zamanda yas sürecinin atlatılmasında etkin rol oynamıştır.

Ülkemiz aile yapısını birinci derecen kayıplar karşısında toplumsal ve dini yapılar oldukça dayanıklı ve güçlü kılarken Avrupa ailesi ise bu tür felaketler karşısında kırılganlık yaşamıştır. Nitekim sanayileşme öncesi Avrupa'da ölüm oranları çok yüksektir. Bebeklerin dörtte birinden fazlasının, daha bir yaşına gelmeden, anne ve babadan birinin veya ikisinin de ölmesi nedeniyle Avrupa ailesi çok kırılgan bir yapı kazanmıştır. Bu haliyle sanayi öncesi Avrupa ailesi, boşanma olgusunun tehdidi altındaki modern toplumlardaki aileden daha fazla istikrarsız ve kısa ömürlüdür. Ailede anne, baba ve çocuk ölüm oranlarındaki yükseklik, modernleşme öncesi dönemlerdeki ailenin sürekliliğini ve biçimini çok etkilemiştir. Aile bireyleri arasındaki ölüm oranlarındaki artış, modern dönemler sonrasındaki boşanma oranlarındaki artıştan bile ailenin sürekliliği, bütünlüğü ve ilişkileri üzerinde daha büyük tehdit ve risk oluşturmıştır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda ortalama ömrün uzaması, bebek ölüm oranlarının düşmesi, günümüz ailesini daha istikrarlı ve uzun ömürlü kılmıştır. Bu nedenle modern öncesi aile, şimdiki zamanların ailesinden babanın ya annenin ya da çocukların ölümüyle veya evden çok erken ayrılmasıyla sıklıkla çözüldüğünden, çok kısa ömürlüdür(Giddens, 2012, s. 248). Sonuçta Malinowski'nin de vurguladığı gibi ailenin ayakta, hayatta kalabilmesi ve aile sorunları yaşamaması için, erkeğe de kadına da eşit düzeyde ihtiyaç olduğu açıktır(Levi-Strauss, 2012, s. 37).

2.1.6. Parçalanmış/Tek ebeveynli Aile Sorunu

Son yıllarda tek ebeveynli ailelerin sayısı gittikçe artmaktadır. Tek ebeveynli hane reisi sadece kadın veya hane reisi sadece erkek olan haneleri ifade etmektedir. Ancak fiili durum gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tek ebeveynli ailelerin hane reisinin sadece çoğunlukla kadınlar olduğunu göstermektedir Bu olgu, tek ebeveynli ailenin daha çok kadınla ilişkili bir yapı kazandığını vurgulamaktadır(Giddens, 2012, s. 266). Diğer bir deyişle, çocuğu ile birlikte yalnız yaşayan reisi kadın olan ailelerin sayısı gittikçe artmaktadır. Bu ailelerin sayısındaki artışın nedenleri is şunlardır:

- Boşanma veya ayrılma
- Evlilik dışı doğumlar
- Kadının kocasının ölmesi.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kadın ve erkeğin boşanması durumunda çocuklar genellikle kadınla yani anneye birlikte yaşamaya başlamaktadır. İsteyerek veya istemeyerek yapılan evlilik dışı doğumlar da tek ebeveynli hanelerin sayısını etkilemektedir. Kadınların, erkeklere göre yaşam beklentisi görece olarak yüksektir ve erkeğin ölümü de hane reisi kadın olan ailelerin sayısının artmasına yol açmaktadır. Ayrıca günümüzde bölgesel düzeyde tanık olduğumuz savaşlar da erkek nüfusun azalmasına ve birçok kadının çocuklarıyla birlikte kocasız yaşamak zorunda kalmasına neden olmaktadır. Tek ebeveynli hanelerin sayısındaki artış, “terk edilmiş kadınlar”, “babasız aileler” ve “dağılmış aileler” ile ilgili daha eski önyargılar etkisini kaybetmeye başlamasına rağmen bu tip aileler, dini ve toplumsal meşruiyet krizi yaşamaktan henüz kurtulmuş değillerdir(Giddens, 2012, s. 266).

Tek ebeveynli haneler kendi içinde farklılaşmaktadır. Boşanmış kadınlar evlilik süresine, eski eşinin ekonomik ve toplumsal konumuna bağlı olarak görece bir şekilde bazı kazanımlarla yalnız yaşaya bilmiştir. Boşanmış kadının nafaka alması, oturduğu evin kendisinin olması veya kira vermemesi ve çalışması vb gibi etkenler sayesinde kendisinin aile reisliğinde tek ebeveynli ailesinin devamını sağlamıştır. Bu tür varlıklı pek az kadın dışında tek ebeveynli ailelere sahip kadınların çoğunluğu yoksuldur. Bazı üst sınıfa mensup tek ebeveynli aile reisi kadın, Ancak, hiç evlenmeyip, evlilik dışı çocuk doğuran anneler için yalnız aile olmak çok daha zor bir durumdur.

Gelişmekte olan ülkelerde yapılan araştırmalar yalnız yaşayan annelerin çoğunun kirada oturduğunu ortaya koymaktadır. Yine sosyolojik araştırmalar, tek ebeveynli hanelerin % 60'ının boşanma sonucu oluştuğunu tespit etmiştir Ancak sayıları az olsa da evlenmeden veya bir erkeğin yardımı ve desteği olmadan çocuk sahibi olan kadınlar da vardır. “Tek anne olmayı seçme” kavramı aslında kadının toplumsal ve ekonomik konumuyla da ilgili bir durumdur. Gelir sahibi, eğitilmiş ve kentli kadınlar arasında tek anne olmayı seçme eğilimi daha fazladır. Ayrıca “tek anne olmayı seçme” içinde bulunulan toplumun sosyolojik yapısıyla, toplumsal ve kültürel değerleriyle de ilişkilidir(Giddens, 2012, s. 266-267). Toplumsal eğilim genel olarak çocuk sahibi olmayı aile kurumu içinde istemekte ve kabul etmektedir. Çocuklarıyla yalnız yaşayan ve hane reisi kadın olan hanelerin yoksullaşma riskleri daha fazladır. Evli kadınlarla karşılaştırıldıklarında, tek ebeveynli haneler de kadınlar aileyi tek başına geçindirmek zorunda kalmaktadır. Bu hanelere gelen ortalama gelir miktarı düşmekte, kadın tek başına çocukların bakım işlerini üstlenmekte ve iş gibi kaynaklara ulaşmakta zorluklarla karşılaşmaktadır. Kadınların çocuklarına bakmak zorunda kalması tam zamanlı iş bulmalarını zora sokmaktadır.

Ogburn'a göre modern toplumlarda aile yapısı ve değerler sistemi bozulmaya ve çözülmeye başlamıştır. Modern toplumlarda ailenin yavaşça yok olduğunu savunan sosyologlar, bu durumu, "çözülen aile" kavramıyla tanımlamıştır. Çözülen aile, parçalanmış ve tamamlanmamış aile şeklinde iki boyutta kavranmaya çalışılmıştır. Parçalanmış aile, sanayileşmiş toplumlarda ve Ülkemizde sıklıkla karşılaşılan, ölüm, boşanma, ayrı yaşama, iş, memuriyet, eğitim, yurt dışı veya yurtiçi göç gibi nedenlerle çocukların, eşlerden biri ya da her ikisinin aileden uzun zaman koptuğu bir aile türüdür. Aile üyelerinden herhangi birinin aile ocağından uzun zaman ayrı kalması ile dul eşlerle çocukların birlikte yaşamasıyla ortaya çıkan bir aile tipidir (Gökçe, 1990, s. 222; Kongar, 1990, s.76).

Parçalanmış/tek ebeveynli ailelerin oranı Almanya'da %22,7, İngiltere'de %14,9, İsveç'te %23, İspanya'da %10,1, Amerika kıtasında %32'dir. OECD ülkelerinde her dört çocuktan biri tek ebeveynli aileye mensuptur. ABD ile Avrupayı da kapsayan dünyanın dört bir yanından Avusturya, Avustralya, Belçika, Brezilya, Kanada, İsveç, Çin, Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Almanya, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Estonya, Mısır, İspanya, Finlandiya, Fransa, Gürcistan, Yunanistan, Guatemala, Macaristan, İrlanda, İzlanda, Hindistan, İsrail, İtalya, Japonya, Güney Kore, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Norveç, Panama, Peru, Polonya, Paraguay, Sırbistan, Rusya, İsveç, Slovenya, Slovakya, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Uruguay ve Güney Afrika (Maldonado, 2017, s. 69-70) gibi 45 farklı ülkede karşılaşılan tek ebeveynli aile oranlarını karşılaştıran Maldonado (2017), bu ülkelerde her beş aileden birinin parçalanmış ailelerden oluştuğunu ifade etmektedir. Ona göre tek ebeveynli aileler yaygındır ve ülkelerin çoğunda zamanla bu tip ailelerin oranı artmaktadır(s. 52). Parçalanmış aile oranları, Türkiye'de Batı toplumlarına göre düşük olmasına rağmen sürekli yükselme eğilimi göstermektedir. ABD ve Kuzey Avrupa toplumlarında yaygınlaştığı bilinen parçalanmış aile türüne Ülkemizde de toplumsal değişmelere bağlı olarak özellikle kentlerde rastlanmaktadır. Türkiye'de Avrupa'ya yurt dışı ve yurt içi gerçekleşen göçlerle ve eşlerin birbirlerinden uzak yerlerde çalışmak zorunda kalmalarıyla birlikte parçalanmış aile örnekleri ortaya çıkmıştır(Tezcan, 2000, s. 167). Ülkemizde yapılan nicel araştırmalar da tek ebeveynli ya da parçalanmış ailelerin ve tek kişilik hanelerin oranının gittikçe arttığını göstermiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının yaptığı Türkiye Aile Yapısı araştırmasında Türkiye'de 2006 yılında tek bireyli ailelerin toplam hane halkına oranı %6.2, tek ebeveynli ailelerin ise %4.0 olarak tespit edilmiştir(TUİK, TAYA, 2006, s. 24)

Tablo 1. Türkiye’de 2014-2022 Yıllara Göre Parçalanmış Ailelerin Toplam Hane Halkına İçindeki Oranı

Hane Halkı Tipleri	Türkiye Toplam Hane Halkı İçindeki Oranı								
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Tek Kişilik Aile	13.9	14.4	14.9	15.4	16.1	16.9	17.9	18.9	19.4
Tek ebeveyn ve çocuklardan Oluşan Aile	7.6	7.8	8.2	8.5	8.9	9.2	9.7	10.1	10.3

Tablo 1’deki verilere göre Türkiye’de tek kişilik ailelerin toplam hane içindeki oranı 2014’de %13.9, 2015’de %14.4, 2016’da %14.9, 2017’de %15.4, 2018’de %16.1, 2019’da %16.9, 2020’de %17.9, 2021’de 18.9, 2022’de %19.4’e yükselmiştir. Ülkemizde tek ebeveynli ailelerin toplam hane halkı arasındaki oranı ise 2014’de %7.6, 2015’de %7.8, 2016’da %8.2, 2017’de %8.5, 2018’de %8.9, 2019’da %9.2, 2020’de %9.7, 2021’de %10.1, 2022’de %10.3 olarak hesaplanmıştır (TÜİK, İA, 2023). Bu veriler, 2014 ile 2022 yılları arasında hem tek bireyli aile hem de tek ebeveynli aile oranlarının istikrarlı ve doğrusal bir şekilde sürekli bir artış eğilimi içinde olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda ulusal ve uluslararası iş, eğitim, bürokrasi ve memur göçü nedeniyle ailenin parçalanması aile düzenini bozmuştur. Esasen tam aile, baba, anne ve çocukların bir arada aynı çatı altında birlikte yaşadıkları ailedir. Ailenin yapısal parçalarından birinin, bir kaçının olmayışı veya kaybedilmesi aile içinde bozulmalara ve çözümlere neden olmaktadır. Nitekim çocuğun olmaması, ölüm, geçimsizlik, boşanma, ayrı yaşama, çocukların evi erken terk etmesi, baba, anne veya çocuklardan herhangi birinin çeşitli sebeplerle uzun süreli veya temelli aileden kopması vb gibi etmenler ailenin iç düzeninin çözülmesinde çok kırılgan bir karakter kazanmasında etkin rol oynamaktadır. Bu tip aileler, potansiyel dağılma riski altındadırlar (Gökçe, 1990, s. 222).

Parçalanmış aileler, ailenin birçok işlevini yerine getiremez ve bazı ailevi sorunlarla karşıya karşıya gelir. Parçalanmış aile örneklerinde genellikle erkek aileden uzakta kalmaktadır. Bu durum erkeklerin gittikleri yerlerde başka kadınlarla birlikte olmaları olgusunun artmasıyla zaten parçalanmış olan ailenin bütünüyle dağılması, boşanmaların artması veya önceki eşlerden olan çocukların babalarının yeni birliktelik yaşadıkları kadınlara eklenmesiyle eklenmiş aile ya tamamlanmamış ya da anne çocuk birlikteliğinden oluşan çekirdek ailenin tamamen daralmış aile tiplerini üretmektedir. Bu tip ailelerde çocuklar baba modeli, sevgisi ve terbiyesinden mahrum kalmaktadır. Bu ailelerde geride kalan annenin üzerinde aile üyelerinin eğitimi, bakımı ve geçiminin sağlanması gibi

toplumsal sorumluluk, rol ve görevleri artmaktadır. Anne çocuğun eğitimi ve okul sorunları ile tek başına sorumlu olmakta ve bu durum pek çok güçlüğü beraberinde getirmektedir. Ailenin geçimini tek başına üstlenen kadın, eşinden yeterli para gelmediği takdirde ekonomik sorunlarla baş etmek zorunda bırakılmıştır. Boşanmanın ekonomik sonuçlarından birisi de boşanmış kadın ve çocukların yoksullaşması riskinin artmasıdır. Nitekim ABD’de yapılan araştırmalar, boşanmış ailelerde kadınlarla çocukların yoksulluklaştıklarını göstermiştir. Parçalanmış ailelerde kadın baskı, dedikodu, adını çıkarma vb gibi toplumsal etiketleme ve damgalama sorunlarıyla karşı karşıya kalabilmektedir(Marshall, 1999, s. 8; Tezcan, 2000, s. 167-169).

Boşanan veya ayrı yaşayan babaların çocuklarıyla ya hiç ya çok ender temas kurması çok sık karşılaşılan olgulardan birisi halinde gelmiştir. Bu durumda olan tek ebeveynli ailenin çocukları babalarıyla hiç görüşmemektedir. Bu tip aileler ile baba ilişkisi “olmayan baba” kavramıyla anlam kazanmaya başlamıştır. Gerek Batı’da gerekse Ülkemizde ölüm nedeniyle babalarını kaybetmiş aileler için kullanılan “olmayan baba” nitelemesi, artık aile ile ilişkisini, ilgisini ve temasını kesmiş veya çok azaltmış babaları da kapsayacak bir anlam kazanmıştır. Bu nedenle günümüz toplumlarında bazı sosyologlar babalığın öldüğünü ilan etmişlerdir

Parçalanmış ailelerde babaların önceki aile ve çocuklarına karşı ilgisiz kalması çok önemli bir sorundur. Bu sorunlar, babasız büyüyen çocuklar arasında suç oranlarının artması, bir toplumun veya grubun etkili bir üyesi olamamaları, başarısız bir baba olmaları, babalık anlayışının ve inançlarının aşınması, ihtiyaç duydukları anda babalık otoritesinde yoksun kalmaları(Giddens, 2012, s. 267).

Boşanmış veya dul kalıp yalnız yaşayanlardan, sadece anne ile çocuklardan veya baba ile çocuklardan, babaanne veya anneanne ve torunlardan oluşan parçalanmış ailelerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Ülkemizde genellikle anne ve evlilik dışı çocuklardan oluşan evliliğin tamamlanmadığı veya kurulamadığı “tamamlanmamış aile” örneklerine de rastlanmaktadır. Bu aile türlerine ilave olarak önceki eşlerden olan çocukların, kadın ve erkeklerden meydana gelen “eklemeli aile” örnekleri de artmaktadır(Kongar, 1990, s. 76). Aralarında nikah yapılmamış aynı evde birlikte yaşayan çiftlerin oluşturduğu aile görünümlü tipler yaygınlık kazanmaktadır(Arslantürk ve Amman, s. 417). Yapısal ve işlevsel bütünlüğü bozulmuş aile tiplerinde sosyalleşme, din, ekonomik, eğitim, güvenlik vb gibi birçok işlevi yerine getirmede çok büyük sorunlar ortaya çıkar. Çocukların sosyalleşme sorunları artar. Yalnız başına kalan ebeveynler, annelik veya babalık rollerinin her ikisini de oynamak zorunda kalırlar. Ebeveynlerin ailevî sorumlulukları ve yükleri artar. Çocuklar, anne ve baba

sevgisi ve terbiyesinden yoksun kalırlar. Dul veya boşanmış eşin ikinci kez evlenmesi zorlaşır. Evlense de eski eşinden olan çocuklar, yeni kurulan ailede üvey anne veya babalarıyla büyük sorunlar yaşayabilirler(Güngen vd. 2002, s. 112-113).

Günümüz toplumsal yapısında tek ebeveynli ailelerin oranında dramatik bir artış görülmektedir(Meriç, 1990, s. 472). Bu sebeple tek ebeveynli aile sorunlarını çözme ve onlara sosyal destek ve yardım noktasında kamusal destek mekanizmalarının geliştirilmesi ihtiyacı da her geçen gün artmaktadır. Toplumda, tek ebeveynli hanede yaşayan çocuklar, anne, baba, büyükanne, büyükbaba ve anneanne ile ilişkilerinde birçok sorun üretmiştir. Çocukların bakımı ve yetiştirilmesi görevi yaşlı büyükanne ve büyükbabalara bırakılmıştır. Ailedeki yaşlılar hem çocukların hem de tek ebeveynli ailenin bakımı gibi ağır bir sorumluluğun altına sokulmuşlardır.

Büyük anne ve büyükbaba bakımından yoksun kalan tek ebeveynli aileler ve çocukların toplumsal yaşamları ise daha da kötüleşme riskiyle yüz yüze kalmıştır. Bununla birlikte tek ebeveynli ailelerden yeniden evlenme aile örneklerine de rastlanmaktadır. Yeniden evlenme, varolan çocuk-büyükanne/büyükbaba, baba veya anne ilişkisini bozduğu, çocukların üvey baba, üvey anne gibi travmalarla psiko patolojik birçok sorun yaşadıkları bilinmektedir. Buna ilave olarak yeniden evlenme yoluyla kurulan ailelerde dini ve kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarılması ve miras gibi köklü sorunlar da kendini göstermektedir(Marshall, 1999, s. 9).

2.1.7. Birlikte Yaşama Sorunu

Özgürlük ve bireysel tercihlere saygı gösterme söylemleri, aile içindeki hiyerarşik ilişkilerin yapısını ve bunları düzenleyen normatif sistemi değiştirmiştir(Kağıtçıbaşı, 1990, s.153). Ailede erkeğe bağımlı olan kadının konumu, yerini kadın ve erkek eşitliğine dayanan bir statü dönüşümü almaya başlamıştır. Böylelikle sanayileşme sonrası günümüz toplumlarına doğru gidildikçe aile bireyleri arasında özgürlük, bireysel tercihlere saygı gösterilmesi ve hoşgörü eğilimi yaygınlık kazanmıştır. Özgürlük, bireysel tercihler ve hoşgörü söylemleri ailenin yapısal ve işlevsel olarak dini ve kültürel değerlerini kökten sarsmış ve bozmuştur. Bu söylemler, aynı cinsler arası marjinal ilişkileri, evlilik dışı birliktelikleri, evlilik dışı çocuk sahibi olmayı, evlenmeden aynı hanede birlikte yaşama gibi ailenin yapısal ve işlevsel özelliklerini tehdit eden yeni aile görünümlü yapıların normalleşmesini, kamusal ve toplumsal alanda kabul görmesini desteklemiştir(Marshall, 1999, s. 223).

Aile kurumunu tehdit eden en önemli eğilimlerden birisi, birlikte yaşamalardır. Birlikte yaşamalar, evlenmeksizin aynı evi paylaşan erişkin

bir erkek ve kadının evli gibi beraber yaşamaları anlamına gelmektedir. Genellikle birlikte yaşamalar, çok uzun sürmez. Uzun süren birlikte yaşamalar ya evlilikle ya da ayrılıkla sonuçlanmaktadır(Yıldırım, 2013, s. 80). Bununla beraber, birlikte yaşamaların, süresi gittikçe uzamaktadır(Giddens, 2012, s. 275). Birlikte yaşamak evliliğin daha özgür ve özel bir formu olarak nitelenebilir. Nikahsız birlikte yaşama tipi, evliliğin dini ve toplumsal sorumluluk, görev, kontrol ve baskı sisteminden kaçış ve sığınak işlevi görmektedir. Bu olgu, evliliğe giden yolda bir aşama olarak yavaş yavaş toplumsal kabul görmeye başlamıştır(Marshall, 1999, s. 223). Nitekim birlikte yaşamalar üzerine yapılan sosyolojik araştırmalar, birlikte yaşamaların yarısından fazlasının evlilikle sonuçlandığını göstermiştir(Yıldırım, 2013, s. 80).

İki insanın birlikte yaşamasının toplumsal onay ve kabule dayanan meşru tek temeli olan evlilik, birbirlerine adanmış erkek ve kadının aralarında kurdukları bireysel kısa veya uzun süreli kabul ve onayla ilişkili bir kurumsal yapı özelliği kazanmıştır. Dolayısıyla evlenmeden aynı evde birlikte yaşayan kadın ve erkek oranlarında hızlı bir yükseliş yaşanmıştır(Giddens, 2012, s. 274-275). Birlikte yaşamalar daha çok gençler, özellikle üniversite gençleri, hiç evlenmemişler ve boşanmışlar arasında görülmektedir(Yıldırım, 2013, s. 80).

Evlilik dışı birlikte yaşamamanın ayıp ve günah olarak kodlayan inançlarda önemli ölçüde değişmiştir. Artık Amerika’da, Avrupa’da, Türkiye’de ve dünyanın başka ülkelerinde genç kuşakların birlikte yaşama tipiyle ilgili inanç ve tutumları değişmektedir. Örneğin, İngiltere’de yapılan bir araştırmada “bir çiftin evlenmeye niyetlenmeksizin birlikte yaşaması uygundur” şeklindeki yargıya, 18-24 yaş grubunda olan gençlerin %88’i, 65 ve üzeri yaştakilerin ise %40’ı katılmıştır. Bu veriler gençler arasında evlilik dışı bir haneyi paylaşan kadın ve erkeklerle ilgili ayıp ve günah bulan dini inançların etkisini yitirdiğini ve birlikte yaşamaların daha popüler hale geldiğini kanıtlamaktadır(Giddens, 2012, s. 275).

Birlikte yaşamalar, kadın ve erkeğe evlilik bağı ve sorumluluğu yüklemeyi. Daha özgür ve bireysel bir yaşam tarzı içinde umutların ve duygusal birlikteliklerin yaşanmasına imkan tanır. Bununla beraber, sosyal, ekonomik ve kültürel bağımsızlıkların sürdürülmesini sağlar. Birlikte yaşamayı ilgi çekici ve cazip kılan bu özellikler yanında bu tür yaşam tarzını seçen çiftlerin duygusal, ailevi, toplumsal ve dini problemler ile karşı karşıya kaldıklarına şahit olunmaktadır(Yıldırım, 2013, s. 80-81). Birlikte yaşamaları, onaylamayan ve şiddetle karşı çıkan aileler ile gençler arasında çatışma ve gerilimler yaşanmaktadır. Batı toplumlarında yaygın olan birlikte yaşamalar, Ülkemizde henüz aile yapısında onaylanan ve kabul edilen bir olgu değildir. Türk toplumunda ve ailesinde bu tip yaşamalara

karşı direnç gösterme ve karşı çıkma eğilimi çok güçlüdür. Türkiye’de birlikte yaşamalar, günah ve ayıp olarak görülmektedir. Bu nedenle birlikte yaşayanların aile ve toplum tarafından onaylanmama korkusu, onları bu tercihlerini gizlemeye yöneltmiştir.

Bununla birlikte Türkiye’de birlikte yaşamaları, bireysel, toplumsal ve dini olarak meşrulaştırmak için imam nikahının kullanıldığına şahit olunmuştur. İmam nikahı toplumsal olarak evliliklere dini meşruiyet kazandırma işlevi görmektedir. Fakat imam nikahı evliliği dini ve toplumsal bir kurum olarak meşruiyet kazandırma işlevi yanında toplumda gayri meşru birliktelikleri dinileştirme ve o kişileri haram işlemekten koruma gibi gizli işlevler gören bir yapıya dönüşmüştür. Flört edenler, eşlerini başkalarıyla aldatanlar ve birlikte yaşayanlar arasında imam nikahı yaptırma eğilimi vardır. Diğer taraftan dindar muhafazakârlar arasında da nişanlılık döneminde kız ile erkeğin günah işlemesini engellemek amacıyla imam nikahına başvurulduğu bilinmektedir(Köse, 2021, s. 99). Ülkemizde resmi nikah ile tek evlilik yapılabildiği için çok evlilik yapan erkekler, ikinci eşleriyle imam nikahıyla evlenmektedirler. Son yıllarda Ülkemizde yeni bir imam nikahı türü de üretilmiştir. Vefat etmiş anne babalarının maaşlarını alabilmek için evli çiftlerin mahkeme kararıyla boşanmalarına rağmen imam nikahıyla aynı hanede birlikte yaşamaya devam ettikleri hileli boşanma örneklerine de rastlanmaktadır. İmam nikahının toplumsal yaşamda gördüğü bu tür gizli işlevler, aile kurumu üzerinde çok önemli risk ve tehditleri barındırmaktadır. Bu formlarıyla imam nikahı, günümüz ailesinin en önemli sorunlarından birisini oluşturmaktadır.

Evlilik dışı birlikteliklerin evliliğe dönüşme olasılığının yüksek olmasına rağmen bu tür birliktelikler, evlilik, aile, evlilik dışı çocuk sahibi olma, bekar annelerle ilgili toplumsal ve dini değerleri bozucu etki yapmaktadır. Üstelik bu tür birlikteliklerin toplumsal olarak giderek normalleşmesi ve meşrulaşması, aile açısından çok büyük bir risk oluşturmaktadır. Evliliklerin bozulması, boşanma ve evliliğin, kadın ve erkek birlikteliğini düzenleyen tek tip form olmaktan çıkması, birlikte yaşama örneklerinin giderek artması ve bu tür birliktelikler yoluyla çocuk sahibi olma oranlarının yükselmesi nedeniyle ABD ve İngiltere’de evliliğin giderek çökmekte olduğu endişesine kapılan sosyologlar olmuştur(Marshall, 1999, s. 223-224). Nikahsız birliktelikler, tek ebeveynli ailelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur(Yörükoğlu, 1989, s. 37-38).

İleri endüstrileşmiş ülkelerde evlilik kurumunun zayıflaması, nikahsız veya serbest birliktelikler gibi yeni yaşam tarzlarının ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır(Meriç, 1990, s.470-471). Batı toplumlarında gençler arasında evliliğe alternatif melez bir aile hayatı sunan nikahsız birlikte yaşama modeli yaygınlık kazanmıştır. 1980’li yıllardan sonra resmi evlilik

yapmadan birlikte aynı evde yaşayan kadın ve erkek oranında hızlı bir artış olmuştur. ADB’de yapılan bir araştırmada özellikle kolej ve üniversite öğrencilerinden yaklaşık her dört öğrenciden birinin hayatının bir evresinde cinsel ilişki yaşadığı kişilerle birlikte yaşadıkları belirlenmiştir. Yine son yıllarda İngiltere’de nikahsız aynı evi paylaşanların oranında %400 artış görülmüştür. İngiltere’de 2002’li yıllarda, 60 yaşın altında birlikte yaşayanların oranı kadınlarda %28, erkeklerde ise %25’dir. Kadınlar arasında 25-29 yaş arasındakilerin, erkekler içinde ise 30-35 yaş aralığında bulunanların birlikte yaşama oranları daha yüksektir(Giddens, 2012, s. 275). Nitekim bu ülkelerde nikahsız birlikteliklerin, evlilik dışı serbest birleşmelerin oranı hızla artmıştır. Buna bağlı olarak, İsveç (%50), Danimarka (%46.8), Norveç (%45.9), Fransa(%34.9), İngiltere (%32), Almanya(%26) ve Hollanda (%13.1) gibi ülkelerde evlilik dışı doğan çocuk oranları hızla yükselmiştir(Yörükoğlu, 1989, s.37-38). 1990’lı yıllarda ABD’de birlikte yaşayan çiftlerin %31’inin çocuk sahibi oldukları belirlenmiştir(Yıldırım, 2013, s. 80-81). Sonuçta toplumsal eğilim, daha küçük haneler, daha fazla evlilik dışı birlikte yaşamalar, daha fazla boşanma, daha fazla yeniden evlenme ve daha fazla evlilik dışı doğan çocuk yönüne doğrudur (Turner, 2014, s. 377).

2.1.8. Aile İçi Şiddet Sorunu

Modernleşme sürecinde iş koşulları, anne ve babanın çalışması, kitler iletişim araçları, internet ve sosyal medya teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ve değişimler aile içi ilişkileri ve bağları da önemli ölçüde etkilemiştir. Bütün bu dönüşümler, aile içi bağların ve iletişimin zayıflamasına neden olmuştur. Aile içinde iletişim bozuklukları, aile bireylerinin ihmal edilmesi, aile içi ilişkilerde tahammülsüzlük, hoşgörüsüzlük, sevgisizlik ve saygısızlık, aile içi kötü muamele ve şiddet gibi olgular artmıştır.

Aile içi şiddet, bir aile ferdinin başka bir aile ferdine uyguladığı fiziksel saldırganlık olarak tanımlanabilir. Modern toplumlarda en tehlikeli yerler evlerdir. İngiltere’de meydana gelen her dört cinayet vakasından birisini, bir aile bireyinin başka bir aile bireyine karşı işlediği cinayetler oluşturmaktadır. Aile içi şiddeti konu edinen araştırmalar, aile içinde şiddet görenler arasında birinci sırada altı yaş altı çocukların, çocuklardan sonra eşlerinden şiddet gören kadınların ikinci sırada geldiğini ortaya konmuştur.

Çoğu kültürde aile içinde şiddet gören erkeklere rastlansa da kadına yönelik şiddet evrensel olarak yaygın bir olgudur. Amerika’da yapılan bir çalışmada sadece 2002 yılında 500 bin civarında kadının eşlerinden şiddet gördüğü belirlenmiştir. Aynı araştırmada, ABD’de 2000 yılında 1247 kadının dövülerek öldürüldüğü tespit edilmiştir. ABD’de yaşamları boyunca kadınların %35,6’sının bir partneri tarafından tecavüze veya

fiziksel şiddete uğradığı belirlenmiştir(Erbay, 2024, s. 13). 2000 yılında yayımlanan Birleşmiş Milletler raporuna göre Kanada’da kadınların %29’u, önceki veya sonraki eşleri tarafından şiddet görmüşlerdir. Bu raporda İsrail’de kocaları tarafından şiddet gören kadınların oranı %32, Uganda’da %41, Kolombiya’da ise %19’dur(Haviland, vd. 2008, s.465-466; Karaşahin, 2013, s. 176-177). Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) 2021 yılı raporuna göre dünya çapında kadınların %30’u erkek arkadaşları veya eşleri tarafından fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalmıştır(Erbay, 2024, s. 14).

Avrupa istatistik kurumunun (Eurostat) 2021 yılında cinsiyete dayalı şiddet araştırmasına göre Avrupa Birliği ülkelerinde yaşan kadınların yaklaşık her üç kadından birinin yetişkinlik döneminde fiziksel veya cinsel şiddete maruz kaldıkları belirlenmiştir(Eurostat, 2021). AB ülkelerinde kadınların yoğun şiddete maruz kaldığını gösteren veriler söz konusudur. Avrupa Temel Haklar Ajansı Direktörü Sipra Rautio’nun, Brüksel’de Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Günü vesilesiyle düzenlediği basın toplantısında, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde yaşayan yaklaşık 229 milyon kadının üçte birinin, “tokat, yumruk, tekme veya tecavüze maruz kaldığını” açıklamıştır. Rautio, Avrupa’da kadınlara yönelik şiddetin boyutunun “gerçekten vahim” olduğunu dile getirmiştir. Rautio, Avrupa Temel Haklar Ajansı’nın, Avrupa istatistik kurumunun (Eurostat) ve Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü ile ortaklaşa yürüttüğü 2024 yılı Cinsiyete Dayalı Şiddet araştırması sonuçlarına göre Finlandiya (%57.1), İsveç (%52.5), Macaristan (%49.1), Danimarka (%47.5) gibi ülkelerde şiddete uğrayan kadınların oranının yüksek olduğu gözlenmiştir. Bulgaristan (%11,9), Polonya’da (%16,7), Çek Cumhuriyeti (%19,7), Portekiz (%19,7) ve Almanya (25,6) ise kadına yönelik şiddet oranlarının AB ortalamasının (%30,7) altında kaldığı ülkeler olmuşlardır. Araştırmaya katılan kadınların %19,3’ünün eşinden veya aynı evde yaşayan diğer kişilerden fiziksel veya cinsel şiddet gördüklerini belirtmişlerdir. Temel Haklar Ajansı Daire Başkanı Joanna Goodey, sunum sırasında Kuzey Avrupa’da şiddet oranlarının yüksek olmasını, “Nordik Paradoksuna(Kuzey Paradoksuna)” bağlamıştır. Goodey’e göre bu durum tüm ülkelerde geçerli değildir. İskandinav ülkelerinde cinsiyet eşitliği bilinci yüksek olduğu için kadınlara yönelik şiddet daha fazla rapor edilmiş ve dolayısıyla daha görünür hale gelmiş olabilir. Bu olgu Kuzey Avrupa ülkelerinde şiddet oranlarının diğer ülkelere göre daha yüksek görünmesine neden olmuş olabilir (Schulten, 2024).

Türkiye’de 2025 yılında 15-59 yaş grubunda Türk vatandaşı en az bir kadın fert bulunan 22 bin 110 haneden seçilen 18 bin 275 kadın örneklemini üzerinde aile içi şiddet konulu bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada “sadece eş/eski eş/birlikte olduğu kişi tarafından uygulanan şiddetle sınırlı kalınmamış; tüm aile üyeleri, sosyal çevre, yabancı biri ve diğer

kişiler tarafından kadına uygulanan şiddet” ile ilgili veriler toplanmıştır. Aile içi şiddet, hem herhangi bir zamanda hem de son 12 ayda yaşama şeklinde iki farklı zaman dilimini kapsayacak şekilde incelenmiştir. Bu araştırma bulgularına göre Türkiye’de hayatının herhangi bir döneminde fiziksel olarak şiddet görmüş kadınların oranı %12.8, son 12 ayda ise bu oran %2.6 olmuştur. Hayatının herhangi bir döneminde cinsel şiddete uğrayanların oranı %5.4, son 12 ayda cinsel şiddet maruz kaldığını belirtenlerin oranı ise %0.9 olarak ölçülmüştür.

Türkiye’de fiziksel şiddete en fazla uğrayan kadınların (%41,5) boşanmış kadınlar olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Evli kadınlarda fiziksel şiddet görme oranı ise %11,6’dır. Katılımcıların %27.1’i “erkeğin öfke kontrolünü”, %13.3’ü “erkeğin yetiştirilme tarzını” ve %13.0’ı “maddi sıkıntı” olgularını şiddet nedeni olarak göstermiştir.

Bu araştırma bulguları, Türkiye’de kadına yönelik şiddet ile ilgili bilgilerimizi ters yüz etmektedir. Batı ve Avrupa Birliği ülkelerine göre Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddetin çok yaygın olduğu şeklindeki yaklaşımların bir mit olduğu anlaşılmaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri, ABD, Dünya Sağlık Örgütü ve Birleşmiş Milletler Raporundaki kadına yönelik şiddet istatistiklerine göre kadınlara yönelik şiddetin sadece Ülkemize ait genetik bir sorun olmadığı, dünyanın her yerinde karşılaşılan bir olgu olduğu açıktır. Hatta Türkiye’deki aile içi kadına yönelik şiddet oranlarının, Kanada, ABD, İsrail ve Avrupa Birliği Ülkeleri ile Dünya geneli kadına yönelik şiddet ortalamasından çok daha düşük olduğunu göstermektedir.

Neredeyse bütün kültürlerde aile içi şiddeti onaylayan ve güdüleyen inançlar ve değerler vardır. Yine her kültürde, bu inanç ve değerler aile içi şiddeti düzenler ve sınırlandırır. Bu değerler sistemi, aile içi şiddeti oldukça sınırlandırmaya ve bazı özel durumlar için onaylamasına rağmen, aile bireylerinin aile içi şiddeti, daha acımasız şekilde uygulamalarına neden olabilir. Örneğin yaramazlık yapan çocuğuna bir anne veya babanın hafif bir tokat atması, birçok kültür tarafından şiddet olarak görülmemektedir. Bu tarz çocuğa yönelik şiddet toplumsal olarak hoş görülmüş ve onaylanmıştır. Bununla birlikte çocuklara yönelik anne babanın fiziksel zarar veren şiddeti ise çoğu kültürde yasaklanmıştır(Karaşahin, 2013, s. 177).

Genellikle çoğu toplumda karı ile koca arasında meydana gelen şiddet, normal kabul edilmiş ve onaylanmıştır. Türkiye aile yapısında “kol kırılır yen içinde kalır”, “kocandır döver de sever de”, “karı ile koca arasına girilmez” veya “kızını dövmeyen dizini döver” deyimleri, ailede kadına yönelik şiddeti aile mahremiyeti ve meşruiyeti kalıpları içerisinde normalleştirildiğini göstermektedir. Aile içinde kadına yönelik şiddet, dini ve toplumsal olarak erkeğin keyfiğine ve huysuzluğuna terkedilmiş değildir.

Aile içi kadına yönelik şiddetin hangi durumlarda uygulanabileceğini şemalaştıran dini ve geleneksel inançlar vardır. Kadına yönelik şiddetin toplumsal olarak haklılaştırılması, meşruiyetin çerçevesini belirlemiştir. Kadına şiddet uygulayan kocanın dini ve toplumsal olarak haklı olması, şiddetin onaylanmasında ve normalleşmesinde etkin bir faktördür. Eğer, koca eşine uyguladığı şiddet konusunda haksız olursa, bu durumda kadına yönelik şiddet anormalleştirilmiştir. Şiddet uygulayan ve haksız bulunan erkek ayıplanır ve hatta kendi ailesi ve kadının ailesi tarafından cezalandırılması yoluna gidilir. Şiddet uygulanan kadın, erkeğin ailesi ve kendi ailesi tarafından sahip çıkılır. Bu tip vakalarda kadına yönelik şiddet, en önemli boşanma sebebidir.

Toplumsal olarak aile içi şiddeti meşrulaştıran değerler sistemi yanında evli çiftlerin önemli bir kısmının bir eşin diğerine şiddet uygulamasını ve saldırgan davranmasını haklı ve meşru bulduğunu gösteren araştırma bulguları da vardır. Örneğin, Amerika'da yapılan bir çalışmada dört Amerikalıdan birisinin erkeğin karısına şiddet uygulamasının haklı nedenleri olabileceğine inandığı tespit edilmiştir(Karaşahin, 2013, s. 177).

2.2. Ailede İşlevsel Sorunlar

2.2.1. Ailede Biyolojik İşlevle İlgili Sorunlar

Toplumsal olarak ailenin en önemli işlevlerinden birisi neslin devamını sağlamaktır. Bütün toplumlar, kendi varlıklarını sürdürmek için yeni nesiller üretme görevini aile kurumuna vermiştir. Bu nedenle ailenin çocuk yapma işlevi evrenseldir. Ancak, sanayileşme, kentleşme, eğitim seviyesinin artması, işgücüne katılma, kadın erkek eşitliği anlayışı, kadının ekonomik bağımsızlığı vb gibi faktörlere bağlı olarak aile kurumunda ve çocuk sahibi olma ile ilgili dini inançlarda yaşanan hızlı değişimler ailenin bu temel işlevini yerine getirmede birtakım sorunlar yaşamasına yol açmıştır(Kandiyoti, 1984, s. 29).

Ailede cinsiyet rollerini, güç ilişkilerini, karar verme süreçlerini ve kadının statüsünü düzenleyen dini değerler sisteminde önemli değişimler yaşanmıştır. Aile içinde kadın erkek ilişkilerinde ve kadının statüsünde hiyerarşik bir yapı vardır. Bu yapı, kadının aile içinde daha düşük statüsünü, bağımlılığını ve maddi eşitsizliğini üretmiştir. Bu nedenle önceden kadınların, aile içinde statülerini artırmak, erkeği eve ve kendisine duygusal olarak bağlamak için çocuk sahibi olmaları gerektiğine inanılmıştır. Sanayileşme, kentleşme, işgücüne katılım, eğitim ve kadının ekonomik bağımsızlık kazanması sonucunda kadınların statüsünde ve aileye bağımlılık düzeylerinde geniş çaplı değişimler meydana gelmiştir. Aile içinde hiyerarşik yapı, statü, işbölümü ve rol farklılaşması kadın ve

erkek eşitliği yönünde değişmiştir(Kağıtçıbaşı, 2012, s. 50). Bu nedenle ailede kadınlar için çocuk sahibi olmanın değeri ve anlamı da önemli ölçüde bundan etkilenmiştir. Günümüzde kadınlar, çocuk sahibi olmayı statü, itibar ve eşlerini eve bağlamanın göstergesi olarak görmemektedir.

Oysa sanayileşme öncesi toplumsal yapıda ailenin büyüklüğü, aile ekonomisi açısından çok önemli olmuştur. Ailenin ekonomik gücü, üyelerinin çokluğuyla ve aile bağlarının çok sıkı olmasıyla ilişkilidir. Bu bağlantı, o dönemlerde iş gücü, üretim ve ekonomik gelir bakımından geniş aile yapısının çekirdek aileye göre daha avantajlı olmasını zorunlu kılmıştır. Çoğu sosyolog, sanayileşme öncesi toplumlarda geniş aile ve çocuk sayısının çok olmasını, o dönem ailesinin ekonomik yapısal özelliklerine bağlamıştır. Ailede çocuk sayısının çok olması, aile ekonomisi için kilit bir rol üstlenmiştir. Çünkü ailenin ihtiyaçlarının aile üyeleri tarafından el birliği ile karşılanması nedeniyle aile büyüklüğü rasyonel olarak ekonomik bulunmuştur(Kasapoğlu, 2012, s. 11).

Geleneksel aile yapısında ailenin büyüklüğünün ekonomik değeri kadar, kadının yeri ve rolü, çocuğun değeri de çok önemlidir. Çok çocuk sahibi olma, ailenin geçimini sağlama, aileye güç kazandırma ve anne-babaya yaşlılık sürecinde bakım güvencesi işlevi görmüştür. Bu yapı, çocuklar ve aile arasında bağımlılık ilişkilerini üretmiştir. Çocuklar küçükken aile ekonomisine katkı yaparken ve ailelerine bağımlıyken, büyüdüklerinde bu bağımlılık yaşlı anne-babanın çocuklara bağımlılığı döngüsü şeklinde yön değiştirmektedir. Aile içindeki bu karşılıklı bağımlılık, çocukların bağımsızlık ve özgürlük değerleri geliştirmeleri önünde tampon oluşturur. Bu nedenle çocukların bağımsızlığı işlevsel değildir. Çünkü çocuğun aileden bağımsızlık kazanması, aile için bir tehdit oluşturur. Anne-baba ile çocuk arasındaki karşılıklı bağımlılık sistemi, çocuğun hayırlı evlat olması yönündeki inançlar tarafından beslenmiştir(Kağıtçıbaşı, 2012, s. 51). Çocuğun bu değeri ve aileye katkısı hem geleneksel toplumların çoğunda hem Türkiye’de yüksek doğurganlık oranlarına ulaşılmasında etkin rol oynamıştır. Fakat geleneksel olarak çok çocuk sahibi olmanın ailevi, toplumsal ve dini değeri hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Sosyal ve ekonomik gelişme, ailenin geliri, eğitim düzeyi, kırsal bölgelerden kentte göç hareketliliği arttıkça ve çocuk sayısı düştükçe çocuğun ailede güç göstergesi olması ve ekonomik değeri önemini yitirmiştir. Yaşlılıkta güvence olarak tek veya iki çocuğun yeterli olduğuna yönelik eğilim artmaktadır. Böylece çocuğun aileye katkısı, anne-babanın çocuğa katkısı yönünde değişim göstermektedir. Gerek Batı’da gerekse Ülkemizde ailenin yaşlı bakımı işlevi ikincil kurumlara terkedilmesi eğilimi güç kazanmaktadır(Kağıtçıbaşı, 2012, s. 52-53).

Çocuğun emeğinin ekonomik değerinin ortadan kalkması ve çocuğun çalışması ile ilgili kültürel ve dini değerlerin de değişimini hızlandırmıştır.

Artık günümüz toplumlarında çocuğun aile ekonomisine katkısı bir artı değer olmaktan çıkmış, çocuk emeği sömürüsü olarak kabul edilerek, sosyal ve ekonomik sistem dışına itilmiştir(Özbay, 1984, s. 34). Bu şekilde ailede tüketici birey sayısının artması, aile ekonomileri üzerinde yük görülmeye başlanmıştır. Ailelerde çocukların ve çalışmayan bireylerin rızkını temin edememe endişesi yaygınlaşmıştır. Bu nedenle günümüz ailelerinde doğurganlık ve çocuk sayısı azalmıştır(Eyce, 2000, s. 231).

Çocukların aileye bağımlılıklarını ve bağılıklarını düzenleyen dini inançlar ve değerler sistemi de dönüşmektedir. Ailelerde çocuklarını daha bağımsız ve özgür bireyler olarak yetişmesini sağlayacak dini anlayış yaygınlık kazanmaktadır. Dinlerin doğurganlık ve çocuk yapma ile ilgili inançları, ailelerin çok sahibi olmasında çok etkin olmuştur. Hemen hemen bütün dinler, mensuplarının sayısının artmasını ve dünyaya egemen olmasını amaçlamıştır. Yahudiler, Tanrı tarafından seçilmiş bir toplum olduklarına inandıkları için çok çocuk yapmayı ve çoğalmayı dini bir norm olarak kabul etmişlerdir. Çünkü nüfus artışı, Tanrı tarafından seçilmiş Yahudi toplumunun güçlenmesine ve dünya hakimiyetinin kurulması için dini bir zorunluluk olarak görülmüştür. Tanrı, “verimli olun, çoğalın, yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun” şeklinde buyurarak, Yahudilere çoğalmalarını emretmiştir(Cinpolat, 2017, s. 138-139).

Yahudi toplumunda çocuk sahibi olmak ve çoğalmak Tanrı’nın bir buyruğu olduğuna inanılmaktadır. Çocuğu olmamak veya kısırlık hem kadın hem de erkek şeref ve onur kültürü içerisinde utanç verici bir durum ve Tanrısal bir ceza olarak kabul edilmiştir (Cinpolat, 2017, s. 143-144). Yahudilikte, Tanrının “çoğalın”, “meyveli olun” ve “yeryüzünü doldurun” emirleri nedeniyle nüfus planlaması ve doğum kontrol yöntemleri yasaklanmıştır(Yadsıman, 2021, s. 50-51).

Yahudilikte doğum kontrolü gibi, çocuk düşürme ve kürtaj da yasaklanmıştır. Bununla birlikte Yahudi toplumunda Tanrı’nın çoğalın buyruğuna karşı, erkeklerin değil kadınların doğum yöntemleri uygulaması inancı işlevsel olmuştur. Böylelikle Tanrının erkeğe verdiği çoğalma görevine uygun hareket ettiğine inanılmıştır. Reformist Yahudiler, doğum kontrolünü sağlık, sosyal ve ekonomik nedenlere bağlı olarak bireysel karar alma süreçleri sonucunda izin vermişlerdir. Liberal Yahudiler ise yoksulluk ve çocukların daha iyi yetiştirilmesi için yetersiz sosyal ve ekonomik yaşam koşulları nedeniyle doğum kontrolünün uygulanabileceğini müntesiplerine öğütlemişlerdir.

Yahudi toplumunda yaşanan hızlı toplumsal değişme, Yahudiliğin çok çocuk sahibi olma normunda, doğum kontrol ve kürtaj gibi çocuk sahibi olmayı engelleyen uygulamaları yasaklayan dini inanç sistemlerinde

de dönüşüme neden olmuştur. Yahudi toplumunda ve özellikle gençler arasında yaşanan serbest cinsellikler, evlilik dışı çocuk sahibi olmayı engelleme eğilimi, doğum kontrolü ile ilgili dini yasaklar sistemini dönüştürerek, doğum kontrol uygulamalarının toplumsal ve dini olarak normalleşmesinde ve meşruluk kazanmasında etkili olmuştur(Yadsıman, 2021, s. 91-92). Artık doğum kontrolü, Yahudi toplumunda yaygınlık kazanmıştır. Doğum kontrol yöntemlerini meşruluk kazandıran dini inançlar, toplumsal etkisini artırmasına karşın, Yahudiliğin “çoğalın” emri ise toplumsal etkisini yitirmeye başlamıştır.

Bütün bu çok çocuk yapmayı motive eden dini ve toplumsal değişim süreçleri sonucunda Yahudi ailesinde çok sahibi olma ve doğum oranlarında düşüş yaşanmıştır. Nitekim İsrail’de 1950’de binde 4 olan doğurganlık oranı, 1995’de ise binde 2,6’ya düşmüştür (Cinpolat, 2017, s. 148).

Tıpkı Yahudilik gibi Hristiyanlık da Tanrı’nın, “verimli olun çoğalın” emrini, çok çocuk sahibi olma inancına dönüştürmüştür. Bu nedenle Hristiyanlıkta, evli çiftlerin cinsel birleşmesi, doğurganlık ve çok çocuk yapmak olarak anlamlandırılmıştır. Zira Kutsal Kitaptaki “... Cinsel birleşmenin amacı da evrenin devam etmesini sağlamaktır... İnsan Tanrı için çalışır, Onun emrini yerine getirir ve çoğalır” (Yaradılış 1:28) şeklindeki buyruk, çocuk sahibi olmanın ve nüfus artışının Tanrı’nın emri olduğu inancının oluşmasına sağlamıştır. Bu nedenle evli çiftlere, Tanrı’nın bu buyruğuna uymaları ve boyun eğmeleri dini bir görev olarak yüklenmiştir. Bu bağlamda evlilik yoluyla kurulan aile, Hristiyan neslinin devamını ve çoğalmasını sağlama yönündeki Tanrı buyruğunu yerine getiren kutsal bir kurum olarak kabul edilmiştir.

Hristiyan toplumlarda çok çocuk yapmanın Tanrı’nın emri olduğuna inanılmıştır. Böylelikle Hristiyan nüfusunun ve kilise üyeliklerinin artışı hedeflenmiştir. Doğum kontörlü konusunda Hristiyanlıkta bazı farklılıklar olsa da özellikle Katoliklikte doğum kontrolü yasaklanmıştır(Gündüz, 2012, s. 18). Fakat 18. yüzyılın sonlarına doğru Malthus tarafından doğum kontrolü, geçim kaynaklarının sınırlı olmasına karşın insan nüfusunun sürekli artışı nedeniyle zamanla bu kıt kaynakların insanların ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalacağı, nüfusun geçim kaynaklarına göre sınırlandırılması veya ayarlanması varsayımına bağlı olarak ilk kez İngiltere’de ortaya atılmıştır. Bundan sonra Protestan ve Anglikan mezhepleri de doğum kontrolüne izin vermişlerdir. Avrupa ve ABD’de sosyal ve ekonomik refah toplumu için daha az çocuk yapma eğilimine bağlı olarak, nüfus planlaması ve doğum kontrolü yaygınlaşmıştır. Toplumsal olarak yaygınlık kazanan doğum kontrol uygulaması, Katolik kilisesinin doğum kontrol yasağını kaldırmasında etkili olmuştur(Kılıçer, 1981, s. 492-493). Ailelerin çocuk sahibi olmalarını motive eden dini

yapının değişimiyle birlikte Avrupa ve ABD’de çok çocuk sahibi olma ve doğurganlık oranlarında düşüş yaşanmaya başlamıştır.

Yahudilik ve Hristiyanlıkta olduğu gibi İslam’da aileye, Müslüman toplumun neslinin devamlılığını ve çoğalmasını sağlama görevini vermiştir. İslam, Müslümanların çoğalmasını, güçlenmesini ve yer yüzüne hakim olmasını müntesiplerine öğütlemiştir. Nitekim Hz. Peygamber, evlenmeyi emretmiş ve ahiret gününde ümmetimin çokluğu ile öğüneceğini bildirmiştir. Hz. Peygamber, Müslümanların evlenerek aile kurmalarını ve ailelerin çocuk yaparak çoğalmalarını istemiştir. Toplumun en temel dini merkezi olan ailenin, çocuk yaparak Müslümanların çoğalması işlevini yerine getirmesi, dini bir norm olarak düzenlenmiştir. İslam, nüfus artışı, güçlü bir toplum, devlet ve egemenliğin nedeni olarak görmüştür. Bu nüfusu tedarik ve temin eden kurum olarak aileye çok önem verilmiştir (Kılıçer, 1981, s. 495-496).

Müslüman toplumlarda ailenin üreme ve çoğalma görevini teşvik eden dini inançlar inşa edilmiştir. Nitekim Ülkemizde rızık ve kader inançları ile Allah vergisi inançları yani çocuğu verenin Allah olduğu, anne-babanın bunda bir rolünün olmadığı inançları, ekonomik yetersizlikler ve yoksulluk gerekçeleriyle az çocuk yapma eğilimi önünde tampon oluşturmuştur. Rızkını temin edememe endişesiyle az çocuk yapma veya doğum kontrol yöntemlerine başvurma, rızık ve kader inançları tarafından engellenmiştir. Çünkü rızık veren Allah’tır inancı, az çocuk yapmayı güdüleyen ekonomik yetersizlik ve yoksulluk gerekçelerini işlevsiz kılmıştır. Çocuk sahibi olmak, bir anne-babanın kaderinde ve alnında yazıldıysa bunu, bireysel veya toplumsal bir güçle engellemek mümkün değildir inancı şeklinde tezahür eden kader inancı da çok çocuk yapmada etkin olan bir başka faktör olmuştur. Günümüzde Ülkemiz aile yapısında çok çocuk yapmayı öğütleyen rızık, kader ve Allah vergisi inançları etkisini kaybetmeye buna karşın az çocuk yapmayı ve doğum kontrol yöntemlerine meşruluk kazandıran ve izin veren dini inançlar daha fazla yaygınlık kazanmıştır.

Ülkemizde dini ve geleneksel olarak süregiden ailelerin çocuk sahibi olma sistemini değiştirmeye yönelik siyasal ve hukuksal politikalar, ilk defa 1965 yılında başlamıştır. 1965 yılında çıkarılan ilk aile planlaması yasası ile ailelere gebeliği önleyici bilgiler ve eğitimler verilmesi istenmiş, tıbbi gerekçelerle düşük yapma ve kısırlaştırma serbest bırakılmıştır. Böylece Türkiye’de aile planlaması politikaları, Türk toplumunda nüfus artış hızını düşürme ve engelleme yönüne doğru değişim göstermiştir. Bu politikalar 1983 yılında ikinci aile planlaması yasası ile doruk noktasına ulaşmıştır. Bu yasa ile on aya kadar olan gebeliklerin isteğe bağlı olarak sonlandırılması, hastanelerde erkek ve kadınlara isteğe bağlı kısırlaştırma yapılması, kadınlara gebeliği önleyişi rahim içi cihazlar takılması ve aile planlaması için sektörel ve kurumsal işbirliklerinin yapılması emredilmiştir.

Esasen Türkiye’de uygulanan bu aile planlaması politikaları, sadece siyasal ve hukuksal boyutta kalmamış, toplumsal yapının din, eğitim, ekonomi, medya vb gibi parçaları tarafından da sahiplenilmiştir. Bu nedenle aile bütün toplumsal sistemler tarafından az çocuk yapma veya doğum kontrol taraftarı yaklaşımların kuşatması ve propagandası tarafından istila edilmiştir. Türk toplumunda doğum kontrol ideolojisine ekonomik, işsizlik, yoksulluk, suç, eğitim, sağlık ve hatta dini sorunların nedeni olarak gösterilen nüfus artışı dayanak edinilmiştir. Ülkemizde yaşanan toplumsal ve ekonomik sorunların artan nüfusla birlikte daha da artacağı ve gelecekte ülkenin daha büyük ekonomik ve toplumsal bunalımlar yaşamasına neden olacağı endişesi ve önyargısı, aile planlaması ve doğum kontrol ideolojisini üretmiştir. Nihayetinde bütün kamusal ve sivil toplum kurumlarıyla işbirliği içinde uygulanan aile planlaması ve az çocuk yapmayı motive eden dini inançların yaygınlık kazanmasına bağlı olarak, Türkiye’de 1965’lerden sonra nüfus artış hızı, yavaş yavaş düşmeye başlamış, bu düşüş eğilimi, 1980’li yıllardan sonra biraz daha artmış ama 2000 yıllardan sonra düşüş hızı daha da yükselmiştir.

Türkiye’de ailelerin çocuk sahibi olma eğilimindeki azalma sadece doğum kontrol politikalarına bağlamak da doğru değildir. Bununla birlikte Ülkemizde yaşanan bireyselleşme, sosyal ve ekonomik gelişme, sanayileşme, köyden kente göç, kentleşme, işgücüne katılımın, işsizliğin, eğitim seviyesinin ve evlenme yaşının artması, ailede kadın erkek eşitliği düzeninin benimsenmesi, çocuğun değerinin değişmesi, geleneksel çocuk bakımı ve yetiştirme anlayışının dönüşmesi, çocuğa bağımlı aile yerine aileye bağımlı çocuk modeline geçilmesi ve çok çocuk yapma ile ilgili rızık, kader ve Allah vergisi gibi dini inançların az çocuk yapmayı emreden dini inançlar yönünde değişim göstermesi gibi faktörler de etkin rol oynamıştır. Bütün bu faktörler, çocuk yetiştirmede geniş aile desteğinden yoksun kalan çekirdek aile tipiyle birleşince çocuk büyütme çok büyük bir sorumluluğu ve güçlüğü üretmiştir. Günümüz aile yapısında anne-babaların, çocukların, beslenmesi, korunması, eğitimi, iş gücü sahibi yapılması vb gibi görev ve sorumluluklarını, onların doğumundan başlayıp yetişkinlik dönemleri boyunca en iyi şekilde yerine getirme eğilimleri süreklilik arzeden bir yapı kazanmıştır. Ailelerin evlatlarını sanat, spor, yabancı dil, sağlık ve eğitim açısından donanımlı bir birey olarak büyütme arzusu, güçlü bir toplumsal akım halini almıştır. İhtiyaç ve tüketim talepleri en iyi şekilde karşılanmış, çeşitli hobiler edinmiş, iyi eğitim almış bir çocuk büyütme anlayışı, aile üzerine sosyal, ekonomik, dini ve duygusal bir yük ve külfet yüklemiştir. Çok çocuk değil, bakabileceğin kadar çocuk yap mottosu bütün toplumsal kesimlere hakim olmuştur. Bu nedenle Ülkemiz ailesinde tek veya iki çocuk yapma yönelimi gittikçe yaygınlık kazanmıştır. Özellikle bireyselleşmenin etkisi altında kalmış ailelerde ve aileye paralel birlikte yaşamayı tercih eden çiftlerde ya hiç ya da tek çocuk sahibi olma eğilimi ortaya çıkmıştır(Çağan, 2011, s. 86).

Değişen toplumsal ve ekonomik koşullar, ailenin kurulması ve ailenin önemli odak noktalarının zamanlamasını, sırasını ve sayısını belirlemiştir. Toplumun, aile üyelerinin, evlilik ve anne/baba olma gibi dönüm noktalarının zamanlamasını, planlanmasını ve sırasını, belirleyen dinî ve kültürel sistemin değişimi hız kazanmıştır(Marshall, 1999, s. 8). Artık ilk evlenme ve evli çiftlerin çocuk sahibi olma yaşları gittikçe artmaktadır. Buna karşılık ailede çocuk sayısı gittikçe düşmektedir. Artık günümüz toplumlarında çocukların aile ekonomisine, işgücüne katkıları ve ekonomik artı değeri azalmış, çocuğun bakımı ve eğitimi meşakkatli hale gelmiş, çocuklara iyi bir gelecek bırakma noktasında toplumsal riskler artmıştır.

Modern ebeveynlerin çocukları ile ilgili bakım ve yükümlülüklerinin artması, toplumsal, ekonomik ve kültürel koşulların güçleşmesi nedeniyle tek çocuk ya da iki çocuk yapmayı tercih ettikleri görülmektedir(Kağıtçıbaşı, 1990, s.152). Ailenin bu dönüm noktalarının zamanlamasının, sıralamasının ve planlamasının toplumsal ve ekonomik sonuçları daha fazla risk barındırmaktadır. Bu risklerin en önemlisi, ailede çocuk sahibi olma yaşının artması dolayısıyla evli çiftlerin çocuklarının olmayışı boşanmayı kolaylaştırmaktadır. Nitekim boşanmaların genellikle evliğin ilk dört veya beşinci yıllarında gerçekleşmesinde çocuk sahibi olma zamanlamasının tehirlenmesi de etkin rol oynamıştır. Diğer bir risk de yeni evli çiftlerin ya bir ya da en fazla iki çocukları olsun yönündeki eğilimleri nüfusun giderek yaşlanmasına neden olmaktadır. Daha az çocuğu olma eğiliminin sonuçları ülkeler için daha büyük toplumsal, ekonomik, dini ve siyasal tehdit ve riskleri barındırmaktadır.

Nitekim Türkiye’de 2018 yılında doğurganlık oranı (2.00) Avrupa ülkeleri içinde en yüksek iken(TUİK, Dİ, 2020). 2024 yılına gelindiğinde bu oran (1.48), Bulgaristan (1,75), Romanya (1.71), Fransa (1.64), İrlanda (1.60), Slovenya (1.51), Slovakya (1.56), Danimarka (1.52), Portekiz (1.51) ve Macaristan (1.49) gibi Avrupa ülkelerinin gerisinde kalmıştır(TUİK, DNG, 2025).

Tablo 2. Yıllara göre Türkiye’de doğurganlık oranı

Yıl	Oran
1963	6.30
1970	4.70
1980	5.26
1990	4.03
2000	3.12
2005	2.12
2010	2.08
2015	2.16
2020	1.77
2021	1.71
2022	1.63
2023	1.51
2024	1.48

(Özgür, 2004, s. 3; s. 49; DİE, 2003, s. 48; TUİK, Dİ, 2025).

Tablo 2’deki verilere göre Türkiye’de çocuk sahibi olma oranları, 1963 yılında %6.30 iken, 1973’de %4.70’e inmiş, 1980’de %5.26’ya yükselmiş, 1990’da %4.03’e, 2000’de %3.12’ye, 2005’de %2.12’ye, 2010’da %2.05’e, 2015’de %2.16’ya, 2020’de %1.77’ye, 2021’de %1.71’e, 2022’de %1.63’e, 2023’de %1.51’e, 2024’de %1.48’e düşmüştür. Türkiye’de 1963’lü yıllardan sonra başlayan ailelerin çocuk sahibi olma tutumlarındaki düşüş, 2000’li yıllardan sonra hız kazanmış, 2020 ile 2024 yılları arasında yaşanan bu düşüş hızında ise çok büyük bir artış yaşanmıştır.

Ailede tek veya en fazla iki çocuk sahibi olma eğiliminin, demografik, toplumsal ve ekonomik olarak risk oluşturmaya başlaması nedeniyle 1965 ile 2005 yılları arasını kapsayan gebeliği önleyici ve doğurganlığı azaltıcı aile planlaması politikalarına 2005 yılından sonra Cumhurbaşkanımız Tayyip Erdoğan’ın “en az üç çocuk” söylemiyle son verilmiştir. Bu yıllardan sonra doğurganlığı artırıcı politikalar üretilmeye başlanmıştır (Doğanay, 2014, s. 226). Bu yıldan itibaren devlet, “emzirme ve geçici iş göremezlik desteği”, “doğum ve süt izinleri verilmesi”, “babaya doğum izni verilmesi”, “ücretsiz izin sürelerinin uzatılması” ve “doğum yardımı verilmesi” vb. gibi sosyal ve ekonomik destek uygulamalarıyla ailelerin çok çocuk sahibi olmalarını motive etmeye ve desteklemeye çalışmıştır. Fakat bütün bu kamusal destek mekanizmalarına rağmen evli çiftlerde doğurganlık oranlarının nüfusun kendisini yenileyebileceği oranın en alt sınırının (2.1) çok daha altına (1.48) hızla düşmesini engelleyememiştir.

Tablo 3. 2024 TÜİK verilerine göre ailede doğurganlık Türkiye ortalamasının (1.48) altında ve üstünde bulunan iller

Türkiye Ortalamasının (1.48) Altındaki İller	Çocuk yapma oranı	Türkiye Ortalamasının (1.48) Üstündeki İller	Çocuk yapma oranı
Bartın	1.12	Mersin	1.52
Eskişehir	1.12	Niğde	1.54
Zonguldak	1.15	Erzurum	1.56
Ankara	1.15	Konya	1.59
İzmir	1.17	Kars	1.60
İstanbul	1.20	Bingöl	1.61
Karabük	1.20	Adana	1.64
Kırklareli	1.21	Aksaray	1.65
Amasya	1.22	Iğdır	1.69
Çanakkale	1.22	Hakkari	1.74
Edirne	1.22	Kahramanmaraş	1.78
Muğla	1.23	Osmaniye	1.83
Uşak	1.24	Hatay	1.86
Kütahya	1.24	Adıyaman	1.97
Kırşehir	1.24	Van	1.98
Kırıkkale	1.24	Kilis	2.04
Giresun	1.24	Gaziantep	2.11

Antalya	1.25	Batman	2.12
Artvin	1.26	Siirt	2.14
Tunceli	1.26	Bitlis	2.15
Bolu	1.27	Ağrı	2.16
Isparta	1.28	Diyarbakır	2.20
Tokat	1.29	Muş	2.23
Çorum	1.30	Mardin	2.32
Sinop	1.30	Şırnak	2.62
Gümüşhane	1.30	Şanlıurfa	3.28
Bayburt	1.30		
Ordu	1.32		
Trabzon	1.32		
Rize	1.32		
Kastamonu	1.32		
Balıkesir	1.32		
Samsun	1.33		
Erzincan	1.35		
Sivas	1.35		
Denizli	1.35		
Burdur	1.35		
Yalova	1.36		
Aydın	1.37		
Bilecik	1.37		
Bursa	1.37		
Çankırı	1.37		
Yozgat	1.37		
Nevşehir	1.39		
Elazığ	1.41		
Karaman	1.42		
Kocaeli	1.42		
Tekirdağ	1.42		
Düzce	1.43		
Sakarya	1.44		
Malatya	1.44		
Ardahan	1.45		
Kayseri	1.46		
Afyon	1.47		
Manisa	1.48		

(TUİK, Dİ, 2025).

Tablo 3’deki verilere göre doğuganlık oranı, Türkiye ortalamasının altında kalan iller Bartın ve Eskişehir (%1.12), Zonguldak ve Ankara (%1.15), İzmir (%1.17) İstanbul, ve Karabük (%1.20), Kırklareli (%1.21), Amasya, Çanakkale ve Edirne (%1.22), Muğla (%1.23), Uşak, Kütahya, Kırşehir, Kırıkkale ve Giresun (%1.24), Antalya (%1.25), Artvin, ve Tunceli (%1.26), Bolu (%1.27), Isparta (%1.28), Tokat (%1.29) Çorum, Sinop, Gümüşhane

ve Bayburt (%1.30) Ordu, Trabzon, Rize, Kastamonu ve Balıkesir (%1.32), Samsun (%1.33), Erzincan, Sivas, Denizli ve Burdur (%1.35), Yalova (%1.36), Aydın, Bilecik, Bursa, Çankırı ve Yozgat (%1.37), Nevşehir (%1.39), Elazığ (%1.41), Karaman, Kocaeli ve Tekirdağ (%1.42), Düzce (%1.43), Sakarya ve Malatya (%1.44), Kayseri (%1.46), Afyon (%1.47) ve Manisa (%1.48) şeklinde sıralanmaktadır.

Doğurganlık oranı, Türkiye ortalamasının üzerinde olan iller ise Mersin (%1.52), Niğde (%1.54), Erzurum (%1.56), Konya (%1.59), Kars (%1.60), Bingöl (%1.61), Adana (%1.64), Aksaray (%1.65), Iğdır (%1.69), Hakkari (%1.74), Kahramanmaraş (%1.83), Hatay (%1.86), Adıyaman (%1.97), Van (%1.98), Kilis, (%2.04), Gaziantep (%2.11), Batman (%2.12), Siirt (%2.14), Ağrı (%2.16), Diyarbakır (%2.20), Muş (%2.23), Mardin (%2.32), Şırnak (%2.62) ve Şanlıurfa (%3.28) olarak belirlenmiştir.

Bu veriler, illerin büyük çoğunluğunun, Türkiye doğurganlık ortalama oranının altında kaldığını göstermektedir. Tunceli, Erzincan, Kars, Elazığ, Malatya ve Ardahan gibi Doğu Anadolu, Antalya, Karaman, Isparta ve Burdur gibi Akdeniz bölgesi illerinde, İç Anadolu'dan Konya, Niğde ve Aksaray dışındaki bütün illerde, Karadeniz, Ege ve Marmara bölgelerinin tamamında çocuk yapma oranı çok düşüktür. Çocuk yapma oranı en yüksek iller ise Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu illeridir. Buna göre Doğudan, Batı bölgelerine doğru gidildikçe ailede doğurganlık oranları çok düşmektedir.

Son zamanlarda, ailelerin daha az çocuk sahibi olma yönündeki tutumu ile doğum oranlarının düşmesi, ortalama yaşam süresinin uzaması, yaşam standardının ve refah seviyesinin artması sağlık, hasta bakımı ve tedavi imkanlarında bilimsel gelişme ve iyileşmelerin yaşanması gibi etkenler toplumların demografik yapısında önemli değişimlere yol açmıştır. Bu etkenler, nüfusun giderek yaşlanmasına ve nüfus artış oranlarının hızla düşmesine neden olmuştur. Nüfusun giderek yaşlanması, psikolojik, sosyal, ekonomik, siyasi ve sağlık açısından birçok soruna yol açmaktadır (Akçay, 2011, s. 45; Bulduk, 2014: 55- 56). Japonya, Almanya, İtalya, Finlandiya, Portekiz, Yunanistan, Fransa, Danimarka, İngiltere, Belçika, Hollanda, Norveç ve ABD gibi dünyanın birçok ülkesinde nüfusun yaşlanma süreci sürekli artış eğilimi göstermektedir (Eser ve Küçük Aksu, 2021, s. 543). Bu nedenle birçok ülke nüfus yapısında yaşlanma sürecinin hızını düşürmeyi hedefleyen sosyal programlar ve politikalar uygulamak zorunda kalmışlardır. Özellikle Avrupa Birliği Ülkelerinde nüfusun giderek yaşlanması, sosyal ve ekonomik yapı üzerinde büyük bir baskı oluşturmuş, nüfusun yaşlanmasını engelleyici politikalar uygulamaya ve doğurganlığı artırmak için sosyal ve ekonomik destek programları yürürlüğe konmuştur. 2023 yılı, Türkiye yaşlı nüfus oranı %10.2 ile dünyada 184 ülke arasında yaşlı nüfus oranına göre yapılan sıralamada 67. sırada yer almasına rağmen

yıllara göre yaşlı nüfusun istikrarlı bir biçimde doğrusal olarak sürekli artması önemli bir toplumsal tehdit ve risk oluşturmaya başlamıştır(TUİK, İY, 2024).

Ülkemizde de ailelerin çocuk sahibi olma oranı hızla düşmekte, ortalama yaşam süresi artmaktadır. Buna bağlı olarak yaşlıların toplam nüfus içindeki oranı, diğer yaş gruplarına göre hızla artmaktadır. Nitekim Türkiye’de 2014 yılında toplam nüfus içinde yaşlı nüfus oranı, %8 iken, bu oran, 2018’de %8.8’e, 2020’de %9.5’e, 2023’de %10.2’ye 2024’de ise %10.6’ya yükselmiştir(TÜİK, İY, 2019; TUİK, İY, 2021; TUİK, ADNKS, 2024). Artık ailenin büyüklüğü ekonomik bir değer olmaktan çıkmış tam tersine aile ekonomileri için bir tehdit ve risk olarak algılanmıştır. Piyasa ekonomisi ile birlikte aile içinde bireylere sağlanan, dayanışma, yardımlaşma, destek, koruma, kollama, güvenlik vb gibi mekanizmalardan bireyler yoksun kalmaya başlamıştır. Sosyal, ekonomik tehdit ve risklere karşı üyelerine ailenin sağladığı destekler ve sunduğu hizmetler toplumsal ve kamusal kurumlara terkedilmiştir. Ailenin sağlık ve evde hasta bakım işlevini hastaneler yerine getirmeye başlamıştır.

2.2.2. Ailede Eğitim Sorunu

Eğitim, bütün toplumlarda görülen evrensel bir kurumdur. Her ne kadar toplumdan topluma farklılıklar olsa da her toplum çocuklarına eğitim vasıtasıyla dillerini, dinini, kültürünü öğretmeye ve onlardan toplumun beklediği yetişkinlik rol ve statülere uygun tutum ve davranışlar kazandırmaya yönelmiştir. Böylelikle toplumlar, bireylerin toplumsallaşmasını ve topluma uyum sağlamasını temin etmek üzere onlara, kendi dini, kültürel, geleneksel değerler sistemini, bazı bilgileri, tutum ve davranışları öğretme ve kazandırma görevini eğitim kurumuna vermişlerdir. Yine bütün toplumlarda eğitim kurumu bu işlevini aile ve okul sistemi aracılığıyla yerine getirmektedir(Çağan, 2011, s. 87-88; Nirun, 1994, s. 69).

Aile, eğitimin başladığı ilk kurumdur. Özellikle dili, dini, kültürel ve geleneksel değerleri, milli kimliği kazandırma işlevini yerine getiren tek kurum ailedir. Ailenin bu tür eğitim işlevlerini yerine getirecek başka bir kurum da söz konusu değildir. Ailenin en temel eğitim işlevlerinden birisi, toplumun dini ve kültürel mirasını üyelerine aktarmak, böylelikle dinin, dilin, kültürün sürekliliğini sağlamaktır. Ailenin dini ve kültürel sistemi yeni kuşağa aktarma işlevi sayesinde her kuşak bir önceki kuşaktan bu görevi devir almakta, böylelikle dini ve kültürel sistem korunarak sürdürülmektedir.

Aile eğitim sürecinde iyi, kötü, güzel, çirkin, günah, sevap, helal, haram gibi bireyler için toplumsal olarak istenen veya istenmeyen değerleri tarif edilir ve öğretir. Bu anlamda ailede alınan eğitim, bireyin hem bireysel hem

de toplumsal gelişimini sağlar. Aile toplumun mensupları için istediği ve beğendiği değerler sisteminin kazanıldığı bir merkez konumundadır. Aileden hırsızlık, cinayet, yalan söyleme, kul hakkı yeme, başkasının malına ve canına zarar verme, iftira atma vb gibi kötülükleri düzenleyen yasaklar sistemiyle ilişkili değerler ile birlikte doğruluk, dürüstlük, sadakat, arkadaşlık, sevgi ve iyi olma vb gibi iyilikleri düzenleyen değerler sistemi temin ve tedarik edilir. Aile, üyelerine neleri yapıp neleri yapmayacağını öğretir. Böylelikle aileden alınan terbiye ve eğitim ile birey, karakter, şahsiyet ve kimlik edinir. Aile bireyi hayata hazırlayan bir eğitim kurumu işlevini yerine getirir. Aileden diğer kişilerle, gruplarla ve toplumla sosyal ilişkiler kurma bilgileri ve deneyimleri öğrenilir. Bireyin kişiliği ve kimliği, ailede istikrar kazanır. Aile üyelerinin bireysel, duygusal ve toplumsal hayatlarını düzen ve denge içinde tutmalarında etkin rol oynar(Meriç Yazan, 1990, s. 461).

Aile kişinin düzenli, istikrarlı ve dengeli sosyal ve duygusal gelişiminde etkin bir rol oynar. Bireysel eylemleri ve tercihleri belirleyen duygular, ilk önce ailede verilen duygu eğitimiyle öğrenilir(Başdemir, 2022, s. 263). Ailede verilen duygusal eğitim sayesinde duyguların ve dürtülerin yönetimini, kontrolünü ve tatminini düzenleyen toplumsal dini ve geleneksel değerler ve kalıplar benimsenir. Anne, baba, kardeş, annanne, babanne, dede, abi ve abla arasındaki aile içi birincil sosyal ilişkiler, ailede öğrenilen duygu kalıpları içerisinde gerçekleşir. Aile, akraba bağları ve toplumsal bağlar, ailenin aktardığı dini ve kültürel miras üzerine inşa edilir.

Ailenin bütün bu bireysel ve toplumsal olarak yerine getirdiği bazı eğitim işlevlerinde işlev kaybına uğramıştır. Bazı işlevlerini ise kreş, anaokulu, okul, arkadaşlık ve akran grupları gibi daha profesyonel kurumlara bırakmıştır. Özellikle, modernleşme, kentleşme, endüstrileşme ve ekonomik gelişme gibi faktörler, ailenin eğitim işlevlerinde değişim yaşanmasını tetiklemiştir. Ailede anne ve babanın çalışması, örgün eğitime verilen önemin artması ve ailenin küçülmesi vb gibi toplumsal değişimler de ailenin eğitim işlevlerinde önemli dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. Eski zamanlarda ailenin çocuklarına yetişkinlik dönemlerinde geçimlerini temin edecek meslek ve iş becerisi kazandırma eğitimi verme görevini modern zamanlarda örgün eğitim kurumları devralmıştır. Çocuğu yetişkinlik rol ve statülerine ve toplumsal uyumuna yönelik eğitim işlevlerini aileden daha çok kreş, anaokulu ve orta öğretim kurumları gibi örgün eğitim kurumları yerine getirmektedir.

Okul öncesi, temel ve orta eğitim kurumları bir taraftan çocuğun sosyalleşmesini sağlarken diğer taraftan eskiden tamamen ailenin sorumluluğunda olan çocuk bakıcılığı görevini aile adına yerine getirmeye başlamıştır. Dolayısıyla okul, yeni bir işlev kazanmıştır. Bu işlev de çocuk bakıcılığı işlevidir. Artık modernleşmiş toplumlarda, şehirlerde, anne-

babanın çalıştığı, eğitim seviyesi yüksek ailelerde ailenin çocuk bakımı ve koruyuculuğu görevini büyük oranda okul yapmaktadır. Böylelikle çocuk bakımı ve koruyuculuğu görevini annelere veren dini ve geleneksel yapı değişime uğramaya başlamıştır. Çocuk bakımı ve yetiştirilmesi onların çalışması önünde tampon olmaktan çıkmış ve kadınların iş gücüne katılımı artmıştır (Tezcan, 1985, s. 77). Ailede çocuğun eğitim ve bakım süreciyle ilgili olan bu yeni durum sayesinde kadın yeni statüler ve roller kazanmıştır.

Çocuk bakımı görevini üçlü yaşlardan itibaren yavaş yavaş okula devretmeye başlayan aile, çocuklara ve gençlere kendi kültürünü, dini inanç ve değerlerini aktarma görevini tek elinde tutmaktadır. Kız ve erkek çocuklara babalık ve annelik rolleriyle ilişkili değer kalıpları ve şemaları sunarlar. Böylece erkek çocuklar babalık, ev dışı işlerde çalışma, kız çocukları annelik, ev işi yapma rollerini ailelerinden öğrenirler. Kızlar evliliğe ve yuva kurmaya hazırlanırlar. Erkekler ise iş ve meslek sahibi olmaya yönelik bir eğitim süreci benimsenir. Toplumsal cinsiyet rol farklılaşması ailede aşılır.

Bununla birlikte artık günümüz toplumsal yapısında kadın erkek eşitliği kültürü yaygınlık kazandığı için ailede kız ve erkek çocuklarıyla ilgili toplumsal cinsiyet rol farklılaşması da cinsiyet eşitliği yönünde değişime uğramıştır. Özellikle çalışan ailelerde erkeklerin de kadınlarla birlikte ev dışı işler yanında ev işlerini de yapmaları eğilimi, ev içi işlerin sadece kadınlığa özgü olduğunu gösteren inançların dönüşmesinin sonucudur. Aynı şekilde aile kız ve erkekleri yetişkinlik rollerini kazandıran, toplumsal cinsiyet rol farklılaşmasını inşa eden dini ve ahlaki yapının, her iki cinsiyetin eşitliğini inşa eden dini ve ahlaki yapı yönünde değişimi hız kazanmıştır. Aynı şekilde kız ve erkeklerin ailede yetişkin rollerine hazırlanmasında karşılaşılan toplumsal cinsiyet rol farklılaşmasını inşa eden dini ve ahlaki yapının, her iki cinsiyetin eşitliğini inşa eden dini ve ahlaki yapı yönünde değişimi hız kazanmıştır. Bu sayede kız ve erkek çocuklar arasında eğitim, meslek, iş hayatı ve ev işleri bakımından toplumsal cinsiyet rol farklılaşması ve cinsiyet ayrımcılığı gittikçe azalmaya başlamıştır. Artık ailelerde kız ve erkek çocukların ev işlerini, ev dışı işleri görecektir şekilde yetiştirme, erkekler gibi kızlara da meslek ve iş kazandırma eğilimi güç kazanmıştır.

Bu eğilimin çok abartılmaması gerektiğini gösteren bazı araştırma bulguları da vardır. Bu bulgulara göre aile, anne ve babaların oynadıkları rol farklılıkları üzerine şekillenmiş bir kurumdur. Kız ve erkek çocuklara da bu rol farklılıklarını sürdürmeleri empoze edilir. Nitekim ABD, Fransa, Polonya, Rusya ve İsveç'te yapılan araştırmalarda ev dışı işlerde çalışan kadınların, ev içi işlerinde ve aile içi sorumluluklarında bir azalma olmadığını, eşleriyle ev işlerini eşitlikçi bir anlayışla paylaşmadıkları ortaya konmuştur. Nihayetinde aile içi ev işlerinde kızlara verilen

görevlerin, erkeklere verilmediği ve bunun doğal karşılandığı bilinen bir gerçekliktir(Meriç Yazan, 1990, s. 459-461).

Geleneksel olarak erkeğin, ailenin geçimi için ev dışı işlerde kadının ise ev işlerinde çalıştığı yapıda değişim hız kazanmıştır. Artık, erkeğin ve kadının her ikisinin de ailenin geçimini temin için çalıştığı ve kariyer sahibi olduğu bir yapıya doğru dönüşüm süreci başlamıştır. Bu değişim süreci, kariyer sahibi erkek ve kadının oluşturduğu çekirdek ailede kadının çalışması, toplumsal yaşamda küçük çocuklu annelerin çoğalmasına ve bu tip ailelerde çocuk bakımı ve kadının çalışması sorununu beraberinde getirmiştir(Bayer, 2013, s.107). Bu sorun, özellikle Ülkemizde aile dışında kamusal çocuk bakım yaşının gittikçe düşmesine sebep olmuştur. Bu tip ailelerin bakıcı, kreş, anaokulu veya okul dönemi tam zamanlı okul talepleri gittikçe artmıştır. Bu talebi karşılamak üzere gerek kamusal kurumlar gerekse özel şirket ve dini yapılar, çalışan annelerin çocuklarının bakım taleplerini karşılamaya yönelmiştir.

Ailenin sosyalleşme işlevi, belli ölçüde çocukluk dönemi sosyalleşme süreci profesyonel çocuk gelişimcisi, okul öncesi öğretmeni ve öğretmen gibi meslek gruplarına, kreş, anaokulu ve okul gibi kurumlara bırakılmıştır. Uzmanlaşmış eğitim kurumları ve aileye yabancı uzman meslek erbabının yürüttüğü sosyalleşme sürecinde çocukların, kişilik gelişiminde kalıcı sorunlar, sağlıklı toplumsal, dini ve duygusal ilişkiler kurmakta güçlükler yaşadıkları görülmektedir. Sosyalleşme işlevini başka kurumsal yapılara devreden ailenin çocukları üzerindeki etkileri zayıflamaktadır (Aktay, 1991, s.183-184).

Çocuklar, aile dışındaki eğitim kurumlarında aile sevgisinden, anne-baba şefkatinden, eğitiminden uzak resmi ve yabancı bir sosyal ilişkiler ağı içerisinde yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Bu eğilimin, en önemli sonuçlarından birisi de ebeveynlerin çocuklarıyla geçirdikleri zamanın, çocukların bakımı ve eğitimine ilginin azalması olmuştur. Çünkü sabah erkenden bakıcıya, kreşe, anaokuluna veya okula bırakılan çocuklar, akşam ebeveynleri tarafından alınmakta, akşam yemeği yenilmekte ve çocukların uyku saati gelerek yatırılmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarına yönelik uyguladığı bu zaman yönetiminde çocukların uyku dışında anne babalarıyla geçirdikleri zaman günde dört veya beş saati geçmemektedir.

Ortaya çıkan bu yeni yapısal sorun, ailenin üyelerinin eğitimi, sosyalleşmesi konusunda kendi kendine yeten, yeterli bir eğitim merkezi olma hüviyetini kaybetmesine neden olmuştur. Aynı zamanda ailenin çocuklarına karşı yerine getirdiği duygusal destek, dayanışma, şefkat ve sevgi işlevlerinde kayıplar yaşanmaya başlanmıştır. Çünkü çalışan anne-babalar, bu işlevlerini yerine getirecek yeterli zamanları ellerinden kayıp gitmiştir.

Hatta günümüz karmaşık ve modern toplumlarda annelik ve babalık rollerini anne ve babalarla birlikte öğretmenler yapmaya başlamışlardır. Artık öğretmenler aynı zamanda annelik-babalık işlevi kazanmışlardır. Böylelikle çocuklar, daha çok kendi yaş ve akran grupları içinde toplumsal yaşama itilmişlerdir. Çocuğun eğitimi ve sosyalleşmesinde kendi yaş ve akran grubu içindeki etkileşim çok daha önemli hale gelmiştir(Tezcan, 1985, s. 196).

Çocuğun arkadaş ve akran gruplarındaki sosyal ilişkiler ve etkileşimi, birçok aile problemini de beraberinde getirmiştir. Öncelikle anne-babalar, okul öncesi, temel eğitim ve orta eğitim dönemlerinde çocuklarını gönderecekleri okul, bu okulda arkadaş ve akran çevresinin niteliği sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. Çünkü anne-babalar, arkadaş ve akran çevresindeki dini, sosyal ve kültürel sorunların, çocuğu etkileyeceği ve bozacağı endişesine ve korkusuna kapılmışlardır. Çocukların akran zorbalığı, şiddet, küfür, argo, uyuşturucu, sigara, alkol, suç vb gibi olgularla arkadaş ve akran grupları içinde karşılaştıkları yönündeki genel inançlar çok korkutucudur. Bu nedenle her anne-baba çocuğu için iyi arkadaş ve akran çevrelerinin olduğu imajına sahip temel eğitim kurumlarına çocuklarını göndermek için çaba sarfetmek zorunda kalmıştır. Yine ailenin çocuğa sevgi, şefkat, duygusal destek, dayanışma ve koruyuculuk görevlerini yerine getirmekte karşılaştığı aksaklıklar nedeniyle bazı çocukların suç, içki, uyuşturucu ve sapkın eğilimlerin kurbanı olmaktan kurtulamamıştır.

Aynı eğitim sorunları din eğitimi alanında da yaşanmaktadır. Geleneksel olarak önemli bir din eğitimi merkezi olan aile, günümüzde bu görevini de yerine getirmekte zorlanmaktadır. Her ne kadar toplumda cami, kuran kursu, imam hatip liseleri ve okullarda verilen din dersleri aile adına din eğitimi üstlenmesi eski zamanlardan günümüze süreklilik arzetsen de ailelerin çocuklarını cami ve kuran kursuna gönderme eğilimleri düşmüştür. Cami eğitimi zaten yaz mevsimlerinde sınırlı sayıda çocuğa hitap eden bir etkinliğe dönüşmüştür. Eğitim yaşı oldukça düştüğü ve zorunlu eğitim nedeniyle çocukların kuran kurslarına gönderilmesi de oldukça azalmıştır. Bazı istisnai imam hatipler hariç, bu okullar da niteliksiz ve sınavsız okullar haline dönüştüğü için ilgi düşmektedir. Toplumsal sistemde var olan din eğitimi kurumlarında imaj ve nitelik sorunları, ailelerin çocuklarını din eğitimi almaları için göndermelerini engellemektedir. Aynı zamanda din eğitimi kurumlarına karşı ideolojik reaksiyon gösteren sol kanat toplumsal kesimlere mensup ailelerin çocuklarını bu kurumlara göndermeye karşı olmaları da bu tip ailelerin çocuklarının din eğitiminden mahrum bırakılmalarında etkili olmaktadır. Esasen sol ideolojik düşünceye mensup ailelerin çocukları okullarda zorunlu din eğitimi almaktadırlar. Ancak ailede din eğitiminin verilememesi ve dini sosyalleşmenin sağlıklı

yapılamaması okulda alınan din eğitiminin etkisini ve bağlayıcılık düzeyini düşürmektedir.

Diğer taraftan Türkiye’de daha çok ailenin din eğitimi işlevini üstlenen okullarda verilen din eğitimi ile aileden alınan din eğitiminin çelişmesi de çocukların dini değerleri, tutum ve davranışa dönüştürememe sorununu üretmiştir. Bu nedenle okullarda verilen modern ve resmi din eğitimi ile aileden alınan geleneksel din eğitimi arasındaki çatışma ve çelişkiler çocukların dini inançlara ve değerlere karşı ilgisiz kalmalarına neden olmuştur.

Geleneksel halk dindarlığının çeşitli formlarını toplumsal hayattan kovmayı, daha modern bir dini yaşam tarzını hakim kılmayı misyon edinmiş örgün din eğitimi, din öğretiminde aile ile okulun el birliği ve işbirliği yapmasını engellemiştir. Bu sebeple toplumsal yapıda aile, dini inançları ve değerleri tedarik ve temin etme işlevinde kayıp yaşamaya başlamıştır. Ailenin dini sosyalleşme rolünde yaşanan erime, toplumsal yaşamda gençler arasında inanç, ibadet ve ahlaki sorunların artmasında etkili olmuştur. Ailede alınan din eğitiminin yetersizliği, uyuşturucu ve alkol kullanımının, şiddet ve suçun yayılmasında etkili olmuştur.

Aile, dini ve geleneksel değerlerin bir sonraki kuşağa aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ailede çocuklara aktarılan değerlerin daha geleneksel, önyargılı ve tutucu olması, okulda öğrenilen değerlerin ise daha demokratik ve eşitlikçi olması aile ile genç kuşak arasında çatışmaların yaşanmasına yol açmıştır. Ailenin geleneksel ve dini değerleri ile gençlerin benimsediği özgürlükçü, eşitlikçi dini değerler arasındaki mesafenin büyük olması, genç kuşağın aileleri ile zaman zaman anlaşmazlık yaşamalarında etkin rol oynamıştır. Özellikle aile büyüklerinin inançları ve değerleri ile tutarsız davranışlar sergilemeleri, söyledikleri ile yaptıklarının birbirine uymaması çocuk ve gençlerin tutum ve davranışları üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır.

Aile, dini rol ve işlevlerinde bazı kayıplar yaşasa da çocuklarına kendi ait olduğu dini aşılama da hala en etkili kurumlardan biri olmaya devam etmektedir. Genellikle insanlar, kendi ailelerinin mensubu oldukları, dini ve mezhebi kabul etmektedir. Gençlerin, anne, babalarının çoğu dini inanç ve değerlerini aynen benimsediklerini gösteren sosyolojik bulgular söz konusudur. Nitekim bazı sosyologlar, genç, anne-baba çatışmasının dini ve geleneksel değerler ile ilgili olmadığını, daha çok gündelik hayatın bazı yönlerinde yaşandığını ileri sürmüşlerdir. Anne, babanın gençler arasında ideal figür olarak görüldüklerini gösteren sosyolojik kanıtlar ortaya konmuştur (Meriç Yazan, 1990, s. 460-461). Bu nedenle aile, çocukların tutum ve davranışlarını kendi dini değerleri çerçevesinde şekillendirme işlevini geçmişten günümüze sürekli yerine getirmektedir.

Aile, eğitim görevini örgün eğitim kurumlarına bırakmış, ancak onun bu işlev kaybı, başka asli eğitim işlevleri kazanmasını sağlamıştır. Aile, çocukların eğitiminde asıl işlevlerini sürdürmektedir. Günümüzde aileler, eskisinden daha fazla çocuklarının eğitimleriyle ilgilenmektedir. Onların, daha iyi eğitim almaları noktasında bütün imkanlarını seferber etmektedir. Anne- babalar, çocuklarını hayata daha iyi hazırlamak için her türlü destek ve avantajı sunmaya çalışmaktadır. Anne-babalar, özel derslerle, sınavlara hazırlık kurslarıyla, hobi kurslarıyla, yetenek ve becerilerini geliştirmeye yönelik kurslarla çocuklarının eğitimlerini destekleme ve başarılarını artırma misyonuyla hareket etmektedir. Bu yüzden aile çocukların yetiştirilmesi görevini kesintisiz sürdürmektedir.

2.2.3. Ailede Dini Sorunlar

Modernleşme, sanayileşme, şehirlileşme ve dünyevileşme gibi faktörlere bağlı olarak modernleşmiş ve modernleşmeye çalışan toplumlarda ailenin dini yapısında ve geleneksel işlevlerinde önemli değişimler ve kopuşlar ortaya çıkmıştır. Gerek Batı gerekse Türkiye’de geleneksel aile yapısının bazı dini inançları aktarma ve sürdürme işlevi, örgün ve yaygın din eğitimi kurumlarına bırakılmıştır. Zira günümüz toplumlarında ailenin, genellikle dini inançların öğrenildiği ve inandırıldığı merkez olma hüviyetinde bazı kayıplar gözlenmiştir. Ailede din, çoğunlukla Müslüman kimlik ve toplumsal aidiyet aracı olarak aşılana, bireysel özgürlük ve tercihe terkedilmiş bir form kazanmaya yönelmiştir. Bu nedenle dini inançlar, ortak paylaşılan bir bütünleşme aracı işlevini yerine getirmekte zorlanmaya başlamıştır.

Bununla birlikte, aile dinin toplumsal sistemdeki temel işlevlerinin sürdürülmesinde, bireyin kendi toplumunun dini değerlerine ve bu değerler aracılığıyla da toplumsal rollerine olan motivasyonel bağlılığında, alternatif dini ve ideolojik inançlara karşı dini sistemin denge, düzen ve istikrar kazanmasında çok önemli rol oynar. Aile, dini anlam ve aidiyet kazandırma ve rehabilitasyon işlevlerini sürdürmektedir (Parsons, 1958, s. 71).

Dini inancın bütünleştirme işlevi yerine, dini inanç yapısı içinde çoğulculuğun ve bireysel tercihlerin rolünün artması, günümüz ailesinin dini hayatı üzerinde en önemli sorunu oluşturmaktadır. Ailede inanç birliğinin çoğulculuğa doğru değişim göstermesi, aileyi tehdit eden en hayati risklerden birisi olarak dikkati çekmektedir. Dini inanç alanında yaşanan çoğulculuk, İslam’ın evrensel tek doğru ve hakikat anlayışını kökten sarsarak, aile üyelerinin edindikleri dini inanç çeşitliliğinin her birinin doğruluğunu ve bu inançların bireysel kurtuluşa ulaştırdığını, gerek aile gerekse toplum tarafından kabul edilmesini, desteklenmesini ve özgürlük alanı tanınmasını dayatmıştır. Nitekim Türkiye’de örgün din eğitimi ve öğretiminin dini çoğulculuk üzerine kurulması da aile ile üyeleri arasındaki inanç birliğini ve

bütünleşmesini bozan ve çocukların aileleriyle ortak paylaştıkları inançları zayıflatan olumsuz bir işlev görmektedir. Bu nedenle çoğulcu din eğitimi ve politikaları, ailenin dini inanç yapısının bozulmasına ve çözülmesine neden olmaktadır. Keza dini çoğulculuk kapsamında bütün dinlerin, dini grupların veya mezheplerin onlara inanları kurtuluşa götüreceği inancının empoze edilmesi, ailenin İslam dininin inançlarını üyelerine aktarması ve aşılması önünde tampon oluşturmaktadır. Bununla birlikte İslam dininin inançları ve standartlaştırılmış kalıp inanç formülleriyle ilgili anlatıların, bireysel tercihe ve keyfiliğe terkedilmesi de günümüz ailesinin inanç birliğini sarsan gizli bir işlev görmektedir. Özellikle örgün din eğitiminde çeşitli dini inanç, söylem ve anlatıların aktarılması, öğrencilerin hangi söylemi kabul edeceklerinin, onların keyfiliğine veya bireysel tercihine bırakılması da ailede inanç krizine yol açmaktadır. Dini inançlar, bireysel tercihe ve keyfiliğe bırakılamayacak kadar ailenin dini yapısı ve inanç birliği bakımından çok önemlidir.

Dini çoğulculuk ve bireyselleşmenin aile ile üyeleri arasında temel İslami inanç normlarında bütünleşme sorunu, Türk aile yapısı için henüz çok büyük bir risk oluşturmamaktadır. Bununla birlikte geleneksel dini inanç, ritüel ve uygulamalarda aile ile çocukları arsında kopuş ve farklılaşma yaşanması çok daha önemli bir sorundur. Çünkü çok uzun zamandır Türkiye’de aile dindarlığının en önemli parçasını oluşturan geleneksel inanç ve riüellerin, batıl veya hurafe olarak damgalanması söz konusudur. Bu damgalanan inançların aile yapısından kovulması için modernleşme politikaları uygulanmaktadır. Bu tür inançların İslam’da olmadığı, toplumu geri bıraktığı, bunların aile ve toplum hayatından uzaklaştırılmasıyla toplumsal ilerleme ve modernleşmeyi motive edecek İslam’ın egemen olacağı inancının güdülediği geleneksel halk inançları ve dindarlığı karışıklığı özellikle politikacılar, iş adamları, aydınlar, gazeteciler, sol kanat ve bazı sağ kesimler arasında çok büyük ilgi görmüştür. Tanzimattan bu yana uygulanan inkılap hareketlerinin arkasında bu inanç yatmaktadır. Böylece ailenin dini hayatının bir parçasını oluşturan ve çok önemli işlevler gören geleneksel inançlara ve ritüellere savaş açılmıştır. Devlet kurumları, özel ve sivil toplum kuruluşları, medya, dini kurumlar (Diyanet İşleri Başkanlığı) ve örgün eğitimde verilen din eğitimi yoluyla dindarlığın geleneksel inanç ve ritüelleri boyutunun aile hayatından kovulması için topyekûn bir mücadele başlatılmıştır.

Aynı zamanda okullarda kendi milli kültürümüz ve din anlayışımız yerine Batı kültür ürünleri ve modern din anlayışının çocuklara öğretilmesi, onların aileden aldıkları ahlaki eğitimi ve karakteri üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Gökalp’in deyiimiyle Türkiye’de milli kültüre ve İslam dinine esas alan bir eğitim yerine, Batı modelini ve uygarlığını esas alan gayri milli eğitimin uygulanması çocukları bozmaktadır (Gökalp,

1973, s. 28-29). Gökalp, Batı'da eğitimlilerin ahlaklı biz de ise eğitimlilerin ahlaksızlık olduğunu belirtmektedir. Batı toplumlarında ailenin inançlarını okul kapsamakta ve desteklemektedir. Bu yüzden Batı ailesinde okul, ailenin geleneksel Hristiyan inançlarının sürdürülmesi ve korunması işlevini görmektedir. Ailede alınan din eğitimi ile okuldan alınan din eğitimi çatışmamakta ve çelişmemektedir. Bu nedenle Hristiyanlık, Batı ailesi ve üyeleri arasındaki inanç uyumluluk ve bütünleşme düzeyini artırmaktadır. Oysa Türkiye'de okulda aşılana dini inançlar, aileden alınan dini inançları desteklememektedir. Bu nedenle çocukların dini inançlarıyla ailelerin dini inançları sürekli çelişmektedir. Türkiye'de okul ve ailede alınan din eğitimi arasındaki bu uyumsuzluk ailelerin okumuş çocuklarıyla birçok inanç krizi yaşamasına neden olmaktadır(Gökalp, 1973, s. 278-280).

Kader, kaza, tevekkül, rızık, rıza, takdir, kanaatkarlık, şükür, imtihan gibi geleneksel dinin inançların, kurumsal sistemlerin ve uygulamaların gördükleri işlevleri görece başka toplumsal çözümler ve kurumsal sistemler geliştirmeden bunların ailenin hayatından çıkarılamayacağı açıktır. Oysa hurafe ve batıl olarak yaftalanan aile geleneksel dini inanç ve değerlerinin gerek aile gerekse toplumsal hayatta çok önemli işlevleri yerine getirdiği gözden kaçırılmıştır. Geleneksel inançlar, aile hayatında işlev gördükleri için varlıklarını sürdürürler. Oysa hurafe ve batıl olarak yaftalanan aile geleneksel dini inanç ve değerlerinin gerek aile gerekse toplumsal hayatta çok önemli işlevleri yerine getirdiği gözden kaçırılmıştır. Bu tür inançlardan işlevsiz kalanlar veya onların gördüğü işlevi görece başka kurumsal sistemlerin üretilmesi sonucunda aile ve toplumsal yapıda tutunamazlar. Bu tür inançlardan işlevsiz kalanlar veya onların gördüğü işlevi görece başka kurumsal sistemlerin üretilmesi sonucunda aile ve toplumsal yapıda tutunamazlar.

Toplumsal sistemi oluşturan alt parçaların kimileri, işlevsiz kalabilir, kimileri gizli işlev ve kimileri de bozuk işlevler görebilir(Merton, 1968, s. 105-106). Buna göre toplumsal sistemin bir alt parçası olan dini yapının alt parçalarından bazıları da hem dini hem de toplumsal sistemle uyum sağlayamayabilir. Dini sistemin alt parçalarından bazıları, kimi zaman toplumsal sistemin uyum, denge ve düzenini sağlama, kimi zaman da toplumsal sistemin düzen ve dengesini bozucu işlevi görürken, kimi zaman da toplumsal sistemde işlevsiz kalır(Karasha'in ve Akgün 2025, s. 287). Oysa geleneksel inançlar, aile hayatında işlev gördükleri için varlıklarını sürdürürler. Nitekim geleneksel inançlardan aileyi kurtarma girişimlerinden bir sonuç alınamadığı gözlenmektedir. Çünkü geleneksel dini inanç ve sistemler çeşitli yoksunlukları karşılama görevini yerine getirmektedir. Örneğin kansere yakalanan bir aile üyesi için tıbbi tedavi yöntemleri yetersiz kaldığında geleneksel inançlar, bu kişiye ve ailesine

umut ve arayış içinde olunması gerektiği aşlamakta ve hayata tutunmasını sağlamaktadır.

Kader, kaza, tevekkül, rıza, imtihan, derman arama gibi inançlar da başa gelen olaylarla dini başa çıkma işlevi görmektedir, psikolojik iyi oluşu, hayata tutunmayı ve manevi gücü artırmaktadır. Bu inançlar yıkıldığında kanser olmuş kişinin ve ailesinin artık tıbbi tedavi ile cevap alınamadığında hayata tutunmasını ve umudun devam ettiğini, bu olguyla başa çıkmalarını hangi kurum veya bilimsel din anlayışı sağlayabilecektir. Keza günümüz aile yapısında özellikle gençlerin kader, kaza, tevekkül ve rızık inançlarında düşüş eğiliminin güç kazandığı gözlenmektedir. Bu eğilim, ailenin felaket ve kötü olaylarla karşılaştığında dini olarak tamamen savunmasız ve kırılğan hale dönüşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle bu tür olaylar karşısında ailede dini inançlarda çözülme yaşanması kolaylaşmaktadır..

Aile üzerine gerçekleştirilen geleneksel inançları, modern kültür inanç ve değerleri ile değiştirme eğilimi sonucunda Türkiye’de ailenin dini yapısında bazı sorunlar baş göstermiştir. Geleneksel inanç ve değerlerin aile ile din arasında bağ kurma, kurulan bağın sürekliliğini sağlama işlevlerinde bozulmalar olmuştur. Bu inançların ailede gördüğü işlevleri görece başka dini inanç ve değerler sistemi inşa edilmemesi de bu inançlardan boşaltılan aile hayatındaki alanlara bazı Batı kültür ürünleri, melez ve eklemlenmiş dini inançlar ile şekillenmiş aile tipleri doldurmuştur. Bu aile tipleri ne Batılı ne de Doğulu, ne geleneksel ne de modern ne Kitabî dindar ne de geleneksel dindar olarak nitelenebilecek dini karakteristik özellikler kazanmıştır. Hatta Türkiye’de bu olgu, Batı kültürünün adab-ı muaşeret ve görgü kurallarını benimsemeye çalışan ve buna karşı kendi geleneksel inanç ve kültürümüzü gerici ve barbar olarak damgalanarak aşağılandığı meşhur alafranga-aturka, Batılılaşmış-geleneksel, zengin kız-fakir oğlan, ağa-maraba, köylü-şehirli gibi ikili zıtlıklarla tezahür eden aile tipleri ve üyelerinin komik temsilleri romanlara, sinema ve dizi filmlere konu olmuştur.

Avrupalı yaşam tarzı özentisi, modern, ileri, gerici ve dinci yaftalamaları ile toplumsal değişimler arasında sıkışmış aile, bazı dini inançlarından taviz vermek zorunda kalmıştır. Bu tavizler, ailenin dini ve kutsal bir kurum olduğu inancından başlayarak, kuşaklar arası ilişkileri, abilik, ablalık, annelik, babalık, ninelik ve dedelik gibi aile içi rol ve otoriteleri düzenleyen dini inanç ve normları kapsamaktadır. Bu tavizlerden yaşlı bakımı, aile bağları yardımlaşması ve dayanışması da nasibini almıştır.

Avrupa, ABD ve Türkiye’de demokrasi, özgürlük ve insan hakları gibi temel bireysel ve toplumsal yönelimlerin ailede baba ve anne otoritesini düzenleyen dini değerlerin etkisinin zayıflamasında hakim bir rol

oynamıştır. Özellikle ailede baba ve annenin statüsü ve otoritesi önemli ölçüde sarsılmıştır. Anne ve babaların çocukları üzerindeki otorite kaybı, çocukların dini özgürlükler ve tercihler noktasında onlardan bağımsız hareket etme eğilimlerini güçlendirmiştir. Böylelikle anne-babaların çocuklarının dini özgürlük ve tercihlerine saygı göstermelerini destekleyen dini inançlar daha fazla önem kazanmıştır. Bu eğilim, ailenin çocukları üzerindeki dini kontrol ve baskı rolünün de işlev kaybına neden olmuştur. Anne-babalar, çocukların dini hayatını şekillendirmede güç kayıpları yaşamışlardır. Buna karşın anne-baba otoritesine karşı çocukların dini güç kazanmasını sağlayan bireysel özgürlük ve tercihlerle ilgili inançlar daha fazla işlevsel olmaya başlamıştır.

Ailenin dini inançlarında yaşanan bazı işlev bozukluklarına sebep olan modernleşme, sanayileşme, şehirlileşme süreçleri, aynı zamanda aileyi ibadet birliği olmaktan koparmıştır. Aile içinde ibadetlere bağlılıkta düşüş yaşanmıştır. Özellikle Batı toplumlarında Kiliseye katılım ritüellerinde hızlı bir düşüş yaşandığını gösteren din sosyolojisi araştırma bulguları söz konusudur. Hatta sekülerleşme kuramları genellikle kiliseye katılım istatistiklerindeki düşüşü, Avrupa toplumlarında sekülerleşmenin olduğunun bir kanıtı olarak ileri sürmüşlerdir. Türkiye’de yapılan kamuoyu araştırmalarında da özellikle beş vakit namaz kılma oranlarında düşüş yaşandığı tespit edilmiştir. İbadetlerle ilgili tutum ve davranışlardaki düşüşe dayanan istatistiksel değerlendirmelerin geçmiş dönemdeki aile üyelerinin ibadetlere daha fazla bağlı oldukları varsayımına dayanmaktadır.

Geçmişin ailesinin ibadetlere daha fazla bağlı olduğu varsayımı bir mit olabilir. Esasen her devirde ailenin en temel dini problemlerinden birisinin aile üyelerinin ibadetlere ilgisiz kalmaları olmuştur. Keza aile üyelerinin toplumsal dini kimliğin temel kaynağı olarak kabul edilen dini ibadetleri yapmamalarını engelleyici damgalama ve cezalandırma sistemleri geliştirilmiştir. Örneğin Cuma namazı kılmayanlara “kız verilmez”, “üç hafta üst üste Cuma namazı kılmayan dinden çıkar” vb gibi inançlar, erkeklerin Cuma namazını geçirmeden kılmalarını motive etmeyi amaçlamıştır. Aynı şekilde aile üyelerinin Ramazan orucu tutmasına da aile ve toplum tarafından önem verilmiştir. Ramazan orucu tutmayan aile bireylerine ailevi ve toplumsal baskı uygulanmıştır. Aile bireylerinin ibadetleri yerine getirmeleri konusunda teşvik edici, yapmayanlara karşı baskı, damgalama ve cezalandırıcı inanç ve uygulamaları günümüz aile yapısında esneklik kazansa ve önemli ölçüde zayıflasa da etkisini Cuma ve bayram namazı kılma, kurban kesme, fitre verme vb gibi ibadetler bakımından sürdürmektedir. Aile içinde beş vakit namaz kılma, Cuma, bayram ve teravih namazına gitme, oruç tutuma, zekat verme, vitre verme, kurban kesme vb. ibadetleri yerine getiren ebeveynlerin ve aile bireylerinin

diğer aile üyelerine rol model olmaya devam ettikleri görülmektedir. Her halükarda ailenin genç, orta yaşlı bireyleri arasında yaşanan ibadetlere ilgisiz kalma sorunlarının yaşlılık dönemlerinde ibadetlere yönelimin artmasıyla sonuçlandığını gösteren sosyolojik bulgular da söz konusudur.

Diğer taraftan günümüz kapitalist iş, çalışma ve örgütlenme sisteminin çalışanların, ibadetleri yerine getirmelerini sağlayacak şekilde düzenlenmemesi, işçi aileler arasında ibadetlere bağlılık oranlarının düşmesinde en önemli etkenlerden birini oluşturmaktadır. Örneğin, fabrikada çalışan bir işçinin istese de Cuma namazı kılması zorlaştırılmıştır. Vakit namazı kılmak için işçilere zaman vermeyen bir iş düzeni vardır. Yine bazı işlerin zorluğu, oruç tutmayı güçleştirmektedir. Oruç tutmak istese bile zor koşullar altında aşırı benden gücü gerektiren veya yüksek sıcaklık karşısında çalışan işçilerin oruç tutmalarını zorlaştırmaktadır. Esasen modern iş koşulları ve zorlukları aile üyelerinin ibadetlere bağlılıklarını azaltmaktadır.

Dünyevi geçim ve ekonomik kazanç ile ilgili dini inanç ve değerlerde yaşanan değişimler de geçim derdine düşmüş ailenin ibadetleri yerine getirme sıklıklarını etkilemektedir. Daha fazla çalışma, üretme ve kazanmaya güdülenmiş günümüz ailesinde ibadetlere ayrılan zamanın gittikçe daralmasına ve azalmasına neden olmaktadır. Sanayi, tarım, inşaat, maden, kamu ve özel sektörün çalışanların ibadetleri düzenli yapmalarını engelleyici sistemleri içermeleri ibadetlerin yapılmasını önlemektedir.

Bununla birlikte her devirde olduğu gibi günümüzde de genel olarak ibadetlere karşı lakayt ve ilgisiz kalan aile örneklerine de rastlanmaktadır. Bu tip ailelerde çocukların ibadetleri yerine getiren ebeveyn örnek ve temsillerinden mahrum bırakılması en temel aile sorunu olarak dikkati çekmektedir. Ebeveynlerin örnek temsillerinden mahrum kalan çocukların, aile ocağında ibadetlerle karşılaşması, ibadetleri öğrenmesi ve eyleme dönüştürmesi güçleşmektedir. Ailenin ibadet yaşantısının olmaması, çocukların okulda aldıkları ibadet eğitimini tutum ve davranışa dönüştürmesi önünde engel oluşturur. Bu nedenle okulda öğretilen ibadetler konusu ile ailede ibadetlere ilgisizlik arasında sürekli bir çelişki üretilir. Bu çelişki, çocukların ibadet anlayışı ve yaşantısı üzerinde olumsuz bir işlev görür. Okul ve aile arasındaki çelişkili ibadet tutumu, çocukların ibadetlere karşı ilgisiz kalmalarında etkin rol oynamaktadır.

Aile hayatında ibadetlerini yerine getirenebeveyn temsillerinin olmaması çocukların görerek ve örnek alarak ibadet davranışı kazanmalarından mahrum bırakılması sorununa neden olmaktadır. Buna karşın aile yaşantısı içinde ibadetlere sıkı ve düzenli bağlılık gösteren ebeveynlerin çocukların ibadetleri düzenli ve disiplinli yapmaları noktasında kurduğu katı baskı ve disiplin gizli bir işleve neden olabilir. Bu tip muhafazakar ve

radikal aileler, çocukları üzerinde sıkı bir ibadet denetimi ve baskısı kurar. İbadetleri yapmayan çocuklarına karşı sert cezalar uygular. Ebeveynlerin çocukların ibadetleri yerine getirmelerini sağlamak amacıyla kurdukları baskı ve cezalandırma sistemi onların amaçlamadığı ve ummadığı bir şekilde sonuçlanabilir. Ailelerin ibadetleri yerine getirmeyen çocuklarına uyguladıkları baskı ve cezalandırma sistemi, onların ibadetlere karşı ilgisiz kalmasına, dini değerlere ve normlara uymamalarına, dinden çıkmalarına, uyuşturucu ve alkol kullanımlarına hatta intihar etmelerine varıncaya kadar birçok gizli işlevi görür.

Ülkemiz aile yapısında dini inanç ve ibadetlere yönelik tutumlar üzerinde bireyselleşmenin etkili olduğu ile ilgili yaklaşımların dini sosyal gerçeklikle ilişkisi zayıftır. Çünkü Batı toplumlarında yaşanan bireyselleşmeden Türkiye’de gözlenen bireyselleşme çok farklıdır. Özellikle ailede bireyselleşme olgusundan söz etmek için henüz yeterli veri bulunmamaktadır. Tam tersine aile yapısında belki, çocuklar ve gençlerde tercih ve özgürlük bakımından ebeveynlerin ve toplumun izin verdiği sınırlar çerçevesinde bireysellikten söz edilebilir. Bu tip bir bireysellik, ebeveyn denetimine, gözetimine ve otoritesine bağımlıdır.

Türkiye’de ailede bireysellik, gençlik ve bekarlık dönemiyle sınırlıdır. Bireysel tercih ve özgürlükler, aile ile çocukları arasında kurulan gerçek veya hayali etkileşim bağlantı kalıpları içerisinde kullanılır. Bireyselleşme, ailenin dini ve kültürel olarak esnek ve hoşgörülü olduğu ölçüde etkinlik kazanır. Dini olarak daha hoşgörüsüz ve radikal dindar ailelerde ise bireyselleşme oldukça düşük ve sınırlı düzeyde olabilir. Bu açıdan gençler, eylem ve söylemlerini, anne ve babaları toplumsal yaşamda yanlarında yokken bile onları hesaba katarak gerçekleştirirler. Çoğunlukla anne ve babalarının hoşuna gitmeyecek, onları üzecek ve kızdıracak davranışlarda bulunmaktan kaçınırlar.

Çocukların ve gençlerin, anne ve babalarının sözlerini tutmaları, onların istediği gibi tutum ve davranış benimsemeleri hem aile hem de toplum tarafından ödüllendirilir. “Hayırlı evlat”, “iyi çocuk”, “iyi aile terbiyesi almış”, “edepli” ve “saygılı” vb gibi nitelemeler, gerek bireysel gerekse ailevi itibar ve statü kazanımı göstergesidir. Tam aksine anne ve babasına karşı gelenler için “kötü”, “terbiyesiz”, “utanmaz”, “saygısız” ve “hayırsız evlat” damgalamaları da gerek aile içinde gerekse toplum arasında aşırı itibar ve statü kaybına neden olur. Hayırsız evlat olarak damgalanan bireyler, toplumsal olarak dışlanır. Aynı şekilde toplum arasında yaygın olan “aile şerefi”, “anne-babanın başını öne eğmemek”, “aile adını lekelememek”, “anne-babayı utandırmamak” vb gibi kalıplar da aile üyelerinin tutum ve davranışlarının toplumsal ve dini meşruiyet düzlemi içerisinde kalmasına neden olmuştur.

Bazı marjinal istisnai vakalar dışında hala annelik ve babalık kutsaldır. Anne ve baba rızası çok önemlidir. Önemli kararlarda ve işlerde anne ve baba rızasına önem verilir. Anne ve baba rızası alınmadan yapılan işlerde karşılaşılan kötülükler ve felaketlerin, onların rızası olmadığı için geldiğine inanılır. Hz. Peygamber'in, "Cennet annelerin ayakları altındandır" hadisi de annenin kutsallığına vurgu yapar. Bütün bu inançlar, aile üyeleri arasında anne-babanın hakkını gözetme ve rızasını örgütleme tutumunun yapısalılık kazanmasına neden olmuştur. Bu yüzden herhangi bir aile üyesinin ebeveynlerinin istemediği bir eylemi yapması karşısında anne-babanın "hakkını helal etmemesi" veya annenin "sütünü helal etmemesi" hem bu dünyada hem de öbür dünyada en büyük cezai yaptırım olarak kabul edilmiştir. Hiçbir evlat, kolay kolay anne ve babasının kendisine hakkını helal etmemesini göze alamaz. Bunu göze aldığı anda evlatlıktan reddedilir. Bunun dünyevi cezası olarak, işlerinin rast gitmeyeceğine, başına türlü musibet ve felaketlerin geleceğine, uhrevî olarak da cehenneme atılacağına inanılır.

Ailede çocuklar ve gençler açısından, anne-babanın ve toplumun izin ve onay verdiği ölçülerde dini bireysellik söz konusudur. Buna karşılık Türkiye'de anne ve babalar için bireyselleşmeden söz etmek çok zordur. Çünkü İslam'ın ve kültürün annelik ve babalık kalıpları bireyselleşme önünde en büyük tampon görevi görür. Ülkemiz aile yapısında bazı değişimler olsa da annelik ve babalık rollerini düzenleyen dini inançlar ve geleneksel kültürel değerler değişmeden günümüze kadar korunmuştur. Hatta günümüz ailesinde annelik ve babalık rolü daha fazla önem kazanmıştır. Çünkü, anne ve babaların çocukları için kendilerini adadıkları bir yaşam tarzına sahip oldukları görülmektedir. Çocuklarına iyi bir eğitim, iyi bir hayat, iyi bir gelecek inşa etmek üzere kodlanmış anne-baba yaşam tarzı modeli gelişmiştir. Bu model içinde ebeveynlerin bireysel özgürlük ve tercihlerine çok daha az alan tanınmıştır.

Türkiye'de bireyselliğin arttığına yönelik yaklaşımlar, esasen ailenin, toplumun ve dinin üyelerine tanıdığı özgürlük, hoşgörü ve esneklik alanlarının yapısal olarak genişlemesinden yanılmışlardır. Ailede bireyselleşmenin etkisi Batı toplumları kadar yıkıcı değildir. Keza bireyselleşme olgusu karşısında dini ve geleneksel inançlar, etkin bir biçimde aileyi koruma işlevi kazanmıştır. Ailenin bireyselleşme olgusuna karşı dayanıklı yapısına karşın ailede ve toplumda dini hoşgörü ve özgürlükleri daha işlevsel kılan dini yapı gelişmiştir. Dini hoş görüş ve özgürlükler de ailenin ve toplumun bireylere tanıdığı sınırlar içerisinde kullanıma sunulmuştur. Bireyler, özgürlüklerini toplumun onlara sunduğu alternatif kalıplar arasından birisini tercih ederek gerçekleştirmektedir. Aile üyeleri, kendileri de bazı davranış ve söylemler icat edebilir. Fakat bu yeni

davranışlar, ailenin ve toplumun onay ve kabulünden sonra anlam kazanır. Aile veya toplum, bireysel tercihi reddettiğinde ya birey bu tercihinden vaz geçer ya da kararında ısrar eder. Kararında ısrar ederse ailevi ve toplumsal baskı ve cezalandırma ile karşı karşıya kalabilir.

Batı toplumlarında yaşanan bireyselleşmenin aile hayatı için oluşturduğu riskler Türkiye’de önemli bir aile sorunu olarak görünmemektedir. Ülkemiz aile yapısında bireysellikten ziyade geleneksel olarak çok daha köklü geçmişe sahip olan dedikodu, miras, kardeş ve gelin kaynana kavgaları gibi küçük çaplı anlaşmazlıkların gittikçe abartılarak daha büyük çaplı anlaşmazlıklara yol açmasıdır. Bununla birlikte ailede içi ilişkilerde ve üyelerinde yaşanan krizlerin sadece modernleşen günümüz toplumuna özgü kabul etmek de mümkün değildir. Nitekim aile içi çatışmalar, anlaşmazlıklar, küskünlük, dargınlık, dedikodu, dışlama vb gibi krizler eski çağlardan günümüze varlığını sürdüren yapılaşmış kalıplardır. Bu anlaşmazlıklar neticesinde aile içinde küskünlüklerin ve kırgınlıkların ortaya çıkması, en önemli aile sorunu olarak ön plana çıkmaktadır.

Aile içi kavgalar ve anlaşmazlıkların ileri boyutlarında aile üyeleri arasında bağların ve iletişimin tamamen kesilmesi de ailenin dağılmasına ve parçalanmasına yol açabilecek büyük bir tehlike olarak dikkati çekmektedir. “Cenazeme bile gelmesin” veya “babama bile güvenmem” deyimleri, aile içi çatışmanın aile bağlarını tamamen yiyip bitiren bir tümör olduğunun göstergesidir. Bu nedenle aslında Türkiye’de aile bağlarının ve ilişkilerinin kopmasına modernleşme, şehirleşme ve çekirdek aile gibi faktörler değil, daha çok aile içi kavga ve anlaşmazlıklar neden olmaktadır. Bu olgu aileyi tehdit eden en önemli sorundur.

Buna karşılık, Ülkemiz aile yapısının en temel dini ve kültürel kodlarından biri de aile üyeleri arasında yaşanan her türlü anlaşmazlık ve iletişim kopukluğuna rağmen aile üyesinin başına bir felaket, bir musibet, bir hastalık gibi kötü bir olay geldiğinde her türlü kötü tecrübe ve yaşam deneyimlerinin bir kenara itilerek onun yardımına koşulmasıdır. Türk aile yapısındaki bu diyalektik yapı, aile üyelerini öngörülemez kötü olaylara kaşı emniyet sigortası olarak işlev görmektedir. Aile içi çatışma ve anlaşmazlıklar, aile üyesinin başına gelen felaketlere karşı yardım ve destekte bulunmaya engel oluşturmamaktadır.

Her ailede ve her zaman aile içi anlaşmazlıklar küskünlük, kırgınlık ve bağların koparılmasıyla sonuçlanmaz. Aile yapısında aile içi anlaşmazlıkların çözülmesini sağlayan dini ve geleneksel yapılar varlıklarını ve işlevselliklerini korumaktadır. Her ne kadar günümüz ailesinde anlaşmazlık çözümünde işlev gören yapıların otoritesinde sarsılmalar olsa da çoğu aile içi anlaşmazlığın çözümü, bu tür yapılar vasıtasıyla

sağlanmaktadır. Kardeşler arası anlaşmazlıkları, anneler, babalar, dedeler, nineler, abiler, ablalar veya akraba büyükleri araya girerek çözebilmektedir. Aile içi anlaşmazlık, bazen kendiliğinden bazen tarafların kendi aralarında konuşmasıyla çözüme kavuşturulmaktadır. Dolayısıyla aile içinde çıkan anlaşmazlıkların çoğu küçük çaplı önemsiz anlaşmazlıklar olarak kalmakta ve aile içi ilişkileri kısa süreli etkilese bile uzun süreli kronik bir anlaşmazlığa dönüşmeden son bulmaktadır. Bu nedenle “kol kırılır yen içinde kalır” veya “karı ile koca arasına girilmez” gibi deyimler de aile içi çatışma ve krizlerin ev içi mahrem alan olarak kalması gerektiğini, dışsal müdahalenin aile mahremiyetini ihlal anlamına geldiğini göstermektedir.

Aile içinde meydana gelen çoğu kavganın ve anlaşmazlığın aile dışındaki toplumsal çevreden gizlenmesi gerekir. Aile içi kavgalar aile sırrı olarak kabul edilir ve bunda hane dışına sırrın ifşa edilmesini yasaklayan İslami inançlar etkin rol oynar. Keza Kur'an eşleri birbirlerinin elbisesi ve örtüsü olarak tasvir etmiştir (Bakara, 2, 187; Köse, 2021, s. 345). Aile içindeki çatışmaları örten ve çözen bu gizlilik kalıbı, hanede meydana gelen birçok olayın aileye özgü mahrem olay olarak kalması ve toplumun gözünden bu olayın gizlenmesine ve kaçırılmasına neden olur. Böylelikle aile içindeki kirli çamaşırlar sümen altı edilir. Aile hayatındaki gizlilik kalıbı, birçok olayın aile sorunu haline dönüşmesini engelleyici işlev görür. Aslında birçok olayın aile içinde yaşanması ve orada tatlıya bağlanması aileyi dağılmaktan korur. Filimler, dizi filimleri, kadın programları, feminist, İslamcı feminist, LGBT ve komünist ideoloji, din ve kültür karşıtı aşırı batılılaşma ve modernleşme eğilimleri gibi faktörler, aile mahremiyeti ve gizlilik kalıbının dinliliğini ve kutsallığını aşındırmakta ve onu yapı bozuma uğratmaktadır.

İslamcı feministler de dahil olmak üzere bu tür gruplar, erkek egemen yapının ve kadınlık kimliği, bilinci ve rolünün ailede İslamî inançlar tarafından üretildiğine inanmışlardır. Kadını köleleştiren ve erkek egemen sömürüye açık hale getirdiğine inandıkları İslam'a karşı saldırgan ve düşmanca refleks geliştirmişlerdir. Bu nedenle aslında bu tür gruplar, aile hayatından İslam'ın kovulmasını sağlamak üzere aile mahremiyetini, toplumsal cinsiyet rol farklılaşmasını üreten ailenin dini inançlarını içeriksizleştirme ve anlamsızlaştırma girişimlerini artırmışlardır. Bu tür girişimlerin asıl amaçları, İslam'ın kalesi olan aileyi yıkarak, kendi ideolojilerine ve yaşam tarzlarına toplumsal ve dini alanda özgürlük kazanmasını sağlamaktır.

Ailenin kendi içerisinde yaşadığı olayların, ailenin mahremiyet ve gizlilik kalıbı kapsamında çözüm kabiliyetini kodlayan yapıyı bozmaya ve yıkmaya yönelik saldırılar da aile yapımızı her türlü küçük tartışma ve anlaşmazlık karşısında oldukça dayanıksız ve kırılgan hale getirmektedir. Günümüz ailesinde modernleşme, kentleşme ve rasyonelleşme gibi

olguların aile içi ilişkiler sistemine daha fazla sirayet etmesi sonucunda aile içi yapılaşmış anlaşmazlık ve krizlerin etkisi daha yoğun ve yıkıcı olmaya başlamıştır. Çünkü modernleşme öncesi ailede bu sorunlar “kol kırılır yen içinde kalır”, aile mahremiyetini, boşananların özellikle kadınların damgalanması, namus, utanç ve şeref kültürünün koruması altındaki aile yapısını bozucu etki üretmemiştir. Böylelikle bu krizlerin aile içinde ürettiği şiddet ve ailenin dağılması riski çok düşük kalmış ve aile bunlarla baş etmede çok fazla dinî ve kültürel işlevsel araca sahip olmuştur. Alın yazısı, kader ve tevekkül inançları, “gelinliğinle çıktın kefeninle dönersin” atasözünün sembolleştirdiği boşanmayı engelleyen tabular, “kötü evlat”, “üç günden fazla küs kalınmaz” şeklindeki sözlerde şifrelenen kültürel anlam kodları, aile içi anlaşmazlıkları çözmede ve ailede sorunlarla baş etmede önemli destek mekanizması işlevini yerine getirmiştir. Oysa modernleşme, rasyonelleşme, resmi din eğitimi, eğitim, ekonomik gelişme, medya ve sosyal medya özellikle aile içi krizlerde tampon görevi gören kader, tevekkül, alın yazısı, namahrem, şeref, utanç ve namus kültürünün esneklik kazanmasına yol açmıştır. Buna bağlı olarak aile içi yaşanan anlaşmazlık ve çatışmalar sonucunda kırılğan aile yapısının dağılması kolay hale gelmiştir.

Her ne olursa olsun Batı toplumlarından Türk ailesini ayıran en önemli özellik aile içi sıkı bağların, yardımlaşmanın ve dayanışmanın devam etmesini sağlayan dini inançların etkisini sürdürmesidir. Bu tür dini inançlar, ailenin ve üyelerinin birçok sorunla baş etmesinde önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Aile destek ve dayanışması, ekonomik kriz ve dalgalanmalar karşısında aile ekonomilerini dayanaklı kılmaktadır. Ekonomik krizlerin aile üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaktadır. Bu nedenle ülkemizde aile bağları ve dayanışmasını sağlayan dini inançlar, ekonomik krizler karşısında toplumsal protesto hareketlerinin ortaya çıkmasını önlemektedir.

Bu tip ailelerin çocuklarında dini inanç zayıflıklarına, inançsızlığa ve hatta başka dinlere veya yeni dini hareketlere yönelimler olabilmektedir. Toplumsal hayata ve dine karşıt hareketler çoğunlukla bu tip ailelerden elaman devşirmektedir. Bu nedenle aile ülkemizde ibadetlere bağlılık ve düzenli yerine getirme noktasında bazı sorunlar yaşasa da ibadet merkezi olma özelliğini önemli ölçüde koruyarak devam ettirmektedir.

İbadet sorunlarının ailenin dağılmasında etkin bir faktör değildir. Fakat, dini ve toplumsal yasaklar sisteminin çığnenmesi ailenin dağılmasında en önemli faktörler arasında yer alır. Esasen ailenin en önemli sorunu içki içmek, uyuşturucu kullanmak, kumar oynamak, hırsızlık etmek, dolandırıcılık yapmak, aldatmak ve çapkınlık yapmak vb gibi eylemler, ailenin bozulmasına ve çözülmesine neden olmaktadır. Bu tür dini ve toplumsal yasaklar sistemine uyumsuzluk gösteren aile üyeleri, ailenin başına bela olmaktadır.

2.2.5. Ailede Ekonomik Sorunlar

Sanayileşme öncesi aile yoğun emek ve üretim biridir. Aile evrensel olarak ekonomik bir üretim merkezi işlevi görmüştür. Bu nedenle aile hayatının sürdürülmesi için gerekli temel ihtiyaçların karşılanması ailenin kendi üretim ve ekonomik etkinlikleri ile mümkün olmuştur. Dolayısıyla aile ekonomisi için ailenin üretim gücü çok önemlidir. Aile üyelerinin yaşamlarını devam ettirmeleri ve ailenin ekonomik olarak güçlü olabilmesi için bütün hane halkının üretim süreçlerine aktif olarak katılması ve işbirliği yapması gerekmiştir(Kasapoğlu, 2012, s. 11). Çünkü sanayileşme öncesi toplumsal yaşamda üst sınıflara mensup aile çiftliklerinde ve üretim merkezlerinde çalıştırılacak işgücü çok kıttır. Aile işletmelerinde akraba olan belirli aileler gündelik yaşamda temel ihtiyaçlarının karşılanması karşılığında ömür boyu, kısa süreli veya isteğe bağlı sonlandırma şeklinde yatılı olarak istihdam edilebilmiştir. Fakat bu tip aile işçisi bulmak da çok zordur. Toplumsal sistem, üretici ailelere borç köleliği, toprak köleliği, marabalık ve kiracılık gibi geleneksel ve yasal düzenlemeler, akrabalık bağı olmayan aileleri istihdam etme imkanı tanımıştır. Feodal yapı içinde toprak ağalarının arazilerinde bütün aile bireylerinin maraba olarak çalıştırıldığı bir aile ekonomi sistemi de vardır. Marabalık, kiracılık, toprak köleliği ve borç köleliği ile birlikte bu aile emek sisteminin dışında orta ve alt sınıf bazı ailelerin kendi işletmelerinde aile bireylerinin aktif bir biçimde rol aldığı bir çalışma sistemi düzenlenmiştir. Bütün bu aile ekonomik yapısı ve emek sistemi aile bireylerinin kendi ve üst sınıf aile işletmelerinde en temel işgücü ve istihdam kaynağı olmalarına sebep olmuştur. Bu anlamda sanayileşme öncesi toplumsal sistemde aile çiftliklerinde çalışan kişiler çoğunlukla aile bireyleridir ve bu nedenle işgücü çok sabittir(Wallerstein, 2006, s. 19-20). Çünkü aile üyeleri genellikle kendi işleriyle uğraşmışlardır. Hane halkının tamamı, aile içi işbölümüne göre çalışmış ve ailenin geçimine katkıda bulunmak amacıyla üretim gerçekleştirmiştir. Bu nedenle aile üyelerinin özellikle kadınların aile işleri dışında başka bir işte çalışması çok nadiren karşılaşılan bir olgu olmuştur.

Buna karşılık sanayileşme ve modernleşme süreciyle beraber ailenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere yaptığı bazı üretim işlevleri, ekonomi kurumuna devredilmiştir. Genellikle üretim birimi olan aile, tüketim ailesi yönünden köklü bir değişime uğramıştır. Sanayileşme ile ev ve işyeri ayrımı ortaya çıkmıştır. Aile işletmelerinde birlikte çalışan aile bireyleri, sanayi sektöründe çalışmak için yuvalarından ve ailelerinden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Emeğin aile işleri dışında başka sektörlerde ücretli emek haline dönüştürülerek metalaşması, ailenin bağımsız ve özgür ekonomik ünite olmaktan çıkmasına, denge ve düzenin bozulmasına etki etmiştir(Çağan, 2011, s. 86-87). Birlikte çalışan, üreten aile üyeleri arasındaki güçlü bağlar,

onların çeşitli sanayi işletmelerinde ve hizmet sektörlerinde işçileştirilmesi ile birlikte zayıflamaya yüz tutmuştur. Özellikle baba ve koca olarak erkeğin evden iş için ayrılması ailenin eski gündelik rutin düzenini sarsmıştır. Ailenin üretim birimi olmaktan çıkmasıyla kadınların, aile bütçesine katkıları giderek azalmaya başlamıştır. Türkiye’de de kırsal kesimlerde tarımsal işlerde çalışan kadınlar, şehir hayatında işgücüne katılma imkanı bulamamışlardır (Kasapoğlu, 2012, s. 11). Her ne kadar köyden kente göç eden bazı kadınlar, işsiz kalsalar da bu süreçte kadınların ev dışı işlerde ücretli olarak çalışmaları yaygınlık kazanmıştır. Böylelikle kadın, aile yapısında yeni statü ve roller kazanmıştır. Kadının iş gücüne katılımının artması, ailede kadın erkek eşitliği anlayışının yaygınlık kazanmasında etkili olan faktörlerden biri olmuştur. Kadının dini ve geleneksel rolleri ile yeni rolleri arasında çatışma yaşaması artmıştır (Çağan, 2011, s. 87).

Kapitalist ve liberal ekonomik modellerle birlikte piyasa ekonomisinin ortaya çıkması ailenin yapı ve işlevlerinde değişimlere neden olmuştur. Sanayileşme sürecinde aile bireyleri arasındaki ücretlileşmenin artması, aile içi üretimin, ekonomik kurumlara doğru kaymasına neden olmuştur. Böylece toplumsal ekonomik yapıda üretime katılmayan aile üyelerinin emeği işlevsizleşmiştir. Ancak doğrudan üretim işlevini kaybetse de aile tüketim ve çeşitli hizmet sektörü işlevlerini yerine getirmeye devam etmektedir. Bu açıdan toplumda aile, dışında başka hiçbir kurumun yerine getiremeyeceği geniş kapsamlı hizmet sektörü mezkezi olarak kabul edilmektedir. Aile toplumsal yapının ücretsiz olarak çeşitli hizmetleri yerine getiren tek parçasıdır (Kandiyoti, 1984, s. 28).

Türkiye’de TUİK’in gelir ve yaşam koşulları araştırması sonuçlarına göre tek kişilik ailelerin %13,7’sinin, çekirdek ailelerin %21,6’sının, geniş ailelerin %25,7’sinin, yoksulluk sınırının altında yaşadığı ortaya çıkmıştır (TUİK, İA, 2024). Bu sonuçlar Türk aile yapısının en önemli sorunlarından birisinin yoksulluk olduğunu göstermektedir. Zira 2022, 2023 ve 2024 yılı verilerine göre Türkiye’deki hane halklarının %1,1’i en üst gelir grubunda, %11,0’ı üst tabakada, %16,4’ü üst sosyo-ekonomik tabakanın alt gelir seviyesinde, %19,7’si üst orta gelir grubunda, %16,5’i ortanın altı gelir grubunda, %18,6’sı alt gelir grubunda, %16,7’si ise en alt gelir grubunda bulunmaktadır (TUİK, SS, 2025).

Bu istatistiksel verilere göre Türkiye hane halkının yaklaşık yarısı orta sosyo-ekonomik gelir grubunun altındaki bir ekonomik tabakada yer almaktadır. Hane halkının daha geniş kesimi alt gelir grubunu, daha küçük bir kesimi ise üst ekonomik sınıfı oluşturmuştur. Bu olgu, Türkiye’de ailenin en önemli sorunlarından birisinin ekonomik gelir ve geçim sıkıntısı olduğunu göstermektedir. Tüketim birimi haline dönüşen aile tüketim ihtiyaçlarını karşılamak ve faturasını ödemek üzere var

güciyle çalışmaktadır. Fakat ülkemiz ailesinin büyük çoğunluğu, orta ve ortanın altı sosyo-ekonomik sınıfta yer aldığı için her geçen gün artan aile masraflarını karşılamakta güçlük çekmektedir. Aile yaşam standartlarında lüks ve konfora yönelim şeklinde yaşanan değişim, aile bütçesi üzerinde önemli bir yük oluşturmuştur. Aile bütçesinin beslenme, kılık kıyafet, eğitim, sağlık, ulaşım, barınma vb gibi ihtiyaçları karşılamada yetersiz kaldığı için aile borçlanması ve kredi kartı borçları her geçen gün artmıştır. Hatta kredi kartı borçlanması, Türkiye ekonomisi için zaman zaman risk oluşturduğu için Hükümetin kredi kartı kullanımı ve taksitlendirme seçenekleriyle ilgili düzenlemelere gitmek zorunda kaldığı gözlenmektedir.

Hane düzeyinde; “otomobil sahipliği”, “ekonomik olarak beklenmedik harcamaları yapabilme”, “evden uzakta bir haftalık tatil masrafını karşılayabilme”, “kira, konut kredisi ve faizli borçları ödeyebilme”, “iki günde bir et, tavuk, balık içeren yemek yiyebilme”, “evin ısınma ihtiyacını karşılayabilme” ve “mobilyaları eskidiğinde değiştirebilme” ile bireysel olarak ise; “eski giysileri yerine yenisini alabilme”, “düzgün iki çift ayakkabıya sahip olabilme”, “ayda en az bir kez tanıdıkları ile toplanabilme”, “ücretli boş zaman faaliyetlerine katılabilme”, “kendini iyi hissetmek için bir miktar para harcayabilme” ve “kişisel amaçlı kullanım için internet sahipliği” şeklinde belirlenen “on üç değişkenden en az yedisini karşılayamayanların oranı olarak tanımlanan maddi ve sosyal yoksulluk oranları” 2021 yılında %18.1, 2022’de %16.6, 2023’de %14,4, 2024’de ise %13,3 olarak hesaplanmıştır(TUİK, YYKİ, 2024). Bu sonuçlar Türkiye’de hane ve bireysel olarak maddi ve sosyal yoksunluk oranlarının 2022’den günümüze doğru gidildikçe düşme eğilimi göstermesine rağmen azımsanmayacak düzeyde bir hane halkının maddi ve sosyal yoksulluk çektiğini göstermektedir.

Ayrıca yeni evlenen çiftlerin ebeveynlerinin hanelerinden değil kendilerine ait hanelerde yaşama eğilimi, yeni kurulan çekirdek aileyi geniş aile hanesinden uzaklaştırmıştır. Karşılıklı sorumluluk bilincinin gelişmediği hanelerde eşler arasında rekabete dayanan bir ilişki biçimi gelişmiştir. Aile içi ilişkilerde eşler arasında görülen rekabet, karşılıklı sorumluluk duygusunun kurulamaması çekirdek ailenin varlığını ve sürekliliğini tehlikeye düşürmüştür. Bu durum yaşlıların bakımı sorunu da beraberinde getirmiştir(Haviland, 2002, s. 306-307).

2.2.5. Ailede Yaşlı Bakımı Sorunu

Geleneksel aile yapısı içerisinde itibarlı bir statü ve otorite sahibi olan yaşlıların bakımını garanti altına alan değerler sistemi, modernleşme ve kentleşme ile birlikte güç kaybetmeye başlamıştır. Bu faktörlere bağlı olarak, yaşlıların çekirdek ve geniş ailenin dini, toplumsal, ekonomik, kültürel

hayatındaki hakim konum ve rollerinde zayıflama meydana gelmiştir. Yine de Türkiye’de yaşlıların çekirdek veya geniş aile türlerindeki rol ve statü kaybını çok fazla büyütmemek gerekir. Yaşlıların geleneksel aile yapıları içindeki bazı rol ve işlevlerini kaybetmekle birlikte bazı rol ve işlevlerini de halen sürdürdükleri ve hatta bu işlevlerin eskisinden çok daha önemli hale geldiği görülmektedir. Günümüzde çocuk bakımı, ekonomik veya toplumsal destek, boşanan kadın ve erkeklerin anne ve babalarının evlerine geri dönmeleri gibi konularda yaşlıların rol ve işlevleri daha da önem kazanmıştır(Gül, 2020, s. 94).

Sanayileşme, kentleşme ve bireyselleşme gibi faktörler aile içinde yaşlıların hayatını çok etkilemiştir(Çelik, 2010, s. 27). Modernleşen ve kentleşen aile yapıları içinde yaşlılar kendilerine yer bulamamışlardır. Aileleri yanında fazlalık olarak kalma, sırayla bakma, bakıcı tutma, huzur evine bırakma ve bakmama gibi yaşlı bakım problemleri artmıştır. Bağımlılık, yalnızlık, sosyal dışlanma ve yoksulluk gibi aile içinde yaşlılık sorunları yaygınlaşmıştır. TÜİK’in verilerine göre yaşlılarda yoksulluk ve toplumsal dışlanma oranları 2015 yılında %28.7’den 2020 yılında %17.0’a düşmüş, 2023 yılına gelindiğinde ise %26.6’ya yükselmiştir(TÜİK, YYKİ, 2024). Bu yıllar arasında yaşlıların yoksulluk ve toplumsal dışlanma oranlarındaki düşüş ve tekrar yükselişin Türkiye’deki ekonomik kriz ve enflasyonist sosyal ve ekonomik koşulların etkisi olmuştur. Türkiye’de siyasal iktidarın yaşlılara yönelik uyguladığı evde bakım, yaşlılık maaşı bağlama, sosyal ve ekonomik yardım programları 2015’den 2020 yılına kadar ki zaman aralığında yoksulluk ve toplumsal dışlanma oranlarında düşüşe daha sonra yaşanan ekonomik kriz ve enflasyonun hızla artması, yaşlılara yönelik yapılan yardım ve destek programlarının enflasyon karşısında hızla erimesi ve pandemi, yoksulluk ve toplumsal dışlanma oranlarında artışa sebep olmuştur.

Geleneksel toplumsal yapı içinde yaşlıları, ailede statü ve itibar bakımından yücelten inanç ve uygulamaların güç kaybetmeye başlamıştır. Bunula beraber, yaşlılar arasında, aile içinde statü ve itibar kaybettikleri, bir köşeye atıldıkları ve bir işe yaramadıkları şeklindeki inançlar yaygınlık kazanmıştır(İçağasıoğlu Çoban, 2005). Bunlara ilave olarak aile üyeleri tarafından muhatap alınmama, sözlerini dinlememe ve çocuk gibi davranma eğilimi, yaşlıları bekleyen önemli toplumsal riskler arasındadır. Özellikle aile üyeleri tarafından yaşlıları, göz ardı edilen ve onları bakmayan aile örneklerine sık rastlanır olmuştur(Canatan, 2013b, s. 117). Yaşlılığı düzenleyen geleneksel dini inanç kalıplarının, aile ve bireyleri üzerindeki etkisi sınırlı kalmış ve kısıtlanmıştır. Ancak kırsal kesimlerde toplumsal değişim kentlerdeki gibi aynı hız ve tempoda devam etmediği için aile içi ilişkilerde yaşlı geleneksel ve dini inançların etkisi kısmî olarak

sürmektedir. Dolayısıyla yaşlılığa ilişkin dini inanç kalıplarında yaşanan değişimler, yaşlılar ve aile üyeleri arasındaki hiyerarşik yapıyı bozmuş, buna paralel olarak yaşlının ailedeki işlevleri azalmıştır(Gül, 2022, s. 935).

Geleneksel çekirdek ve geniş aile yapısında yaşlılar ile diğer aile bireyleri arasındaki ilişkiler daha sıcak, yüz yüze birincil ilişkiler şeklinde yapılaşmıştır. Yaşlıları saygın ve itibarlı bir konumda tutan aile yapısındaki değerler sisteminin çözülmeye yüz tutması, aile içinde yaşlıların gittikçe yalnızlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Artık yaşlılar ile diğer aile bireyleri arasındaki mesafe açılmış ve onlar, toplumsal yaşamda toplumsal, ekonomik, psikolojik ve sağlık gibi birçok sorunla baş etmede tek başlarına bırakılmıştır(Eser ve Küçük Aksu, 2021, 543).

Ülkemizde yaşlılarda yalnızlık problemi sadece sanayileşme, kentleşme veya aile yapısındaki değişimlerle ilgili bir olgu değildir. Türk aile yapısında yaşlılar ile ilgili geleneksel, kültürel ve dini değerler sistemi içinde yaşlıların yalnızlaşmasını destekleyen yapısal unsurlar vardır. Bu nedenle aile yapısında yaşlıların yalnızlık sorunu aslında güncel modern bir sorun değildir. Türk toplumunda yaşlılık imgesini, bağımlılık, yalnızlık ve sosyal dışlanma gibi belirli toplumsal kalıplarla kodlayan “köşesine çekilmek”, “yaşı yetmiş işi bitmiş”, “bir ayağı çukurda” ve “yaşından başından utan” vb gibi deyimler vardır. Bu deyimler, Türk aile yapısında eski çağlardan günümüze yaşlılıkla ilgili kalıp yargıların ve algıların sürekliliğini ve yaşlılık imgesinin toplumsal düzeyde hakim kılınmasını beslemektedir. Aile yapısında ve işlevlerinde yaşanan pek çok toplumsal değişime rağmen yalnızlık, bağımlılık ve sosyal dışlanma ile ilişkili kalıp inanç ve uygulamaların sürekliliğini göstermektedir. Her halde Ülkemiz aile yapısında yaşlılıkta yalnızlaşma, sosyal dışlanma ve bağımlılık süreçleri değişmeyen ender yapısal özellikler arasındadır.

Ülkemizde yaşlıların yalnızlaşmasında hiç evlenmeme, eşin ölümü ve boşanma gibi faktörler, etkin bir rol oynamaktadır. Ailede yaşlıların evlenmelerini düzenleyen evlilik ile ilgili değerler sistemi, onların yeniden evlenmesine izin vermeme noktasında değişime karşı güçlü bir direnç göstermektedir. Bu anlamda yaşlı erkeklerin ve özellikle kadınların evlenmeleri aile ve sosyal çevreleri tarafından ayıp karşılanmaktadır. Nitekim Türk toplumunda hiç evlenmemiş, eşi ölen, boşanan yaşlıların yeniden evlenmelerini engelleyici değerler sistemi gittikçe güçlenmektedir. Örneğin, 2018 yılında yaşlılar arasında hiç evlenmemiş erkeklerin oranı, %1.2, kadınların, %2.5, boşanmış erkeklerin %3.1, kadınların %3.5, eşi ölmüş olan erkeklerin oranı %12.2, kadınların, %49.2’dir(TÜİK, İY, 2019). 2024 yılında ise hiç evlenmemiş erkeklerin oranı %1.4, kadınların %2.8, boşanmış erkeklerin, 3.9, kadınların, %4.4, eşi ölmüş erkeklerin %11.1, kadınların %46.4’tür(TÜİK, İY, 2024).

Bununla birlikte yaşlılarda yalnızlaşmanın günümüz Türkiye'sindeki durumunu, Batı toplumlarına göre çok da abartmamak gerekir. Ancak yaşlılarda yalnızlık sorunu Türkiye'de yavaş yavaş toplumsal bir risk oluşturmaya aday bir sorun olarak dikkat çekmektedir. Türkiye'de 2020 yılında en az bir yaşlı bulunan hanelerin oranı %24.0, 2023 yılında ise bu oran %24.5 olmuştur. 2020'de tek başına yaşayan yaşlıların oluşturduğu hanelerin %75.3'ünde yaşlı kadınların, %24.7'sinde yaşlı erkeklerin(TÜİK, İY, 2021), 2023 yılında ise %74.4'ünde kadınların %25,6'sında erkeklerin yaşadıkları görülmüştür(TÜİK, YA, 2024). Bu istatistiksel verilere göre 2020 yılından 2023 yılına doğru yalnız yaşayan yaşlıların oluşturduğu hane oranlarında bir miktar artış olmuştur. Cinsiyet değişkenine göre bu yıllar arasında yalnız yaşayan kadınların oranı düşmüş, erkeklerin oranı ise artmıştır. TÜİK'in 2023 yılında yayımladığı yaşlılık profili araştırmasında 65 ve üzeri yaştaki yalnız yaşayan yaşlıların oranı %20.4 olarak bulunmuştur. Yaşlıların %35,8'i eşile, %17,0'ı, oğlu/gelini, kızı/damadı ve torunlarıyla, %13.1'i ise eşi ve çocuklarıyla birlikte yaşadıkları görülmüştür. Yaşlı erkeklerin %11,9'unun, kadınların ise %27.2'sinin yalnız yaşadıkları tespit edilmiştir. Yaşlılarda eşleriyle yaşayan erkeklerin oranı, %46.5, kadınların %27.3'tür. Erkeklerin %19.1'i, kadınların, %8.4'ü eşi ve çocuklarıyla, erkeklerin %6.2'sinin, kadınların ise %25.7'sinin oğlu/gelini, kızı/damadı ve torunlarıyla birlikte yaşadıkları anlaşılmıştır (TÜİK, TYPA, 2024).

Bu sonuçlar, yalnızlık sorunu yaşayan erkeklerin oranının kadınlar'dan daha düşük olduğunu göstermektedir. Yalnızlık yaşayan kadınların oranının yüksek olmasına kadınlara göre erkeklerin daha kısa ömürlü olmaları etkin bir faktör olmuştur. Nitekim Türkiye'de 2018 yılı TÜİK verilerine göre eşi ölmüş yaşlı kadınların oranı %49.2(TÜİK, İY, 2019), 2023 yılı istatistiklerine göre %46.4'tür(TÜİK, İY, 2024).

Erkeklerin tek başlarına hayatlarını sürdürmelerinin güç olduğuna yönelik yaygın dini ve geleneksel değerler bunda etkilidir. Toplumsal olarak erkeklerin tek başlarına kaldıklarında ailede kadınlara özgü iş bölümü ve sorumlulukları beceremeyecekleri ve kendilerine bakamayacakları yönündeki inançlar, erkeklerin kadınlara nazaran yalnızlık sorunuyla daha az karşılaşmalarına neden olmuştur. Çünkü ailede kadının bakımından yoksun kalan erkeklerin yaşayamayacağı düşüncesi, aile bireylerinin eşi ölmüş erkekleri yalnız bırakmamaya daha fazla önem vermelerinde etkin rol oynamıştır. Buna karşılık erkeklerin kadınlara göre oğul-gelin, kız-damatla birlikte yaşama oranları daha düşüktür. Bu durumun nedenini yaşlı erkekle ilgili mahrem değerleri sembolleştiren “erkek hiçbir yere sığmaz” şeklindeki deyim açıklamaktadır. Bu deyim, Türk aile yapısındaki kadın erkek ilişkilerini düzenleyen mahrem değerlerin yaşlı erkeğin gelin ve damat evinde yaşamasını engelleyici bir faktör olduğunu göstermektedir.

Yalnızlık sorununa ilave olarak aile içinde yaşlıların sosyal dışlanma ile karşı karşıya kaldıklarına şahit olunmaktadır. Fiziksel, psikolojik ve sosyal olarak yetersiz olduklarına inanılan yaşlılar, ailenin gündelik yaşamından ve sosyal ilişkiler açısından giderek uzaklaştırılmaktadır. Her ne kadar yaşlılar, görece aileleriyle birlikte yaşasa da esasen onların aile yapısı içinde sosyal dışlanmaları sebebiyle kendi kendileriyle baş başa bırakıldıkları ve yalnızlığa terkedildikleri bir süreç yaşanmaktadır.

Ailede yaşlılardan uzak bir sosyal etkileşim ve ilişkiler ağı kurma yönündeki eğilim gittikçe güç kazanmaktadır. Artık diğer aile bireyleri, yaşlılarla zaman geçirmeyi sıkıcı bulmakta ve buna gönüllü olmamaktadır. Ailede kuşaklar arası ilişkilerde yaşanan bu aksaklık, yaşlıların sosyal çevresiyle etkileşimini, bağını ve iletişimini sınırlandırarak onların sosyal olarak dışlanmasını artırmaktadır. Aslında toplumda yaşlıların sosyal izalasyonu ve yalnızlığı tercih ettiklerine yönelik genel bir inanç da vardır. Fakat yaşlıların aileleriyle ve akranlarıyla zaman geçirme eğilimlerinin yüksek olduğu buna karşılık yalnız kalmayı pek tercih etmedikleri aşıkardır.

Ailede yaşlıların yalnız başlarına gezmeye, düğüne ve alışverişe gitmelerine belirli kıyafetler giymelerine izin verilmemekte ve evde kendilerine ayrılan bir köşede zamanlarını geçirmeleri beklenmektedir. Bu tür kalıp inançların motive ettiği ailenin, akran gruplarının ve toplumsal çevrenin yaşlılar üzerine kurduğu baskı, onların sosyal dışlanmasında etkin bir rol oynamaktadır. Huzur evlerinin geçmişten günümüze toplumdan kopuk ve izole bir yaşlı bakımı formunda inşa edilmesi ve bu forma sadık hizmet sunumu da buralarda kalan yaşlıların toplumsal dışlanmasının en iyi örneklerini oluşturmaktadır. Bütün bunlar sonucunda yaşlıların aile hayatına ve sosyal hayata katılımları düşmektedir (Çayır, 2012, s. 167-168).

Aynı zamanda, yaşlanan kişilerin yeni teknolojiye ayak uydurmakta zorluk çektikleri, fiziksel ve mental açıdan yeterli olmadıkları, kariyer yollarının açık olmadığı düşünüldükçe istihdamdan da dışlanması söz konusu olabilmektedir (Radovic-Markoyic, 2013, s. 150). Türkiye’de yapılan işgücü katılım istatistiklerine göre 2020’de yaşlıların çalışma oranı%10.0’dan 2023’de %12.2’ye yükselmiştir. Yaşlı istihdamına cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında 2020’de yaşlı erkek istihdamı %16.8’den 2023’de %20.0’a, yaşlı kadın istihdamı ise %4.6’dan, %6.1’e yükselmiştir. Bu yıllar arasındaki yaşlı nüfustaki işsiz oranı (%2.7) değişmemiştir. İşgücü katılım istatistiklerine göre yaşlıların çoğunluğu (%64.2) tarım alanında çalışmaktadır. Bu grubu hizmet sektöründe (%27.7), sanayide (%6.1) inşaatta çalışanlar (%2.0) izlemektedir(TUİK, İY, 2022; TUİK, Yİ, 2024).

Aile ve çalışma hayatında yaşlılara uygulanan sosyal dışlama tutumuna karşılık, yaşlıların da kendilerini aile ve toplumsal hayatın çeşitli boyutlarından giderek dışladıkları görülmektedir. Hem yaşlıların

kendi elleriyle hem de aile tarafından çift yönlü bir şekilde yaşlı sosyal dışlanma süreci yaşanmaktadır. Yaşlılar, aile içi karar alma süreçlerinden, ilişkilerden, aile ekonomisinden, işlerinden, ticaretten, üretimden, sosyal etkileşim ve etkinliklerden, eğlencelerden, düğünlerden, merasimlerden ve törenlerden sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Yaşlandıkça insanların aile otoritesi zayıflamaktadır. Artık yaşlı birey emredici ve buyurgan olma konumundan çıkmıştır. Buna bağlı olarak yaşlıların emirlerine diğer aile bireylerinin itaat etme şansı düşmüştür.

Aile içinde yaşlıların yaşadığı güç ve otorite kaybı ters yönlü bir işlev kazanmıştır. Yaşlılık otoritesi yerine aile bireylerinin yaşlılar üzerindeki otoritesi almıştır. Böylelikle yaşlılar, çocuklarının, torunlarının, gelinlerinin, damatlarının emir ve isteklerine itaat etmekle ve boyun eğmekle mükellef kılınmıştır. Bu durumda yaşlılar ihtiyaç olduğunda bilgeliklerinden, tecrübelerinden, paralarından, miraslarından yararlanan ihtiyaç karşılandıktan sonra kendisine ayrılan evin bir köşesine asılan bir askılık rollerini oynamaktadır. Bu anlamda yaşlılar, sosyal ve ekonomik olarak sürekli sömürülen, itilip, kakılan bir metaya dönüşmektedir.

Yaşlıların, aile içinde kendilerine atfedilen değerli ve önemli konumları zamanla sarsıntı geçirmiştir. Yaşlıların aile hayatındaki değerli ve önemli kılan değerler sisteminde yaşanan değişimle birlikte yaşlılara olan ilgi ve bakım zayıflamaya başlamıştır(Gül, 2022, s. 935). Aile içinde yaşlılık, bakıma muhtaç ve bağımlı olarak kodlanmıştır. Hiç kuşkusuz aileye bağımlı ve bakıma muhtaç hale gelen yaşlılar vardır. Bununla birlikte yaşlılar arasında ailelerine bağımlı kalmadan yaşamlarını sürdüren hatta onlara yardım ve destekte bulunan yaşlılar bulunmasına rağmen genellikle toplumsal ve ailevi olarak yaşlılığı bağımlılıkla etiketleyen kalıp inançlar çok güçlüdür. Nitekim TÜİK'in yaptığı yaşlılık bağımlılık istatistiklerine göre Türkiye'de sosyal hayatı aktif bir şekilde sürdüren yüz kişiye düşen yaşlılık bağımlılık oranı, 2015 yılında %12.2, 2020 yılında %14.1(TÜİK, İY, 2021), 2023 yılında ise %15.0 olmuştur(TÜİK, İY, 2024). Bu veriler, Türkiye'de her geçen gün yaşlılık bağımlılık oranlarının sürekli artış eğilimi içinde olduğunu göstermektedir.

Dünya bankasının yaptığı araştırmaya göre de Yunanistan, İtalya, İspanya, Portekiz, Almanya, Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda gibi Avrupa ülkelerinde yaşlılık bağımlılık oranı %27.54, Amerika ve Kanada, Rusya ve Avustralya gibi ülkelere ise %18.38 ile %27.54 arasında değişmektedir(TÜİK, YYNİB, 2020, s. 9). Dünya Bankasının yaşlılık bağımlılığı ile ilgili bu verilerine göre Türkiye yaşlılık bağımlılık oranı, söz konusu ülkelere göre daha düşüktür. Fakat yaşlılık bağımlılık oranlarının gittikçe artma eğiliminde olması Ülkemiz açısından da bu durumun önemli bir risk oluşturduğunu söylemek hiç zor değildir.

Ailede yaşlı bakım işlevi, çeşitli hizmet ve sorumluluklarda uzmanlaşmış organizasyonlara aktarılmaya başlanmıştır. Bu işlevin Ülkemizde özellikle kentlerde kamusal ve özel kurumlara ait huzurevlerine terkedilmesi yaygınlaşmıştır (Kasapoğlu, 2012, s. 13). Bununla birlikte kırsal kesimlerde de ailelerin yaşlı bakım sorumluluklarını yavaş yavaş kamusal ve özel huzurevlerine bırakmaya başlamışlardır. Bununla birlikte yaşlılar arasında huzur evinde kalmayı tercih etme oranları artmaktadır. Buna göre gerek ailenin yaşlı bakım görevini huzur evine terk etmesi gerekse yaşlıların aileleri yerine kendilerini bakma görevini bu kurumlara attettikleri bir işlevsel dönüşüm meydana gelmiştir. Örneğin ileri yaş döneminde huzurevinde kalmayı tercih eden 50 ve daha yukarı yaştaki kişilerin %41,3'ü çocuklarına yük olmak istemediğini, %26,5'i huzurevindeki imkanların daha iyi olduğunu, %10,6'sının kendilerine bakacak kimsenin bulunmadığını belirttikleri görülmüştür.

Huzurevinde kalmayı tercih eden 65 ve daha yukarı yaştaki kişilerin %39,0'ı çocuklarına yük olmak istemediğini, %27,1'i huzurevindeki imkanların daha iyi olduğunu, %10,4'ü kendilerine bakacak kimseleri olmayacağını ifade etmişlerdir. Erkeklerin %39,2'si, kadınların %38,8'i çocuklarına yük olmak istemediğini ifade etmiştir. Huzurevindeki imkanların daha iyi olduğunu düşünen erkeklerin oranı %27,4, kadınların ise %26,8'dir. Erkeklerin %11,0'ının çocuklarının/gelininin/damadının kendisiyle birlikte yaşamak istemeyebileceğine inanmaktadır. Kadınların ise %11,9'unun kendilerine kimsenin bakmayacağını düşünmektedir (TÜİK, TYP, 2024).

Bu istatistiksel sonuçlar, Türkiye'de yaşlıların çoğunluğunun kendilerini ailelerine ve çocuklarına yük olarak kodladıklarını, bu nedenle huzurevini bu kalıp inançtan kaçış olarak gördüklerini gözler önüne sermektedir. Cinsiyet faktörüne göre çocuklarına yük olduklarına inanan erkek ve kadınların oranı birbirlerine çok yakın ve yüksek çıkmıştır. Yaşlıların huzurevi imaj oranlarının erkekler arasında bir miktar yüksek olsa da kadınlar arasındaki oransal değer de erkeklere yakın çıkmıştır. Cinsiyete göre en ilginç bulgu, yaşlı erkeklerin çocukları veya gelinleri tarafından istenmeyeceğine yönelik yargıya sahip olma oranıdır. Bu durum daha öncede vurgulandığı gibi yaşlı erkeklerle ilgili mahrem değer ve inanç kalıplarının onların bakımının aile ve toplumsal çevre tarafından engellendiğini göstermektedir.

Kendilerini ailede yük görenler dışında ailelerinin ve çocuklarının sosyal ve ekonomik yetersizlikleri nedeniyle huzur evinin sunacağı kamusal güvenlik, sosyal, ekonomik ve sağlıkla ilişkili kaliteli ve konforlu bir yaşam imajını daha cezbedici bulduğu için tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Daha düşük orandaki yaşlı gurubunun da kimsesizlik nedeniyle huzurevini tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Türk toplumunda yaşlı bakımında zorlanan aileler ve yaşlılar arasında huzur evine ilginin artmasına paralel olarak Ülkemizde

yaşlıların bakım ve hizmetlerine yönelik finansman, huzurevi ve evde bakım hizmetlerine yönelik kamusal yük artmıştır. Nitekim Ülkemizde yaşlıların kamusal bakım ihtiyacını ve talebini karşılamak üzere huzurevi kapasitesi 2002 yılından 2020 yılına kadar 2.4 kat artmıştır. 2002’de 4.952 yaşlı huzur evinde kalırken bu sayı 2020’de 13.970’e yükselmiştir. Bu yıllar arasında huzurevinde kalan yaşlı sayısında 2,8 kat artış olmuştur(TÜİK, YYNİB, 2020, s. 22). TÜİK’in 2023 yılında 65 ve üzeri yaştaki bireyler arasında yaptığı çalışmada evde veya gündüzlü bakım hizmeti alarak evinde yalnız yaşamayı tercih edenlerin oranı %51.9, çocukları ile birlikte kalmayı düşünenlerin %29.6, huzur evinde kalmak isteyenlerin ise %5.1 olarak bulunmuştur(TÜİK, TYPA, 2024). Bu istatistiksel verilerden, yaşlıların çoğunluğunun aile bakımından ziyade kendi evlerinde veya huzurevinde kamusal bakım hizmetlerini tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Ailede yaşlılar, üretken olmayan emek ile kodlanmışlardır(Wallerstein, 2006, 22-23). Yaşlılar, çalışma ve iş hayatından, üretimden ve ekonomik etkinliklerden dışlanmışlar, kendilerine tüketici rolü yüklenerek ev içinde emekleri atıl hale getirilmiştir. Nitekim “elini eteğini çekmek” deyiimi, yaşlıların aile ekonomisinde önceden çalıştıkları işlerle, dünyevi ve ekonomik etkinliklerle uğraşmaması ve artık çalışmaması, hiçbir işe karışmaması ile ilişkili yasaklar sistemini formüle etmektedir. Yaşlıların dünyevî işlerden ve çalışma hayatından uzaklaştıran yasaklar sistemi oldukça köklü bir geçmişe sahiptir ve günümüz modern kapitalist ekonomik yapıda da etkin rol oynamaya devam etmektedir. Bu nedenle yaşlıların ekonomik ve çalışma hayatından dışlanmaları modern kapitalizmin icadı değildir. Fakat yaşlı emeğinin değeri “emeklilik” olgusu ile birlikte ekonomik ömrünü tamamlaması ve üretken olmayan emek olarak sınıflandırılan yaşlıların tüketimin bir parçası haline dönüşmeleri, yoksullaşmaları ve bağımlılıkların artması modern kapitalist toplumların ürettiği yeni kalıplardır. Dolayısıyla çalışmayan yaşlıların ailelerine bağımlılıkları artmaktadır. Çalışmayan yaşlıların yoksullaşması artış göstermekte bu olgu, aile ve devlet bütçelerine ekonomik olarak daha fazla yük getirmektedir. Çalışmayan yaşlıların yoksulluk sorunuyla baş etmelerinde daha fazla sosyo-ekonomik destek ve yardım ihtiyacının karşılanmasına yönelik kurumsal yapılara yatırımların ve merkezi bütçenin bunun için ayırması gereken kaynağın her geçen yıl katlanarak artması riskini beraberinde getirmektedir. Nitekim Türkiye’de yaşlıların 2016 yılında %16.0’ının, 2020’de 16.7’sinin 2023’de ise 21.7’sinin yoksulluk çektiği anlaşılmaktadır(TÜİK, İY, 2022; TÜİK, İY, 2024). Bu istatistikler Ülkemizde yaşlıların yoksulluk oranlarının artma eğilimi içinde olduğunu göstermektedir.

Yaşlanan nüfusun sosyal, ekonomik ve sağlık ihtiyaçları, Türkiye’de olduğu gibi birçok ülkede kamu maliyesindeki yükü artırmıştır. Hem ülkemizde hem de özellikle Batı ülkelerinde yaşlanan nüfus problemi

sosyal ve ekonomik olarak önemli bir kriz olarak görülmeye başlanmış ve yaşlıları, ekonomik sisteme yük olarak değerlendirme eğilim ve anlayışı gelişmiştir. Ailelerin yaşlı bakım ve ihtiyaçlarını karşılama işlevinde yaşanan bozulma ve aksama, kamunun yaşlılara yönelik bakım ve destek politika ve programları geliştirmesine olan toplumsal talebi artırmış, buna bağlı olarak kamu maliyesi üzerinde baskı ve maliyet artmıştır(Gökbayrak, 2009, s. 58 59). Ailede tüketici statüsü kazanan yaşlıların aile ekonomilerine destek olarak onlara bağlanan yaşlılık, emeklilik aylıklarının, sağlık ve evde bakım hizmetlerinin finansmanı sürekli yükseliş trendine girmesi, ulusal ekonomiler için tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır(Bulduk, 2014, s. 55-56). Aileleri oluşturan bireyler arasında gençlerin oranında düşüşe karşın, yaşlıların oranında yaşanan yükseliş, aileye ve devlete bağımlı nüfusun çoğalmasına, aile ve kamu ekonomisinde çalışmadan tüketenlerin yükünün artmasına ve toplumsal hayatta çalışan sayısının zaman içinde düşmesine neden olmuştur (Eser ve Küçük Aksu, 2021, s. 544).

Son yıllarda sosyal refah için yaşanan nüfusu risk gösteren bu yaklaşımlara karşı çıkan araştırmalar yapılmıştır. Mullan (2002), yaşlıların, emeklilik, sağlık ve ekonomik sistem üzerinde çok olumsuz etkileri olacağına dair sosyolojik kabulleri bir mit olarak değerlendirmektedir. Ona göre yaşlıların, sağlık, emeklilik giderlerinin ve bağımlılıklarının artacağı görüşü doğru değildir. Çünkü yaşlılık yapısal bir hastalık veya bağımlılık değildir. Birçok yaşlı sağlıklıdır. Mullan'a göre, yaşlı oranının artması, yaşam koşullarındaki gelişme ve iyileşme ile ilişkilidir. Doğal olarak yaşam koşullarındaki kalite ve iyileşme, yaşlıların daha sağlıklı olmalarına katkı yapar. Bu nedenle yaşlıların sağlık giderlerinin fazla olacağı görüşü toplumsal gerçekliği yansıtmamaktadır.

Mullan gibi Baker ve Weisbrot (1999) da yaşlıların ABD, emeklilik ve sosyal güvenlik sistemi üzerinde tehdit olduğunu ve bu nedenle özelleştirilmesi gerektiği görüşünü kabul etmemişlerdir. Onlara bu görüşün, ABD'de Wall Street kökenli, finansal sisteme yeni gelecek yaşlıların açacağı yatırım hesaplarından elde edilecek karın büyüklüğü ile ilgili olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre Amerikan sosyal güvenlik ve emeklilik sisteminin çökeği tezinin aksine bu sistemin çökmesi ihtimali söz konusu değildir.

Arber ve Ginn ise yaşlıların sadece ekonomiye ve iş gücü piyasasına katkıları bağlamında değerlendirmek doğru değildir. Yaşlıların, ekonomik ve toplumsal olarak pek çok işlevi yerine getirdikleri görülmektedir. Zira yaşlılar, torun bakımı, eşlerine karşılıksız bir bakım sağlama işlevlerini yerine getirmekle toplumsal bakım ve sosyal destek harcamalarını önemli ölçüde düşürmede etkin rolleri vardır. Yaşlılar, torunlarının bakarak, kızlarının veya gelinlerinin iş gücüne aktif katılımına destek olmaktadır.

Arber ve Ginn, aynı zamanda yaşlıların, yetişkin çocuklarına krediler, eğitim ücretleri, hediyeler vererek finansal destek sağladıklarını ve onların hane halkı ihtiyaçları için ekonomik yardımda bulunduklarını savunmuştur. Ayrıca, yaşlı anne babaların yetişkin çocuklar için, özellikle boşanma, ayrı yaşama, tek ebeveynli olma gibi zor zamanlarda duygusal ve toplumsal destek verdiklerini de gösterilmiştir (Giddens, 2012, s. 234-236; Karaşahin, 2024, s. 60). Bütün bunlar, yaşlıların ekonomik olarak bir yük ve bağımlı olduklarını ileri süren yaklaşımların sorgulaması için yeterli görünmektedir. Bu nedenle yaşlılar, yetişkin çocuklarının bireysel, toplumsal, ekonomik ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasında ve onların giderilmesinde sağladıkları destek ile birçok toplumsal ve ekonomik sorunun ortaya çıkmasında tampon görevi görmektedir.

III. BÖLÜM

BOŞANMA VE DİN

3.1. Boşanma

Boşanma, toplumsal, dini, geleneksel ve hukuksal sisteme göre evliliğin sona erdirilmesi anlamına gelir(Özkalp, 2011, s. 141; Marshall, 1999, s. 79). Evlilik kurumu gibi boşanma da evrensel toplumsal bir olgudur. Bütün toplumlar da evlilik ile birlikte boşanma olgusu da dini, geleneksel ve kültürel form olarak sistemleştirilmiştir. Evrensel bir olgu olan boşanma ile ilgili toplumsal ve dini değerler sistemi toplumdan topluma farklılaşmaktadır. Modernleşme ve sanayileşmeye paralel olarak boşanma oranları ve hızı da değişmektedir. Aynı zamanda çiftlerin evliliklerini sonlandırmalarına neden olan dini ve kültürel değerler de zamana göre değişime uğramaktadır. Nitekim modernleşme ve sanayileşmeyle birlikte boşanma hızı gittikçe artmaya başlamıştır. Ayrıca, evrensel olarak geleneksel dini inançların erkeğe tanıdığı boşanma özgürlüğünü, kadınlara da tanıma yönünde yaygın bir eğilim gelişmiştir. Böylece erkeğe tanınan boşanma hakkı normu, kadın erkek eşitliği yönünde değişim göstermeye başlamıştır(Marshall, 1999, s. 79).

Boşanma olgusunun yaygınlaşmasına bağlı olarak, evlilik ve aile kurumu ile ilgili toplumsal ve dini kaygılar artırmıştır. Boşanma eğilimindeki bu artış, sosyologları boşanma nedenlerini araştırmaya yöneltmiştir. Boşanma, sadece bireysel bir olgu değildir. Aynı zamanda karmaşık bir dini ve toplumsal bir fenomendir. Boşanma Ülkelerin dini, sosyoekonomik ve kültürel yapısı ile şekillenmiştir. Bu açıdan boşanma sadece iki kişinin ayrılması değil, aynı zamanda ailevi, sosyokültürel ve dini değişimleri yansıtmaktadır(Kavas ve Gündüz-Hoşgör, 2010, s.102). Bu nedenle boşanma, bireysel, dini ve toplumsal krizlerin ve sorunların kaynağında yatan temel unsurlardan birisi olarak görülmüştür. En önemli toplumsal sorunlar arasında yer alan boşanma nedenleri toplumdan topluma zamanla değiştiği gibi aynı toplum içinde de farklılaşmıştır. Dolayısıyla boşanma nedenleri zaman içinde toplumdan topluma değişkenlik göstermesine rağmen bütün kültürlerde evrensel olarak ortak paylaşılan nedenler de söz konusudur. Bütün toplumlar da sanayileşme, bireyselleşme, toplumsal gelişmişlik düzeyi, eğitim, aile içi ve toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimler, kadınların iş hayatına katılımı, boşanmış kişilere yönelik toplumsal damgalama ve dini inançlar boşanma olgusunu etkilemiştir (Çoşkun ve Sarlak, 2020, s. 2). Bununla birlikte dinin kültürün merkezinde olduğu toplumlar da boşanma, hala yaygın değildir (Afifi vd., 2013).

Boşanma, “net çekiciliğim azalması”, “alternatiflerin daha çekici hale gelmesi” ve “boşanma engellerinin zayıflaması” sonucunda meydana gelen bir olgudur. (Andersen, 2001, s. 13-14). Boşanma olgusunun nedenleri üzerine yapılan ilk çalışmalar Goode (1956) ve Levinger (1966) tarafından yapılmıştır. Goode, boşanmış annelerin geriye dönük olarak verdikleri nedenlere dayanarak boşanmanın olası nedenlerinin bir kodlama şeması oluşturmuştur. Levinger ise boşanma davası açmış evli çiftlerin evlilikle ilgili şikayetlerini kapsayan kategoriler belirlemiştir. Levinger’in bu kategorileri ile özellikle Goode’un kodlama şeması, boşanmanın nedenleri ile ilgili çalışmaların çoğunda karşılaştırmalı olarak kullanılmıştır. Bu çalışmaların çoğu, boşanmanın belirleyicileri ile ilgili olarak, öncelikle boşanmanın “nedenleri” değil, annelerin boşanma sonrası uyum süreciyle ilgilenmiştir. Ancak, açık uçlu bir görüşme sorusunda, katılımcılardan boşanmalarının nedenine ilişkin geriye dönük bir değerlendirme yapmaları istenmiştir. Bu soruya verilen cevaplar, katılımcıların boşanmanın nedenlerini kategorileştirme konusunda bir fırsat sunmuştur (Andersen, 2001, s. 15).

Goode (1956, s. 123) katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtları “destek vermeme” ve “tüketim” şeklinde iki kod altında 12 kategorilik boşanma nedenleri listesi elde etmiştir. Bunlardan destek vermeme kodu, kocanın yeterli geçim kaynağı sağlamadığını, yani yiyecek, barınma, giyecek veya tıbbi bakım gibi temel giderler için eve yeterince para getirmediğini belirten tüm şikayetleri içermektedir. Tüketim kategorisi altında ise paranın kötü yönetilmesiyle ilgili şikayetlere (örneğin, kumar oynamak veya eğlenceye çok fazla para harcamak) yer verilmiştir. Destek vermeme, hem yanıtların yüzdesi hem de yanıt verenlerin yüzdesi açısından boşanmanın bir numaralı nedeni olarak sıralanmıştır. Tüketim kodu ise sekizinci sırada yer almıştır.

Tablo 4. Goode ve Levinger’in boşanma nedenleri karşılaştırması

Goode Boşanma nedenleri	Levinger Boşanma nedenleri
Destek vermeme (33)	Zihinsel zulüm (40)
Otorite (32)	Ev/çocukları ihmal etme (39)
Karmaşık (31)	Mali sorunlar (37)
Alkol kullanımı (30)	Fiziksel istismar (37)
Kişilik (29)	Alkol kullanımı (27)
Ev hayatı (25)	Sadakatsizlik (24)
Değerler (21)	Sözlü istismar (24)
Tüketim (20)	Sevgi eksikliği (23)
Üçgen (16)	Cinsel uyumsuzluk (14)
Çeşitli (12)	Kayınvalide/kayınpeder sorunları (7)
Terk edilme (8)	Aşırı talepler (3)
Akrabalar (4)	Diğer

(Goode, 1956, s. 123; Levinger, 1966, s. 804-805)

Boşanmaların hukuksal olarak kolaylaştırılması, bireyselliğin artması, evliliklerin sevgi ve aşk üzerine kurulmaya başlanması dolayısıyla evlilikle birlikte sevgi ve aşk tutkusunun bitmesi veya zayıflaması, günümüzde insanların ilişkilerine daha az bağlılık gösterme eğiliminde olması, boşanmaların toplumsal olarak normalleşmesi, kabul edilebilir ve onaylanabilir hale gelmesi, çiftlerin üzerinde oluşan toplumsal ve iş hayatının beraberinde getirdiği stres ve baskı(Abbott vd., 2005, s. 154-155) boşanmış bir aileden gelme, erken yaşta evlenme(Giddens vd., 2018, s. 404-405; Clarke-Steward ve Brentano, 2006, s. 50; Varışlı vd. 2024, s. 128) geç yaşta evlenme(Tarhanacı, 2017, s. 115; Günindi Ersöz, 2011, s. 260) ve içinde yaşadığı aile ve toplumsal hayattan kurtulmak için acele kaçış evliliği yapma (Kaya ve Tan Eren, 2020, s. 716) vb gibi faktörler, boşanma eğilimini hızlandırmış ve yaygınlaştırmıştır.

Ebeveynlerin boşanmasının, çocukların gelecekteki ilişkilerinin sona erme olasılığını artırdığı belirlenmiştir (Giddens vd., 2018, s. 404-405; Clarke-Steward ve Brentano, 2006, s. 5). Ebeveynlerin boşanmasının çocukların evliliğe bağlılığını azalttığı, evliliğe karşı olumsuz tutumlar sergilemelerine neden olduğu (Amato, 1996, s. 631) ve tek ebeveynli çocukların da başarılı evlilik örneklerinden yararlanamadıkları için evliliğe daha az bağlılık gösterdiği görülmüştür. Buna karşılık, boşanmış ailelerden gelen çocukların, nikahsız birlikte yaşama konusunda daha olumlu bir tutum benimsedikleri tespit edilmiştir (Erzsébet.2010, s. 83). Evliliklerinin bozulmasından sonra, annelerin aile hayatına ilişkin dini, geleneksel inanç ve tutumları zayıflar ve ücretli istihdama daha fazla yönelirler. Çalışan, boşanmış anneler rol model olarak kızlarına geleneksel dini inançları aktarmak yerine daha fazla seküler dünya görüşü aşılarlar. Ayrıca, boşanmış ailelerin kızları, kadınların erkeklerin sürekli ekonomik desteğine güvenemeyeceğini ilk elden gördükleri için kendi kendilerine yetmeye değer verebilirler. Nitekim, tek ebeveynli ailelerin kızlarının, iki ebeveynli ailelerin kızlarına kıyasla, istihdama daha güçlü bir yönelim sergilediklerini, daha az çocuk sahibi olmayı planladıklarını ve annelerinin çalışmasını daha fazla onayladıklarını gösteren araştırma bulgularına ulaşılmıştır. Boşanmış ailelerin yetişkin kızlarının işgücü piyasasına olan bağlılığının artması, evlilikleri üzerinde bazı olumsuz sonuçlar doğurabilir. Kadınların çalışması ekonomik zorlukları azaltmakla birlikte, ev işleri ve sorumluluklar konusunda eşler arasında gerginlik yaratabilir ve böylece evliliği daha az tatmin edici hale getirebilir (Amato, 1996, s. 630).

Kırsal ve kentsel toplumsal ve dini yapı boşanma olgusu üzerin etki etmektedir. Kırsal ve köy toplumsal yapısında boşanmalar daha düşük düzeyde görülmektedir. Nitekim Köylerde dini ve geleneksel değerlere bağlılık daha yüksek olduğundan boşanma daha az gerçekleşmektedir.

Türkiye’de yapılan bir araştırmada kırsal kesimde boşanma oranı 0.09 olarak bulunmuştur(Çavlin, 2014, s. 203). Kırsal ve köy toplumsal yapısında boşanmayı kısıtlayan ve yasaklayan kurumsal sistemler daha güçlüdür. Bununla birlikte kırsal toplumlarda boşanmadan sonra çiftlerin hayatlarını sürdürmelerini zorlaştıran geleneksel ve dini yapı güçlüdür. Bu nedenle evliliklerinde sorun yaşayan çiftlerin boşandıktan sonraki yaşamları onlara mutsuz evliliklerini bitirme noktasına getirecek kadar cazip değildir. Boşandıktan sonra karşılaşılacak toplumsal ve dini güçlükler, evliliklerin sürdürülmesini daha çekici hale getirmektedir. Ayrıca köy topluluklarında yapılan evliliklerde akrabalık bağlarının daha etkin olması, boşandıktan sonra akrabalar arasında daha büyük sorunların yaşanmasına neden olma olasılığı da boşanmalar önünde tampon oluşturmıştır.

Kırsal toplumsal dini ve geleneksel yapı, boşanmaya engelleyici bir faktör iken şehirlileşme ve şehir toplumsal yapısı da boşanmaların artmasına neden olmaktadır. Şehir hayatı boşanmayı engelleyen dini ve geleneksel inançlara bağlılık düzeylerini zayıflatmaktadır. Aynı zamanda boşanmadan sonraki yaşamı, daha özendirici ve cezbedici çeşitli alternatifler sunmaktadır. Boşanmış çiftler üzerine geleneksel ve dini baskılar etkisini yitirmektedir. Bütün bu faktörler, şehirlerde boşanmaların artırmasında etkin bir rol oynamıştır. Bu nedenle Türkiye’de kırsal kesimlere (%0.09) göre şehir toplumsal yapılarında boşanma oranı (%1.9) daha yüksektir(Çavlin, 2014, s. 203).

Boşanmalara neden olan en önemli faktörlerden birisi de ekonomik yapıdır(Clarke-Steward ve Brentano, 2006, s. 50). Toplamların sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyi, boşanmaların artmasında etkin rol oynamıştır. Çünkü sosyal ve ekonomik refah dönemlerinde boşanmalar daha fazla, buna karşın ekonomik ve toplumsal kriz dönemlerinde daha az görülmüştür. Bununla birlikte işsizlik, yoksulluk ve eşler arasında ekonomik güç ve sınıf farklılıkları ile boşanma olgusu arasında güçlü bir ilişki vardır. Ekonomik kriz, yoksullaşma ve yaşam standartlarındaki düşüş, boşanmaların en önemli sebeplerinden birisini oluşturmaktadır (Aktaş Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018, s. 165; Ruspini, 2013, s. 27-28). Düşük sosyoekonomik statü ise evlilik çatışmaları ve boşanma riski ile ilişkilidir. Ekonomik zorlukların yarattığı stres, mali konulardaki anlaşmazlıkları artırabilir ve eşleri gergin ve sinirli hale getirebilir. Bu hususlar, düşük sosyoekonomik statünün evlilikten elde edilen faydaları azaltarak boşanma riskini artırdığını göstermektedir. Sonuç olarak, boşanmanın önündeki engeller, düşük sosyal ve ekonomik gruptakiler için yüksek sosyo-ekonomik statüdekilere göre daha zayıf kalabilir(Amato, 1996, s. 630).

Boşanmaya yol açan ekonomik sorunların başında işsizlik gelmektedir. İşsizlik, ailenin yoksullaşmasına, aile içi rol ve ilişkilerin bozulmasına, eşler

arasında anlaşmazlık ve çatışmaların artmasına neden olabilmektedir. Ailede yaşanan ekonomik sıkıntılar, eşler üzerinde baskı ve stres oluşturmaktadır. Özellikle ailede erkeğin işsiz kalması, statü, itibar ve gelir kaybetmesine neden olduğundan işsizlik, erkek üzerinde kadından daha fazla etki yaratmaktadır (Sandalcılar, 2012, s. 226-227). Kadının, bu durumu, sürekli gündeme getirmesi, erkek üzerinde baskı oluşturabilmektedir. Böylece ailede karı-koca ilişkileri bozularak, evlilik boşanma ile sonuçlanmaktadır. Nitekim erkeğin işsiz olduğu ailelerde boşanma ihtimali daha yüksektir. Buna karşın, kadının işsiz kaldığı evliliklerin ise boşanma ile sonuçlanması ihtimali daha düşüktür. Toplumsal ve geleneksel olarak ailede haneye gelir getirme görevi erkeğe aittir. Toplumsal yapıda erkeğe aileye gelir sağlama rolü verilmiş ve erkeğin bu rolü yerini getirmesi beklenmektedir (Sandalcılar, 2012, s. 226-228). Çiftlerin ailelerinin sosyal ve ekonomik farklılıkları zaman zaman boşanmalara vesile edilebilmektedir. Zira eşlerden birisinin ailesinin zengin, diğerinin ailesinin yoksul olması dolayısıyla bu tür sosyal ve ekonomik sınıfsal farklılıklar, boşanma sebebi edilmektedir (Yıldırım, 2004, s. 68).

Kadının, çalışma ve iş hayatına katılımının yaygınlaşması da boşanmaları artırabilmektedir (Benedek ve Brown, 1997, s. 2; Kutlar vd., 2012, s. 165). Kadının hane dışı iş hayatına aktif katılımının artması, sosyal ve ekonomik olarak güçlenmesi ile hem Türkiye’de hem de diğer toplumlarda artan boşanma oranları arasında yakından ilişki olduğunu savunan sosyolojik veriler söz konusudur. 1970’li yıllardan sonra kadının, sosyal ve ekonomik alandaki artan hareketliliği, evlilik ve aileyle ilgili toplumsal ve dini inanç ve anlayışların yeniden inşa edilmesinde etkin bir rolü olmuştur. Özellikle cinsellikle ilişkili inançlarda köklü değişim yaşanması, kadının ekonomik olarak bağımsızlık kazanması, genel ekonomik refah artışına paralel olarak geçim kaygısının giderek azalması, kadının ailede güçlenmesi, kadın için evliliğin ekonomik güvence işlevini kaybetmeye başlaması, ailede ve toplumsal hayatta kadın erkek eşitliği inancının yaygınlaşması ve feminist bilincin artması boşanmaların hızlanmasıyla ilişkili bulunmuştur (Ruspini, 2013, s. 800, Eyce, 2002, s. 87). Boşanan çiftlerin tekrar evlenmesinin kolaylaştırılması, evlilik ve boşanmayla ilgili dini ve geleneksel değer ve tutumlardaki değişimler, boşanma olgusuna karşı kullanılan toplumsal baskı, kontrol ve damgalama eğilimlerinin esnemeye ve zayıflamaya başlaması ve teknolojik gelişmeler, boşanma olgusunun yapsal nedenleri arasında sayılabilir.

Teknoloji, bir taraftan sosyal ve ekonomik gelişmenin, toplumsal refah ve konforun artmasına, hayatın kolaylaşmasına sebep olurken diğer taraftan aile yapısının ve aile içi ilişkilerin bozulmasında etkili faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz toplumsal yapısında boşanma

nedenlerinden birisinin de teknoloji faktörü olduğunu gösteren sosyolojik araştırma bulguları söz konusudur. Teknoloji bir yönüyle aile içi etkileşimi, iletişimi kolaylaştırmakta ve hızlandırmaktadır. Diğer yönüyle ise aile içi ilişkileri, etkileşimi ve iletişimi bozmakta ve azaltmaktadır. Özellikle cep telefonu, tablet, bilgisayar, internet ve sosyal medya teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşması, aile içi ilişkileri koparmaya ve iletişimi zayıflatmaya başlamıştır. Böylece internet, sosyal medya kullanımı veya oyun oynama ile daha fazla zaman geçirmeye başlayan aile üyeleri arasında yalnızlık artmıştır. Evde herkesin kendi köşesine çekildiği ailelerde sosyal ilişkiler zayıflamaya ve hatta kopmaya başlamıştır.

Eşler arasında artan teknoloji, internet, sosyal medya ve oyun bağımlılığına paralel olarak, iletişim bozuklukları, anlaşmazlık ve çatışmalar artmıştır. Özellikle oyun, sosyal medya bağımlılığı ile sosyal medya sohbetleri eşler arasında çok önemli sorunların çıkmasında etkin rol oynamıştır. Telefon, internet, sosyal medya ve oyun bağımlılıkları, eşler arasındaki ilişkileri ve aile düzenini bozucu etki yapmıştır. Bu durum evlilikte uyumsuzlukların, ilgisizliklerin artmasında, küçük sorunların büyütülmesinde, çiftlerin birbirlerine daha az zaman ayırmalarında, birlikte daha az vakit geçirmelerinde, eşlerin birbirlerine karşı ve aile içi rol ve sorumluluklarını aksatmadan yerine getirmelerinde birçok soruna yol açmıştır. Dolayısıyla cep telefonu, tablet, bilgisayar, internet, sosyal medya ve oyun vb gibi teknolojik gelişmeler boşanmalara neden olmuştur (Kaya ve Tan Eren, 2020, s. 718-719; Clarke-Steward ve Brentano, 2006, s. 50).

Kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler de aile birliğinin bozulmasında ve boşanmaların gerçekleşmesinde etkili olmuştur. Nitekim sinema filmlerinde, dizi filmlerde, magazin, kadın, tartışma ve haber programlarında sunulan içerikler ve mesajlar, aile yapısını bozmaya ve çözmeye başlamıştır. Medyanın ailenin sürekliliğini sağlayan inanç ve değerlerin içeriklerinin boşaltılmasında ve anlamsız kılınmasında giderek artan rolü söz konusudur.

Medya öncülüğünde geleneksel ve dini kadın kimliğini aşındırma ve değiştirme yönünde topluma yoğun bir popüler ve yabancı kültür ürünleri servisi yapılmaktadır. Medya vasıtasıyla geleneksel ve dini kadın kimliğini bozucu mesaj içeriklerinin etkisi altında kadın kimliğini yeniden inşa etme ve tanımlama eğilimleri yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Böylece annelik, ev hanımlığı, geleneksel ve dini kadın rolleri içeriksizleştirilmiş ve anlamsızlaştırılmıştır. Buna karşılık, medya içeriklerinde çalışan, yalnız yaşayan, serbest ilişkileri benimseyen, özgür, geleneksel dini inançlara inanmayan, toplumsal cinsiyetçi ve feminist eğilimleri güçlenen kadın rollerini ve kimliğini kutsallaştıran kadın tipleri sürekli yüceltmıştır. Bütün bu medya içerikleri aile ve evlilik ile ilgili dini ve geleneksel

inançları yozlaşmış, kendi kültürüne yabancılaşmış marjinal yeni kadın tiplerinin ve kimliğinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Medyanın popülerleştirdiği yeni kadın kimliklerinin yaygın olduğu toplumsal kesimlerde boşanmaların hızlanmasına etki etmiştir(Oğurtan, 2011, s. 25).

Zira medya, boşanmaları kısıtlayan dini ve geleneksel değerler sisteminin değişmesine zemin hazırlayarak, boşanmaların hız kazanmasına etki etmiştir. Nitekim televizyonlarda yayınlanan dizi filimler, kadın kuşağı, magazin ve haber programları boşanmaları teşvik etmiştir. Bu tür yayın içeriklerinde ihanet, aldatma, cinsellik, birden fazla kişiyle birlikte olma ve zina, dini ve toplumsal olarak normalleştirilerek özendirilmiş, teşvik edilmiş, buna karşın evlilik ve aile hayatı anormalleştirilmiş, yük ve özgürlükleri kısıtlayıcı gösterilmiş, sürekli bireysel, toplumsal ve dini problem, huzursuzluk ve mutsuzluk kaynağı olarak sunulmuştur. Hatta kadın kuşağı gibi programlarda evlilik ve aile hayatı enstest ilişkilerin, aldatmanın, zinanın, aile içi şiddetin, cinayetlerin, üçkağıtçılıkların, dolandırıcılıkların kısaca her türlü marjinal uç toplumsal ve dini suç ve kötülüklerin merkezi olarak gösterilmiştir. Bütün bu medya yayın içerikleri, aile ve evlilik ile ilgili inançların ve değerlerin bozulmasına, çözülmesine ve hızla değişmesine neden olmuştur. Bu nedenle medya, boşanma hızının artmasında en önemli faktörlerden birisi olarak günümüz toplumsal yapısında daha fazla dikkat çekmiştir (Yıldırım, 2004, s. 69; Tarhanacı, 2017, s. 109).

Eşlerin sosyal ve kültürel farklılıkları, bu farklılıkları birbirleri üzerine egemenlik kurma ve güç mücadelesi haline dönüştürmeleri, boşanmalar üzerinde etkin olan bir başka unsurdur (Yıldırım, 2004, s. 68). Eşlerin birbirlerine aile yapılarından kaynaklı kültürel ve dini farklılıkları kabul etmeye zorlamaları, aile içi anlaşmazlıkların çıkmasına yol açmaktadır. Esasen evlilik sadece erkek ve kadının toplumsal ve dini olarak meşru birlikteliğinden oluşan bir kurum değildir. İki kişinin evlenmesi ile onların aile, akraba ve sosyal çevreleri arasında da bir ilişki ve bağ kurulmaktadır. Evlenen çiftlerin aileleri arasında sosyal ilişkiler ve etkileşim gerçekleşmektedir. Bu nedenle çiftlerin aileleri arasında bozulan sosyal ilişkiler, anlaşmazlıklar ve çatışmalar çocuklarının evliliklerine etki etmektedir. Aileler arası çatışma ve gerilimler, evliliklerin de bozulmasıyla sonuçlana bilmektedir. Özellikle ailelerin çocuklarının evliliklerine karışmaları, müdahaleleri ve baskıları onların boşanmalarını hızlandırmaktadır. Ayrıca ailelerin istememesine rağmen gerçekleşen evliliklerden, aile etkisi nedeniyle son bulan evlilik örnekleriyle de karşılaşilmektedir (Kaya, 2016, s. 418; Tarhanacı, 2017, s. 111-112). Bunun yanı sıra Türk aile yapısında geleneksel ve köklü bir geçmişe sahip, çiftler ile yaşanan kayınvalide ve kayın peder çatışması sorunu da evliliklerin bozulmasında etkin rol oynamaktadır. Nitekim İzmir’de boşanmış kadınlar

üzerinde yapılan bir araştırmada kayınvalide ve kayın pederin evliliklerin boşanma ile sonuçlanmasında önemli rol oynadığı gösterilmiştir(Aktaş Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018, s. 165).

Aile yapısında cinsiyet rol dağılımına ilişkin değerler sisteminde yaşanan değişim ve çözümler, evliliklerin boşanma ile son bulmasına neden olmaktadır. Toplumsal ve dini olarak ailede kadınlık ve erkeklikle ilgili kalıplaşmış roller ve bu rollerin yerine getirilmesi ile ilgili yapılaşmış beklentiler söz konusudur. Ailede kadın veya erkeğin rol setlerini yerine getirmemesi veya ailede rollerini ve görevlerini yerine getirirken hatalı ve kusurlu davranması çiftlerin arasının açılmasına yol açmaktadır. Nitekim Ülkemizde eşi, evde yemek yapmadığı için boşanan kişilere rastlanmaktadır (Oğurtan, 2011, s. 31; Kaya ve Tan Eren, 2020, s. 715-716).

Namus, şeref ve onur kültürü ile ilişkili inanç ve uygulamaların, boşanmalara yönelik tutumları belirlediği görülmektedir. Her ne kadar toplumda evlilik dışı cinsellikle ilgili inanç ve uygulamalar önemli ölçüde değişip zayıflasa da evlilik öncesi ve evlilik sonrası zina(Kır ve Bülbül, 2012, s. 104) nedeniyle dini normların, namus ve şeref kültürünün etkisiyle evliliklerin boşanma ile son buldukları görülmektedir. Dünyada ve Türkiye’de en önemli boşanma nedenlerinden birisinin zina suçu olduğu görülmektedir. Birçok sosyolojik araştırmada eşin aldatılmasının ve eşe sadakatsizlik gösterilmesinin, evliliklerin boşanma ile sonuçlanmasında merkezi bir rolü olduğu ortaya konmuştur(Amato ve Previti, 2003, s. 621; Coşkun ve Sarlak, 2020; Aktaş Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018, s.158; Elmas ve Adak, 2023, s.90-91). Nitekim evlilik öncesi cinsel deneyimi olmayan çiftlerin, dini ve toplumsal olarak evlilik öncesi cinsel ilişki yaşama uymayan en az bir eşin olduğu evliliklere göre evlilik mutluluğu ve memnuniyeti düzeyinin daha yüksek olduğunu ortaya koyan çeşitli araştırma bulguları bulunmaktadır(Kahn ve London, 1991, s. 846).

Özellikle evlilik dışı cinsellik nedeniyle kadının hamile kalması durumunda genellikle bu kişilerin evlenmesi kaçınılmaz hale gelmektedir. Çünkühemevlilikdışıcinselliğisaklamaveyagizlemeimkanıkalmadığından, bu tür cinselliği utanç verici ve namussuzluk olarak etiketleyen kalıp değer yargılarından hem de doğacak çocuğun damgalanmasından kaçmanın veya kurtulmanın tek yolu bu kişilerin evlenmesidir. Bu tür zoraki yapılan evliliklerde boşanma riski yüksektir. Diğer taraftan evlilik dışı kadın erkek ilişkilerini yasaklayan dini inançlar ve geleneksel toplumsal namus kalıplarının etkisi zayıflamasına rağmen kadının bakire olması ile ilgili inançların değişime karşı direndiği görülmektedir. Dolayısıyla bakireliğin bozulması, erkeğin kendisinin ve ailesinin şerefini lekelediği ve namusunu kirlettiği yönündeki inançlarda süreklilik ve yapılaşma söz konudur. Bu nedenle kadının bakire olmaması, evlilik öncesi doğum yapması, nikahsız

birlikte yaşamış ve önceki evliliklerinden çocuğunun olması (Kahn ve London, 1991, s. 845; Kaya ve Tan Eren, 2020, s. 717), evliliklerin boşanma ile son bulmasını sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde evlenme eğilimi azalmış, boşanma oranları artmış ve birlikte yaşama yaygınlaşmıştır. Evliliklerin çoğunda evlilikten önce birlikte yaşama dönemi yaygınlaşmış, ancak bu durum sonraki evliliklerin istikrarını artırmak yerine, evliliklerin bozulma ihtimalini güçlendirmiştir(Erzsébet, 2010, s. 78).

Boşanmış ebeveynlerin yetişkin çocukları, boşanmaya karşı liberal tutumları nedeniyle kendi evliliklerinin de boşanmayla sonuçlanma riskinin daha yüksek olabileceğini düşünürler. Bozulmuş evlilik ve ebeveyn ile çocuk ilişkileri, çocukların güvensizlik, kıskançlık veya evliliğin bozulmasını önleyememe gibi kişisel özellikler geliştirmelerine yol açabilir. Boşanmış ailelerde büyüyen genç yetişkinlerin, güvensizlik duygusundan kaynaklanan bir kişiye daha az bağlandıklarını görülmüştür. Boşanmış ailelerin yetişkin çocuklarının, diğer genç yetişkinlere göre evliliklerin kalitesini bozan davranışlar sergileyerek, evlilikle ilişkili ödülleri azaltabileceğini ve düşük sosyoekonomik statü riskini artırabileceğini savunulmuştur. Boşanmış ailelerden gelen çocukların, birlikte yaşama deneyimleri veya düşük sosyoekonomik statüleri nedeniyle evliliğin sürekliliğini bozan ve dolayısıyla evlilikle ilişkili ödülleri azaltan ve boşanma riskini artıran davranışlara ve tutumlara sahip olma olasılıklarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu verilere göre ebeveynlerin boşanması, çocukların tutumları üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Ebeveynlerin boşanmasını tecrübe eden çocukların, sorunlu bir evliliğin çözümünün boşanma olduğunu ilk elden öğrendikleri için, çocukların boşanma tutumları üzerinde doğrudan etkilidir.

Ayrıca boşanmanın, çocukların evlilik yaşı üzerinde de etkin bir faktör olduğunu gösteren araştırma bulguları elde edilmiştir. Boşanmış ailelerin bazı çocukları nispeten erken yaşta evlenirken, diğerleri nispeten geç yaşta evlenmektedir. Bunun nedeni, boşanmış ebeveynlerin yetişkin çocuklarının evlilikten önce birlikte yaşamaya özellikle yatkın olmaları gösterilmiştir. Boşanmış ebeveynlerin yetişkin çocuklarının neden birlikte yaşamaya eğilimli oldukları açık değildir; ancak onların, dini ve geleneksel inançlara bağlılıklarının düşük olması ve uzun vadeli evlilik ve aile hayatına karşı tepkisel ve şüpheyli yaklaşmaları sebep olmuş olabilir(Amato, 1996, s. 630-631).

Eğitim değişkeni de boşanma olgusunu belirleyen faktörlerden birisidir. Eşlerin eğitim seviyesinin yüksek olması, günümüz toplumsal yapısında boşanmaları kolaylaştırmaktadır(Aktaş Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018, s. 154). Genel olarak eğitim seviyesi arttıkça hiç evlenmeme ve boşanma oranlarının arttığını gösteren araştırma bulgularına ulaşılmıştır. 2011 yılında Türkiye’de yapılan bir araştırmada örgün eğitim almamış olanlarda

boşanma oranı %1, lise mezunlarında %2.5'e ve üniversite mezunlarında ise %2.9'a yükseldiği belirlenmiştir (Beşpınar, 2014, s. 116-117). Yüksek eğitim düzeyine sahip bireyler için bireysel ihtiyaçlardaki değişiklikler, eşlerin memnuniyetinin azalması, sevgisizlik ve ilişkide adaletsiz bir durumun yaşanması boşanmanın başlıca nedenleridir (Hawkins vd., 2012). Özellikle kadınların eğitim seviyesinin yüksek olması, onların boşanma olgusunu tercih etmelerinde çok etkin bir rol oynamaktadır. Eğitim düzeyi arttıkça boşanmış kadınların oranı da artmaktadır (Çavlin, 2014, s. 203). Eğitim seviyesi yüksek olan kadınlar, aile içinde şiddet, çatışma ve anlaşmazlıklara katlanma ve çekme yolunu seçmemektedir. Kadınların eğitim seviyesinin artması, aile içinde cinsiyet rol çatışmasının ve anlaşmazlıkların yaşanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle eğitim seviyesinin yüksek olması hem kadın hem de erkeklerin boşanma ihtimalini artırmaktadır (Doğan, 1998, s. 68; Uğur, 2014, s. 296).

Eğitim değişkeni ile boşanma arasında ters ilişki olduğunu savunan sosyolojik bulgular da vardır. Bu verilere göre eğitim seviyesi yükseldikçe boşanmalar azalmaktadır. Okuma yazma bilmeyenlere, ilkökul mezunlarına ve liseyi bitirmemişlere göre üniversite mezunları arasında boşanmalar daha düşüktür. Liseyi bitirmemişlere göre üniversite mezunlarında boşanma oranları %30 daha düşük bulunmuştur (Elmas ve Adak, 2023, s. 87).

Erken yaşta evlilik ve evlilik süresi ile boşanmalar arasında ilişki olduğu bilinmektedir. Nitekim erken yaşta evlenen çiftler arasında boşanma oranlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Özkalp, 2011, s. 143; Güneş, 2012, s. 37-38). Erken evlenen kişiler, uygun bir eş aramak için çok az zamanları vardır, evlilik rollerini üstlenmek için yeterince hazırlıklı olmayabilirler ve genellikle ekonomik kaynaklardan yoksundurlar. Genç çiftler, yaşlı çiftlere göre yeniden evlilik piyasasında daha iyi fırsatlara sahip oldukları için boşanmaya meyilli olabilirler; bu da mevcut durumlarına alternatifleri artırır. Bu faktörler, evlilik ilişkisini daha az tatmin edici hale getirebilir ve bu tür evlilikler, boşanma ile sonuçlanabilir. Evlilik yaşının nesiller arası boşanma aktarımında aracı bir rol oynadığı görülmektedir. Evlilik yaşının ebeveynlerin ve çocukların evliliklerinin sona ermesi arasındaki ilişkinin bir kısmını açıkladığını göstermektedir (Amato, 1996, s. 629-630). Diğer taraftan Avrupa, ABD ve Türkiye'de yapılmış sosyolojik araştırmalar, evlilik süresi uzadıkça boşanmaların düştüğünü göstermiştir. Buna göre evlilik süresinin uzaması boşanmayı engellemektedir.

Ailenin sürekliliğini ortadan kaldıran, ürettiği sosyal psikolojik sorunlar nedeniyle eşler ve çocuklar üzerinde olumsuz etkiler ve kalıcı hasarlar bırakan boşanma, aileyi tehdit eden en önemli sosyal problemlerden birisini oluşturmaktadır. Genellikle boşanmanın evliliğin ilk beş yılında gerçekleştiğine yönelik sosyolojik araştırma bulguları

bulunmaktadır(Sevim vd., 2016:311). Boşanma olgusu açısından evliliğin ilk beş yılı kritiktir(Yıldırım, 2004, s. 69). Bu dönemde çiftlerin birbirlerini tanımaları, alışmaları ve aile yapısının güçlenmesi söz konusudur. Çiftlerin karakter uyumsuzlukları(Oğurtan, 2011, s. 20), birbirlerini yanlış tanımaları veya tanıyamamaları, evliliğin sorumluluğunu taşıyamamaları, mutsuz evliliklere dayanma ve katlanma yolunu tercih etmemeleri, erken boşanmalar üzerinde etkin rol oynamıştır(Tarhanacı, 2017, s. 105). Nitekim TÜİK 2024 yılı bulgularına göre Türkiye’de boşanmalar en fazla (33.7) evliliğin ilk beş yılı içerisinde meydana gelmektedir. Bunu evlilik süresi 6-10 yıl arasında boşanan çiftler %21.3’lük oranla takip etmektedir. Bu veriler evlilik süresi uzadıkça boşanmaların azaldığını göstermektedir(TÜİK, EBI, 2024).

Evliliği ve aile kurumunu koruyan ve önemseyen geleneksel dini anlayışların, bu kurumları daha basitleştirerek, önemsizleştirme yönünde dönüşmesi, genç kuşakların boşanma tercihlerini kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır. Eşlerin boşanmasında dini, kültürel ve toplumsal farklılıklara bağlı olarak boşanma nedenleri ve türlerinde çeşitlilik olmasına rağmen genellikle bütün kültürlerde en önemli boşanma nedeninin aile içinde “şiddetli geçimsizlik” veya şiddet olduğunu gösteren sosyolojik kanıtlar sunulmuştur. Buna ilave olarak “evi terk etme” ve “aldatma” gibi faktörler de boşanmanın başlıca nedenleri arasında gösterilmiştir. Türkiye’de de Devlet İstatistik Enstitüsünün yapmış olduğu boşanma istatistiklerine göre en önemli boşanma nedeni “şiddetli geçimsizlik”, bunu “terk”, “cürüm ve haysiyetsizlik” ve “zina” gibi nedenler izlemektedir(Yıldırım, 2004, s. 64-66).

TÜİK’in 2022 yılında yayımladığı Türkiye Aile Yapısı Araştırmasına göre Ülkemizde boşanma nedenleri arasında “sorumsuz ve ilgisiz davranma” %32,2’lik bir oranla ilk sırada, ikinci sırada, %14,1’lik oranla “aldatma”, üçüncü sırada %9,8’lik oranla “evin ekonomik geçimini sağlayamama”, dördüncü sırada %8.1’lik oranla “dayak/kötü muamele” gösterilmiştir(TÜİK, AYA, 2022).

Bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de boşanma nedenleri hukuksal olarak düzenlenmiştir. Türk Medeni Kanunu’nda boşanma sebepleri; “zina”, “cana kast ve kötü veya onur kırıcı davranış”, “terk”, “akıl hastalığı”, “suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme”, “evlilik birliğinin temelinden sarsılması”, “fiili ayrılık(ortak hayatın yeniden kurulamaması” ve “anlaşmalı boşanma” (Arıkan, 2015, s. 21-22) olarak belirlenmiştir

3.2. Din ve Boşanma

Boşanma olgusu üzerinde en etkili olan faktörlerden biri de dindir. Din ve boşanma arasında dualistik bir ilişki vardır. Bir yönüyle din, çiftlerin boşanmalarını engel olurken diğer yönüyle de boşanmalara neden olabilmektedir. Bu manada din boşanma nedenlerinden birisi olarak

karşımıza çıkmaktadır(Clarke-Steward ve Brentano, 2006, s. 50). Eşlerin aynı din, mezhep ve dini çevreden olmaları, onların evlilik uyumunu artırmaktadır. Dini uyumu yüksek evlilikler, boşanmaları engellemektedir. Buna karşın eşlerin farklı din, mezhep ve din anlayışına sahip olduğu evliliklerde boşanma riski artmaktadır. Bu nedenle eşler arasında yaşanan dini uyumsuzluklar, evliliklerde anlaşmazlık ve çatışmaların artmasına neden olmaktadır. Farklı din ve mezheplere sahip olan çiftler üzerinde kurulan toplumsal baskı ve önyargılar da bu tip evliliklerin boşanmalarla sonuçlanmasında etkin rol oynamaktadır. Dini inanç farklılıklarından ve uyumsuzluklarından kaynaklanan baskılar ve anlaşmazlıklar boşanmalara neden olabilmektedir (Akıcı, 2012, s. 257-259; Ünal, 2016, s. 17-18).

3.2.1. Yahudilikte Boşanma

Esasen dinler aile birliğini ve istikrarını korumaya yönelik sistemler geliştirmişlerdir. Buna karşılık, aile istikrarını bozan unsurlardan birisini de boşanma olarak görmüşlerdir. Yahudilikte boşanmaya izin verilse de hoş görülmemiştir. Boşanma Tanrı'nın nefret ettiği bir olgu olarak kabul edilmiştir(Köse, 2021, s. 111). Nitekim Yahudilik evlenmeyi ve evli olanları övmüş, aile birliğinin korunmasını desteklemiştir. Boşanmaya karşı Kutsal metinlerinde “ben(Tanrı) boşanmadan nefret ederim”, “”karısını kim boşarsa Tanrı ondan nefret eder” ve “kim gençliğinin karısını boşarsa karşılığı gözyaşı dökmektir” şeklinde engelleyici ve yasaklayıcı ilkelere yer verilmiştir. Yahudilik, bir erkeğin “evlendiği kıza bakire olmadığı şeklinde suçlaması, bu suçlamasını ispat edememesi” veya “bekar bir kızla zina sonucu evlenmesi”, “hukuki işlemleri yapamayacak kadar şuurunu kaybetmesi”, “evlendikten sonra sağır, dilsiz, zeka özürlü olması veya karısının aynı akıbete uğraması”, “karısının esir olması” ve “yaşı küçük olan eşi olması” durumlarında boşanması yasaklamıştır. Zira Yahudilik, her iki durumda da erkeğin kadını ömür boyu boşamasını engellenmiştir.

Yahudilikteki erkeğin karısını boşamasını yasaklayıcı bu buyruklar yanında evlilik akdine Tanrı'nın şahit olduğu inancı nedeniyle boşanma Tanrıya karşı hainlik olarak etiketlenmiştir. Bundan dolayı Yahudilikte, bireysel ve toplumsal şartlar ne olursa olsun evlilikte mutsuz olan ve aradığını bulamayan erkekler, “Cehennem yüzü” göremeyecek gruplar arasında gösterilerek evliliklerini sürdürmeleri için motive edilmiştir. Mutsuz evliliklerine katlanan, sabreden ve boşanma ile sonlandırmayan erkekler öbür dünya saadetiyle ödüllendirilmiştir. Böylece eşlerin evlilikleri nedeniyle çektikleri sıkıntı ve acılarla baş etmelerini sağlayan dini inançlar, mutsuz evlilikleri çekilebilir kılmıştır.

Bununla birlikte Yahudilikte eşler arasında aşırı geçimsizlik ve mutsuzluk olması durumunda evliliği kurtarmak için bütün tedbirlere başvurulduktan

sonra çözüm bulunamıyorsa bu tip çiftlerin boşanmasına izin verilmiştir. Evliğin tahammül edilemeyecek ve katlanılamayacak bir aşamaya gelmesi durumunda boşanma dini bir emir olarak kabul edilmiştir(Yasdıman, 2021, s.77-79).

Keyfi ve sebepsiz boşanmayı yasaklayan Yahudilikte, boşanmaya belirli koşullar dahilinde izin verilmiştir(Greenberg, 1996, s.127). Nitekim Tivratta bu kriter, kadının “utanılacak bir şey yapması” olarak belirlenmiştir. Tivrat, utanılacak bir şey yapan kadının, erkeğin “gözünde lütuf bulmaması” durumunda erkeğin kadına “boş kağıdı(get)” yazıp vermesi ve evinden göndermesi öğütlenmiştir. Yahudiler arasında “utanılacak şey”, “zina” veya “erkeğin hoşuna gitmeyecek eylemler” şeklinde iki farklı anlam yaygınlık kazanmıştır. Buna göre Yahudiliğin, zinayı en önemli boşanma kriteri kabul ettiği ve boşanma hakkını erkeğe verdiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Tivratta zina açıkça belirtilmediği için erkeğin, kadının hoşuna gitmeyen davranışları daha fazla yaygınlık kazanmıştır. Bu nedenle Yahudi toplumunda boşanma daha esnek ve kolaylaştırılmış bir olgu olarak yapılaşmıştır. Bu ölçüt, boşanma olaylarının Yahudiler arasında artmasına neden olmuştur.

Yahudi geleneğinde boşanma hem kamusal hukuk hem de dinin onayından sonra gerçekleşebilmektedir. İlk önce boşanma mahkeme yoluyla olmaktadır. Daha sonra mahkemenin boşadığı çiftler hahama giderek dini kurallara göre boşanmaları gerekmektedir. Bununla birlikte Yahudi inançlarına göre kamusal hukukun, tek başına bir erkek ve kadını ne evlendirmesi ne de boşaması meşru değildir. Resmi mahkemelerin boşanma kararları Hahamlar tarafından onaylandıktan sonra boşanma, toplumsal ve dini olarak meşruiyet kazanmaktadır. Mahkeme karşısında boşanma kararları kabul edilmiş çiftlerin, hahama giderek onun huzurunda da boşanma kararlarını ifade etmeleri ve hahamın onların bu kararlarını onaylamasıyla boşanmanın gerçekleşebileceği anlamına gelmektedir. Nitekim Yahudiliğe göre sadece mahkeme kararıyla boşanmış çiftlerin başkalarıyla yaptıkları evlilikler dinen meşru değildir. Bu tip evlilikler, Yahudi topluma karşı işlenmiş bir suç olarak görülmüştür. Bu çiftlerin, Yahudi inançlarına göre evlenmesi yasaklanmıştır.

Aynı şekilde mahkeme kararıyla boşanmış çiftlerden erkeğin, haham huzurunda eşinden boşanmak istemediğini belirtmesi durumunda dinen boşanma gerçekleşmiş sayılmaz. Mahkemece boşanmış olsalar bile haham karşısında eşi tarafından boşanmayan kadının başkasıyla Havrada evlenmesi ve hahama dini inançlara göre nikah kıydırması yasaklanmıştır. Bu durumda olan kadın başkasıyla resmi nikahla evlense de, bu evlilik, dinen geçerli kabul edilmemiştir. Bu şekilde evlenen kadının sonraki evliliğinden doğan çocukların gayri meşru olduğuna inanılmıştır. Yahudi toplumunda dini inançlara göre evlenmemiş çiftlerin çocuklarının da dine göre evlenmelerine izin verilmemiştir. Onların çocuklarının evlilikleri de dini

ve toplumsal olarak gayri meşru olduğuna inanılmaktadır. Nitekim Yahudiliğe göre “evvelki kocası tarafından murdar edildikten sonra kadını kendisine tekrar karı olarak alamaz. Çünkü Rabbin katında bu mekruhtur” şeklinde ifadeden evlenmiş kadın, “murdar edilmiş” olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle evlenip boşanan kadının bir başkasıyla evlenmesi dinen tabulaştırılmıştır. Yahudiliğin boşanmayı düzenleyen bu tür inanç ve uygulamaları, boşanmayı kısıtlayıcı işlev görmüştür(Ünal, 1998, s. 59-60). Nitekim, İsrail’de 1985 ile 2019 yılları arasında boşanma oranları 1.2 ile 1.8 arasında düşük düzeyde kalmıştır(OECD, 2022a). Her ne kadar İsrail’deki boşanma olaylarında 2019 yılına kadar sürekli bir artış olsa da bu yıldan sonra 1.8 boşanma oranında istikrar kazanmıştır(Datapanda, 2025a).

3.2.2. Hıristiyanlıkta Boşanma

Hıristiyanlığa göre evlilik bozulamaz bir kurumdur. Hıristiyan mezheplerin çoğunda ve özellikle Katolikte kutsanmış bir evliliğin bozulması mümkün değildir. Kutsanmış evliliklerde ancak ölümle ayrılık gerçekleşir(Ünal, 1998, s. 123) . Bu nedenle Katolikte Tanrı’nın evlenen çiftlere sevgisinin belirtisini ve kilisenin birliğini sembolize eden, kilise tarafından kutsanan, dini bir bağ ile birbirlerine bağlanan eşlerin evliliğinin(Topçuoğlu, 2010, s. 80; Erbaş, 1998, s. 209) bozulması imkansızdır. Nitekim Katolikliğe göre kilisede evlenen bir erkek ile kadının birlikteliğine Tanrı’da katılır. Katoliklerde, evliliklerin Tanrı tarafından kurulduğu ve kutsandığı inancı, boşanmanın, Tanrı’nın yasakladığı bir olgu olarak kabul edilmesine yol açmıştır(Ünal, 2002, s. 126). Çünkü evli çiftlerin boşanması, Tanrı’ya ve Kiliseye karşı bir itaatsizlik olduğuna ve çiftlerin ayrılmasının ancak ölüm ile gerçekleşebileceğine inanılmıştır. Katoliklikte Hz. İsa ile kilise arasındaki görünmez manevi yapıyı görünür kılan kutsal birliğin göstergesi olarak kabul edilen evlilik ile kurulan aile, neslin çoğalmasında, zinanın engellenmesinde, din eğitiminin verilmesinde, Hıristiyan kimliğinin kazandırılması ve korunmasında en önemli kutsal kurum olarak kabul edilmiştir.

Hıristiyan çocukların yetiştirilmesinin ancak evlilik yoluyla kurulan aile yuvalarında mümkün olduğuna inanılmıştır. Boşanma ile dağılan ailenin Hıristiyanlık eğitimi işlevini yerine getiremeyeceği kabul edilmiştir. Katoliklikte, ailenin bu işlev kaybı, Hıristiyan toplumun ve kimliğinin kaybolmasına neden olarak görülmüştür(Ünal, 2012, s. 280; Tarakçı, 2012, s. 256). Bu nedenle Katoliklikte evliliğin boşanma ile bozulması hoş görülmemiş ve kısıtlanmıştır. Yalnızca çocuğu, cinsel birlikteliği olamayan ve Papanın boşanmasına izin verdiği eşlerin boşanabileceği inancı yaygındır.

İn İncil’deki, “yaradan başlangıçta insanı erkek ve dişi olarak yarattı ve şöyle dedi: bu nedenle insan anasını babasını bırakacak ve karısına

bağlanacak; ikisi tek beden olacak(Tekvin, 2:24). Şöyle ki onlar artık iki değil tek bedendir; o halde Tanrı'nın birleştirdiğini insan ayırmasın(Matta, 19:3-6)" şeklindeki pasajlarda Hz. İsa, Yahudiliğin boşanma inancına karşı çıkmış ve Hristiyanlıkta boşanmaya karşı bir inancın gelişmesini öğütlemiştir. Özellikle Hristiyanlığın boşanmayı kısıtlayıcı inançları Katolik ülkelerde boşanmanın yasaklanmasına neden olmuştur. Bu nedenle Katolik ülkelerde her 1000 kişi başına düşen boşanma oranları çok düşüktür. Örneğin, Slovenya 1.0, Hırvatistan 1.1, İtalya 1.4, İspanya 1.6, Polonya 1.6, Portekiz 1.6, Avusturya 1.6, Macaristan 1.8 (Eurosat, 2023a), dünya 2024 boşanma oranları güncellemesine göre 2023 yılında Peru 0.2, Guatemala 0.6, Malta 0.6, İrlanda 0.7, Venezuela 0.7 ve Uruguay, 0.8 oldukça düşük boşanma oranına sahiptir(Divorce, 2024). Bu ülkelerdeki boşanma oranlarının düşük kalmasında boşanmayı karşı olan Katolik inançlar, boşanmayı izin vermeyen veya zorlaştıran hukuksal sistem ve toplumsal damgalama gibi faktörler etkili olmuştur. Hatta İrlanda 2019 ve Malta ise 2011 yılında boşanmayı yasallaştırmıştır.

Muhafazakar Protestanlık da evliliği eşler ve Tanrı arasında kutsal bir sözleşme olduğuna inanmışlardır. Katolikliğin boşanma yasağına karşı çıkmasına rağmen evliliğin Tanrı tarafından düzenlendiğini ve korunması gerektiğini kabul etmiştir(Çiğdem, 2015, s.17-18). Bu nedenle Protestanlıkta da boşanmayı yasaklayan düzenlemelere gidilmiştir. Ancak eşlerden birisinin zina etmesi veya inanmayan eşlerden birinin eşini terketmesi gibi özel şartlarda boşanmaya izin vermişlerdir(Ünal, 2012, s. 283).

3.2.3. Hinduizm'de Boşanma

Hinduizm de, Yahudilik ve Hristiyanlıkta olduğu gibi, boşanmayı yasaklayan inançları müntesiplerine öğütlemiştir. Nikahın ölünceye kadar geçerli olduğu inancını Hindulara aşıl原因 Hinduizm, tıpkı Katoliklik gibi boşanmayı yasaklamıştır. Hinduizm'de "bir kadın kocası tarafından satılsa ve terkedilse bile boşanamaz" şeklindeki inanç, Tanrısal bir yasa olarak kabul edilmiştir. Erkek egemen bir toplumsal yapıyı güçlendiren Hinduizm'de karısı ölen erkeğin evlenmesine izin verilirken, kocası ölen kadının yeniden evlenmesi yasaklanmıştır. Hinduizm'in hakim olduğu kültürlerde kocasından boşanıp başka bir erkekle evlenen kadınlara toplumsal baskı ve damgalama yapılmış ve hiçbir zaman bu tip kadınlara müsamaha gösterilmemiştir.

Hinduizm'in kadının kocasıyla birlikte dirilebileceği, dul veya boşanmış kadınların uğursuzluk, bela ve musibet getireceği, kocası ölen kadınların kocalarıyla birlikte yakılacağı inançları, kadının eşinden boşanmasının yasaklanmasına neden olmuştur. Kocalarıyla birlikte yakılmayı kabul etmeyen kadınların, ömür boyu şerefsiz, onursuz ve utanç

verici hayat yaşamayı razı olmayı göze almaları gerekmiştir. Kocalarıyla birlikte yakılmayı kabul etmeyen kadınlar, aileleri ve içinde yaşadıkları toplumları tarafından reddedilmişler; kovulmuş ve sürülmüşlerdir. Hinduizm’de boşanma olgusunu şekillendiren bu tür oldukça sert kurallar sisteminin yaygın olduğu Hindular dışında, kocanın “iktidarsız olması”, “deli olması”, “bulaşıcı veya tedavisi olmayan amansız bir hastalığa yakalanması”, “kaybolması” ve “uzun süre evi terketmesi” durumunda kadının boşanmasına izin verilmiştir. Bununla birlikte kast sistemine sahip Hinduizm’de bu koşullar çerçevesinde izin verilen boşanmanın alt kast ve sınıflar için geçerli olduğu, Brahmanlar ve Kşatriya gibi üst kastlar için ise boşanmanın yasak olduğu savunulmuştur.

Hinduizm’in boşanmayı yasaklayan sisteminin tam tersine Hint pozitif hukuku, “aldatma”, “işkence”, “din değiştirme”, “iki yıldan daha uzun süre evi terketme”, “ruhsal ve zührevi hastalık” gibi boşanma nedenleri getirmiştir. Yine Hindistan yasaları, “her iki tarafa da boşanma hakkı tanımış” ve “boşanan çiftlere yeniden evlenme hakkı vermiştir”(Yitik, 2021, s. 196-197). Bütün bu yasal mevzuat Hindistan’da boşanmayı kolaylaştırmasına rağmen Hinduizm’in boşanmayı yasaklayıcı değerler sistemi, boşanma olaylarının daha düşük kalmasında etkin rol oynamıştır. Nitekim Hindistan nüfus bakımından dünyanın en kalabalık ülkesi olmasına rağmen dünyada en düşük boşanma oranına (1000 kişide 0.01) sahip ülkedir. Bunda Hinduizm’in boşanmayı yasaklayıcı, damgalayıcı ve aile şerefine lekeleyici bir olgu olarak sunan inançları rol oynamıştır. Birçok çift boşanmak yerine ayrı yaşamayı ve mutsuz evlilikleri sürdürmeyi tercih etmiştir. Özellikle aile şeref kültürü kadınları, boşanmaya karşı caydırıcı etkide bulunmuştur. Bu nedenle dünyanın en çok nüfusa sahip ülkelerinden birisi olan Hindistan’da boşanma olaylarına çok az rastlanır. Aynı şekilde Hinduizm’in, Budizm’in ve Hristiyanlığın hakim olduğu Sri Lanka’da da evliliğin kutsal olduğuna inanılmıştır. Toplumsal ve dini olarak boşanan kadınlar dışlanmışlardır. Yasal olarak boşanmaya izin verilmesine rağmen boşanabilmek için zina ve istismar gibi suçların kanıtlanması istenmiştir. Bu nedenle Sri Lanka’da boşanma olaylarına neredeyse istatistiksel olarak sifıra yakın bir düzeyde nadiren(1000 kişide 0.15) karşılaşılmaktadır.

3.2.4. Budizm’de Boşanma

Hinduizm’in boşanma olgusunu düzenleyen dini inançlarına karşın, Budizm boşanma ile doğrudan ilgilenmemiştir. Bunun yerine içinde doğduğu kültürlerin boşanma ilgili dini ve geleneksel inançlarını kabul etmiştir. Budizm uzun bir geçmişe, güçlü bir dini geleneksel yapıya sahip olan Hindu kültürü içinde doğmuştur. Dolayısıyla toplumsal hayatı düzenleyen Hindu dini inançları, Budist dini ve kültürel yapısı içerisinde

varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu nedenle Budist aile hayatını, evliliği ve boşanmayı düzenleyen inançları ve toplumsal ahlaki ilkeleri Hinduizm etkisi altında şekillenmiştir. Esasen manastır yaşantısını, inzivayı ve dünyadan kaçışı öğütleyen Budizm’de bu tarz bir mistik din anlayışı aynı zamanda aile ve evlilik bağlarından da kopuşu önermiştir. Buda’nın ailesini ve evini terk ederek, aydınlanma ve manevi gelişim için manastır ve inziva hayatını tercih etmesi, Budist dini hayatında örnek alınmıştır. Toplumsal ve aile hayatı, bireyin aydınlanması ve maneviyatını geliştirmesine engel teşkil ettiğine inanılmıştır. Bu inanç, Budist toplumda kendisini manastıra adayan ve her türlü dünyevi ilgiden tamamen uzaklaşarak manastırda inziva hayatı yaşayan bir rahipler ve talebeler sınıfının oluşmasına neden olmuştur.

Aslında Budizm’de yasaklanan aile ve evlilik bu manastır tarzı yaşamı seçen rahipler sınıfı için konmuştur. Manastır dindarlığını tercih eden rahipler sınıfı aile ve evlilik hayatından kaçış yolunu tercih etmişlerdir. Bununla birlikte bazı rahiplerin aile ilişkilerini de manastır yaşantısı ile birlikte sürdürdükleri görülmüştür. Fakat Budist toplumsal yapısında manastır tarzı dini yaşayan rahiplerin bakım, geçim ve ihtiyaçlarını karşılayan Budizm mensupları olan ikinci bir geniş toplumsal kesim söz konusudur. Bu sınıf, rahiplerin ailelerinden ve Budizm’i benimsemiş bireylerden oluşmaktadır. Manastır dini yaşantısını benimsemiş rahipler dışında Budist toplumun geneli içinde aile hayatından kaçan Budistlerle karşılaşma olasılığı çok düşük kalmıştır. Diğer taraftan Manastır dini yapısının ataerkil bir aile yapısının modeli olarak inşa edildiği, manastır çevresinde manastır aileleri kurulduğu bilinmektedir. Budist manastır ataerkil aile yapısı sayesinde keşişlere Budist kimliği kazandırmak amaçlanmıştır. Manastıra üyelik ritüeli ile Manastırda yaşayan ve manastır dışındaki bütün Budist olan toplumun “Budda’nın oğlu” olduğuna ve yeniden doğduğuna inanılmıştır. Böylece manastır ataerkil aile yapısı, Budist toplumlarda hakim olmuştur. Her ne kadar manastır yaşantısı için ailevi ve dünyevi yaşamı terk etmeyi övse de Budizm’in manastır hayatının ailelerin finansal desteğine bağımlı olması, dinin toplumsal yaşamda varlığını sürdüre bilmesi için ailelerin, çocukların dini sosyalleşmeleri sağlamadaki rolleri nedeniyle mutlu bir aile hayatının sürdürülmesi desteklenmiş ve boşanma hoş görülmemiştir(Arslan, 2021, s. 203-209).

Budizm’e göre mutlu bir aile hayatı için kadın ve erkek birbirlerine saygı ve sadakat göstermeli, çocuklarına Budizm’i ve toplumsal gelenekleri aşılamalıdır. Budist din anlayışında boşanma yasak olmamasına karşın Budizm’in yayıldığı toplumlar arasında boşanma ile ilgili geleneksel ve kültürel yapıyı şekillendiren Hindu inançların etkisi nedeniyle Budist toplumlarda boşanmalar, oldukça düşük düzeylerde gerçekleşmiştir(Arslan,

2021, s. 214). Örneğin, nüfusunun çoğunluğunun Budist olduğu Tayland'da boşanma dini bir tabuya dönüştürülmüştür. Aile bağlarını ve ataerkil aile yapısını destekleyen Budist inançlar, Tayland'da boşanmaların oldukça düşük düzeyde (0.58) kalmasında etkin bir rol oynamıştır(Thailanddivorce.com). Aynı şekilde Budizm'in yaygın olduğu ülkelerden Japonya'da 1.5(OECD, 2022a), 2025 dünya nüfus raporuna göre 2023 yılında Güney Kore'de ise 1.8(WPR, 2025) oranında boşanma gerçekleşmiştir.

Budist ülkelerden Japonya'da boşanma oranlarının düşük kalmasının bir diğer nedeni ise Şintoizm'dir. Japonya'da Budizm yanında Şinto dini de yaygındır. Şintoizme göre boşanmaya karar verme yetkisi erkeğin ailesine verilmiştir. Erkeğin ailesi toplumsal geleneksel olarak gelini boşayabilmesi için kız tarafına meşru bir gerekçe sunması gerekir. Boşanmaya karşı toplumsal baskı korkusu ve kız tarafının boşanma gerekçesini kabul etmemesi, bunu kendi aileleri için hakaret ve şerefi lekeleme olarak algılaması, bu nedenle erkek tarafına kin beslemesi ve düşmanlık etmesi endişesi erkeğin ailesinin kolayca boşanma kararı almasını engellemiştir. Diğer taraftan Şintoizm'e göre boşanan çiftlerin çocuklarının velayeti anneye verilir ve baba çocuk yetişkinlik çağı gelinceye kadar çocuğuna ve annesine bakmakla sorumlu tutulmuştur. Şinto toplumu arasında bu uygulama erkeğin maaşının yarısını çocuklar büyüyene kadar kadına nafaka olarak vermesi şeklinde normlaştırılmıştır. Bundan dolayı Şinto toplumu arasında çocukları olan erkekler, boşanmadan kaçınmışlardır. Boşanma daha çok çocukları olmayan evli çiftler arasında görülmektedir. 1947 yılında hukuksal olarak kadına boşanma hakkı tanıyan Japonya'da anlaşmalı boşanmaların mahkemeye gerek kalmadan belediyeye çift ve iki şahidin imzaladığı belgeyi vermeleri suretiyle gerçekleşir. Boşanma konusunda anlaşmazlık içinde olan çiftler ise mahkeme yoluyla boşanabilirler(Şenavcu ve Üstek, 2021, s. 313-314). Esasen Japon hukuk sisteminin boşanmayı bu kadar çok kolaylaştırmasına rağmen Japonya'da boşanma oranlarının düşük kalmasında Şintoizmin, ailenin sürekliliğini sağlayan inançları ile boşanmayı güçleştiren değerler sisteminin rolü büyüktür.

3.2.5. Kofüçyanizm'de Boşanma

Kofüçyanizm'de evlilik ve ailenin sürdürülmesine önem verilmiştir. Kofüçyüslükte toplumsal yaşamda iyiliğin ve kötülüğün kaynağı ailedir. Aile iyi olursa toplumda iyi olur. Konfüçyüs, iyi ve erdemli bir toplumun temeli olarak düzenli aileyi görmüştür. Konfüçyüslükte kadının kocasına itaat etmesi gerektiğine inanılır. Kadının yaşamı boyunca babasına, kocasına, kocasının ailesine, boşandığında veya dul kaldığında en büyük erkek çocuğuna itaat etmesi dini görevidir. Konfüçyüsçülüğün cinsiyete dayalı iş bölümünde erkeğe ev dışı işlerde çalışma ve kadını bakma, kadına

ise ev işlerini yapma, çocukları, evdeki yaşlıları bakma sorumluluğu yüklenmiştir (Şenavcu ve Üstek, 2021, s.306-307; Güvenç, 2002, s.211-212). Bu nedenle Kofüçyüsçü ataerkil aile yapısında ancak bazı koşullar çerçevesinde boşanmaya izin verilse de genel olarak boşanma hoş görülmemiştir. Kofüçyüslükte boşanma hakkı erkeklere tanınmıştır. Kadınlara ise kocalarının, babalarının ve abilerinin rızalarını alarak boşanma talep etme hakkı verilmiştir. Kofüçyüslüğe göre bir erkeğin eşini boşayabilmesi, eşinin anne ve babasına saygısızlık etmesi, erkek çocuğunun olmaması, kocasını kıskanması, zina, gevezelik ve hırsızlık etmesi gibi boşanma nedenlerine bağlanmıştır. Konfüçyanizmde bir çiftin boşanmasınsa, koca, babası veya büyük erkek kardeşi karar verebilir. Kadının boşanma nedenlerinden herhangi birini ihlal ettiğine koca, kocanın babası veya büyük erkek kardeşi karar verdiğinde erkek karısını boşayabilir. Buna karşın “kadının boşandıktan sonra gidecek bir yerinin olmaması”, “kocasının anne babası için üç yıl yas tutmuş olması”, “fakir olan erkeğin evlendikten sonra zenginleşmesi ve onurlu bir statü kazanması” şeklindeki üç koşula bağlı olarak erkeğin eşini boşaması yasaklanmıştır.

Kofüçyanizm’de boşanan erkeğin yeniden evlenmesi önünde herhangi bir engel konulmamıştır. Fakat boşanan kadınların topluma uğursuzluk, bela ve musibet getireceğine inanılmıştır. Boşanmış kadınlar, toplumsal olarak dışlanmış ve damgalanmıştır. Keza boşanmış kadınlar, toplumda istenmemiş, hor görülmüş ve hoş karşılanmamıştır. Boşanan kadın, ailesi ve toplum için utanç verici olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle boşanan kadınları, kendi aileleri bile sahip çıkmaktan ve hoş görmekten kaçınmışlardır. Boşandıktan sonra uğursuzluk, bela, utanç getireceğine inanılması, kadının geri baba ocağına döndüğünde kaba ve sert davranışlarla karşılaşmasına neden olmuştur.

Konfüçyanist gelenekte çocuk, babanın ailesinin doğal üyesi olarak kabul edilmiştir. Çocuğu olan kadının boşandıktan sonra çocuğunun velayetini alması söz konusu değildir. Hatta çocuklarını bir daha ömür boyu görememe riski vardır. Yine Konfüçyüsçülükte erdemli kadının evde kalması veya ev hanımı olması gerektiği inancı topluma empoze edilmiştir. Toplumda kadının erdemliliği evde kalması ile ilişkilendirilmiştir. Erdemli bir kadının yerinin evi olduğu inancının yaygın olduğu bir toplumda boşanan kadının, ev dışı işlerde çalışmasında ve geçimini sağlamasında güçlüklerle karşılaşması kaçınılmazdır. Dolayısıyla mutsuz evliliği olan kadınların, boşandıktan sonra kendilerini bekleyen toplumsal, ekonomik ve dini riskler nedeniyle boşanmayı tercih etmelerini engellemiştir. İşte Kofüçyanizmin boşanmayı uğursuzluk olarak tabulaştırması, boşanmış kadınların toplumsal olarak dışlanması, damgalanması, utanç verici olduğuna inanılması, Konfüçyanizmin yaygın olduğu toplumlarda

boşanma olaylarının oldukça nadir gerçekleşmesine neden olmuştur. Örneğin, geleneksel Çin toplumunda boşanmanın, boşanan kişiye, ailesine ve içinde yaşadığı topluma uğursuzluk getireceğine inanıldığı için boşanmalarla nadiren karşılaşılmıştır (Battal ve Taşkın, 2021 s. 264-265). Konfüçyanizmin yaygın olduğu Vietnam’da da boşanma oranları çok düşük düzeyde kalmıştır. Çünkü Vietnam toplumunda Konfüçyüs’lüğün daha çok kalıcı evlilikleri ve aile birlikteliğini sürdürmeyi amaçlayan inançlarına yaygın olarak inanılmaktadır. Konfüçyüs’lüğün boşanmayı hoş görmeyen inançları, çitlerin boşanmadan kaçınmalarına neden olmuştur.

3.2.6. İslam’da Boşanma

Hinduizm, Budizm, Konfüçyanizm, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi İslam da bir kadın ve erkeğin evlendikten sonra boşanmasına izin vermesine rağmen hoş görmemiştir. Nitekim Hz. Muhammed’in, “Allah katında en sevilmeyen helal boşanmadır” ve “Evlenin ve boşanmayın. Çünkü boşanmadan dolayı Arş titrer” (Acluni, 2019, s. 63-64) şeklindeki buyrukları, evli çiftlere, boşanmayı, en son kullanabilecekleri olumsuz bir araç olarak sunmuştur. Bu nedenle İslam, “eşlerin birbirlerinden nefret etmesi”, “şiddetli geçimsizlik”, “karılık ve kocalık görevlerini yerine getirememe”, “zina”, “delilik”, “bazı hastalıklar”, “kocanın kaybolması” ve “dinden dönme” şeklinde belirlenen boşanma koşulları çerçevesinde boşanmaya izin vermiştir. Bunlar dışında keyfi ve gerekçesiz boşanmayı yasaklamıştır. Hatta, sevgisizlik nedeniyle boşanmaya da izin vermemiştir. Eşini sevmeme boşanma gerekçesi olarak kabul edilmemiştir.

İslam, mümkün olduğunca aile birliğini korumayı ve evliliği sürdürmeyi amaçlamıştır. “Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır” (Nisa, 4:30) şeklindeki ayet ile Kur’an, eşler arasındaki anlaşmazlıkların ve geçimsizliklerin boşanma ile sonuçlanmadan önce, erkek ve kadının ailelerinden birer kişinin ara bulucu olmasını ve onların sorunlarının çözülmesine yardımcı olmalarını Müslümanlara öğütlemiştir. Tarafların aileleri içinden seçilen iki ara bulucu tarafından kadın ve erkek arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi ve onların barıştırılması önerilmiştir. Onların bu girişiminden sonuç alınamadığı durumlarda boşanmanın iki şahit huzurunda (Talak, 65: 2) gerçekleşmesine onay vermiştir.

Evliliğin sürdürülebilirliğini destekleyen ve boşanmayı kısıtlayan bu inançlar yanında Kuran’da boşanmayı düzenleyen kurallara yer verilmiştir.

“Eğer eşler birbirinden ayrılırsa Allah, bol nimetinden her birini zenginleştirir (diğerine muhtaç olmaktan kurtarır)”(Nisa, 4:130).

“Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde) boşayın ve iddeti sayın....(Talak, 65: 1) boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca (üç ay bekleyince) onları güzelce tutun, yahut onlardan güzelce ayrılın. İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yapın...(Talak, 65: 2)

“...Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah’a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah’ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler..(Bakara, 2:228).

Bu ayetlerden de anlaşılacağı üzere diğer evrensel dinlerde olduğu gibi, İslam da boşanma hakkını genellikle erkeklere vermiş ve boşanmayı dini bir kurum olarak düzenlemiştir. Buna göre boşanma erkeğin karısına “boş ol” demesiyle gerçekleştirebilir. Bu düzenleme Yahudilik ve Hristiyanlıktan İslam’ın boşanma anlayışını ayıran en önemli niteliklerdir. Müslüman toplumda evli çiftlerin evliliklerini sonlandırmak için mahkemeye veya müftülüğe gitmelerine gerek görülmemiştir. Erkeğin eşine boşadığını söylemesi yeterli sayılmıştır. Bu norm esasen boşanan çiftlerin tekrar geri evlenmelerini dini olarak meşru kabul edilmesinde önemli bir işlev görmüştür. Çünkü Yahudilik ve Hristiyanlıkta boşanma bir kez gerçekleşti mi bunun geri dönüşü söz konusu değildir. Erkeğin eşine üç kez “boş ol” demesiyle boşanmanın dini açıdan gerçekleştiğine inanılmasına rağmen İslam dünyasında boşanma mahkeme kararı ile gerçekleşmektedir.

“..(Dönüş yapılabilir) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır...”(Bakara, 2: 229) şeklindeki ayette belirtildiği gibi İslam kültüründe bir erkeğin eşini iki defa boşasa da dini inançlara göre onunla tekrar evlenmesi kabul edilmiştir. Fakat, İslam, erkeğin eşini üçüncü kez boşamasıyla veya mahkeme kararıyla boşanmanın gerçekleşmesiyle boşanan çiftlerin tekrar birbirleriyle evlenmeleri oldukça zorlaştırılmıştır. Nitekim bu durum Kuran’da “... Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikahlanmadıkça ona helal olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde onlar (kadın ile ilk kocası) Allah’ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah’ın, anlayan bir toplum için açıkladığı ölçüleridir”(Bakara, 2: 230) şeklindeki ayet ile normlaştırılmıştır. Bu norma göre boşanan bir erkekle kadının tekrar evlenmesi ancak kadının bir başkası ile evlenmesi, daha sonra o kişiden ayrılması şartına bağlanmıştır. Boşanan kadının eski

kocasıyla tekrar evlenebilmesi için bir başkası ile evlenmesi kuralı, esasen boşanma eylemini güçleştiren ve cezalandıran bir dini kural olarak ihdas edilmiştir.

Müslüman toplumlarda boşanma olgusunu düzenleyen dini inançlara toplumsal yaşamda güçlü ve yaygın olarak bağlılık gösterilmesi nedeniyle boşanma oranları düşük kalmıştır. 1000 kişilik nüfusa düşün boşanma oranı Dünya Nüfus Raporu 2025 verilerine göre Özbekistan'da 1.4, Kuveyt'te 1.6, Kırgızistan 1.8'dir(WPR, 2025). 2022 yılında bazı İslam ülkelerinden elde edilen istatistiklere göre boşanma oranları, Libya, 0.2, Tunus 1.2, Cezayir 1.6, Endonezya 1.6 ve Malezya 1.8 (divorce.com) olarak tespit edilmiştir. Türkiye dahil Müslüman ülkelerde yapılan araştırmalar da boşanma oranlarının daha düşük olduğunu göstermektedir(Çoşkun ve Sarlak, 2020, s. 2). Bu ülkelerde boşanma oranlarının düşük kalmasında sosyal ve ekonomik değişimlere karşı direnen boşanmayı engelleyici dini ve geleneksel sistemin hakim bir rolü vardır.

3.3. Türkiye'de Boşanma ve Din

Boşanma, Türk toplumsal yapısının geçmişten günümüze süregelen unsurlarından birisidir. Toplumsal hayatta dinin ve geleneğin çok etkin olduğu devirlerde boşanma nadiren karşılaşılan bir olgu olmuştur. Yine de Osmanlı döneminde boşanma “dini” ve “resmi” olmak üzere iki yolla gerçeklemiştir. Birincisi, erkeğin kadına sözlü olarak üç kez “boş ol” demesiyle dini ve toplumsal olarak eşlerin boşandığına inanılmıştır. Erkeğin eşini sözlü olarak boşamasını kamu otoritesi tanımamıştır. Bu tip boşamanın kamu tarafından meşru kabul edilebilmesi için resmi olarak mahkemelerde şariat kurallarına göre kadılar tarafından çiftlerin boşanması zorunlu tutulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, İslam hukuku çerçevesindeki boşanma uygulaması, 1926'da yürürlüğe giren Medeni Kanun ile değiştirilmiştir. 1988 yılında, karşılıklı rıza ile boşanmaya izin veren yasanın 1988'de yürürlüğe girmesiyle boşanma yasal olarak daha da kolaylaşmıştır(Kavas ve Gündüz-Hoşgör, 2010, s.107).

Türkiye'de din, boşanma olgusunun düşük kalmasında en etkili faktörlerden birisidir. Türk kültüründe zina ve boşanma cezası ağır olan suçlar arasında yer almıştır(Eröz, 1991, s 245). Yine de Türkiye'de boşanma oranlarının 1990'lardan itibaren önemli ölçüde artmaya başlaması, boşanmayı kısıtlayan veya engelleyen dini inanç sistemlerinin yavaş yavaş değişime uğradığını gösterdiğini ileri sürmek çok abartılı bir yaklaşım olur. Çünkü Türkiye'de boşanma oranları, bazı Batı ülkelerine göre daha düşüktür(Yurtkuran Demirkıran vd. 2009, s. 5).

Türkiye’de Boşanmanın yapısal özelliklerini, boşanmış kadın ile ilgili damgalama ve dışlama kültürü, kadının ekonomik bağımsızlığının olmayışı, imam nikahlı evlilikler, kırsal dini yapı, ekonomik gelişmişlik düzeyi (Arıkan, 1992), boşanmanın dinen hoş görülmemesi, aile büyüklerinin eşler arasındaki sorunların çözümünde aracılık rolü, “bir yastıkta kocayın”, “kol kırılır yen içinde kalır”, “ocağın sönmesin tütsün” ve “gelinliğinle çıkarsın, kefeninle dönersin”, “bekara karı boşamak kolaydır” vb gibi deyimlerin kodladığı toplumsal, dini ve geleneksel sistemler belirlemiştir. Toplum arasında dilden dile aktarılan bu dini sözlü kültür ürünleri, güçlü aile bağlarının, evliliklerin sürekliliğinin toplumsal olarak yapılaşmasını ve boşanmayı engelleyici normları sağlamıştır. Bütün bu faktörlerin Türk toplumsal yapısında boşanma olgusunu etkilediği anlaşılmaktadır.

Türk toplumunda ise başkası ile evlenmiş, boşanmış bir kadın ile evlenenleri damgalayıcı önyargılar, yaygın ve etkindir. Boşanan çiftlerin tekrar birbirleriyle evlenmelerine uygulanan bu sert cezalandırma sistemi, bu tip evlilik kurumunun işlevsiz kalmasına neden olmuştur. Toplumsal yapıda, boşanan çiftlerin yeniden birbirleriyle evliliğin işlevsiz kalması nedeniyle evlilik kurumunun bu alt parçasının bozulmasının toplumsal sistem üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek ve toplumsal ihtiyacı karşılamak üzere tampon bir mekanizma olarak “hülle evliliği” kurumu üretilmiştir. Hülle evliliği kurumu, boşanan çiftlerin yeniden birbirleriyle evlenmesini meşrulaştırma ve normalleştirme işlevi görmüştür. Hülle evliliği, boşanan çiftlerin tekrar birbirleriyle evlenebilmesi için kadının başka bir erkekle evlenmesi ve daha sonra boşanması şeklinde uygulanan oldukça sert toplumsal cezayı yumuşatmış ve katlanılabilir hale dönüştürülmüştür. Çünkü boşanan kadının başka bir erkekle evlenmesi ve sonra o kadınla tekrar evlenmek, namussuzluk ve şerefsizlik gibi etiketlemelerin kişilik ve toplum yapısı üzerindeki etkisi, toplum tarafından üretilen hülle evliliği tampon mekanizması ile işlevsiz kılınmıştır. Bu sayede boşanan kadının kocasıyla tekrar evliliğinin toplumda göreceği işlevi hülle evliliği yerine getirmeye başlamıştır.

Yine de hülle kültürü boşanmış çiftler hakkında olumsuz önyargı ve etiketlerden tam olarak arındırma konusunda yeterince işlevini yerine getirememiştir. Bu nedenle boşanmış çiftlerin hülle yoluna başvurmaları marjinal bir eylem tipi olarak kalmıştır. Bunun yerine boşanmış çiftlere uygulanan toplumsal baskı, cezalandırma ve dini yaptırımlar nedeniyle evliliği sürdürme tercih edilmiştir. İşte Türkiye’de boşanma olgusunu düzenleyen dini inanç ve değerler sisteminin toplum arasında yaygın ve etkin olması nedeniyle boşanma hızı daha düşük kalmıştır. Özellikle bu inançların daha güçlü olduğu kırsal bölgelerde boşanma çok daha düşük gerçekleşmektedir. Türkiye’de boşanan çiftlerin tekrar evlenmesini

engelleyen dini kuralların gevşemesine ve hukuksal olarak bu dini engellerin kaldırılmasına, kırsal kesimlerden şehirlere göç edenler arasında bu tür inançların güç kaybetmesine bağlı olarak boşanma oranları da artmaya başlamıştır.

Türkiye’de boşanmayı düzenleyen dini, toplumsal ve geleneksel inançlar, değerler ve kurumsal sistemler zaman içinde önemli değişimler göstermiştir. Türk toplumsal yapısında boşanmayı kısıtlayan inanç ve uygulamalar etkisini yitirmeye başlamış ve bu yüzden boşanmalar kolaylaşmıştır. Eğer kadının nikah şartı olarak boşanma hakkı talep etmediyse boşanma hakkını sadece erkeğe tanıyan dini kural, resmi hukuk sisteminde kadına da boşanma hakkı verilerek ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle kadınlar da boşanmak üzere mahkemelere başvuru hakkı elde etmişlerdir.

Bununla birlikte İslam’da boşanmış kadına, mehir olarak verilenler ve takılar dışında ekonomik teminat verilmemiştir. Kocalarıyla sorun yaşayan kadınların, sorunlu evliliklerinden kurtulmak için evlenirken aldıkları mehir karşılığında boşanmayı tercih ettikleri gözlenmiştir(Erten, 2018b). Bununla birlikte çoğu zaman, mehir ve takı da kadının ekonomik olarak bağımsızlık ve özgürlük kazanması için yeterli ödemeler değildir(Erten, 2014, s.396-397). Oysa Türkiye’de boşanan kadına bağlanan ömür boyu nafaka ve hatta tazminatlar, kadının kocasına ve ailesine bağımlılığını azaltmıştır. Dolayısıyla aslında kadının ekonomik bağımsızlığı olmasa bile boşanmış kadına tanınan bu ekonomik avantajlar nedeniyle evlilikleri sürdürmek yerine boşanmayı seçmesine neden olmaktadır.

Toplumda erkeğin üç kere eşini boşamasıyla boşanmanın gerçekleştiği inancı süreklilik arzetsen de bu inancın resmi hukukta bir karşılığı bulunmamakta ve bu normun ve bağlayıcılığını yitirmeye başladığı görülmektedir. Yine boşanan çiftlerin yeniden evlenmelerini düzenleyen dini inanç ve uygulamalar da Hukuk tarafından ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle boşanan çiftlerin tekrar evlenmesi önünde Hukukî olarak hiçbir engel kalmamıştır. Boşanan çiftlerin yeniden evliliği ile ilgili dini düzenlemeler ve hülle evliliği işlevsiz kalmıştır. Toplumsal sistemi oluşturan alt parçaların kimileri, işlevsiz kalabilir, kimileri gizli işlev ve kimileri de bozuk işlevler görebilir(Merton, 1968, s. 105-106). Buna göre toplumsal sistemin bir alt parçası olan dini yapının alt parçalarından bazıları da hem dini hem de toplumsal sistemle uyum sağlayamayabilir. Dini sistemin alt parçalarından bazıları, kimi zaman toplumsal sistemin uyum, denge ve düzenini sağlama, kimi zaman da toplumsal sistemin düzen ve dengesini bozucu işlevi görürken, kimi zaman da toplumsal sistemde işlevsiz kalır(Akgün ve Karaşahin, 2025, s. 2879).

Türkiye’de dini olarak boşanmayı kısıtlayan sistemlerin Hukukî olarak yaptırım ve bağlayıcılık gücünü kaybetmesiyle boşanmalar kolaylaşmıştır. Boşanma ve boşananların yeniden evliliği ile ilgili hukukî düzenlemeler, zamanla dinin evlilikle ilgili geleneksel rol ve işlevlerinde kayıplar yaşamasına neden olmuştur. Zira din, boşanma ile ilgili bu tür kurumsal işlevlerini resmi hukuk ve adalet sistemine terk etmiştir. Bu yüzden her ne kadar boşanma ile ilgili inançlar, toplumsal yaşamda varlığını korusa da dinin boşanma olgusu üzerindeki denetim, kontrol ve otoritesinin, Türkiye’de resmi olarak bir karşılığı kalmamıştır. Artık din, boşanma üzerindeki otorite ve denetim işlevini pozitif hukuka ve mahkemelere bırakmıştır. Fakat dinin boşanma ile ilgili rol işlev kaybı ona yeni rol ve işlevler kazandırmıştır. Boşanma ile ilgili dini yapı, resmi hukuk sistemine uyum sağlamıştır. Böylelikle boşanmayı düzenleyen hukuksal mevzuat ve boşanmayı gerçekleştiren mahkeme kararları İslamileştirilmiştir. Din, boşanma hukukunu istila etmiştir.

Boşanmayı kolaylaştıran hukuk sistemi yanında Türk toplumunda boşanmayı damgalayıcı ve etiketleyici bir olgu olarak tabulaştıran dini ve geleneksel inançlar da değişime uğramaya başlamıştır. Bu yüzden boşanmanın toplumsal kabulü yaygınlaşmış, normalleşmiş ve sıradanlaşmıştır. Boşanmayı kısıtlayan ve damlayan sözlü kültürel yapıda nesilden nesile formüleleştirilerek aktarılan, “gelinliğinle çıkarsın kefeninle dönersin” deyiminin şifrelediği dini ve geleneksel yapı, işlev kaybı yaşamaya başlamıştır. Nitekim Türkiye’de aile, boşanmış kızlarına sahip çıkmaya, onları korumaya ve bakmaya yönelik kültürel bir yapı değişikliğine uğramıştır. Böylece artık ailede kızlarının aldıkları kararları kabul etme ve onu destekleme eğilimi yaygınlık kazanmıştır. Bundan dolayı, kadınları evliliği sürdürmeye zorlayan inançlar zayıflamıştır. Hatta günümüzde erkek ve kız tarafının çiftleri boşanmaya teşvik etme kültürü geliştiğine şahit olunmaktadır.

Toplumsal sistemde boşanmış çiftlerin evlenmesi ile ilgili tabular da yıkılmaya yüz tutmuştur. Nitekim, boşanmış bir kadınla evlenmeyi, hoş görmeyen geleneksel dini ve kültürel yapı, önemli ölçüde dönüşmüştür. Çünkü boşanmış bir kadınla evlenmek artık namus ve şeref kültürünün damgalayıcı bir ölçütü olmaktan çıkmış, bu tür evlilikler, dini olarak normal ve hoş görülmeye başlanmıştır. Bu tür dini ve kültürel damga unsurlarının etkisini yitirmeye başlamasıyla birlikte günümüzde boşanmalardan sonra yeniden evlilikler hızlanmış ve kolaylaşmıştır. Bu nedenle Türkiye’de dini hoşgörü ve özgümlüklerin bireysel ve toplumsal düzeyde daha da güçlenmeye başlaması, boşanmaların dini ve toplumsal olarak kabulünün yaygınlaşması, boşanmalarda artışa neden olmuştur.

Aile bağlarının zayıflaması, aile içi ilişkilerde çatışma ve anlaşmazlıkların artması da boşanmalarda etkin rol oynamaktadır. Özellikle kökleri ezeli geçmişe kadar uzanan ve günümüzde de etkisini

sürdürmeye devam eden gelin kaynana anlaşmazlıkları ülkemizdeki boşanma olaylarında rol oynayan faktörlerden bir diğeridir.

Türkiye’de aile yapısını destekleyen temel toplumsal ve dini değerlerin yavaş yavaş çözülmeye başlaması, şehirlileşmenin artması, ulaşım ve iletişim araçlarının yaygınlaşması, tüketim tutkusu, cinsiyet rol farklılaşmalarında yaşanan değişimler, stres, tahammülsüzlük, yoksulluk, geçimsizlik, kadının ekonomik bağımsızlık kazanmaya başlaması, dini ve ahlaki çözülme vb gibi faktörlere bağlı olarak boşanma hızı artmıştır (Başkaya ve Ünal, 2017, 351)

Boşama hızını etkileyen bu faktörlere, toplumsal ve ekonomik gelişmelerle birlikte toplumsal karmaşıklığın ve gelişmenin hızlanması da eklenmektedir (Yıldırım, 2004). Çünkü sosyal ve ekonomik gelişmelere paralel olarak aile yapısında önemli değişimler meydana gelmektedir. Örneğin artan şehirlileşme ve endüstrileşme, geleneksel geniş aileden çekirdek aile tipine doğru geçişi, çekirdek ailenin anne-baba ve çocukların bakımı, ekonomik ve toplumsal sorunlarla tek başına kalması, anne, baba ve akraba desteğinden çekirdek ailelerin yoksun kalması, eşler arası eşitlik kültürünün yaygınlaşması, kadının ekonomik bağımsızlık kazanmaya başlaması, ekonomik refahın artması, aileyi ve evlilikleri koruyan toplumsal ve dini değerler sisteminin zayıflamaya başlaması ve boşanma olgusu ile ilgili damgalanma kültürünün gevşemesi, boşanmaların eskiye göre toplumsal olarak daha kabul edilebilir olması, boşanma hızının artmasında etkili olan bazı faktörler arasında sayılabilir. Boşanmayı artıran bu faktörlerin yanı sıra boşanmayı kısıtlayan geleneksel, dini ve hukuksal yapının boşanmayı kolaylaştıracak şekilde değişime uğraması, evlilik yaşı, evlilik süresi, mutluluk, sevgi, aşk arayışı, evliliğin ödüllendirici ve doyum sağlayan bir kurum haline dönüştürme arzusu, sosyal ve ekonomik durum, eğitim durumu, bölgesel, toplumsal ve kültürel farklılıklar da boşanma olgusunu belirleyen etmenler arasında gösterilmektedir (Eyce, 2002, s. 86-87).

Aile bütünlüğü ve birlikteliğini korumayı amaçlayan dini ve geleneksel inançların zamanla değişime uğraması sonucunda aile içinde eşlerin uyumsuzluğu artmıştır. Aile yapısında meydana gelen eşler arasındaki uyum ile ilgili değişimler, aile içinde bireyin rol, beklenti ve sorumluluklarının dönüşmesine yol açmıştır. Türk aile yapısında ortaya çıkan eşlerin bencil ve egoist eğilimi boşanma hızının artmasında bir başka etmen olarak gösterilebilir. Günümüz toplumsal yapısında çiftlerin artan benlik algısı, evlilik ve aileden, ödül ve doyum beklentilerinin çok yükseldiği kurumlara dönüştürmüştür. Her iki tarafın veya birinin evlilikten beklentilerinin karşılanmaması durumunda evlilik boşanma ile son bulabilmektedir (Günindi Ersöz, 2011, s. 260). Çiftlerin beklentilerindeki artışa paralel olarak evliliklerde eşlerin yaşadıkları bireysel ve toplumsal tatminsizlikler ve eşler arası ilişkilerin çok çabuk tüketilmesi de boşanmalara neden olabilmektedir (Zencirkıran, 2016, s. 168).

Aile içinde bireyselleşmenin artmaya başlaması, bireysel menfaat, talep ve egoizme dayalı aile içi ilişkileri, dini ve geleneksel aile değerlerini dönüştürmüştür. Bu nedenle eşlerin artan talep ve isteklerini karşılanmakta zorlanan çiftler arasında boşanmalar olabilmektedir (Beck ve Beck-Gernsheim, 2014, s. 56). Bencillik, fedakarlıktan kaçınma, eşine değer vermeme, eşine yeterli zaman ayırmama, kendi isteklerini dayatma, eşin isteklerini önemsememe, sorun yaşayan eşe karşı alttan almama, tahammülsüz olma (Tarhanacı, 2017, s. 114), ben duygusunu, biz duygusuna dönüştürememe, tolerans göstermeme (Kaya ve Tan Eren, 2020, s. 720), eşlerin birbirlerini değiştirmeye çalışmaları (Kaya, 2016, s. 425), eşler arasındaki karakter uyumsuzlukları (Oğurtan, 2011, s. 20), çiftler arasında yaşanan ihmalkarlıklar, psikolojik sorunlar, stres (Kaya ve Tan Eren, 2020, s. 720), kilo veya zayıf olma (Oğurtan, 2011, s. 28-29), kıskançlık (Kaya, 2016, 426-427), gibi psikolojik faktörlere bağlı olarak da boşanmalar gerçekleşebilmektedir.

Boşanma, dini, toplumsal, ekonomik ve duygusal olarak birey üzerinde ciddi olumsuz etkiler bırakır. Bu açıdan, boşanma olgusu oldukça karmaşık bir yaşam geçiş sürecidir ve etkileri yaşam boyu devam edebilir. Boşananların, duygusal olarak, korku, öfke, üzüntü, suçluluk ve depresyon, boşluk, reddedilme, değersizlik ve yalnızlık hissettikleri görülmüştür. Boşanmış kişilerin, uzun bir boşanma döneminden sonra bile, evli, hiç evlenmemiş ve yeniden evlenmiş olanlara göre daha fazla psikolojik sorunlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Toplumsal olarak ise boşanmanın, sosyal çevre ve ağın küçülmesine, sosyal statü ve rollerde önemli değişikliklere neden olmuştur (Yılmaz ve Fişiloğlu, 2006, s. 150). Ayrıca, çiftlerin bağlanma türleri, duygusal yapıları ve başa çıkma mekanizmaları gibi zihinsel durumlarla ilgili değişkenler de boşanma sürecini etkilemektedir (Cohen & Finzi-Dottan, 2012).

Bu psikolojik ve sosyolojik faktörlerin yanı sıra uyuşturucu, alkol kullanımı ve kumar oyna gibi kötü alışkanlıklar da boşanmalarla sonuçlana bilmektedir (Clarke-Steward ve Brentano, 2006, s. 49). Goode (1956, s. 123), katılımcıların boşanma nedenleri ile ilgili verdikleri cevaplardan hareketle alkol kullanmayı ve kumar oynamayı boşanmayı belirleyen nedenler arasında tespit etmiştir. Daha sonra Levinger (1966, s. 804-805)'de alkol kullanmayı boşanma nedenleri arasında göstermiştir.

Türkiye'de yapılan araştırmalarda da alkol kullanımı ve kumar oynama gibi kötü alışkanlıkların boşanmalara neden olduğu bulgusu elde edilmiştir (Çavlin, 2014, s. 205). Nitekim Arıkan (1992), erkeklere göre kadınların daha yüksek oranda (%48), içki ve kumar gibi kötü alışkanlıklara sahip eşleri, evliliklerde geçimsizlik ve boşanma nedeni olarak gördükleri sonucuna ulaşmıştır. Türkiye aile yapısı üzerine 2006 yılında yapılan bir araştırmada kadınların %11'inin, erkeklerin ise %3'ünün

içki ve kumarı en önemli boşanma nedeni olarak belirttiği tespit edilmiştir. 2011 yılında yapılan bir başka araştırmada “erkeğin içki, kumar gibi kötü alışkanlıklarının olmasını” tek başına boşanma nedeni görenlerin oranı %87.7, “kadının içki, kumar gibi kötü alışkanlıklarının olmasını” boşanma nedeni olduğunu kabul edenlerin oranı ise %84.9’dur (Çavlin, 2014, s. 206). 2018 yılında bir başka araştırmada kadınların %31.7’si ve erkeklerin 10.7’si kötü alışkanlıkları boşanma nedeni olarak dile getirmişlerdir (Aktaş Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018, s. 158). İçki, kumar gibi kötü alışkanlıklar yanında hem kadının (%87.9) hem de erkeğin (%88.4) hırsızlık, dolandırıcılık, gasp ve taciz gibi yüz kızartıcı suçları işlemiş olması çok büyük oranda tek başına boşanma nedeni kabul edildiği belirlenmiştir (Çavlin, 2014, s. 206). Bu oldukça yüksek oranlar, Türk toplumsal yapısında boşanma olgusunu şekillendiren en önemli faktörlerin, içki ve kumar gibi kötü alışkanlıklar ile hırsızlık, dolandırıcılık, gasp ve taciz gibi yüz kızartıcı suçlar olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan ailede bireyselleşme kadın ve erkeğin özgürleşmesine yol açmıştır. Eşlerin özgür hareket etmelerini yasaklayan ve kısıtlayan dini ve geleneksel inançlar zaman içinde dönüşerek daha esnek hale gelmiştir. Özellikle kadının özgürlüğünü yasaklayan dini ve geleneksel inançlarda önemli ölçüde değişim meydana gelmiştir. Artık özgürlük talepleri dini inançlar karşısında daha fazla güç kazanmaya başlamıştır. Esasen evli çiftlerin özgürlük eğilimlerinin artmasında İslam’ın varolan hoşgörü ve özgürlük ile ilgili inançlarının günümüzde daha fazla ilgi görmesi etkin rol oynamıştır. Zaten İslam’ın özünde varolan evliliklerde kadın özgürlüğünü destekleyen inançların daha sonra ki devirlerde gelen toplumlar tarafından kadının aleyhine olacak şekilde kadın özgürlüğünü yasaklayan bir tabuya dönüştürüldüğü savunulmuştur. Dolayısıyla günümüz Türk aile yapısında kadının özgürleşmesi İslam’dan kaynağını almıştır. İslam kadının özgürleşmesine neden olmuştur. İslam’ın neden olduğu kadının özgürleşmesi sonucunda kadın ve erkek eşitliği temelinde bir aile yapısı güçlenmeye başlamıştır.

Geçmişte geleneksel olarak, eşler arasında sevgi ve aşk gibi ayıp sayılan ve yasaklanan duygusal tutum ve davranışlar da değişime uğramıştır. Böylelikle evlenmelerde ve evlenen eşler arasında romantik sevgi ve aşk faktörü daha önemli hale gelmiştir. Eşler arasında karşılıklı aşk, sevgi ve saygı temelli karşılıklı duygusallığın, çekiciliğin ve uyumun esas alındığı bir aile formu ortaya çıkmıştır. Toplumsal olarak romantik sevgi ve aşk, evliliğin doğal parçası ve hatta en önemli kriteri haline gelmiştir. Fakat evlendikten sonra çok yüksek tutulan romantik aşk ve sevgi beklentilerini ve bireysel doyumu, çiftlerden birinin veya her ikisinin karşılayamaması, boşanmaların artmasında en önemli etkenlerden olmuştur (Giddens, 2012, s. 253). Kadının erkeğe itaati ve bağımlılığı inançları yerini, karşılıklı

eşitlik ve bağlılık anlayışına bırakmaya başlamıştır. Eşitlik, sevgi, ilgi, paylaşma, saygı, özgürlük ve karşılıklılık vb gibi evliliğe yüklenen anlamlar sonucunda geleneksel evlilik yapısı değişme uğramıştır. Bu evliliğin yapısal parçalarının evliliklerde yeterli işlev görmemesi veya eşlerin bunlarla ilgili beklentilerinin karşılanmaması boşanmalara neden olmuştur

Ekonomik olarak eşlerine bağımlılıkları olmayan kadınlar arasında, sorunlu evliliği devam ettirme zorunluluğu azaltmıştır. Bu tip kadınlar arasında sorunlu evliliğe katlanma ve dayanma gücünü kaybedenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu nedenle onlar için sorunlu evliliği sürdürmektense boşanarak ayrı bir yuva ve düzen kurmak daha cazip ve kolay hale gelmiştir(Giddens vd., 2018, s. 404-405). Günümüzde artık evliliğin mülkiyet ve statü aktarımı işlevini yerine getiren bir kurum olarak görme ve değerlendirme eğilimi önemini kaybetmeye başlamıştır. Giderek evlilik eskisine nazaran ekonomik bir ortaklık, mülkiyet aktarımı ve statü göstergesi anlamını yitirmektedir. Bu yüzden eskiye göre boşanma daha kolay hale gelmiştir(Lyngstad, 2004, s. 133).

Ayrıca kadının çalışmasını kısıtlayıcı veya yasaklayıcı toplumsal ve dini inançlar, önemli ölçüde onun aktif olarak çalışmasını motive edecek şekilde dönüşmüştür. Din, modern yaşamda kadının çalışmasını sağlayan yapısal değişikliklere uyum göstermiştir. Böylelikle kadının çalışması önünde engel teşkil eden dini inançlar işlevsiz hale gelmeye başlamış, bu işlevsiz kalan inançların işlevini yerine getirecek ve modern toplumsal yaşamda kadının çalışmasını düzenleyen yapıya tutunmasını sağlayacak dini inançlar inşa edilmiş veya dinin sistemde tarihsel süreç içerisinde kadının ev dışı işlerde çalışmasını yapılaştıran geleneksel dini inançlardan işlevsiz kalanlar tekrar geri çağırılmıştır. Örneğin ticaretle uğraşan Hz. Hatice ve savaşa katılan Hz. Ayşe figürleri, aslında İslam'ın özünde kadının çalışmasını öğütlediği, ancak sonraki erkek egemen yapının dinin bu özünü değiştirerek kadının çalışmasını engelleyici inançlar sistemini geliştirdiği savunulmuştur. Dolayısıyla Hz. Peygamber ve dört halife dönemindeki İslam'ın özünde varolan kadının çalışması ile ilgili inançlar ve örnek temsiller yeniden keşfedilmiştir. Geri çağrılan dini inançlar, kadının çalışmasını destekleyen yapı ve formların, toplumsal yaşamda daha fazla ilgi görmesine ve yaygınlık kazanmasına neden olmuştur. Bu sayede kadının ev dışı işlerde çalışması ve işgücüne katılımı artmıştır.

Çoğu ülkede kadınların çalışması, kariyer planlaması ve yoğun iş temposu da, boşanmaların artmasında rol oynamıştır(Benedek and Brown, 1997, s. 2; Aydın ve Baran, 2010, s. 121; Zencirkıran, 2016, s. 168). İstihdam, eşlerin kocalarına olan ekonomik bağımlılığını azaltarak boşanma eğilimlerini artırmıştır. Bazı araştırmalar kadınların istihdamının boşanma düşüncelerini ve boşanma olasılığını(Booth, Johnson, White ve Edwards, 1985) artırdığını göstermiştir. Eşin ev dışında çalışarak

geçirdiği zamanın, evin idamesi için gerekli görevlerin yerine getirilmesini engellediği ve dolayısıyla boşanma olasılığını artırdığı savunulmuştur. Eşin çalışması ile boşanma olasılığı arasındaki ilişki, orta gelirli ailelerde ve eşin çalışmasını onaylamayan kocaların bulunduğu ailelerde daha güçlü bulunmuştur (Spitze ve South, 1985). Buna karşılık, kadının istihdamı ve ekonomik bağımsızlığı ile boşanma arasında mutlak bir ilişki söz konusu değildir. Bazı çalışan ve ekonomik bağımsızlık kazanan kadınların boşanma eğilimlerini düşürdüğü yönünde araştırma bulguları da söz konusudur (Amato, 1996, s. 630-631). Aynı şekilde mutsuz evliliklerin mutlaka boşanma ile sonuçlanacağı anlamına gelmez. Ekonomik bağımsızlığı olup mutsuz evliliği sürdürmelerde boşanmanın olumsuz sonuçlarından endişe etme, çocuklar için evliliği sürdürmeyi tercih etme vb gibi faktörler etkin rol oynar (Gigy ve Kelly, 1993, s. 173). Çocuksuz ailelerde boşanma oranları, çocuk sahibi olanlara göre daha yüksektir (Clarke-Steward ve Brentano, 2006, s. 50). Çocuk sahibi olma çiftlerin boşanma olasılıklarını düşürmektedir. Buna karşılık kısırlık veya çocuk sahibi olmaya yanaşmama da boşanmalara sebep olabilmektedir (Çakır, 2011, s. 238)

Geçmişte çocukların varlığı evliliği sürdürmede etkin rol oynarken artık günümüzde çocuklar tek başına boşanmayı engelleyici bir faktör olmaktan yavaş yavaş çıkmaktadır (Aydın ve Baran, 2010, s. 121-122). Nitekim Benedek ve Brown (1997, s. 3) 1975 yılından sonra her yıl ABD’de beş yüz binden fazla çocuğun, anne babasının boşandığını ileri sürmüşlerdir. Onlara göre çocuğu olan çiftlerin boşanma hızı önceleri düşük iken 1970’lerden sonra hızla artmaya başlamıştır. Türkiye’de Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre çocuk sayısı arttıkça boşanma hızı düşmesine rağmen çocuğu olduğu halde boşanan çiftlerin oranı sürekli artış göstermiştir.

Tablo 5. 2010-2024 yılları arasında boşanan anne-baba velayeti verilen çocuk sayısı

Yıl	Cinsiyet	Anne ve babanın velayetine verilen çocuk sayısı				
		1	2	3	4	5+
2010	Erkek	8.946	4.935	1.312	312	131
	Kadın	31.431	13.627	2.931	665	269
	Toplam	40.377	18.562	4.243	977	400
2024	Erkek	15.780	10.132	2.834	596	140
	Kadın	53.189	29.392	6.798	1.247	284
	Toplam	68.969	39.524	9.632	1.843	424

(TÜİK, EBİ, 2024).

Nitekim 2010 yılında bir çocuğu olan ve boşanan annelere 31.431, babalara, 8.946, çocuğun velayeti verilmiştir. 2024 yılına gelindiğinde anneler 53.189 ve babalar da 15.780 çocuğun velayetini almışlardır. 2010

yılında iki çocuklu boşanmış annelere 13.627, üç çocuklulara 2931, dört çocuklu olanlara 665, beş ve üzeri çocuğu olanlara ise 269 çocuğun velayeti verilmiştir. Aynı şekilde iki çocuklu baba, 4935, üç çocuklu 1312, dört çocuklu 312, beş ve üzeri çocuklu ise 131 çocuğun velayetine sahip olmuştur. 2024 yılında iki çocuklu anne 53.189, iki çocuklu 29.312, üç çocuklu 69798, dört çocuklu 1247, beş ve üzeri çocuğu olanlar ise 284 çocuğun velayetini almıştır. 2024’de iki çocuk sahibi babaya 10.132, üç çocuğu olana 2834, dört çocuğu bulunana 596, beş ve üzeri çocuğu olana ise 140 çocuğun velayeti verilmiştir. Bütün bu veriler, çocuklu boşanan anne ve babaların sayılarının istikrarlı bir şekilde sürekli arttığını göstermektedir. Çocuk sayısına göre en fazla boşanmaların tek çocuklu daha sonra iki, üç, dört ve beş ve üzeri çocuk sahibi olanlara doğru gidildikçe boşanmaların düştüğü anlaşılmaktadır. Buna göre çocuk sayısının artması, boşanmaları engellemektedir.

Din, toplum ve çocuk için mutsuz bir evliliğe katlanmayı güdüleyen dini ve geleneksel inançların yerini boşanmayı hoş gören ve kolaylaştıran dini ve toplumsal inançlara bırakmaya başlaması boşanma hızının artmasında etkin rol oynamıştır(Giddens, 2012, s. 157). Boşanmaya karşı hoşgörülü tutum sergileyen kişiler, dini ve muhafazakar tutum sergileyenlere kıyasla, mutsuz bir evlilikte kalma zorunluluğunu daha az hissedebilirler. Bu da dini ve geleneksel boşanma engellerini zayıflatır. Nitekim boşanmaya olumlu bakan kişilerin, olumsuz bakanlara göre evliliklerini sonlandırma olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koyan bazı araştırma bulguları vardır(Amato, 1996, s. 631).

Dini inançların aile, evlilik ve boşanma boyutunda bireyi toplum ve aile karşısında pasifleştiren inançların, bireysel özgürlüğü destekleyen dini inançlara doğru değişimi yönünde güçlü bir akım vardır. Ailede, bireyin özgürlüğü ve mutluluğu üzerine inşa edilen dini ve toplumsal yönelimin gücü, evliliğin sürekliliğini sağlamayı amaçlayan dini ve geleneksel tabu ve sınırları zorlamaya ve yıkmaya başlamıştır. Bu nedenle evlilik anlayışı, mutlu bir evlilik kurma ve mutlu olma yönünde değişime uğramıştır. Zira evrensel olarak evliliğin mutluluk, sevgi ve ilgi sağlayıcı bir kurum haline dönüştürme kararlılığında bir artış söz konusudur(Yörükoğlu, 2000, s. 104). Sevgi, ilgi ve mutluluk doyumu işlevini görmeyen evliliklerin, kadın ve erkekleri, evliliğin sürdürülmesini ve mutsuzluğa katlanılmasını öğütleyen dini emir ve kuralları sorgulamaya yöneltmiştir. Artık eşlerin birbirlerinden soğumaları ve birbirlerini sevmemeye başlamaları boşanma nedeni olarak yeterli kabul edilmiştir(Benedek ve Brown 1997, s. 3). Böylelikle evli çiftlerin sevgi, mutluluk, hoşuna gitme ve özgürlük gibi değerler sistemini giderek önemsemeye başlaması, boşanmanın toplumsal kontrol ve kabul ile ilgili dini ve geleneksel düzenlemelerini de

önemli ölçüde dönüştürmüştür. Bu durum, toplumsal ve dini otoritenin boşanma üzerindeki belirleyici yetki ve rolünü zayıflarken, evli kadın ve erkeğin yetki ve rolü ise güçlenmiştir. Dolayısıyla bireysel vicdanlarında çiftlerin aldıkları boşanma kararını destekleme, saygı duyma ve onaylama şeklinde dini ve toplumsal bir yönelim gelişmiştir.

Boşanma ile ilgili dini ve kültürel yapı, toplumdan topluma bazı farklılıklar gösterse de hem küresel hem de ulusal düzeyde genel olarak evlenmelerin azalmasına karşılık boşanmaların arttığına şahit olunmaktadır. Nitekim Giddens (2012, s. 157)'a göre ABD'de her iki evlilikten biri boşanma ile sonuçlanmaktadır.

Sosyal refah düzeyinin daha gelişmiş olduğu toplumlarda boşanma oranları daha yüksek iken nispeten daha az gelişmiş, Asya ve Latin Amerika ülkelerinde boşanma oranları daha düşük seyretmektedir. Örneğin, ABD'de 2019 ve 2020 için kaba boşanma hızı sırasıyla binde 2,7 ve binde 2,3 iken, Malezya, Japonya ve Güney Kore'de bu rakam binde 1,6'ya kadar gerilemektedir (WPR, 2023). Bu verilere göre sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyle boşanma arasında en azından her kültür ve toplum açısından doğrusal bir ilişki yoktur. Çünkü Malezya, Güney Kore ve Japonya gibi Asya kaplanları olarak anılan gelişmiş ekonomilerde boşanma oranlarının düşük kalması, ekonomik durum ile boşanma arasında kurulan hipotezi doğrulamamaktadır. Sosyal ve ekonomik olarak gelişmiş ülkelerdeki boşanma oranlarının farklılaşmasında esasen en az ekonomi değil, bu ülkelerin sahip olduğu dini ve kültürel farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Yine yoksul ülkelere boşanma oranlarının gelişmiş ülkelere göre daha düşük kalmasını ekonomik faktöre bağlayan (Aydın ve Baran, 2010) yaklaşım da doğru görünmemektedir. Bu yaklaşımın tam tersine, daha önce de belirtildiği gibi fakirlik ve yoksulluğun boşanma nedeni olarak gösterildiği birçok istatistiksel bulgu elde edilmiştir. Eğer bulgu doğru ise o zaman yoksul ülkelere boşanma oranı gelişmiş ülkelere göre daha fazla olması gerekirdi. Oysa ekonomik gelişmişlik düzeyi ile yoksulluk ve boşanma arasındaki doğrusal ilişkiyi belirleyen en temel neden dindir. Çünkü, Tablo 4'de görüldüğü gibi genellikle boşanma oranı en düşük ülkeler yoksul ülkelerdir. Boşanma oranlarının düşük kalmasında bu Ülkelerde egemen olan Katoliklik, Budizm, Hinduizm, Konfüçyanizm ve Şintoizm gibi dini yapıların boşanmaya karşı olan inanç sistemleri etkin rol oynamıştır. Buna paralel olarak Katoliklik bazı gelişmiş Avrupa ülkelerinde boşanma oranlarının düşük kalmasına neden olmuştur.

Tablo 6. Boşanma oranlarının en yüksek ve düşük olduğu ülkeler

Boşanma Oranı En Yüksek Ülkeler (Datapanda, 2025b)	2025	Boşanma Oranı En Düşük Ülkeler (Statista, 2025)	2025
Maldivler	5.5	Sri Lanka	0.15
Kazakistan	4.6	Vietnam	0.2
Rusya	3.9	Guatemala	0.2
Belarus	3.7	Peru	0.4
Moldova	3.3	İrlanda	0.6
Çin	3.2	Malta	0.6
Küba	2.9	Güney Afrika (Datapanda, 2025c)	0.6
Ukrayna	2.8	Panama (Datapanda, 2025c)	0.7
ABD	2.7	Bosna Hersek	0.8
Libya	2.5	Hindistan	1.0
Mısır	2.3	Hırvatistan	1.2
Kanada	2.1	Özbekistan	1.4

Tablo 6'ya göre boşanmaların en yüksek olduğu ülkeler, Maldivler (5.5), Kazakistan (4.6), Rusya (3.9), Belarus (3.7), Moldova (3.3), Çin (3.2), Küba, (2.9), Ukrayna (2.8), ABD (2.7), Libya (2.5), Mısır (2.3) ve Kanada (2.1) şeklinde sıralanmaktadır. Sri Lanka (0.15), Vietnam (0.2), Guatemala (0.2), Peru (0.4), İrlanda (0.6), Malta (0.6), Güney Afrika (0.6), Panama (0.7), Bosna Hersek (0.8), Hindistan (1.0), Hırvatistan (1.2) ve Özbekistan (1.4) gibi ülkeler ise boşanmalarının en düşük olduğu ülkelerdir.

Tablo 7. OECD dünya, Eurostat Avrupa Ülkeleri ve Türkiye 2000-2023 boşanma istatistikleri

Ülkeler	2000	2001	2005	2010	2015	2020	2023(Eurostat 2023b)
Letonya(OECD, 2022b)	2.6	2.5	2.8	2.4	2.6	2.7	2.8
Litvanya OECD, 2022c)	3.2	3.1	3.3	3.2	3.2	2.7	2.5
Finlandiya (OECD, 2022d)	2.7	2.6	2.6	2.5	2.5	2.4	2.1
Türkiye	---	1.4	1.4	1.6	1.7	1.6	2.0
Güney Kore(OECD, 2022k)	2.5	2.8	2.6	2.3	2.1	2.1	--
İsveç(OECD, 2022e)	2.4	2.4	2.2	2.5	2.5	2.5	2.0
ABD(OECD, 2022f)	4.0	4.0	3.6	3.6	3.1	2.3	2.0
Danimarka(OECD, 2022i)	2.7	2.7	2.8	2.6	2.9	2.7	--
Belçika	2.6	--	--	2.7	--	1.8	1.7
Portekiz(OECD, 2022i)	1.9	1.8	2.2	2.6	2.3	1.7	1.6
Norveç (OECD, 2022g)	2.2	2.3	2.4	2.1	1.9	1.8	--
Almanya(OECD, 2022h)	2.4	2.4	2.4	2.3	2.0	1.7	--
Polonya (OECD, 2022i)	1.1	1.2	1.8	1.6	1.8	1.4	1.6
Hollanda(OECD, 2022i)	2.2	2.3	2.0	2.0	2.0	1.7	1.4
İtalya(OECD, 2022i)	0.7	0.7	0.8	0.9	1.4	1.1	1.4
Bulgaristan(OECD, 2022i)	1.3	1.3	1.9	1.5	1.5	1.3	1.4
Slovenya	1.1	--	--	1.2	--	0.8	1.0
İngiltere(OECD, 2022j)	2.6	2.7	2.6	2.1	1.7	1.7	--

Tablo 7’de OECD ve Eurostat 2000-2023 yılları arasındaki boşanma oranları verilmiştir. Bu verilere göre 2000 yılında Letonya 2.6, Litvanya 3.2, Finlandiya 2.7, Güney Kore 2.5, İsveç 2.4, ABD 4.0, Danimarka 2.7, Belçika 2.6, Portekiz 1.9, Norveç 2.2, Almanya 2.4, Polonya 1.1, Hollanda 2.2, İtalya 0.7, Bulgaristan 1.3, Slovenya 1.1 ve İngiltere 2.6 boşanma oranlarına sahiptir.

2001 yılında boşanma oranları Letonya 2.5, Litvanya 3.1, Finlandiya 2.6, Türkiye 1.4, Güney Kore 2.8, İsveç 2.4, ABD 4.0, Danimarka 2.7, Portekiz 1.8, Norveç 2.3, Almanya 2.4, Polonya 1.2, Hollanda 2.3, İtalya 0.7, Bulgaristan 1.3 ve İngiltere 2.7’dir.

2005 yılında boşanma oranları Letonya 2.8, Litvanya 3.3, Fillandiya 2.5, Türkiye 1.6, Güney Kore 2.6, İsveç 2.2, ABD 3.6, Danimarka 2.8, Portekiz 2.2, Norveç ve Almanya’da 2.4, Polonya 1.8, Hollanda 2.0, İtalya 0.8, Bulgaristan 1.9 ve İngiltere 2.6 şeklinde sıralanmaktadır.

2010 yılında boşanma oranları Letonya 2.4, Litvanya 3.2, Finlandiya 2.6, Türkiye 1.4, Güney Kore 2.3, İsveç 2.5, ABD 3.6, Danimarka 2.6, Belçika 2.7 Portekiz 2.6, Norveç 2.1, Almanya 2.6 Polonya 1.6, Hollanda 2.0, İtalya 0.9, Bulgaristan 1.5, Slovenya 1.2 ve İngiltere 2.1 olarak tespit edilmiştir.

2015 yılında Letonya 2.6, Litvanya 3.2, Finlandiya 2.5, Türkiye 1.7, Güney Kore 2.1, İsveç 2.5, ABD 3.1, Danimarka 2.9, Portekiz 2.3, Norveç 1.9, Almanya 2.0, Polonya 1.8, Hollanda 2.0, İtalya, 1.4, Bulgaristan 1.5 ve İngiltere 1.7 boşanma oranları elde edilmiştir.

2020’de Letonya, 2.7, Litvanya, 2.7, Finlandiya 2.4, Türkiye 1.6, Güney Kore 2.1, İsveç 2.5, ABD 2.3, Danimarka 2.7, Belçika 1.8, Portekiz 1.7, Norveç 1.8, Almanya 1.7, Polonya 1.4, Hollanda, 1.7, İtalya, 1.1, Bulgaristan 1.3, Slovenya, 0.8, ve İngiltere 1.7 boşanma oranına ulaşmıştır

2023’de Letonya’da 2.8, Litvanya’da, 2.5, Finlandiya’da,2.1, Türkiye’de 2.0, İsveç’te 2.0, ABD’de 2.0, Belçika’da 1.7, Portekiz’de 1.6, Polonya’da 1.6, Hollanda’da 1.4, İtalya’da 1.4, Bulgaristan’da 1.4 ve Slovenya’da 1.0 düzeyinde boşanma olayı meydana gelmiştir.

Litvanya, Finlandiya, Güney Kore, İsveç, ABD, Belçika, Portekiz, Norveç, Almanya, Hollanda ve İngiltere gibi ülkelerde boşanma oranlarında düşüş gözlenmiştir. Letonya, Türkiye, Polonya, İtalya, Bulgaristan, Slovenya gibi ülkelerde ise boşanma hızında artış olduğu görülmektedir. Bu ülkelerden Danimarka’da boşanma oranlarında bir istikrar vardır. Boşanma oranlarının düşüş yaşandığı ülkelerde evlilik oranlarının gittikçe düşmesi etkili olmuştur. Buna göre ne kadar az evlilik o kadar az boşanma söz konusudur. Boşanma oranlarının artış gösterdiği ülkelerde ise evlilik

oranlarının yüksek olması etkili olmuştur. Bununla beraber Polonya, İtalya ve Slovenya gibi nüfusunun büyük çoğunluğunun Katoliklerden oluştuğu ülkelerde, Katolikliğin boşanmayı yasaklayan inancının boşanmayı onaylayan inanca doğru dönüşümü ve bu dini yasağın resmi hukuk tarafından yasallaştırılması boşanma hızının artmasında etkin bir rol oynamıştır.

Türkiye’de ise 2000’li yıllardan itibaren boşanmaların hızlanmasında evlilik oranlarının yüksek olması, boşanmayı hoş görmeyen İslami inançların boşanmaları normalleştiren yapı ve form kazanması, eğitim seviyesinin, şehirlileşmenin ve kadının ekonomik bağımsızlığının artması vb gibi faktörler etkili olmuştur. Her halükarda Türkiye’de çoğu Avrupa ülkesinden boşanma oranlarının daha yüksek olduğu açıktır. Bu veriler, 2020 yıllar öncesi boşanma oranları en düşük ülkeler arasında yer alan Ülkemiz için boşanmaların dünya ve Avrupa ortalamalarının üzerine çıktığını, yaygınlık ve hız kazandığını göstermektedir.

Türkiye’de boşanma istatistiklerinde, dünyadaki eğilime paralel olarak önemli bir artış gözlemek mümkündür. Tablo 7’de verilen TÜİK verilerine göre 2001 yılında Türkiye’de boşanan çiftlerin sayısı 91.994, 2005’de 95.895’e, 2010 yılında 118.568’e, 2015’de 131.830’a, 2020’de 136 bin 570’e, 2024 yılına gelindiğinde boşananların sayısı 187.343’e yükselmiştir. Türkiye’de 2001’den 2024 yılına kadar boşanan çiftlerin sayısında istikrarlı bir şekilde sürekli bir artış olduğu anlaşılmaktadır (TÜİK, EBI, 2024).

Tablo 8. Türkiye 2001-2024 boşanma sayıları ve her bin kişi başına düşen boşanma oranları

Yıl	Sayı	Oran
2001	91.994	1,41
2005	95.895	1,40
2010	118.568	1,62
2015	131.830	1,69
2020	136.570	1,64
2024	187.343	2,19

(TÜİK, EBI, 2024).

Türkiye’de 2000’li yıllardan sonra boşanan çiftlerin sayısındaki artışa paralel olarak boşanma hızında da belirgin bir artış gözlemlenmektedir. 1990’larda nüfusun 1.000 kişisi başına düşen boşanma sayısı, (çocuklar ve bekarlar dahil) 0,46 ile 0,52 arasında dalgalanmıştır (Kavas ve Gündüz-Hoşgör, 2010, s. 108). Tablo 8’de görüldüğü gibi bu oranlar, Türkiye’de 2001 yılında 1.41’e, 2005’te 1.40’a, 2010’da 1.62’ye, 2015’de 1.69’a, 2020’de 1.64’e ve 2024 ise 2.19’a yükselmiştir. Zaman zaman küçük düşüşler olsa da bu veriler, 1990’lara göre boşanmalarda çok önemli bir artış yaşandığı anlamına gelmektedir. 2005 yılından itibaren 2015 yılına kadar boşanma oranlarında

sürekli bir artış, 2015 ile 2020 yılları arasındaki beş yıllık dönemde ise bir düşüş, 2024 yılına gelindiğinde hızlı bir yükseliş olduğu görülmektedir. Her ne kadar bin nüfus başına düşen boşanma hızında 2001-2005 ve 2015-2020 yılları arasında düşüş gözlenirse de boşanan çiftlerim sayısında sürekli bir artış olduğu anlaşılmaktadır. 2015 ile 2020 yılları arasında yaşanan boşanma hızındaki gerilemede o yıllar arasında Türkiye’de Fetö terör örgütünün 15 Temmuz 2016’da gerçekleştirdiği askeri darbe girişiminin neden olduğu toplumsal kriz etkili olmuş olabilir. Nitekim sosyolojik olarak toplumsal kriz dönemlerinde intihar, boşanma ve dini ve toplumsal değişimler azalmaktadır. Toplumsal kriz evrelerinde toplumlar geleneksel, dini ve kültürel sistemlere bağlılık artmaktadır.

3.4. Türkiye’de İllere Göre Boşanma Oranları

İllerin boşanma sıklıklarının belirlenmesinde 2024 yılı boşanma oranları esas alınmıştır. 2024 yılı il boşanma oransal istatistikleri 0.00-1.50 arası en düşük, 1.51-2.00 arası düşük, 2.01-2.50 arası yüksek, 2.51 ve üzeri çok yüksek olarak sınıflandırılmıştır. 2001, 2005, 2010, 2015, 2020 ve 2024 yıllarında beşer yıllık zaman aralığında illerin boşanma oranlarında değişim, değişimin yönünü tespit etmek amaçlanmıştır. Bu nedenle beşer yıllık periyotlarda illerin boşanma hız ve oranlarındaki artış veya düşüş betimlenmek istenmiştir. Fakat Türkiye’de 2001 yılından itibaren daha ayrıntılı ve etkin bir şekilde boşanma verileri yayınlandığı için başlangıç noktası olarak 2001 seçilmek zorunda kalınmıştır. Buna paralel olarak bu çalışmanın yapıldığı zamanlarda 2025 yılı boşanma verileri yayımlanmadığı için 2024 yılı verileri esas alınmıştır. İllerin bu yıllarda verilen boşanma oranları, her bin kişi başına düşen kaba boşanma oranlarını yansıtmaktadır.

3.4.1. Boşanma Oran En Düşük İller

Tablo 9. 2001- 2024 yılları arası en düşük boşanma oranına sahip iller

İller	2001	2005	2010	2015	2020	2024
Hakkari	0,07	0,08	0,14	0,17	0,25	0,45
Şırnak	0,13	0,11	0,16	0,22	0,31	0,55
Siirt	0,12	0,18	0,20	0,27	0,37	0,60
Muş	0,16	0,19	0,17	0,25	0,28	0,60
Bitlis	0,07	0,10	0,20	0,23	0,37	0,71
Mardin	0,22	0,28	0,39	0,40	0,55	0,72
Batman	0,16	0,24	0,23	0,41	0,42	0,77
Ağrı	0,16	0,19	0,21	0,36	0,47	0,78
Van	0,09	0,12	0,26	0,31	0,50	0,79
Gümüşhane	1,27	0,71	0,76	0,54	0,56	0,80
Bayburt	0,58	0,39	0,59	0,67	0,42	0,84

Şanlıurfa	0,41	0,54	0,48	0,57	0,60	0,92
Bingöl	0,55	0,57	0,61	0,46	0,58	0,95
Diyarbakır	0,23	0,36	0,45	0,46	0,60	1,05
Kars	0,36	0,62	0,54	0,49	0,66	1,06
Erzurum	0,38	0,40	0,56	0,71	0,72	1,10
Rize	0,69	0,61	0,74	1,05	0,92	1,14
Adıyaman	0,89	0,76	0,74	0,98	0,88	1,30
Trabzon	0,88	0,77	0,78	0,88	1,10	1,31
Iğdır	1,41	1,24	1,32	0,92	0,85	1,36
Artvin	0,70	0,73	0,94	0,83	0,93	1,42
Ardahan	0,45	0,45	0,44	0,52	0,74	1,49

(TUİK, İGKBH, 2024)

Tablo 9’da Türkiye’de 2001-2024 yılları arasında beş yıllık periyotlarda boşanma oranları en düşük iller sıralanmıştır. 2001 yılında boşanma oranı, Hakkari’de ve Bitlis’te 0.07’e, Van’da 0.09, Siirt’te 0.12, Şırnak’ta 0.13, Muş, Batman ve Ağrı’da 0.16, , Mardin’de 0.22, Diyarbakır’da 0.23, Kars’ta 0.36, Erzurum 0.38’da, Şanlıurfa’da 0.41, Ardahan’da 0.45, Bingöl’de 0.55, Bayburt’ta 0.58, Rize’de 0.69, Artvin’de 0.70 Adıyaman’da 0.89, Trabzon’da 0.88, Gümüşhane’de 1.27 ve Iğdır’da 1.41, olmuştur. 2001 yılı boşanma oranlarının en yüksek 1.41 ile en düşük 0.07 arasında değiştiği anlaşılmaktadır. Gümüşhane ve Iğdır illeri dışında bütün illerin boşanma oranları 1.00’in altındadır.

2005 yılında boşanma oranları, Hakkari’de 0.08, Bitlis’te 0.10, Şırnak’ta 0.11, Van’da 0.12, Siirt’te 0.18, Ağrı ve Muş’ta 0.19, Batman’da 0.24, Mardin’de 0.28, Diyarbakır’da 0.36, Bayburt’ta 0.39, Erzurum’da 0.40, Ardahan’da 0.45, Şanlıurfa’da 0.54, Bingöl’de 0.57, Kars’da 0.62, Rize’de 0.61, Gümüşhane’de 0.71, Artvin’de 0.73, Adıyaman’da 0.76, Trabzon’da 0.77 ve Iğdır’da 1.24 olarak belirlenmiştir. 2005 yılında da Iğdır dışındaki bütün illerin boşanma oranlarının 1.00’in altında çok düşük kaldığı görülmektedir.

2010’da Hakkari’de 0.14, Şırnak’ta 0.16, Siirt’te 0.20, Muş’ta 0.17, Bitlis’te 0.20, Mardin’de 0.39, Batman’da 0.23, Ağrı’da 0.21, Van’da 0.26, Gümüşhane’de 0.76, Bayburt’ta 0.59, Şanlıurfa’da 0.48, Bingöl’de 0.61, Diyarbakır’da 0.45, Kars’da 0.54, Erzurum’da 0.56, Rize ve Adıyaman’da 0.74, Trabzon’da 78, Iğdır’da 1.32, Artvin 0.94, Ardahan’da 0.44 boşanma oranları elde edilmiştir.

2015’de boşanma oranları Hakkari’de 0.17, Şırnak’ta 0.22, Siirt’te 0.27, Muş’ta 0.25, Bitlis’te 0.23, Mardin’de 0.40, Batman’da 0.41, Ağrı’da 0.36, Van’da 0.31, Gümüşhane’de 0.54, Bayburt’ta 0.67, Şanlıurfa’da 0.57, Bingöl’de ve Diyarbakır’da 0.46, Kars’da 0.49, Erzurum’da 0.71, Rize’de 1.05, Adıyaman’da 0.98, Trabzon’da 88, Iğdır’da 0.92, Artvin 0.83, Ardahan’da 0.52 şeklinde gerçekleşmiştir.

2020'de boşanma oranlarının Hakkari'de 0.25, Şırnak'ta 0.31, Siirt'te 0.37, Muş'ta 0.28, Bitlis'te 0.37, Mardin'de 0.55, Batman'da 0.42, Ağrı'da 0.47, Van'da 0.50, Gümüşhane'de 0.56, Bayburt'ta 0.42, Şanlıurfa'da 0.60, Bingöl'de 0.58, Diyarbakır'dan 0.60, Kars'da 0.66, Erzurum'da 0.72, Rize'de 0.92, Adıyaman'da 0.88, Trabzon'da 1.10,, Iğdır'da 0.85, Artvin 0.93, Ardahan'da 0.74 olduğu tespit edilmiştir.

2024'de ise boşanma oranları, Hakkari'de 0.45, Şırnak'ta 0.55, Siirt'te 0.60 Muş'ta 0.60, Bitlis'te 0.71, Mardin'de 0.72, Batman'da 0.77, Ağrı'da 0.78, Van'da 0.79, Gümüşhane'de 0.80, Bayburt'ta 0.84, Şanlıurfa'da 0.92, Bingöl'de 0.95, Diyarbakır'da 1.05, Kars'ta 1.06, Erzurum'da 1.10, Rize'de 1.14, Adıyaman'da 1.30, Trabzon'da 1.31,, Iğdır'd, 1,36, Artvin 1.42, Ardahan'da 1.49'dur.

Hakkari, Şırnak, Siirt, Bitlis, Mardin, Batman, Ağrı, Van, Erzurum ve Ardahan illerinde 2001 yılından itibaren 2024 yılına kadar sürekli doğrusal bir şekilde boşanma oranlarında artış söz konusu olmuştur. Genel olarak bütün illerde daha önceki yıllara göre 2024 yılı boşanma oranlarında artış olmuştur. Özellikle Ardahan, Diyarbakır, Adıyaman, Iğdır, Artvin, Kars, Batman, Bayburt ve Erzurum illerinde önceki yıllara göre 2024 yılında boşanma oranlarındaki artış hızı belirgin bir şekilde ivme kazanmıştır.

2001 ile 2005 yılları arasında Gümüşhane'nin boşanma oranlarında oldukça önemli bir düşüş, 2010'da tekrar bir miktar yükseliş, 2015'de yeniden düşüş, 2020 ve sonrasında ise artış eğilimi gözlenmiştir. Bayburt'ta 2005 yılında boşanma oranında düşme, 2010 ve 2015 yıllarında artış, 2020'düşüş, 2024'te ise hızlı bir artış yaşanmıştır. Adıyaman'da ise 2001 yılına göre 2005 yılında, her iki yıla göre 2010'da boşanma oranında bir azalma, 2015 yılında yükselme, 2020'de bir düşüş, 2024'te ise çok hızlı bir artış olmuştur. Iğdır, Şırnak, Rize, Bayburt, Adıyaman ve Trabzon illerinde de 2001'e göre 2005 yılında boşanma oranlarında bir miktar düşüş gerçekleşmiştir.

Şanlıurfa ve Muş'ta ise sadece 2010'da boşanma oranında biraz düşüş olmuş daha sonraki yıllarda boşanmalarda artış sürmüştür. Bingöl'de ve Kars'ta ise 2015'de boşanmalarda bir azalma olmuştur. Rize'de boşanmalarda diğer yıllara göre 2005 ve 2020'de azalma gözlenmiştir. Artvin'de ise 2001 ile 2010 yılları arasında boşanmalarda artış, 2015 yılında düşüş o yıldan sonra artış yaşanmıştır. Sonuç boşanma oranlarında bazı illerde zaman zaman yükseliş ve düşüş olsa da 2024 yılına gelindiğinde bütün illerde bir artış eğilimi dikkat çekmektedir. Yine de söz konusu illerdeki boşanma hızı Türkiye ortalamasının çok altında kalmıştır. Bu illere bakıldığında Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerinde yer aldıkları görülmektedir. Türkiye'de bu bölgelerde dini ve geleneksel inançların boşanmaları engelleyici işlevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Bu bölgelerde güçlü aile ve akrabalık bağları, boşanmaya karşı toplumsal baskı ve damgalama, boşanmadan sonraki hayatın daha zor ve güç koşullar altında geçmesi gibi faktörler boşanmaların çok düşük kalmasında etkili olmuştur. Bütün bu boşanmayı engelleyici faktörlere rağmen bu illerde de boşanmanın artış eğiliminde olması ve hız kazanması, boşanmanın ilerleyen yıllarda toplumsal yapı için büyük bir risk oluşturmaya başlayacağını tahmin etmek güç değildir.

3.4.2. Boşanma Oranı Düşük Olan İller

Tablo 10. 2001-2024 yılları düşük boşanma oranına sahip iller

İller	2001	2005	2010	2015	2020	2024
Malatya	0,84	0,86	1,09	1,14	1,36	1,59
Çankırı	1,06	1,06	1,14	1,16	1,12	1,61
Kastamonu	1,00	0,93	1,20	0,99	1,06	1,63
Giresun	1,28	0,96	1,26	1,33	1,42	1,71
Sivas	1,18	1,13	1,03	1,30	1,25	1,71
Yozgat	1,83	1,49	1,41	1,52	1,26	1,78
Elazığ	1,05	1,12	1,10	1,05	1,24	1,79
Tokat	0,91	0,86	1,04	1,07	1,25	1,79
Ordu	0,94	1,00	0,97	1,22	1,32	1,84
Erzincan	1,31	0,99	1,08	1,00	0,95	1,88
Amasya	0,96	1,14	1,15	1,35	1,38	1,91
Isparta	1,31	1,41	1,24	1,49	1,58	1,98

(TUIK, İGKBH, 2024).

Tablo 8’de 2001 ile 2024 yılları arasında boşanma hızı düşük kalan illerin her beş yıla bir boşanma oranları verilmiştir. Malatya’da 2001 yılında boşanma oranı 0.84, Çankırı’da 1.06, Kastamonu’da 1.00, Giresun 1.28, Sivas 1.18, Yozgat 1.83, Elazığ 1.05, Tokat 0.91, Ordu 0.94, Erzincan 1.31, Amasya 0.96 ve Isparta, 1.31’dir.

2005’de Malatya’nın boşanma oranı 0.86, Çankırı’nın 1.06, Kastamonu’nun 0.93, Giresun’un 0.96, Sivas’ın 1.13, Yozgat’ın 1.49, Elazığ’ın 1.12, Tokat’ın 0.86, Ordu’nun 1.00 Erzincan’ın 0.99, Amasya’nın 1.14 ve Isparta’nın 1.41 olarak gerçekleşmiştir.

2010’da Malatya’da 1.09, Çankırı’da 1.14, Kastamonu’da 1.20, Giresun’da 1.26, Sivas’ta 1.03, Yozgat’ta 1.41, Elazığ’da 1.10, Tokat’ta 1.04, Ordu’da 0.97, Erzincan’da 1.08, Amasya’da 1.15 ve Isparta’da 1.24 olmuştur.

2015 yılında Malatya’da 1.14, Çankırı’da 1.16, Kastamonu’da 0.99, Giresun’da 1.33, Sivas’ta 1.30, Yozgat’ta 1.52, Elazığ’da 1.05, Tokat’ta 1.07, Ordu’da 1.22, Erzincan’da 1.00, Amasya’da 1.35 ve Isparta’da 1.49 şeklindeki boşanma oranlarına ulaşılmıştır.

2020 yılında boşanma oranlarının Malatya'da 1.36, Çankırı'da 1.12, Kastamonu'da 1.06, Giresun'da 1.42, Sivas'ta 1.25, Yozgat'ta 1.26, Elazığ'da 1.24, Tokat'ta 1.25, Ordu'da 1.32, Erzincan'da 0.95, Amasya'da 1.38 ve Isparta'da 1.58 olduğu gözlenmiştir.

2024 yılına gelindiğinde boşanma oranlarının, Malatya'da 1.59, Çankırı'da 1.61, Kastamonu'da 1.63, Giresun'da 1.71, Sivas'ta 1.71, Yozgat'ta 1.78, Elazığ'da 1.79, Tokat'ta 1.79, Ordu'da 1.84, Erzincan'da 1.88, Amasya'da 1.91 ve Isparta'da 1.98 olduğu belirlenmiştir.

Malatya ve Amasya'da boşanmaların 2001 yılından 2024 yılına doğru sürekli artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Çankırı'da 2020 yılına kadar boşanmalarda bir artış, 2020'de biraz düşüş 2024'de ise tekrar yükseliş yaşanmıştır. Kastamonu'da ise 2001 yılına göre 2005'te boşanma oranında biraz düşüş, 2010'da önceki yıllara nazaran belirgin bir yükseliş 2015'de 2010 yılına göre bir düşüş, bu yıllardan sonra tekrar yükselme eğilimi gözlenmiştir. Giresun ve Tokat'ta 2001 yılına göre 2005'deki boşanma oranlarındaki düşüş korunamamış, bu yıldan sonra istikrarlı bir şekilde artış sürmüştür. Sivas'ta 2001'e nazaran 2015 yılına kadar boşanma olaylarında bir azalış, bu yıldan sonra tekrar yükseliş güç kazanmıştır. Yozgat'ta 2001 yılına göre 2010 ile 2015 yılları arasında boşanmalarda düşüş, 2015'de artış, 2020'de tekrar geri çekilme ve 2024 ise önceki yıllara göre çok hızlı bir artış olmuştur. Elazığ'da 2001 boşanma oranlarına göre 2005'de yükselme, 2010 ve 2015'de düşme, 2020 ve 2024 yıllarında ise belirgin bir artma yaşanmıştır. 2001 yılına nazaran sadece 2005 yılında boşanma oranlarında düşüş gözlenen Tokat'da 2010'dan 2024 yılına gidildikçe boşanma olayları artmıştır. Sadece 2010 yılında 2005 boşanma verilerine göre boşanmalarda azalma belirlenen Ordu'da boşanma oranları, 2015'den 2024'e doğru yükselme eğilimine girmiştir. Erzincan'da 2001'e göre 2005'de boşanma oranları gerilemiş, 2010'da artmış, 2015 ve 2020 yıllarında ise düşüş göstermesine rağmen 2024'te boşanmalar hız kazanmıştır. Isparta'da ise önceki yıllara göre 2010'da yaşanan boşanma oranlarındaki düşüş 2024 yılına doğru gidildikçe artış göstermiştir.

Sonuçta bazı illerde zaman zaman boşanma oranlarında inişler ve çıkışlar gözlense de bütün illerde 2020'den 2024 yılına doğru yükselişte hızlı bir sıçrama olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgu, 2024 boşanma verilerine göre boşanma oranları her ne kadar düşük olsa da boşanma oranlarında yaşanan hızlı sıçramanın önümüzde yıllarda aile ve toplumsal yapı üzerinde önemli sorunlar oluşturma potansiyelinin arttığı göstermektedir.

3.4.3. Boşanma Oranı Yüksek Olan İller

Tablo 11. 2001-2024 yılları arasında yüksek boşanma oranına sahip iller

İller	2001	2005	2010	2015	2020	2024
Kahramanmaraş	1,19	1,19	1,43	1,35	1,52	2,03
Gaziantep	1,24	1,17	1,33	1,35	1,44	2,05
Kütahya	1,30	1,18	1,51	1,50	1,33	2,05
Samsun	1,19	1,18	1,43	1,46	1,40	2,05
Kilis	0,89	0,81	0,86	1,20	1,09	2,10
Sinop	1,64	1,50	1,44	1,63	1,57	2,14
Düzce	1,19	1,18	1,58	2,18	1,52	2,16
Osmaniye	0,95	0,91	1,27	1,13	1,48	2,18
Bilecik	0,75	0,89	1,48	1,48	1,78	2,18
Yalova	2,20	2,39	1,88	1,89	2,03	2,21
Burdur	1,72	1,40	1,67	1,84	1,62	2,21
Afyonkarahisar	1,94	1,54	1,62	1,39	1,34	2,22
Hatay	1,25	1,17	1,37	1,45	1,53	2,22
Karabük	1,43	1,36	1,47	1,66	1,33	2,23
İstanbul	1,67	1,76	1,91	1,93	1,78	2,25
Zonguldak	2,03	1,77	1,65	1,78	1,77	2,26
Bartın	2,05	1,73	1,58	1,40	1,51	2,27
Bolu	1,14	1,04	1,37	1,27	1,62	2,28
Bursa	1,27	1,31	1,64	1,85	1,74	2,28
Çorum	1,46	1,31	1,55	1,66	1,40	2,28
Kırklareli	1,33	1,35	1,75	1,87	1,70	2,29
Kırşehir	2,85	2,24	2,00	1,97	1,86	2,31
Konya	1,64	1,44	1,66	1,67	1,75	2,31
Kocaeli	1,18	1,40	1,69	1,69	1,84	2,35
Edirne	1,23	1,40	1,72	1,83	1,79	2,35
Niğde	1,01	1,18	1,43	1,58	1,78	2,36
Sakarya	1,29	1,28	1,48	1,60	1,61	2,36
Çanakkale	1,11	1,22	1,66	1,88	1,61	2,42
Nevşehir	2,36	1,81	2,21	1,76	1,84	2,42
Adana	1,56	1,29	1,66	1,99	1,93	2,47
Manisa	1,42	1,30	1,65	1,91	1,77	2,49
Aksaray	2,59	2,23	2,38	2,08	1,89	2,49

(TUİK, İGKBH, 2024).

Tablo 9’da 2001, 2005, 2010, 2015, 2020 ve 2024 yılları yüksek boşanma oranları olan iller gösterilmiştir. Tablo 9’daki verilere göre boşanma oranları yüksek kategorisinde Güneydoğu Anadolu bölgesi, Orta ve Batı Karadeniz, İç Anadolu, Akdeniz, Ege ve Marmara bölgesinde bulunan iller toplanmıştır.

2001'de Kahramanmaraş'ın boşanma oranı, 1.19, Gaziantep'in 1.24, Kütahya'nın 1.30, Samsun'un 1.19, Kilis'in 0.89, Sinop'un 1.64, Düzce'nin 1.19, Osmaniye'nin, 0.95, Bilecik'in 0.75, Yalova'nın 2.20, Burdur'un 1.72, Afyonkarahisar'ın 1.94, Hatay'ın 1.25, Karabük'ün 1.43, İstanbul'un 1.67, Zonguldak'ın 2.03, Bartın'ın 2.05, Bolu'nun 1.14, Bursa'nın 1.27, Çorum'un 1.46, Kırklareli'nin 1.33, Kırşehir'in 2.85, Konya'nın 1.64, Kocaeli'nin 1.18, Edirne'nin 1.23, Niğde'nin 1.01, Sakarya'nın 1.29, Çanakkale'nin 1.11, Nevşehir'in 2.36, Adana'nın 1.56, Manisa'nın 1.42, Aksaray'ın, 2.59'dur.

2005'te boşanma oranları, Kahramanmaraş'ta 1.19, Gaziantep'te 1.17, Kütahya'da 1.18, Samsun'da 1.18, Kilis'te 0.81, Sinop'ta 1.50, Düzce'de 1.18, Osmaniye'de 0.91, Bilecik'te 0.89, Yalova'da 2.39, Burdur'da 1.40, Afyonkarahisar'da 1.54, Hatay'da 1.17, Karabük'te 1.36, İstanbul'da 1.76, Zonguldak'ta 1.77, Bartın'da 1.73, Bolu'da 1.04, Bursa'da 1.31, Çorum'da 1.31, Kırklareli'nde 1.35, Kırşehir'de 2.24, Konya'da 1.44, Kocaeli'nde 1.40, Edirne'de 1.40, Niğde'de 1.18, Sakarya'da 1.28, Çanakkale'de 1.22, Nevşehir'de 1.81, Adana'da 1.29, Manisa'da 1.30, Aksaray'da 2.23 olmuştur.

2010 yılında Kahramanmaraş'ta 1.43, Gaziantep'te 1.33, Kütahya'da 1.51, Samsun'da 1.43, Kilis'te 0.86, Sinop'ta 1.44, Düzce'de 1.58, Osmaniye'de 1.27, Bilecik'te 1.48, Yalova'da 1.88, Burdur'da 1.67, Afyonkarahisar'da 1.62, Hatay'da 1.37, Karabük'te 1.47, İstanbul'da 1.91, Zonguldak'ta 1.65, Bartın'da 1.58, Bolu'da 1.37, Bursa'da 1.64, Çorum'da 1.55, Kırklareli'nde 1.75, Kırşehir'de 2.00, Konya'da 1.66, Kocaeli'nde 1.69, Edirne'de 1.72, Niğde'de 1.43, Sakarya'da 1.48, Çanakkale'de 1.66, Nevşehir'de 2.21, Adana'da 1.66, Manisa'da 1.65, Aksaray'da 2.38 şeklinde boşanma oranlarına ulaşılmıştır.

2015'te Kahramanmaraş'ta 1.35, Gaziantep'te 1.35, Kütahya'da 1.50, Samsun'da 1.46, Kilis'te 1.20, Sinop'ta 1.63, Düzce'de 2.18, Osmaniye'de 1.13, Bilecik'te 1.48, Yalova'da 1.89, Burdur'da 1.84, Afyonkarahisar'da 1.39, Hatay'da 1.45, Karabük'te 1.66, İstanbul'da 1.93, Zonguldak'ta 1.78, Bartın'da 1.40, Bolu'da 1.27, Bursa'da 1.85, Çorum'da 1.66, Kırklareli'nde 1.87, Kırşehir'de 1.97, Konya'da 1.67, Kocaeli'nde 1.69, Edirne'de 1.83, Niğde'de 1.58, Sakarya'da 1.60, Çanakkale'de 1.88, Nevşehir'de 1.76, Adana'da 1.99, Manisa'da 1.91, Aksaray'da 2.08 oranında olduğu gözlenmiştir.

2020'de Kahramanmaraş'ta 1.52, Gaziantep'te 1.44, Kütahya'da 1.33, Samsun'da 1.40, Kilis'te 1.09, Sinop'ta 1.57, Düzce'de 1.52, Osmaniye'de 1.48, Bilecik'te 1.78, Yalova'da 2.03, Burdur'da 1.62, Afyonkarahisar'da 1.34, Hatay'da 1.53, Karabük'te 1.33, İstanbul'da 1.78, Zonguldak'ta 1.77, Bartın'da 1.51, Bolu'da 1.62, Bursa'da 1.74, Çorum'da 1.40, Kırklareli'nde 1.70, Kırşehir'de 1.86, Konya'da 1.75, Kocaeli'nde 1.84, Edirne'de 1.79, Niğde'de 1.78, Sakarya'da 1.61, Çanakkale'de 1.88, Nevşehir'de 1.84, Adana'da 1.93, Manisa'da 1.77, Aksaray'da 1.89 oranında boşanmalar gerçekleşmiştir.

2024 yılında ise boşanma oranları, Kahramanmaraş'ta 2.03'e, Gaziantep'te, 2.05'e Kütahya'da 2.05'e, Samsun'da 2.05'e, Kilis'te 2.10'a, Sinop'ta 2.14'e, Düzce'de 2.16'ya, Osmaniye'de 2.18'e, Bilecik'te 2.18'e, Yalova'da 2.21'e, Burdur'da 2.21'e, Afyonkarahisar'da 2.22'ye, Hatay'da 2.22'ye, Karabük'te 2.23'e, İstanbul'da 2.25'e, Zonguldak'ta 2.26'ya, Bartın'da 2.27'ye, Bolu'da 2.28'e, Bursa'da 2.28'e, Çorum'da 2.28'e, Kırklareli'nde 2.29'a, Kırşehir'de 2.31'e, Konya'da 2.31'e, Kocaeli'nde 2.35'e, Edirne'de 2.35'e, Niğde'de 2.36'ya, Sakarya'da 2.36'ya, Çanakkale'de 2.42'ye, Nevşehir'de 2.42'ye, Adana'da 2.47'ye, Manisa'da 2.49'a, ve Aksaray'da 2.49'a çıkmıştır .

Bilecik, Bursa, Konya, Kocaeli, Edirne ve Niğde illerinin boşanma oranlarındaki artış, 2001 yılından itibaren 2024 yılına doğru gidildikçe her beş yılda süreklilik kazanmıştır. Kütahya, Samsun, Kilis, Düzce, Osmaniye, Bolu, Sakarya, Adana ve Manisa'da 2001'e göre 2005'te boşanma oranlarında düşüş olmuş ancak bu yıldan sonra boşanma olaylarında zaman zaman azalma olsa da genel olarak yükseliş tirendi sürmüştür.

Gaziantep ve Hatay'da sadece 2001 yılına göre 2005 yılında boşanma oranlarında düşüş, bu yıldan sonra boşanmalarda artış olmuştur. Kahramanmaraş'ta boşanmalarda, 2001 ile 2010 yıllarında yükseliş, 2010 yılına göre 2015 yılında biraz düşüş yaşandıktan sonra tekrar artış eğilimi güçlenmiştir. Sinop'ta boşanma oranları, 2001'den 2015 yılına kadar azalmış, 2015'te tekrar yükselmiş, 2020'de düşmüş ve 2024'te ise önemli bir yükseliş olmuştur. Yalova'da 2001'e göre boşanmalar, 2005'te artmış, 2010'da düşmüş, 2020 ve 2024 yıllarında ise hızlı bir yükselme göstermiştir. Burdur'da 2001 yılına nazaran 2005'te boşanma oranında azalma, 2010 ve 2015'te bir önceki yıla göre yükselme, 2020'de düşme olmasına rağmen 2024'de önemli bir artış yaşanmıştır. Afyonkarahisar'da boşanmalarda 2001'e göre 2005'te düşme, 2010'da bir miktar yükselme, 2015 ile 2020 yıllarında azalma, 2024'te ise çok hızlı bir artma olmuştur. Karabük'te 2001'e nazaran 2005'te boşanma oranında düşüş, 2010 ve 2015 yıllarında artış, 2020 yılında biraz düşüş yaşanmakla birlikte 2024'te önemli bir yükseliş görülmüştür. Çanakkale, Kırklareli ve İstanbul'da boşanmalarda 2001'den 2020 yılına kadar sürekli bir artış gözlenmesine rağmen, bu yılda bir miktar düşüş olmuş, 2024'te ise hızlı bir artış gerçekleşmiştir. Zonguldak'ta boşanma oranı 2001'de yüksek çıkmış, 2024'e kadar 1.65 ile 1.78 arasında iniş ve çıkışlar göstermiş ancak 2024 yılına gelindiğinde büyük bir artışa ulaşmıştır. Bartın'da boşanmalar, 2001'de yüksek çıkmış, 2020 yılına kadar bu oranda önemli bir azalma gözlenmiş, 2015'e göre 2020'de biraz artmış, 2024'te ise doruk noktasına ulaşmıştır. Çorum'da 2001'e nazaran 2005 ile 2020 yıllarında boşanma oranlarında düşme, diğer yıllarda ise artış hız kazanmıştır. Kırşehir ve Nevşehir'de 2001 yılında çok yüksek olan boşanma oranları, 2020 yılına kadar sürekli düşüş eğilimi göstermiş, 2024 yılında

tekrar yükseliş sıçraması yapmıştır. Kırşehir ve Nevşehir’de 2024 yılında boşanma eğilimindeki yükselişe rağmen yine de bu oran 2001 yılındaki boşanma oranlarından düşük kalmıştır. Aksaray’da da boşanma oranı, 2001’de çok yüksek çıkmış, bu oran 2005’te düşmüş, 2005’e göre 2010’da artmış, 2015 ve 2020’de düşüş sürmüştür, 2024’e ise tekrar artmıştır. 2024 yılında tespit edilen boşanma oranı 2001’deki boşanma oranının altıdadır.

3.4.4. Boşanma Oranı Çok Yüksek Olan İller

Tablo 12’de 2001 ile 2024 yılları arasında her beş yılda bir illerin en yüksek boşanma oranı dağılımları verilmiştir.

Tablo 12. 2001-2024 yılları arasında çok yüksek boşanma oranına sahip iller

İller	2001	2005	2010	2015	2020	2024
Kayseri	1,54	1,46	1,71	1,96	1,83	2,55
Tunceli	1,16	1,01	1,56	1,54	1,90	2,55
Balıkesir	1,61	1,73	1,91	2,04	1,96	2,62
Ankara	2,00	1,94	2,18	2,10	1,98	2,65
Aydın	1,93	1,75	2,16	2,37	2,09	2,67
Mersin	1,68	1,65	1,87	2,12	2,23	2,67
Tekirdağ	1,23	1,55	1,88	2,07	1,92	2,69
Kırıkkale	1,49	1,82	2,25	2,00	2,06	2,73
Denizli	1,99	2,22	2,38	2,34	2,23	2,88
Uşak	3,18	2,27	2,29	2,12	2,31	2,88
Eskişehir	1,88	1,71	2,10	2,05	2,13	2,89
Muğla	1,63	2,06	2,51	2,55	2,41	2,99
Karaman	1,89	1,53	2,06	1,72	1,68	3,04
İzmir	2,37	2,38	2,81	2,77	2,46	3,09
Antalya	2,00	1,94	2,71	2,75	2,52	3,29

(TUİK, İGKBH, 2024).

Tablo 12’deki verilere göre 2001 yılında Kayseri’de boşanma oranı, 1.54, Tunceli’de 1.16, Balıkesir’de 1.61, Ankara’da 2.00, Aydın’da 1.93, Mersin’de 1.68, Tekirdağ’da 1.23, Kırıkkale’de 1.49, Denizli’de 1.99, Uşak’ta 3.18, Eskişehir’de 1.88, Muğla’da 1.63, Karaman’da 1.89, İzmir’de 2.37 ve Antalya’da 2.00 olmuştur.

2005’te Kayseri’nin boşanma oranı, 1.46, Tunceli’nin 1.01, Balıkesir’in 1.73, Ankara’nın 1.94, Aydın’ın 1.75, Mersin’in 1.65, Tekirdağ’ın 1.55, Kırıkkale’nin 1.82, Denizli’nin 2.22, Uşak’ın 2.27, Eskişehir’in 1.71, Muğla’nın 2.06, Karaman’ın 1.53, İzmir’in 2.33 ve Antalya’nın 1.94’tür.

2010 yılında Kayseri’de boşanmalar, 1.71, Tunceli’de 1.56, Balıkesir’de 1.91, Ankara’da 2.18, Aydın’da 2.16, Mersin’de 1.87, Tekirdağ’da 1.88, Kırıkkale’de 2.25, Denizli’de 2.38, Uşak’ta 2.29, Eskişehir’de 2.10, Muğla’da 2.51, Karaman’da 2.06, İzmir’de 2.81 ve Antalya’da 2.71 oranında gerçekleşmiştir.

2015’de yılında Kayseri’de boşanma oranları, 1.96, Tunceli’de 1.54, Balıkesir’de 2.04, Ankara’da 2.10, Aydın’da 2.37, Mersin’de 2.12, Tekirdağ’da 2.07, Kırıkkale’de 2.00, Denizli’de 2.34, Uşak’ta 2.12, Eskişehir’de 2.05, Muğla’da 2.55, Karaman’da 1.72, İzmir’de 2.77 ve Antalya’da 2.75 olarak hesaplanmıştır.

2020’de yılında Kayseri’de, 1.83, Tunceli’de 1.90, Balıkesir’de 1.96, Ankara’da, 1.98, Aydın’da 2.09, Mersin’de 2.23, Tekirdağ’da 1.92, Kırıkkale’de 2.06, Denizli’de 2.23, Uşak’ta 2.31, Eskişehir’de 2.13, Muğla’da 2.41, Karaman’da 1.68, İzmir’de 2.46 ve Antalya’da 2.52 şeklindeki boşanma oranları elde edilmiştir.

2024 yılında ise Kayseri’nin ve Tunceli’nin, boşanma oranı, 2.55’e, Balıkesir’in, 2.62’ye, Ankara’nın 2.65’e, Aydın’ın ve Mersin’in 2.67’ye, Tekirdağ’ın 2.69’a, Kırıkkale’nin 2.73’e, Denizli’nin ve Uşak’ın 2.88’e, 2.31, Eskişehir’in 2.89’a, Muğla’nın 2.99, Karaman’ın 3.04’e, İzmir’in 3.09’a ve Antalya’nın 3.29’a yükselmiştir.

2001 yılına nazaran Kayseri, Ankara, Aydın ve Antalya’da boşanma oranları, 2005’de düşmüş, 2010 ve 2015 yıllarında yükselmiş, 2020’de biraz inmiş, 2024’te önemli bir artış olmuştur. Tablo 10’daki verilere göre boşanma oranı 3.29’la en yüksek olan il ise Antalya’dır. 2001’e göre Balıkesir, Tekirdağ, Denizli, Muğla ve İzmir’de 2015 yılına doğru gidildikçe boşanma oranları artmış, 2020 yılında biraz düşüş olmasına rağmen 2024’te hızlı bir yükseliş yaşanmıştır. Tunceli, Uşak ve Eskişehir’de 2001’e nazaran boşanma oranlarında 2005’te azalma, 2010’da biraz yükselme, 2015’te düşme, 2020 ve 2024’de yükselme gözlenmiştir. Karaman’da 2001’e göre 2005’te boşanma oranında düşüş, 2010’da artış, 2015 ve 2020’de düşüş ve 2024 ise çok hızlı bir artış olmuştur.

Tablo 12’deki veriler incelendiğinde Doğu Anadolu’da Tunceli dışındaki bütün iller boşanma hızı çok düşük ve düşük kategorisinde yer almıştır. Doğu Anadolu bölgesinden çok yüksek kategorisine giren tek il olan Tunceli’de 2024 yılı öncesinde boşanma oranları çok düşük ve düşük düzeylerde gözlenmesine rağmen 2024 yılında ise çok hızlı bir sıçrama yapmıştır. Bunun sebebinin, Tunceli’de yaygın olan Alevilik inancının boşanma ile ilgili inançlarında yaşanan değişimden kaynaklanması muhtemeldir.

İç Anadolu’da bulunan Ankara, Kayseri, Eskişehir ve Kırıkkale’nin de bu bölgede yer alan diğer illere göre 2024 yılında boşanma oranları çok hızlı yükselmiştir. Bu illerlerin, diğer İç Anadolu illerine göre sanayileşmiş olmaları boşanmaların yükselmesine yol açabilir. Nitekim sanayileşme, kadının çalışması ve ekonomik bağımsızlık kazanması boşanmaların artmasına neden olmaktadır.

Akdeniz bölgesinden Mersin, Antalya ve Karaman'ın ve Marmara bölgesinden ise Tekirdağ'ın boşanma oranları çok yüksek kategori içinde çıkmıştır. Boşanma oranları en yüksek iller kümesinde en fazla ili bulunan bölge, Ege bölgesi olmuştur. Nitekim Ege bölgesinden Balıkesir, Aydın, Denizli, Uşak, Muğla ve İzmir boşanma oranları çok hızlı artmıştır. Boşanma oranları en yüksek olan ilk beş il sırasıyla, Antalya, İzmir, Karaman, Muğla ve Eskişehir'dir. Genel olarak Türkiye'de boşanma hızının en fazla arttığı bölgeler, Ege ve Akdeniz'dir. Bu bölgelerde genel olarak hızlı yaşanan sosyal ve ekonomik krizler, sanayileşme, tarımsal teknolojilerdeki gelişmeler, eğitim seviyesinin artması, çalışan kadın nüfusun artması, kadının ekonomik bağımsızlık kazanması ve boşanmayı engelleyen inanç ve uygulamaların zayıflaması etkili olmuştur.

Genel olarak, Türkiye'de boşanma oranlarının yükseliş eğiliminde olduğu görülmektedir. Türkiye'de Doğu bölgelerinden Batı bölgelerine gidildikçe boşanma olayları yaygınlaşmaktadır. Özellikle son yıllarda bütün illerde boşanmalar hızla artmaktadır. Bunda boşanmayı engelleyen dini ve geleneksel sistemlerin değişmesi, boşanmanın dini ve toplumsal olarak istenmeyen bir kurum olmaktan çıkmaya başlaması, bunun yerine boşanmanın kabul edilebilir ve onaylanabilir bir yapı kazanması, boşanma ile ilgili damga kültürünün ve toplumsal baskının zayıflaması, boşanmadan sonraki yaşamın daha cazip ve ilgi çekici hale dönüşmesi, bireysellik ve özgürlük eğiliminin artması, boşanma kararı alan çiftlerin aileleri tarafından desteklenmesi, eğitim seviyesinin artması, kadının ekonomik bağımsızlık kazanması, evlilik ve aile ahlakını yozlaştıran ve bozan medya yayın içeriklerinin yaygınlık kazanması, kadın ve erkek rolleri ve statüsü ile ilgili değerlerin kadın erkek eşitliği yönünde değişmesiyle evliliklerde kadının gittikçe güç kazanması, toplumsal cinsiyet söylemlerinin toplumsal tabanının artması, şiddet ve kötü alışkanlıklar boşanma hızının artmasında etkin rol oynamıştır.

SONUÇ

Sosyoloji, sosyal antropoloji, aile sosyolojisi ve din sosyolojisi gibi disiplinlerin, toplumsal ve kültürel değişimlerin aile yapısı üzerinde neden olduğu sorunlara ilgisinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Günümüz toplumlarında ailede yaşanan yapısal ve işlevsel sorunlara odaklanan antropolojik ve sosyolojik araştırmalar hızla artmaktadır. Fakat Türkiye’de aile sorunlarına yönelik sosyolojik ve antropolojik ilgi oldukça sınırlı kalmıştır. Özellikle Türkiye’de din sosyolojisi alanında aile ve din ilişkilerine gösterilen ilgiden, aile sorunları nasibini alamamıştır. Türkiye din sosyolojisinin aile sorunları ve din konusunu problem edinen araştırma bulunmadığı tespit edilmiştir.

Geleneksel olarak aile, İlahî ve kutsal bir yapı olarak kabul edilmiştir. Gerek ilkel ve çok Tanrılı dinlerde gerekse evrensel dinlerde inançların, ibadetlerin ve ritüellerin merkezi olan aile, dini bir yapı olarak kurumsallaşmıştır. Bu yüzden bütün dinlerde, ailenin kuruluşunu, kurulduktan sonrasını ve boşanmayı düzenleyen inançlar, ritüeller ve yasaklar sistemi, ailenin dini yapısını şekillendirmiştir. Aile, ait olduğu toplumdaki dini sistemi üyelerine aktarma işlevi ile toplumsal uyum ve bütünleşmeyi sağlar. Ailenin, üyelerinin toplumsal ilişki ve etkileşimlerini, gündelik hayatın rutini içindeki söylem, eylem, jest ve mimiklerini anlamlı kılan ve kaynaklık eden, kullanıma hazır standartlaştırılmış dini kalıp ve şemaları üreten ve aktaran bir merkez olduğu sonucu elde edilmiştir. Ailenin üyelerine sunduğu şema ve kalıpların bazıları değişmiş, bazıları ise yeni üretilmiştir. Ailenin dini kalıp ve şemaları, temin ve tedarik etme görevinin eski zamanlardan günümüze sürdürdüğü anlaşılmıştır.

Ailenin aktardığı hazır dini kalıp ve şemalar, bireysel ve toplumsal eylemlere, söylemlere, jest ve mimiklere anlam kazandırır. Bu anlamlar herkes tarafından ortak paylaşılan ve kullanılan anlamlardır. Bu sayede bireysel, toplumsal, kültürel ve bölgesel farklılıklara rağmen eylemlerimizin, jest ve mimiklerimizin dini ve toplumsal anlamları üzerinde hem fikir olmamız mümkün hale gelir. Aynı zamanda ailenin taşıdığı dini kalıplar, bireysel ve toplumsal farklılaşmanın toplumsal bütünleşme ve uyuma dönüşmesini sağlar. Böylelikle farklı farklı toplumsal ve kültürel özelliklere, tabakalara ve sınıflara sahip kesimlerin ortak dini inançlar ekseninde bütünleşmesi, aynı dini yapı içinde erimesi, uyum ve harmoni içinde bir dini yaşam mümkün olabilmektedir. Aile, adeta bir senfoni orkestrası gibi herkesin uyum ve ahenk içinde hareket ettiği bir dini ve toplumsal yaşamın üretilmesi ve sürdürülmesi işlevini görmüştür. Bireylerin, ailelerinden edindikleri dini tutum ve davranış kalıpları, onların içinde yaşadıkları topluma uyum gösterme düzeylerini belirler.

Ailenin bireysel ve toplumsal eylemi motive eden ve anlam kazandıran dini inanç ve değerlerin kaynağı olduğu sonucuna varılmıştır. Aile eylemlerin arkasında yatan dini inanç ve değerler sistemini inşa eder. Toplumsal olarak normal ve anomormal eylem ve söylemleri üretir ve üyelerini dini yabancılaşmaya karşı korur. Ailenin çocukların dini inanç ve eylemlerinde dindarlığın bütün boyutlarında geleneksel iktidar, gözetim, kontrol ve disiplin rol ve işlevlerinde modernleşme ile birlikte sorunlar yaşanmıştır. Fakat aile kendi dinini, çocuklarına kabul ettirme rolünü sürdürmektedir. Ailenin kabul ettiği din üzerine çocukların sosyalleşme süreçlerinde ve yetişkinlik dönemlerinde en azında dine inanma düzeyinde iktidar, gözetim ve disiplin işlevlerinde daha fazla güç ve önem kazandığı sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü modernleşme öncesi dönemlerde bireysel dini inançların inşasında ve bu inançlara bağlılık düzeyinin sağlanmasında toplumsal baskı, devlet, hukuk ve eğitim gibi sistemler aile adına bu görevleri yürütmüşler veya aileye destek olmuşlardır. Günümüz toplumlarında ise özgürlükler ve hoşgörü kültür geliştiği için devlet, eğitim ve hukuk gibi toplumsal sistemler, bireysel dindarlık üzerindeki iktidar, gözetim ve disiplin işlevlerinden vazgeçmişler ve bu işlevleri tek başına aileye bırakmışlardır. Bu açıdan ebeveynlerin dini uyumu, çocukların dine inanma ve dini gelişimlerinde çok etkin bir faktör olduğu görülmüştür. Anne-babaların aile içinde dini inanç ve ibadetlerde söylem ve eylem uyum düzeyinin güçlü olması ve rol model olmaları, çocukların anne-baba dini temsilleri ve yaşantıları üzerinden kendi dindarlıklarını inşa etmelerinde çok önemli katkı yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak günümüz ailesinin dini inanç ve eylemlerde temsil ve dini, yaşam tarzı biçimine dönüştürme sorunu yaşadığı belirlenmiştir.

Aile, toplumun en temel yapısal parçasını oluşturur. Aile sisteminin olmadığı bir toplumsal sistem mevcut değildir. Bireyin, toplum, devlet ve dinin varlığı aileye bağlıdır. Ailenin yapı, işlev ve rolü, toplumdan topluma farklılaşır. Aynı zamanda bütün toplumsal yapılarda geçerli evrensel tek bir aile modeli de söz konusu değildir. Aile biçimleri, dini inanç ve değer sistemi çeşitlilik ve farklılık gösterir. Aile biçim ve dini sisteminde farklılaşma olsa da yapısal olarak çeşitli toplumlardaki aileler, bilinen en kadim toplumlardan günümüze kadar bazı ortak rol ve işlevleri devam ettirmişlerdir. Aile, her devirde bu süreklilik arz eden rol ve işlevselliklerle değişen topluma uyum sağlamayı ve tutunmayı sürdürmüştür. Ailenin bu yapısal özelliği, değişimler karşısında çok esnek ve dayanıklı olmasıdır. Ancak, ailenin bu esneklik ve değişen topluma tutunma yeteneğinde yaşanan bozulmaların aileyi daha fazla kırılmağa zorlaması da önemli bir aile sorunu olarak dikkat çekmiştir.

Sanayileşme, kentleşme ve modernleşmenin neden olduğu toplumsal değişimlere bağlı olarak aile sorunlarının arttığı, ailenin yaşadığı bu sorunların araştırılmasının günümüz toplumlarında gittikçe daha fazla

önem kazandığı anlaşılmaktadır. Çünkü aile ilk çağlardan günümüze sosyologlar tarafından, toplumların en temel yapı birimi olarak kabul edilmiş, aile kurumunun sorunları, toplumun bütünlüğünü, sürekliliğini ve varlığını tehdit eden büyük bir sosyal risk olarak görülmüştür. Bu yaklaşımların temelinde aile sorunlarının, ailenin parçası olduğu topluma, dine, devlete ve diğer toplumsal yapılara doğru sirayet ettiği, aile sorunlu olursa toplumun da, dinin de sorunlu olacağı, aile dağılırsa toplumun da çözüleceği sayılı yatmaktadır. Ailede meydana gelen değişim ve bozulmalar, toplumsal yapının diğer parçalarının da değişmesine ve bozulmasına neden olacağına inanılmıştır. Bu nedenle evrensel olarak aileye çok büyük bir önem atfedilmiştir. Bütün toplumlar, ailenin yapı, rol ve işlevlerini değişmeden ve bozulmadan koruma refleksi kazanmıştır.

Yapısal olarak geleneksel ve çekirdek aile biçimlerinde ve gördükleri rol ve işlevler önemli değişimler olmuştur. Sanayileşme, modernleşme, kentleşme teknoloji ve ulaşım gibi faktörlere bağlı olarak aile biçimleri önemli ölçüde dönüşüm yaşamıştır. Çekirdek ve geniş aile biçimlerinde düşüş, tek kişilik aile, parçalanmış aile, birlikte yaşama, aralarında aile bağı olmayan birden fazla kişinin yaşadığı aile biçimlerinde artış yaşanmıştır. Bu sonuçla birlikte Ülkemiz çekirdek ve geniş aile tiplerinin, modernizmin ürettiği işlevcilerin tanımladığı geniş aile ve akrabalık sisteminden yalıtılmış ve kopmuş Batılı örneklerinden çok farklılık arzettiği belirlenmiştir. Çekirdek ailenin geniş aile bağlarını, yardımlaşma ve dayanışmasını sürdürdüğü anlaşılmıştır. Bu sebeple Türk aile yapısının Batı tipi çekirdek aileye dönüştüğü tezi, bir mit olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fakat çekirdek ailenin geniş aile ile birlikte yaşadığı aynı haneden, aynı köyden ve şehirden uzaklaştığı tespit edilmiştir. İşte geniş ailesinden uzakta başka bir şehirde yaşayan ve çalışan çekirdek ailelerde çocuk bakımı, yetiştirilmesi, sosyalleşmesi, yaşlı bakımı gibi sorunların arttığı tespit edilmiştir.

Ailede cinsiyete dayanan rol ve iş bölümünde de dönüşümler olmuştur. Özellikle çalışan ailelerde ev işleri ve çocuk bakımı sadece kadına özgü bir iş olmaktan çıkmıştır. Buna karşılık ev dışı işlerde çalışma görevi erkeğin tek elinden alınmıştır. Kadının da erkekle birlikte ev dışı işlerde çalışması yaygınlaşmıştır. Böylece hane halkının geçimini erkekle birlikte kadına sorumluluk yükleyen daha eşitlikçi dini inanç ve anlayışlar, gittikçe yaygınlık kazanmış ve ailede üretim ve emek ile ilgili cinsiyet ayrımcılık mekanizmaları azalmıştır. Ailede erkek ve kadının, ev içi ve ev dışı işlerde birçok karmaşık roller edinmeye başladığı sonucuna ulaşılmıştır. Eskiden sadece kadınlara özgü iş bölümü ve rolleri düzenleyen dinî inanç ve normların, erkekleri de kapsamıyla ailede erkeklerin rol ve iş bölümü genişlemesi ortaya çıkmıştır. Kız ve erkeklerin, ailede yetişkinlik rollerine hazırlayan cinsiyet rol farklılaşmasını inşa eden dini ve ahlaki yapı, her iki

cinsiyetin eşitliğini inşa eden dini ve ahlakî yapıya dönüşmeye başlamıştır. Ailede cinsiyet eşitliği anlayışının yaygınlaşmasına, Sahabenin cinsiyet eşitliği yaşam tarzı temsilleri ve cinsiyet eşitliği inançları neden olmuştur. Aile cinsiyet eşitliği meselesini toplumsal olarak çok da abartmamak gerekmektedir. Ailede bazı hususlarda kadın erkek eşitliği anlayışı artsa da cinsiyet rol farklılaşması önemli ölçüde yapılaşmıştır. Ancak Feminist kesimlerin cinsiyet ideolojisi aileyi tehdit eden en önemli sorunlardan birisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Modernleşme ile birlikte Batı toplumlarında ailede bireyselleşme artmıştır. Fakat Türkiye’de Batı ailesinde yaşandığı biçimiyle bireyselleşme olmadığı anlaşılmıştır. Ülkemiz ailesi, mensuplarını kendi sorunlarıyla yapayalnız bırakma özelliğine henüz sahip değildir. Bu yönüyle Türkiye’de aile bağları, hala güçlü ve dayanıklı olduğu için bireyselleşmenin aile üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiler konusunda Batı toplumlarındaki örneklerinden çok daha iyi durumdadır.

Yurt içi ve yurt dışı göçler de önemli aile sorunlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ailede babalarının eşini ve çocuklarını geride bırakarak göç etmesi sonucunda babasız aile sorunu ortaya çıkmıştır. Göç eden erkeklerin, yabancı kadınlarla evlilikleri sonucunda Türkiye’deki ailenin dağılması, yoksullaşması, anne-baba dinlerinin farklı olması nedeniyle çocukların dini gelişim ve inanç sorunları yaşaması gibi problemler baş göstermiştir.

Kırsaldan kente göç ile birlikte şehirleşme sorunları artmıştır. Köyden kente göç olgusunun bazı gizli işlevleri belirlenmiştir. Yurtiçi göçlerin, tüketicilik, işsizlik, kendi işinin patronluğunu kaybetme, işsizlik, iş gücü piyasasında işçi arzını artırma ve işçilik ücretlerinin düşmesini sağlama gibi gizli işlevleri olmuştur. Öte yandan köyün şehre taşınmasıyla aileler, komşular, akrabalar, hemşeriler arasında yardımlaşma ve dayanışma göçmenlerin yoğun oturduğu mahallelerde devam ettirilmiştir.

Alın yazı, kader, takdir, rıza, imtihan ve derman arama gibi inançların etkisinin zayıflaması, çocuğu olmayan, çocuğu, eşi, babası veya annesi ölmüş ailelerin bu tür olaylarla baş etmeleri ve toplumsal hayata tutunmalarını önemli ölçüde güçleştirmiştir. Bu tür geleneksel dini inançların aile hayatında çok hayati işlevleri yerine getirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bireyin dinle olan bağlantısını kuran, onlara umut veren, dini ve manevi olarak dayanıklılık kazandıran dini yapı ve kalıpların ilerleme, modernleşme, bilimsellik amacıyla toplumsal ve bireysel yaşamdan uzaklaştırılması, ailenin başına gelen felaket ve musibetlere karşı dayanaksız ve kırılğan hale getirmektedir.

Batı'da ve Türkiye'de parçalanmış/tek ebeveynli ailelerin oranı gittikçe artmaktadır. Parçalanmış aile, daha çok kadınla ilişkili bir yapı hüviyeti taşımaktadır. Parçalanmış ailelerin oranlarının artmasında boşanma, ayrı yaşama, evlilik dışı doğumlar, kadının aile reisi olması ile ilgili dini inançlarda yaşanan esneklik, özgürlük ve zayıflama etkin rol oynamıştır. Birlikte yaşamalar da gün geçtikçe artmaktadır. Ancak Ülkemizde birlikte yaşamalar, Batı ülkelerinden çok düşük düzeylerde. Bunda namus, ailenin adını şerefine lekeleme, nikahsız birlikte yaşamaların haram ve günah olduğuna inanılması neden olmuştur. Ne kadar değişmiş olursa olsun üyelerinin birlikte yaşamalarını gayri meşru, günah ve ayıp sayan dini inançlara bağlılık ailede çok güçlüdür. Bununla birlikte yaşamaları, dini ve toplumsal olarak imam nikahının meşrulaştırma işlevi gördüğü belirlenmiştir. Ailenin kurulmasını sağlayan imam nikahı, aile yapısının bozulmasına ve yılmasına sebep olacak bir aparat işlevi de görmektedir. Hatta imam nikahı, yolsuzluğa, boşanmayı ve boşanan çiftlerin tekrar evlenmesini düzenleyen dini kalıplara karşıt kült bir nikah türüne dönüştürülmüştür. Bu tip imam nikahı, çok önemli bir aile sorunudur.

Bütün toplumlarda, aile içi şiddeti onaylayan ve motive eden dini inançlar ve değerler sistemi vardır. Yine bütün kültürlerde aile içi şiddetle karşılaşmaktadır. Fakat aile içi şiddet, genellikle kadına yönelik şiddet olgusu üzerinden kavranmıştır. Kadına yönelik şiddetin ise daha çok, Türkiye ve Ortadoğu İslam Ülkelerine özgü genetik bir olgu olduğu yönünde Batı'da ve Ülkemizde oldukça yaygın bir ön yargı söz konusudur. Kadına yönelik şiddet üzerine yapılan istatistikler, antropolojik ve sosyolojik araştırmalar, bu ön yargıları ters yüz eden şaşırtıcı verilere ulaşmıştır. Türkiye'de kadına yönelik şiddet oranları, ABD, İsrail, Kanada, Avrupa ve Dünya geneli ortalama oranlarından çok daha düşüktür. Genellikle toplumlar, eşler arası şiddeti, aile mahremiyetini düzenleyen değerler sistemi içerisinde meşrulaştırmıştır. Böylece evli çiftlerin birbirlerine uyguladıkları şiddet aile mahremiyeti içerisinde normalleştirilmiş ve üzerinin örtülmesi yoluna gidilmiştir. Aile içinde kadına yönelik şiddet normal ve anormal şeklinde iki farklı yapı olarak sistemleştirilmiştir. Normal şiddetin, toplum ve aile tarafından haklılaştırılması, anormal şiddetin ise keyfilik ve haksızlıkla ilişkili kılınması söz konusudur.

Ailenin toplumsal değişimlere bağlı olarak ailenin gördüğü işlevler de farklılaşmalar ve dönüşümler yaşanmıştır. Çok çocuk sahibi olma ve çocuğun değeri ile ilgili dini inançlarda meydana gelen değişimler, ailenin çocuk sahibi olma, neslin çoğalması ve devamını sağlama işlevini bozmuştur. Esasen Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi evrensel dinler, çok çocuk yapmayı öğütlemiş, böylelikle Tanrı'nın çoğalın emri, toplumsal yaşamda egemen kılınmaya çalışılmıştır. Bu sebeple doğum kontrol

yöntemleri ve kürtaşı yasaklayan dini inanç sistemleri yaygınlık kazanmıştır. Fakat günümüz toplumlarında çok çocuk yapmayı öğütleyen dini inançların yerini, doğum kontrol yöntemlerine ve az çocuk yapmayı motive eden dini yapıya bıraktığı sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim Türkiye’de 2000’li yıllara kadar çok çocuk yapmayı motive eden kader, rızık, tevekkül, Allah vergisi inançlarının aile hayatından silinmesi, bu inançlar yerine “bakabileceğin kadar çocuk yap” mottosunu hakim kılmak üzere yoğun bir kamuoyu oluşturma girişiminde bulunulmuştur. Bu girişimlerin bir parçası olarak doğum kontrol yöntemleri, kürtaşı ve çocuk düşürme gibi olgular, kamusal ve özel sektör projesi olarak uygulanmıştır. Fakat 2000 yıllardan sonra Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan, ailenin çoğalmasını engelleyen kamusal politikaların toplumumuz için büyük bir beka sorunu olduğunu fark etmiş ve çok çocuk yapmayı destekleyen kamusal politikalara geçilmiştir. Sonuçta çok çocuk yapmaya neden olan rızık, kader, takdir ve Allah vergisi inançları etkisini kaybetmeye başlamıştır. İslam’ın çok çocuk yapmayı motive eden inançlarında yaşadığı etki kaybını, Türk toplumunun geleneksel aile yapısı içinde İslam’ın az çocuk yapmayı ve doğum kontrol yöntemlerini onaylayan dini inanç sisteminin işlevsellik ve etkinlik kazanmasıyla telafi ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Günümüz Türkiye’sinde artık din, az çocuk yapma eylemine neden olmaktadır.

Aile, parçası olduğu toplumun dilini, dinini, kültürünü ve geleneklerini çocuklara ve üyelerine kazandırma, onların toplumsal uyumlarını sağlayan bilgi, görgü, değer ve beceriler aşılama işlevi görmektedir. Aile çocuklarına, dini ve kültürel mirası aktarma görevini yerine getirir. Bu açıdan aileden bireyler, dini değerlerin sistemleştirdiği sosyal rolleri öğrenir ve bu rolleri yerine getirerek toplumun kendilerinden beklediği yetişkinlik rollerini oynarlar. Aile üyelerine, bireysel, duygusal, sosyal ve dini anlam ve eylem kalıpları kazandırır. Bireysel ve toplumsal yaşam, aileden edinilmiş bu yapısal dini kalıplar sayesinde kolaylaşır.

Aile, yerine getirdiği dini toplumsal işlevlerinin bazılarını daha profesyonel kamu, özel eğitim ve din eğitimi kurumlarına terketmiştir. Aile üyelerinin, çalışması, örgün eğitime verilen önemin artması, çocuklara küçük yaştan itibaren örgün eğitimin zorunlu kılınması, ailenin iş, meslek kazandırma, din eğitimi işlevlerini okullara bırakmasıyla sonuçlanmıştır.

Ortaya çıkan bu yeni çocuk yetiştirme ve bakımı olgusu, ailenin eğitim, din eğitimi, sosyalleşme işlevlerinde yapısal bozulma ve sorunlara yol açmıştır. Aynı zamanda ailenin çocuklarına karşı yerine getirdiği duygusal destek, dayanışma, şefkat ve sevgi işlevlerinin de bozulmasına neden olmuştur. Ailedeki sevgi, şefkat, merhamet, duygu, din işlevlerindeki bozulmalar, çocukların suç işleme, kötülük ve zorbalık yapma, içki ve uyuşturucu kullanma ve sapıtma gibi patolojik eylemlere yönelmesinde etkin rol oynamıştır.

Aile, din eğitimi verme görevini, din eğitimi kurumlarına bırakmıştır. Fakat din eğitimi kurumlarının nitelik ve imaj sorunları nedeniyle ailelerin çocuklarını bu kurumlara gönderme eğilimi düşmüştür. Toplumda din eğitimi kurumlarına karşı bazı toplumsal kesimlerde varolan ideolojik reaksiyon ve alerjik tepki de ailede din eğitimi işlev bozukluklarının bu kurumlar tarafından telafi edilmesini ve toplumsal sistemin dengelenmesini engellemektedir. Bu nedene günümüzde din öğretimi en önemli aile problemlerinden birisidir.

Ailenin, bazı eğitim işlevleri kaybolmuş, bazıları bozulmuş, bazıları da işlevsiz hale gelmiştir. Örgün eğitim kurumları vasıtasıyla ailenin işlev kayıpları, bozuklukları ve işlevsizliklerinin aile ve toplumsal sistemin işleyişi üzerindeki olumsuz etkileri giderilmeye çalışılmıştır. Aile, bu işlev kayıpları karşısında başka asli eğitim işlevleri edinmiştir. Aile, çocukların eğitiminde asli işlevlerini daha iyi ve etkili bir şekilde yerine getirmek için var gücüyle çalışmaktadır. Çocuğun eğitimiyle daha fazla ilgilenme, en iyi eğitimi alması için çalışma, özel dersler aldırma, kurslara gönderme, beceri ve yetenek geliştirme eğitimleri aldırma ve hobiler edindirme vb gibi yeni işlevleri yerine getirmektedir.

Modernleşme, sanayileşme ve kentleşme gibi etkenler, dinin ailedeki rol ve işlevlerinde de değişimlere neden olmuştur. . Ailenin dini yapısı ve işlevlerinde yaşanan değişimlere paralel olarak birçok aile sorunu yaşanmaya başlamıştır. Ailede dini özgürlük ve hoşgörü artmıştır. Bu sebeple aile toplumsal bütünleşmeyi sağlayan dini inançları aktarma işlevini yerine getirmede sorunlar yaşamaya başlamıştır. Dinin bütünleştirici işlevinde yaşanan işlev kaybına karşılık, dinin çoğulculuk ve farklılaşma işlevleri güç kazanmıştır. Ailede dinin farklılaştırıcı ve çoğulculuk işlevinin etkin olmaya başlaması, İslam'ın evrensel tek doğru ve hakikat din olduğu inancının etkisinin azalmasına yol açmıştır. Bununla birlikte çoğulculuğu ve farklılaşmayı esas alan din eğitimi de ailenin dini yapı ve işlevlerinin bozulmasına neden olmaktadır. Ailenin geleneksel dini inançlarıyla okulda öğrenilen dini inançların çelişmesi, çocukların dini gelişimleri, dini inanç ve eylemleri benimsemeleri üzerinde olumsuz etki yapmaktadır.

Okullardaverilendineğitimiveresmidinikurumlarıntoplumaaktardığı din anlayışı ile ailenin kader, kaza, takdir, tevekkül, rıza, kanaatkarlık, şükür, imtihan vb gibi geleneksel dini inançları arasında çatışma ve çelişki üretilmiştir. Bu inançların, Batı karşısında Türk toplumunu geri bıraktığı, insanları tembelliğe ittiği ve en önemlisi de İslam'ın özünde bu inançların geleneksel yorumunun olmadığı, ona yabancı bir şekilde üretildiği söylemleriyle toplumsal ve aile hayatından uzaklaştırılması hedeflenmiştir. Fakat geleneksel inanç kalıpları, aileyi felaket, travma ve musibetlere karşı dayanıklı ve esnek kılma, umut aşılama, hayata tutunmayı sağlama, arayış

içerisinde olma ve hayat kalitesi, konfor ve memnuniyet düzeyini iyileştirme işlevlerini gördüklerinden, fiziksel, sağlık, ekonomik ve dini yoksunlukları giderdiklerinden ailenin dini yapısından söküp atmak mümkün değildir. Günümüz ailesinde kaza ve kader, rızık, tevekkül, imtihan gibi inançlara inanma düzeyinde düşüş eğilimi artmıştır. Bu düşüş eğilimi, çocuk, eş ve genç kayıplarında, yoksulluk, hastalık, afetler karşısında aileyi oldukça kırılgan hale dönüştürmüştür.

Aile hayatını İlahî güç ve irade ile anlamlı kılan inançlar yerini, bireysel ve ailevi çalışma, çabalama, üretme, bilim ve teknolojiye yaralanma vb gibi dini inançlara bırakmaya başlamıştır. Ailede yaşanan kader, kaza, rızık ve tevekkül inançlarındaki aşınmaya paralel olarak çalışma, işini sağlam yapma, tedbir alma, riskleri azaltma vb gibi iş ahlakı, güvenlik ve tedbir mekanizmalarını motive eden dini inançlar daha fazla işlevsellik kazanmıştır.

Türkiye’de ekonomi ve çalışma koşullarında meydana gelen değişimlerin, aile ekonomiyi yapı ve işlevlerinde bazı sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Şehirleşme ve modernleşme sürecinde ailenin kamu ve özel sektörde ücretli emeğe dayalı çalışma düzeni, üretim birimi olan ailenin tüketim merkezi haline dönüştürmüştür. Kırsal kesimlerdeki üretici ailelerinin oranının gittikçe düşmesi hem tarımsal üretimin azalmasına hem de şehir nüfusunun artan tüketim, barınma talebinin oluşturduğu arz talep dengesizliği sorunu ortaya çıkarmıştır. Böylelikle gıda, konut, kira fiyatları hızla artmış fakat ücretli emeğin geliri aynı oranda artmamıştır. Kendi çiftliklerinde ve işlerinde çalışan kadınların şehir hayatında işsizlik ve üretici kadın emeğinin atıl hale gelmesi sorunu bal göstermiştir. Türkiye ailesinin en önemli problemlerinin başında yoksulluk ve geçim sıkıntısı gelmektedir. Ailelerin büyük çoğunluğu, ekonomik olarak, orta ve alt sosyal ve ekonomik tabaka içerisinde yer almaktadır. Artan yaşam standartlarının ve tüketimin finansı, aile borçlanması ile karşılanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle aile borçlanmasının artması, Ülkemiz ekonomisinin kırılgan yapısı üzerinde önemli bir riski bünyesinde barındırmaktadır.

Ailede yaşlıların bakımı, yalnızlık, statü ve itibar kaybı, sosyal izalasyon ve dışlanma gibi önemli sorunlar yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yaşlıların, aile üzerindeki otoritesi zayıflamasına karşın, aile üyelerinin yaşlılar üzerindeki güç ve otoritesi artmıştır. Ailenin yaşlıları bakım işlevini tam olarak yerine getirmekte zorlandığı tespit edilmiştir. Ailenin yaşlıları bakma görevi yükleyen dini ve geleneksel inançlarda işlev bozuklukları ve kayıpları, huzur evleri, ücretli yaşlı bakıcılığı, kamusal yaşlı bakım destekleri gibi kurumsal sistemler vasıtasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Toplumsal yapı, ailenin yaşlı bakımı ile ilgili bozulan işlevlerinin olumsuz etkileri, huzur evleri, hasta bakıcılığı ve kamusal yaşlı bakım hizmetleri kurumlarının

gördükleri işlevler ile azaltma yoluna gidilmiştir. Yaşlıların geleneksel aile sistemindeki güç, statü, otorite, bazı rol ve işlevleri, modernleşen aile yapısı içinde olumsuz etkilenmiştir. Bu işlev kayıplarına rağmen yaşlılar, günümüz ailesinde çocuk bakımı, çocuklarına ekonomik ve sosyal destek olma, boşanan kızlarının, oğullarının ve onların çocuklarının bakımı gibi işlevleri sürdürdükleri, hatta bu işlevlerin aile hayatı için eskisinden daha çok önem kazandığı tespit edilmiştir.

Modern aileyi bozulmadan ve değişimlerden koruma refleksine rağmen ailenin yapı ve işlevlerinde değişimler sürmüştür. Bunun sebebi, toplumsal farklılaşma ve değişime paralel olarak ailenin de rol ve işlevlerini farklılaştırma kabiliyetine sahip olmasıdır. Ailenin, bu yapısal özelliği sayesinde modernleşmiş ülkelerde ve Türkiye’de bir takım işlevlerini daha uzmanlaşmış profesyonel kurumlara terk ettiği, buna karşılık bir takım yeni işlevler edindiği bulgusu elde edilmiştir. Ailenin geçmişte gördüğü bazı işlevlerin, günümüz toplumsal yapısında işlevsiz kaldığı, geçmişte işlevsiz kalan bazı aile görevleri de geri çağrılarak yeniden işlev kazandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Batı toplumlarında ve Türkiye’de en büyük aile sorunlarından birisi de boşanmadır. Boşanma olgusunun gittikçe yaygınlaşmasına paralel olarak aile ve evlilikle ilgili toplumsal ve dini kaygılar artmıştır. Bu nedenle aile kurumunun kutsal ve din birlikteliğinin çözülmesine ve dağılmasına neden olan boşanma olgusunu önleyeme yönelik bütün dinler de oldukça sert yaptırımlar ve kısıtlamalar getirilmiştir. Boşanma, Yahudilik, Hristiyanlık, Hinduizm, Budizm, Kofüçyanizm, Şintoizm ve İslam gibi evrensel dinlerde hoş görülmemiştir. Boşanmaya belli ölçütler dahilinde izin verilmiştir. Genellikle dinlerin amacı aile birlikteliğini korumak ve sürdürmek olmuştur. Fakat dinlerin boşanmayı kısıtlayan ve güçleştiren inanç ve uygulamalarında değişim hız kazanmıştır. Boşanmayı hoş görmeyen dini yapı, boşanmaları hoş gören ve cazileştiren dini yapıya doğru değişim göstermiştir.

Boşanan çiftlerin boşandıktan sonra hayatlarını zorlaştıran, onları damgalayan, dışlayan ve toplumsal baskı uygulayan geleneksel toplumsal dini inanç ve uygulamalarda değişim yaşanmıştır. Boşanmanın din görevlileri ve kurumları tarafından gerçekleştirilmesi inancı da resmi hukuk ve mahkeme kararlarının boşanmayı onaylaması yönünde değişmiştir. Artık mahkeme kararları boşanmanın dini yapısının temel meşruiyet parçası haline gelmiştir. Din kurumlar ve dini otoritenin boşanmayı kabul ve onaylama işlevi etkisini yitirmiştir. Bununla birlikte boşanma hakkını erkeğe veren inançlar da kadın erkek eşitliğini düzenleyen dini yapı, kadına da boşanma hakkı veren bir form kazanmıştır. Kamusal hukuk sistemleri, dinlerin boşanmayı engelleyici, cezalandırıcı ve onaylayıcı inançlarını etkisizleştirmiştir. Kamusal hukuk boşanmaları kolaylaştırmıştır.

Boşanmayı zorlaştıran dini inançların, boşanmayı kolaylaştıran dini yapıya doğru değişimi sonucunda dünya genelinde boşanma hızla artmaktadır. Türkiye’de boşanmayı güçleştiren ve boşanma sonrası yaşamı cazip olmaktan çıkaran geleneksel dini inançlar, 1990 yıllara kadar boşanma oranlarının düşük kalmasında etkili olmuştur. Fakat 1990 yıllardan sonra dini özgürlüklerin, hoş görünün yaygınlaşmaya başlaması, boşanmayı dini özgürlük yapısının temel bir merkezin parçası haline dönüşmesini sağlamıştır. Bu yıllardan sonra boşanma oranlarında başlayan artış, 2000 yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Bugün Türkiye’de yaşanan boşanma olaylarının oranı, çoğu Avrupa ve Batı ülkesinden ve dünya boşanma oranları ortalamasından daha yüksektir. Türkiye’deki boşanma oranlarının yüksek olmasında 2000’li yıllardan itibaren düzenli istatistiklerin tutulması ve özellikle birlikte yaşamaların çok düşük, evlilik oranlarının çok yüksek olması sebep olmuştur. Nitekim ABD ve Avrupa ülkelerinde hızla artan birlikte yaşamalar ve evlilik oranlarında yaşanan düşüşler, boşanma oranlarının düşük kalmasına yol açması muhtemeldir. Bu durumda ne kadar az evlilik, o kadar az boşanma şeklinde bir olgunun ortaya çıktığı sonucu elde edilmiştir.

Sonuç olarak dinin boşanmayı engelleyici rolünü önemli ölçüde sürdürdüğü gözlenmiştir. Nitekim Katolikliğin, Hinduizmin, ve Budizmin yaygın olduğu ülkelerde boşanma oranlarının oldukça düşük kalmasında, bunların boşanmayı yasaklayan inançlarının rolü büyüktür. Buna karşılık boşanmanın arttığı ülkelerde Protestanlığın, Yahudiliğin ve İslam’ın yaygın olması, bu dinlerin boşanmayı hoş görmeyen inançlarının, boşanmayı izin ve onay veren dini yapılara dönüşmesi etkili olmuştur. Zaten Protestanlık özünde boşanmayı kolaylaştırmıştır. Sonuçta dinin bir taraftan boşanmaya engel, diğer taraftan boşanmaya neden olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abbott, P., Wallace, C., ve T. Melissa (2005). *An introduction to sociology: Feminist perspective*. London ve New York: Routledge.
- Acluni, *Keşfü'l hafa*, C.1, Mustafa Genç (Çev.). İstanbul: Beka Yayıncılık.
- Acock, A.ve Bengtson, V. (1978). On the relative influence of mothersand fathers: A covariance analysis of political and religious socialization. *Journal of Marriage and the Family* 40, 519-530.
- Afifi, A. D., Davis, S., Denes, A. ve Merrill, A. (2013). Analyzing divorce from cultural and network approaches. *Journal of Family Studies*, 19, 240-253.
- Akçay, C. (2011). *Yaşlılık kavramlar ve kuramlar*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Akıcı, H. (2012). *Türkiye’de boşanmanın dini ve psiko-sosyal sebepleri üzerine bir inceleme*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Akgün, Y.Z. ve Karaşahin (2025). Dijital müftüler: yapay zekâ temelli islami mobil uygulamalar ve dini otorite üzerine sosyolojik bir inceleme. M. Büküm (Ed.). *Dijital çağda sosyoloji* içinde (s. 1-38). Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Aktaş Akoğlu, Ö. ve Küçükkaragöz, H. (2018). Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlüklerle ilişkin bir araştırma: İzmir ili örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(1), 153-172.
- Aktay, Y. (1991). Modern dünyada ailenin dönüşümü ve muhtemel geleceği üzerine mülahazalar ve geleneğe dayalı problemler. M. Aydın (Ed.). *Aile sosyolojisi yazıları* içinde. (s. 181-188). İstanbul: Açılım Kitap.
- Amato, P. R. (1996). Explaining the intergenerational transmission of divorce. *Journal of Marriage and Family*. 58(3), 628-640.
- Amato, P. R, and Previti, D. (2003). People’s reasons for divorcing: gender, social class, the life course, and adjustment. *Journal of Family Issues* 24 (5), 602-626.
- Andersen, J.D. (2001). *Financial problems as predictors of divorce: a social exchange perspective*. Ann Arbor: UMI Microform
- Arıkan, Ç. (1992). *Yoksulluk evlilikte geçimsizlik ve boşanma*, Ankara: Şafak Matbaası.
- Arıkan, Ç. (2015). *Halkın boşanmaya ilişkin tutumları araştırması 1996*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü
- Arslan, H. (2021). Budizm’de aile. S. Turan ve A.Ünal (Eds.) *Dinlerde aile* içinde (s. 201-222). İstanbul: Eğitim Yayınevi.
- Arslantürk, Z. ve Amman, T. M. (2001). *Sosyoloji kavramlar, kurumlar, süreçler, teoriler*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

- Atalay, B. Kontas, Y. M., Beyazıt, S. ve Madenoğlu, K. (1993). *Türk aile yapısı araştırması*. Ankara: Sosyal Planlama Dairesi.
- Aydemir, M. A. ve Tecim, E. (2012). Türk toplumunda aile ve dinin sosyal sermaye potansiyeli. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28, 43-59.
- Aydın, M. (2014). *Sistematik din sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Aydın, O. ve Baran, G. (2010). Toplumsal değişme sürecinde evlenme ve boşanma, *Toplum ve Sosyal Hizmet* 21 (2), 117-126.
- Baker, D. ve Özkalp, M. (1999). *Social security: The photry crisis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Başdemir, H.Y. (2022). Bir eğitim kurumu olarak aile. F. Özkan (Ed.). *Türkiye’de aile değerlerinin bugünü ve geleceği* içinde. (s. 261-268). Ankara: Nobel Yayınları.
- Başkaya, Z. ve Ünal, A. (2017). Türkiye’de evlenme ve boşanma oranlarının iller düzeyinde zamansal değişimi (2001-2015). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10 (53), 338-358.
- Battal, A. (2008). *Boşanma sebepleri*, İstanbul: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Akademik Dayanışma Araştırma ve Geliştirme Vakfı.
- Battal, E. ve Taşkın, R. (2021) Konfüçyanizm’de aile. S. Turan ve A.Ünal (Eds.) *Dinlerde aile* içinde (s. 259-276). İstanbul: Eğitim Yayınevi.
- Bayer, A. (2013). Değişen toplumsal yapıda aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 4(8), 101-129.
- Beck, U. ve Beck-Gernsheim, E. (2014) *Distant love: Personal life in the global age*. Cambridge: Polity Press.
- Benedek, E.P. ve Brown, C.F. (1997). *Boşanma ve çocuğunuz, çocuğunuzun boşanmamızla başetmesine nasıl yardımcı olursunuz?* Katlan, S. (çev.) Ankara: HYB Yayıncılık.
- Benedict, R. (1998). *Kültür örüntüleri*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Beşpınar, F.U. (2014). *Türkiye’de evlilik*. M. Turgut ve S. Feyzioğlu (Eds.). *Türkiye aile yapısı araştırması tespitler ve öneriler* içinde. (s.110-169). İstanbul: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
- Bilgin, V. (1997). *Sosyal çözülme ve din*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Booth, A., Johnson, D. R., White, L. K. ve Edwards, J. N. (1985). Predicting divorce and permanent separation. *Journal of Family Issues* 6(3), 331-346 <https://doi.org/10.1177/019251385006003005>
- Bottomore, T.B. (1977). *Toplumbilim*. Ü. Oskay (Çev.). Ankara: Doğan Yayınevi.
- Bulduk, E.Ö. (2014). Yaşlılık ve toplumsal değişim. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 18(2), 53-60.
- Canatan, K. (2013a). Aile hakkında kuramsal perspektifler. K. Canatan ve E. Yıldırım (Eds.). *Aile Sosyolojisi* içinde. (s. 31-50). İstanbul: Açılım Kitap.

- Canatan, K. (2013b). Türk ailesinin tarihsel gelişimi. K. Canatan ve E. Yıldırım (Eds). *Aile Sosyolojisi* içinde. (s. 97-117). İstanbul: Açılım Kitap.
- Cinpolat, S. (2017). Yahudilikte çocuk sahibi olma ve çoğalmanın yeri ve önemi. *Dini Araştırmalar* 20(51), 137-152.
- Clarke, P. B. (2012). Küresel bir çerçevede daha organik bir din anlayışına doğru. P.B. Clarke (Der.). ve İ. Çapcıoğlu (Çev.). *Din sosyolojisi kuram ve yöntem* içinde (s. 33-72). Ankara: İmge Yayınevi.
- Clarke-Steward, A. ve Brentino, C. (2006). *Divorce: Causes and consequences*, New Haven: Yale University Press.
- Cohen, O. ve Finzi-Dottan, R. (2012). Reasons for divorce and mental health following the breakup. *Journal of Divorce & Remarriage*, 53, 581-601.
- Coşkun, S. ve Sarlak, D. (2020). Reasons for divorce in Turkey and the characteristics of divorced families: a retrospective analysis. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families* 10, 1-8. DOI: 10.1177/1066480720904025
- Cağan, K. (2011). Ailenin işlevleri: Aile hakkında kuramsal perspektifler. K. Canatan (Ed.). *Aile sosyolojisi* içinde (s. 83-95). (İstanbul: Açılım Kitap, 2011),
- Çakır, B. (2011). *Modernleşme sürecinde Türkiye’de evlilik kurumunun işleyişi ve boşanma eğilimlerinin seyri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Çavlin, A. (2014). *Türkiye’de boşanma*. M. Turğut ve S. Feyzioğlu (Eds.). *Türkiye aile yapısı araştırması tespitler ve öneriler* içinde. (s. 195-207). İstanbul: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Çayır, K. (2012). Yaşa dayalı ayrımcılık/yaşçılık. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Der.). *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar* içinde. (s. 163-174). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, C. (2010). Değişim sürecinde Türk aile yapısı ve din-paradigmatik anlam ve işlev farklılaşması. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 8, 25-35.
- Çelik, C. (2012). Göç, kentleşme ve din. N. Akyüz ve İ. Çapcıoğlu (Eds.). *Din sosyolojisi elkitabı* içinde. (s. 297-306). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çiğdem, A. (2015). *Halkın Boşanmaya ilişkin tutumları araştırması 1996*. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Demirkan Yurtkuran S., Ersöz A., Şen R. B., Sezgin Ö., Turğut A. M. ve Şehitoğlu N. (2009) *Boşanma nedenleri araştırması*. Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- DİE, (2003) *2000 genel nüfus sayımı nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri Türkiye*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Dikeçligil, F. B. (2012). Aileye dair kabullerin ezber bozumu. *Muhafazakar Düşünce* (31), 21-52.

- Doğan, C. (1998). Türkiye’de boşanma sorununun sosyolojik ve istatistiki açıdan değerlendirilmesi, *Sosyoloji Konferansları* 25, 59-69.
- Doğanay, H. (2014). *Türkiye beşeri coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi.
- Duben, A. (2006). *Kent, aile, tarih*. L. Şimşek (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Edgell, P. (2014). Retorikte ve pratikte lokal cemaatlerde “İyi aile”yi tanımlamak. M. Dillion (Ed.). ve H. Arslan (Çev.). *Din sosyolojisi elkitabı* içinde. (s. 239-259). İstanbul: Paradigma.
- Elmas, Ç. ve Adak, N. (2023). Türkiye’de boşanma nedenlerinin toplumsal kökenleri ve boşanma sonrası deneyimler. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 43(1), 84-97.
- Emiroğlu, K. ve Aydın, S. (2003). *Antropoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Erbaş, A. (1998). *Hristiyan ayinleri (sakramentler)*. İstanbul: Nun Yayınları.
- Erbay, A. (2024). *Türkiye şiddet haritası/Violence map 2024*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- Erdentuğ, A. (1985). *Çeşitli insan topluluklarında aile tipleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Erkal, M. (1999). *Sosyoloji*. İstanbul: Der Yayınları.
- Eröz, M. (1991). Türk ailesi. B. Diçelgil ve A. Çiğdem (Der.). *Aile yazıları I*. (s. 229-251). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu.
- Erten, H. (2018a). Günümüz ailesinde sosyalleşme problemleri. M. Yiğitoğlu (Ed.). *I. Uluslararası insan ve toplum bilimleri araştırmaları kongresi bildiri kitabı* içinde Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları. 476-481.
- Erten, H. (2018b). İslam medeniyetinde aile üyelerini koruyan sosyal kurumlar. H. Çiftçi (Ed.). *International Paris congress social sciencess u the book of full texts içinde*. İksad Yayınları. 184-204.
- Erten, H. (2014). Osmanlı ailesine farklı bir bakış. M. Aydın (Ed.). *Aile sosyolojisi yazıları*. (s. 386-397). İstanbul: Açılımkitap.
- Erzsébet, F. (2010). New partnership after first divorce-an event history analysis. *Demográfia, English Edition* 53(5), 78-101.
- Eser, B. ve Küçük Aksu, S. (2021). Yaşlanan nüfus, sorunlar ve politikalar: Türkiye için bir değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* 12(2), 541-556.
- Eyce, B. (2000). Tarihten günümüze Türk aile yapısı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 1(4), 223-244.
- Eyce, B. (2002). Demografik özelliklere göre Türkiye’de boşanma. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (14), 81-98.
- Freyer, H. (1967). *Sosyolojiye giriş*. N. Abadan (Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayını.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. C. Güzel (Haz). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

- Giddens, A., Duneier, M., Appelbaum, R. P. ve Carr, D. (2018) *Introduction to sociology*. New York: W.W. Norton and Company.
- Gigy, L. ve Kelly, J. B. (1993). Reasons for divorce: Perspectives of divorcing men and women. *Journal of Divorce and Remarriage*, 18(1-2), 169-188.
- Goode, W. J. (1956). *Women in divorce*. New York: Free Press.
- Gökalp, Z. (1973). *Terbiyenin sosyal ve kültürel temelleri I*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı 1000 Temel Eser Yayınları.
- Gökbayrak, Ş. (2009). Refah devletinin dönüşümü ve bakım hizmetlerinin görünmez emekçileri göçmen kadınlar. *Çalışma ve Toplum* 2(21), 55-82.
- Gökçe, B. (1990). Aile ve aile tipleri üzerine bir inceleme. B. Dikeçligil ve A.Çiğdem (Der.). *Aile yazıları I* içinde. (s. 205-223). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Greenberg, B. (1996). *On women and Judaism: A view from tradition*. Philadelphia: The Jewish Publication Society of America.
- Gül, H. (2020). Değişen kent ailesinde sevgi anlayışları ve ilişkilerine sosyolojik bir yaklaşım. *Din ve Bilim* 3(2), 83-96.
- Gül, H. (2022). Modernleşme sürecinde yaşlılık sorunlarına ilişkin sosyolojik bir değerlendirme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 11(2), 928-943.
- Günay, Ü. (1998). *Din sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2012). Dinler tarihi açısından kürtaj. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi* (24), 16-19.
- Güneş, F. (2012). Aile, evlilik, akrabalık ve hane. A. Kasapoğlu ve N. Karkıner (Eds.). *Aile Sosyolojisi* içinde (s. 27-48). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Güngen, Y., Tokyürek, Ş. ve Şanlı, N. (2002). *Ev ve ailede yaşam yöntemi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Günindi Ersöz, A. (2011). Türkiye'de boşanma olgusu ve kadına yönelik aile içi şiddet ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Sosyoloji Konferansları* 43, 249-264.
- Güvenç, B. (2002). *Japon kültürü*. İstanbul: Türkiye İş bankası Yayınları.
- Hall, C. (1992). *White, male and middle class explorations in feminism and history*. Oxford: Polity.
- Hamilton, M. (2012). Rasyonel seçim kuramı: Bir eleştiri. P.B. Clarke (Der.). ve İ. Çapcıoğlu (Çev. Ed.) ve M A. Kirman (Çev.). *Din sosyolojisi kuram ve yöntem* içinde (s. 197-222). Ankara: İmge Yayınevi.
- Harris, M. (2001). *The rise of anthropological theory. A history of theories of culture*. New York, Oxford: Altamira Press.
- Haviland, W. A., Prins, H. E. L., Walrath, D. ve McBride, B. (2008). *Kültürel antropoloji*. İ.D. Erguvan Sarioğlu (Çev.). İstanbul: Kaknüs.
- Hawkins, A. J., Willoughby, B. J. ve Doherty, W. J. (2012). Reasons for divorce and openness to marital reconciliation. *Journal of Divorce & Remarriage*, 53, 453-463.

- İçbaşoğlu Çoban, A. (2005). Yalnız yaşayan yaşlılara ilişkin aile politikaları. *Aile ve toplum* 2(9).
- İçli, T. (1991). Atatürk ve aile. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 8(22), 97-103.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). Türkiye’de aile kültürü. *Kadın Araştırmaları Dergisi* (1), 49-57.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1990). *İnsan, aile, kültür*. İstanbul: Remzi Kitapevi
- Kahn, J.R. ve London, K.A. (1991). Premarital sex and the risk of divorce. *Journal of Marriage and The Family*, 53(4), 845-55.
- Kandiyoti, D. (1984), Aile yapısında değişme ve süreklilik: karşılaştırmalı bir yaklaşım. N. Erder (Der.). *Türkiye’de ailenin değişimi, (Toplum Bilimsel İncelemeler)* içinde. (s. 15-34). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Karashahin, H. (2013). Aile. M. Macit (Ed.), *Sosyal antropoloji* içinde. (s. 159-181). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını.
- Karashahin, H. (2024). Sosyoloji ve toplumsal sorunlar. Ç. Baba ve M. Büküm (Eds.). *Din sosyolojisi açısından bazı güncel meseleler ve çözüm önerileri* içinde. (s. 51-68). Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Karashahin, H. ve Akgün, Y. Z. (2025). Katılım bankacılığının boyutları üzerine bir din sosyolojisi araştırması. *Bilimname* (54). 285-313.
- Kasapoğlu, A. (2012). Sosyolojik yaklaşımlar temelinde aile kuramları. A. Kasapoğlu ve N. Karkiner (Eds.) *Aile Sosyolojisi* içinde. (s. 2-26). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- Kavas, S. ve Gündüz-Hoşgör, A. (2010). Divorce and family change revisited: professional women’s divorce experience in Turkey. *Demográfia, English Edition* 53(5), 102-126.
- Kaya, K. ve Tan Eren, G. (2020). Boşanma ve erken boşanmaların artış nedenleri. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi* 3(9), 708-728.
- Kaya, T. (2016). İstanbul’da yaşayan boşanmış kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 409-430.
- Kılıçer, E. (1981). İslam’da aile planlaması. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24. 491-532.
- Kır, İ. ve Bülbül, Ö. (2012). İslahiye ilçesinde boşanma olgusu üzerine sosyolojik bir inceleme, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 99-122.
- Kongar, E. (1990). Türkiye’de aile yapısı, evrimi ve bürokratik örgütlerle ilişkileri. B. Dikeçligil ve A.Çiğdem (Der.). *Aile yazıları II* içinde. (s. 65-94). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kottak, C. P. (2002). *Antropoloji*. S. N. Altuntek vd. (Çev). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Köse, S. (2021). *Genetiğiyle oynanmış kavramlar ve aile medeniyetinin sonu*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları.
- Köse, S. (2025). *Modern çağın sorunu baba yoksunluğu*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları.

- Kudat, A. (1990). Aile ve yeniden üretim. B. Dikeçligil ve A.Çiğdem (Der.). *Aile yazıları I* içinde. (s. 249-261). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kurt, A. (2018). *Din sosyolojisi*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Kutlar, A., Erdem, E. ve Aydın, F. F. (2012). Kadınların işgücüne katılması ile doğurganlık, boşanma ve ücret haddi arasındaki ilişki: Türkiye üzerine bir araştırma. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* 7(1), 149-168.
- Leslie, G.R. (1982). *The family in social context*. Oxford: Oxford University Press.
- Levinger, G. (1966). Sources of marital dissatisfaction among applicants for divorce. *American Journal of Orthopsychiatry* 36(5), 803-807.
- Levi-Strauss, C. (2012). *Yapısal antropoloji*. A. Kahiloğulları (Çev). İstanbul: İmge.
- Levi-Strauss, C. (2014). *Modern dünyanın sorunları karşısında antropoloji*. A. Terzi (Çev). İstanbul: Metis Yayınları.
- Lyngstad, T. H. (2004). The impact of parents' and spouses education on divorce rates in Norway. *Demographic Research* 10 (5) 121-142.
- Maldonado, L.C. (2017). *Doing better for single-parent families poverty and policy across 45 countries*. (Yayımlanmamış doktora tezi). California Üniversitesi, Los Angeles.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji sözlüğü. O. Akınhay ve D. Kömürcü (çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Mascia-Lees, F. E. ve Black, N. J. (1999). *Gender and anthropology*. Waveland Press.
- McGee, R. J. ve Warms, R.L. (1996). *Anthropological theory an introductory history*. Londra, Toronto, California: Mayfield Publishing Co.
- Mead, M. (1972). *Male and female a study of the sexes in a changing world*. New York: Laurel Edition.
- Mensching, G. (2004). *Dini sosyoloji*. M. Aydın (Çev.). Konya: Din Bilimleri Yayınları.
- Meriç, Ü.Y. (1990). İleri endüstri toplumlarında aile kurumu üzerine bir araştırma. B. Dikeçligil ve A.Çiğdem (Der.). *Aile yazıları I* içinde. (s. 455-474). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Merter, F. (1990). *Köy ailesinde meydana gelen değişimler (Malatya Örneği)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Merton, R. (1968). *Social theory and social structure*. The Free Press.
- Monaghan, J.-Just, P. (2007). *Sosyal ve kültürel antropoloji*. Gür, Hakan.(Çev.). Ankara: Dost Kitapevi.
- Mullan, P. (2002). *The imaginary time bomb: Why an ageing population is not a social problem*. London:I. B. Tauris.

- Murdock, G. P. (1967). *Social structure*. New York: The Macmillan Company.
- Myers, S. (1996). Families and the inheritance of religiosity. *American Sociological Review* 61, 858-866.
- Nirun, N. (1981). *Sistematiik sosyoloji açısından Ziya Gökalep*. İstanbul: Kùltür Bakanlığı Yayınları.
- Oğurtan, S. G. (2011). *Boşandıım diyemedim: Boşanmanın aile ve toplum üzerine etkileri*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Oktan, A. (2008). Türk sinemasında hegemonik erkeklikten erkeklik krizine: yazı-tura ve erkeklik bunalımının sınırları. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakùltesi Dergisi* 5(2), s. 152-166.
- Ortner, B. S. (2006). *Anthropology and social theory: Culture, power, and the acting subject*. London: Duke University Press.
- Ozankaya, Ö. (1984). *Toplum bilimine giriş*. Ankara: S Yayınları.
- Özby, F. (1984). Kırsal kesimde ekonomik yapı değışmelerinin aile işlevlerine yansıması. N. Erder (Der.) *Türkiye’de ailenin değışimi* içinde. (s. 35-64). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Özbudun, S., Balkı, Ş. ve Altuntek, N. S. (2006). *Antropoloji kuramlar kuramcılar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özen Kapız, S. (2002). İş-aile yaşamı dengesi ve dengeye yönelik yeni bir yaklaşım: sınır teorisi. *Dokuz Eylùl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(3), s. 139-153.
- Özgür, E. M. (2004). Türkiye’de toplam doğurganlık hızının mekansal dağılışı (spatial distribution of total fertility rate in Turkey). *Coğrafi Bilimler Dergisi* 2(2), 1-12. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3397169>
- Özkalp, E. (2011). *Sosyolojiye giriş*. Bursa: Ekin Yayınevi
- Parsons, T. (1958). The pattern of religious organization in the United States, *Dædalus* 87(3), s. 65-85.
- Pehlivan, O. (2017). *Aile tanımı ve ilişkilerinin toplumsal olarak inşası*. (Yanımlanmamış doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Plog, F.-Bates, D. ve Acocella, J. R. (1980). *Cultural anthropology*. USA: Alfred A. Knop, Inc.
- Poster, M. (1989), *Eleştirel aile kuramı*. H. Tapın (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Pritchard, E.E.(1998). *Sosyal antropoloji*. F. Aydın, İ. İnce ve M. Kılıç (Çev.). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Roof, W.C. (2014). Din ve spiritüalite entegre bir analize doğru, M. Dillion (Ed.). ve H. Arslan (Çev.). *Din sosyolojisi elkitabı* içinde. (s. 199-215). İstanbul: Paradigma.
- Ruspini, E. (2013). *Diversity in family life: Gender, relationships and social change*. Bristol: Policy Press.

- Sandalcılar, A. R. (2012). İşsizlik boşanmayı etkiliyor mu? Bölgesel panel nedensellik, *Ege Akademik Bakış*, 12(2), s. 225-238.
- Saran, N. (1992). *Antropoloji*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Sayın, Ö. (1990a). *Aile sosyolojisi*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Sayın, Ö. (1990b). Aile içi ilişkilerin toplumsal ve birey boyutunda çözümlemesi. B. Dikeçligil ve A.Çiğdem (Der.) *Aile yazıları IV* içinde. (s. 531-548). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Schulten, L. (2024). *Women are not safe in Europe either*. <https://www.dw.com/tr/kad%C4%B1nlar-avrupada-da-g%C3%BCvende-de%C4%9Fil/a-70888207#:~:text=%C5%9Eiddete%20maruz%20kalan%20kad%C4%B1nlar%C4%B1n%20oran%C4%B1,16%2C7%20olarak%20tespit%20edildi> Erişim tarihi, 21.12.2025.
- Sertkaya Doğan, Ö. ve Bostan, H. (2019). Türkiye'nin demografik dönüşümü ve nüfus projeksiyonlarına göre fırsatlar. *Doğu Coğrafya Dergisi* 24(41), s. 61-90.
- Sevim, Y., Güldeste, A. ve Öner, C. (2016). Boşanan erkeklerin sorunları üzerine sosyolojik bir araştırma (Elazığ ili örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26(2), 293-312.
- Sherkat, D. E.(2014). Dini sosyalleşme: etkinin kaynakları ve failin etkileri. M. Dillon (Ed.). ve H. Arslan (Çev.). *Din sosyolojisi elkitabı* içinde. (219-238). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Spitze, G. ve South, S. J. (1985). Women's employment, time expenditure, and divorce. *Journal of Family Issues*, 6(3), 307-329. <https://doi.org/10.1177/019251385006003004>
- Subaşı, N. (2014a). *Din sosyolojisi*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Subaşı, N. (2014b). Toplumsal değişme, aile ve yeni risk alanları. M. Aydın (Ed.). *Aile sosyolojisi yazıları* içinde. (s. 101-117). İstanbul: Açılım Kitap.
- Şenavcu, H.İ. ve Üstek, M. (2021). Şintoizm'de aile. S. Turan ve A.Ünal (Eds.) *Dinlerde aile* içinde (s. 301-318). İstanbul: Eğitim Yayınevi.
- Tarakçı, M. (2012). *Protestanlıkta sakramentler*. Bursa: Emin Yayınları.
- Tarhanacı, M. (2017). Boşanma avukatlarının anlatisıyla trabzon'da aile ve boşanma olgusu, *İmgelem*, 1(1), 89-120.
- Ter Borg, M.B. (2012). Din ve iktidar. P.B. Clarke (Der.). ve İ.Çapcıoğlu (Çev. Ed.) ve M.Akgül (Çev.). *Din sosyolojisi kuram ve yöntem* içinde. (s. 313- 337). Ankara: İmge Yayınevi
- Tezcan, M. (1985). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tezcan, M. (1997). *Kültürel antropoloji*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Tezcan, M. (2000). *Türk ailesi antropolojisi*. Ankara: İmge Yayınları.
- Topçuoğlu, A. A. (2010). Yahudilik-Hristiyanlık ve İslam Hukuku'na göre nikah akdine etkisi bakımından din farklılığı. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10(2), 79-120.

- Turgut, M. (Ed.). (2010). *Türkiye’de aile değerleri araştırması*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Turner, B. (2014). *Klasik Sosyoloji*. İdil Çetin (Çev.). İstanbul: İletişim, 2014.
- Uğur, S. B. (2014). Günümüzde kadının boşanma deneyimleri: Akademisyen kadınlar üzerine bir araştırma, *Mediterranean Journal of Humanities*, 4(2), 293-326.
- Ünal, A. (2012). Hristiyanlıkta evlilik anlayışı ve evlenme törenleri. *Dinlerde nikah milletlerarası tartışmalı ilmi toplantı* içinde. (s. 279-203). İstanbul: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları
- Ünal, A. (1998). *Yahudilikte Hristiyanlıkta ve İslam’da evlilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ünal, A. (2002). Hristiyanlıkta kadın ve aile anlayışına genel bir bakış. *Dinler Tarihi Araştırmaları III*. Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları.
- Ünal, A. (2016). *Sosyal bir olgu olarak boşanmanın nedenleri ve sonuçları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Ünal, V. (2013), Geleneksel geniş aileden çekirdek aileye geçiş sürecinde boşanma sorunu ve din. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6(26), 588-602.
- Varışlı, B., Kurdoğlu, İ. ve Ergin, S. (2024). Değişen toplumda dünya aileleri: Aile örüntüleri ve hastalıkta, sağlıkta evlilikler, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 24(62), 115-136).
- Velidedeoğlu, H. V. (1976). *Ailenin çilesi boşanma*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Vergin, N. (1990). Toplumsal değişme ve Türkiye’de aile. B. Dikeçligil ve A.Çiğdem (Der.). *Aile yazıları II* içinde. (s. 309-320). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Wach, J. (1995). *Din sosyolojisi*. Ü.Günay (Çev.). İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Wallerstein, I (2006). *Tarihsel kapitalizm*. N. Alpay (Çev.). İstanbul: Metis.
- Wallerstein, J. S. ve Blakeslee, S. (1989). Second chances: Men, women, and children a decade after divorce. New York: Ticknor & Fields.
- Weber, M. (2012). *Din sosyolojisi*. L. Boyacı (Çev.). İstanbul: Yarın
- Wuthnow, R. (2012). Sanat ve dinin çağdaş buluşması. P.B. Clarke (Der.). ve İ.Çapcıoğlu (Çev. Ed.) ve K. Albayrak (Çev.). *Din Sosyolojisi: Yaşadığımız Dünya* içinde (s. 97-119).
- Yadsıman, H.Ş. (2021). Yahudilikte aile. S. Turan ve A. Ünal (Eds.). *Dinlerde aile* içinde. (s. 47-95). İstanbul: Eğitim Yayınevi.
- Yıldırım, E. (2013). Ailenin tanımı, türevleri ve işlevleri. K. Canatan ve E. Yıldırım (Eds.). *Aile Sosyolojisi* içinde. (s. 65-81). İstanbul: Açılım Kitap.
- Yıldırım, E. (2013). Toplumsal değişme sürecinde aile. K. Canatan ve E. Yıldırım (Eds.). *Aile Sosyolojisi* içinde. (121-138). İstanbul: Açılım Kitap.

- Yıldırım, N. (2004). Türkiye’de boşanma ve sebepleri. *Bilig (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi)*, 28, 59-81.
- Yılmaz, A. ve Fişiloğlu, H. (2006). Psychometric properties of the fisher divorce adjustment scale in a Turkish divorced sample. *Journal of Divorce & Remarriage* 45, 149–169.
- Yitik, İ. (2021). Hinduizm’de aile. S. Turan ve A. Ünal (Eds.) *Dinlerde aile* içinde (s. 185-200). İstanbul: Eğitim Yayınevi.
- Yörükoğlu, A. (1989). *Değişen toplumda aile ve çocuk*. İstanbul: Özgür Yayın.
- Yurtkuran Demirkan, S., Günindi Ersöz, A., Beder Şen, R., Ertekin, E., Sezgin, Ö., Turgut, A. M. ve Şehitoğlu, N. (2009). *Boşanma Nedenleri Araştırması*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Zencirkıran, M. (2016). *Sosyoloji. Bursa: Dora Yayıncılık*.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Datapanda. (2025a). <https://www.datapandas.org/ranking/divorce-rates-by-country> Erişim Tarihi, 02.09.2025
- Datapanda. (2025b). <https://www.datapandas.org/ranking/divorce-rates-by-country#:~:text=Countries%20With%20Highest%20Divorce%20Rate,Ukraine%2C%20and%20the%20United%20States>. Erişim Tarihi, 09.09.2025
- Datapanda, (2025c) <https://www.datapandas.org/ranking/divorce-rates-by-country#:~:text=Countries%20With%20Highest%20Divorce%20Rate,Ukraine%2C%20and%20the%20United%20States>. Erişim Tarihi, 09.09.2025
- Divorce, (2024). <https://divorce.com/blog/divorce-rates-in-the-world/> Erişim Tarihi, 01.09.2025
- Eurostat. (2023a). https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics Erişim Tarihi, 01.09.2025
- Eurostat. (2023b). https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics#Fewer_marriages.2C_fewer_divorces Erişim Tarihi, 25.08.2025
- Eurostat, (2021). https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Gender_based_violence_statistics#Home_is_not_always_a_safe_place_for_many_women Erişim Tarihi, 21.12.2025.
- OECD. (2022a). [https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df\[ds\]=Disseminate_ArchiveDMZ&df\[id\]=DF_FAMILY&df\[ag\]=OECD&dq=IS-R.&pd=%2C2022&to\[TIME_PERIOD\]=false&vw=tb](https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df[ds]=Disseminate_ArchiveDMZ&df[id]=DF_FAMILY&df[ag]=OECD&dq=IS-R.&pd=%2C2022&to[TIME_PERIOD]=false&vw=tb) Erişim Tarihi, 02.09.2025.
- OECD. (2022b). [https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df\[ds\]=Disseminate_ArchiveDMZ&df\[id\]=DF_FAMILY&df\[ag\]=OECD&dq=LVA.&pd=1960%2C2022&to\[TIME_PERIOD\]=false&vw=tb](https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df[ds]=Disseminate_ArchiveDMZ&df[id]=DF_FAMILY&df[ag]=OECD&dq=LVA.&pd=1960%2C2022&to[TIME_PERIOD]=false&vw=tb) Erişim Tarihi, 29.08.2025

OECD. (2022c). [https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df\[ds\]=Disseminate ArchiveDMZ&df\[id\]=DF_FAMILY&df\[ag\]=OECD&dq=LTU..&pd=1960%2C2022&to\[TIME_PERIOD\]=false&vw=tb](https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df[ds]=Disseminate%20ArchiveDMZ&df[id]=DF_FAMILY&df[ag]=OECD&dq=LTU..&pd=1960%2C2022&to[TIME_PERIOD]=false&vw=tb) Erişim Tarihi, 29.08.2025

OECD. (2022d). [https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df\[ds\]= Disseminate Archive DMZ&df\[id\]= DF_FAMILY&df\[ag\]=OECD&dq= FIN%2 BGR.. &pd =%2C&to\[TIME_PERIOD\]=false&vw=tb](https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df[ds]=Disseminate%20Archive%20DMZ&df[id]=DF_FAMILY&df[ag]=OECD&dq=FIN%20BGR..&pd=%2C&to[TIME_PERIOD]=false&vw=tb) Erişim Tarihi, 29.08.2025

OECD. (2022e). [https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant= archive&df\[ds\]= Disseminate ArchiveDMZ&df\[id\]=DF_FAMILY&df\[ag\]=OECD&dq=SWE..&pd=%2C&to\[TIME_PERIOD\]=false&vw=tb](https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df[ds]=Disseminate%20ArchiveDMZ&df[id]=DF_FAMILY&df[ag]=OECD&dq=SWE..&pd=%2C&to[TIME_PERIOD]=false&vw=tb) Erişim Tarihi, 29.08.2025

OECD. (2022f). Erişim Tarihi, 29.08.2025

OECD. (2022g) [https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df\[ds\]=Disseminate ArchiveDMZ&df\[id\]=DF_FAMILY&df\[ag\]=OECD&dq=NOR%-2BEU..&pd=%2C&to\[TIME_PERIOD\]=false&vw=tb](https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df[ds]=Disseminate%20ArchiveDMZ&df[id]=DF_FAMILY&df[ag]=OECD&dq=NOR%20BEU..&pd=%2C&to[TIME_PERIOD]=false&vw=tb) Erişim Tarihi, 29.08.2025

OECD. (2022h). [https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df\[ds\]=Disseminate ArchiveDMZ&df\[id\]=DF_FAMILY&df\[ag\]=OECD&dq=DEU..&pd=%2C&to\[TIME_PERIOD\]=false&vw=tb](https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df[ds]=Disseminate%20ArchiveDMZ&df[id]=DF_FAMILY&df[ag]=OECD&dq=DEU..&pd=%2C&to[TIME_PERIOD]=false&vw=tb) Erişim Tarihi, 29.08.2025

OECD. (2022i). [https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df\[ds\]=Disseminate ArchiveDMZ&df\[id\]=DF_FAMILY&df\[ag\]=OECD&dq=.. FAM14%2BFAM13%2BFAM15A%2BFAM15B%2BFAM10C%-2BFAM10B%2BFAM10A%2BFAM9C%2BFAM9A%2BFAM9B%2BFAM7%2BFAM17%2BFAM8C%2BFAM8B%2BFAM11D%2BFAM11C%2BFAM11B%2BFAM11A%2BFAM8A%2BFAM5C%2BFAM5B%2BFAM5A%2BFAM4B%2BFAM12A%2BFAM12B%2BFAM4A%2BFAM3&pd=1960%2C2022&to\[TIME_PERIOD\]=false&vw=tb](https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df[ds]=Disseminate%20ArchiveDMZ&df[id]=DF_FAMILY&df[ag]=OECD&dq=FAM14%2BFAM13%2BFAM15A%2BFAM15B%2BFAM10C%2BFAM10B%2BFAM10A%2BFAM9C%2BFAM9A%2BFAM9B%2BFAM7%2BFAM17%2BFAM8C%2BFAM8B%2BFAM11D%2BFAM11C%2BFAM11B%2BFAM11A%2BFAM8A%2BFAM5C%2BFAM5B%2BFAM5A%2BFAM4B%2BFAM12A%2BFAM12B%2BFAM4A%2BFAM3&pd=1960%2C2022&to[TIME_PERIOD]=false&vw=tb) Erişim Tarihi, 29.08.2025

OECD. (2022i). [https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df\[ds\]=Disseminate ArchiveDMZ&df\[id\]=DF_FAMILY&df\[ag\]=OECD&dq=BGR..&pd=%2C&to\[TIME_PERIOD\]=false&vw=tb](https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df[ds]=Disseminate%20ArchiveDMZ&df[id]=DF_FAMILY&df[ag]=OECD&dq=BGR..&pd=%2C&to[TIME_PERIOD]=false&vw=tb) Erişim Tarihi, 29.08.2025

OECD. (2022j). [https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df\[ds\]=Disseminate ArchiveDMZ&df\[id\]=DF_FAMILY&df\[ag\]=OECD&dq=GBR..&pd=%2C&to\[TIME_PERIOD\]=false&vw=tb](https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df[ds]=Disseminate%20ArchiveDMZ&df[id]=DF_FAMILY&df[ag]=OECD&dq=GBR..&pd=%2C&to[TIME_PERIOD]=false&vw=tb) Erişim Tarihi, 29.08.2025

OECD. (2022k). [https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df\[ds\]=Disseminate ArchiveDMZ&df\[id\]=DF_FAMILY&df\[ag\]=OECD&dq=-KOR..&pd=%2C&to\[TIME_PERIOD\]=false&vw=tb](https://data-explorer.oecd.org/vis?tenant=archive&df[ds]=Disseminate%20ArchiveDMZ&df[id]=DF_FAMILY&df[ag]=OECD&dq=KOR..&pd=%2C&to[TIME_PERIOD]=false&vw=tb) Erişim Tarihi: 29.08.2025

Statista, (2025). <https://www.statista.com/statistics/1226451/lowest-divorce-ra>

- [te-worldwide-by-country/](#) Erişim Tarihi, 09.09.2025
- Thailanddivorce.com. <https://www.thailanddivorce.com/divorce-statistics-in-thailand/> Erişim Tarihi, 02.09.2025
- TÜİK, TAYA. (2006). *Türkiye aile yapısı araştırması*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- TÜİK. (2011). *Evlenme ve boşanma istatistikleri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK, Dİ. (2020). Doğum istatistikleri 2019. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2024-54196> Erişim Tarihi, 06.11.2025.
- TÜİK, Dİ. (2025). Doğum istatistikleri 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2024-54196> . Erişim Tarihi, 06.11.2025
- TÜİK, DNG. (2025). Dünya nüfus günü 2025. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2025-54078>. Erişim, 06.11.2025.
- TÜİK, İY. (2019). İstatistiklerle yaşlılar 2018. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2018-30699> Erişim Tarihi, 4.05.2025.
- TÜİK, İY. (2021) İstatistiklerle yaşlılar 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2020-37227> Erişim Tarihi, 4.05.2025.
- TÜİK, İY. (2022). İstatistiklerle yaşlılar 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2021-45636> Erişim Tarihi, 04.05.2025.
- TÜİK, İY. (2024), İstatistiklerle yaşlılar 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2023-53710> Erişim Tarihi, 4.05.2024.
- TÜİK, İY. (2025). İstatistiklerle yaşlılarla 2024.
- TÜİK, AYA. (2022). Aile yapısı araştırması. Erişim Tarihi, 02.09.2025.
- TÜİK, İA. (2023). *İstatistiklerle aile*. [tps://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2022-49683](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2022-49683). Erişim Tarihi, 1.05.2025.
- TÜİK, İA. (2024). *İstatistiklerle aile*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2023-53784> Erişim Tarihi, 05.06.2025.
- TÜİK, SS. (2025). Sosyoekonomik seviye-2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyoekonomik-Seviye-2023-57942> . Erişim Tarihi, 10.11.2025.
- TÜİK, TYPA. (2024). Türkiye yaşlılık profili araştırması. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Yasli-Profil-Arastirmasi-2023-53809> Erişim Tarihi, 4.05.2025.
- TÜİK, ADNKS. (2024). Türkiye adrese dayalı nüfus kayıt sistemi. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2023-49684> Erişim Tarihi, 4.05.2025.
- TÜİK ADNKS. (2025). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2024-53783> Erişim Tarihi: 20.12.2025.
- TÜİK, YKİ. (2024). Yoksulluk ve yaşam koşulları istatistikleri 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikle->

[ri-2023-53713](#) Erişim Tarihi, 05.06.2025.

TUİK, YYKİ. (2024). Yoksulluk ve yaşam koşulları istatistikleri 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2024-53714#:~:text=Taksit%20%C3%B6demesi%20veya%20borcu%20olanlar%C4%B1n,ine%20ise%20%C3%A7ok%20y%C3%BCk%20getirdi> Erişim Tarihi, 11. 11. 2025.

TUİK, EBİ. (2024). Evlenme boşanma istatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024-54194> Erişim Tarihi, 07.05.2025.

TUİK, İGKBH. (2024). İllere göre kaba boşanma hızı. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024-54194>, Erişim Tarihi, 29.08.2024)

TUİK, YYNİB. (2020). *2020 yılı yaşlı nüfus istatistik bülteni*. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://www.aile.gov.tr/media/89041/yasli_nufus_istatistik_bulteni.pdf Erişim Tarihi, 17.05.2025.

WPR. (2025). World population review. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/divorce-rates-by-country> Erişim Tarihi 02.09.2025